

Kóváriné Ignáth Éva
2310 Szigetszentmiklós
Sárgarózsa u. 24/A

NEMZETKÖZI TANULMÁNYOK INTÉZET

Témavezető:

Dr. Rostoványi Zsolt, DSc

egyetemi tanár

A bíráló bizottság névsora:

© Kőváriné Ignáth Éva

Kőváriné Ignáth Éva

Magyarország biztonsági portréja a dokumentumok tükrében

A Varsói Szerződés időszakától a NATO tagságig

Ph.D. értekezés

Budapest, 2008

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	6
KULTÚRA ÉS IDENTITÁS A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKBAN	18
1. A neoliberais irányzat és a demokratikus béke	19
2. A konstruktivista irányzat	27
2.1. A konstruktivista felfogás alaptézisei	28
2.2. A konstruktivizmus és a nemzetközi rendszer	31
2.3. A konstruktivista elmélet eddig definiált típusai	35
A VARSÓI SZERZŐDÉS ÉS MAGYARORSZÁG	41
1. A Varsói Szerződés – a demokrácia sajátos értelmezése	42
1.1. Rövid történeti áttekintés	42
1.2. Szervezet, döntéshozatal	49
1.3. Sajátos demokrácia-értelmezés	51
2. Magyarország biztonsági identitásának változása	58
2.1. A lojális szövetséges	58
2.2. 20+10 év, majd gyors felbomlás	64
2.3. A nyolcvanas évek vége: önálló hang és kezdeményezés megjelenése	83
AZ 1993-BAN SZÜLETETT BIZTONSÁGPOLITIKAI ALAPELVEK	90
1. A nemzetközi környezet változása 1991-1993	90
2. NATO: új cél, új feladatok	92
3. Magyarország biztonságpolitikai alapelvei, 1993	100
3.1. A 3617-es számú határozati javaslat	102
3.2. Az 5699-es számú határozati javaslat	108
3.3. A 8624-es számú határozati javaslat	113
3.4. A 8959-es számú határozati javaslat	116
3.4. A biztonságpolitikai alapelvek vitája és elfogadása	118
3.4.1. A bizottsági viták	120
3.4.2. Az országgyűlési vita	125
AZ 1998-BAN ELFOGADOTT BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI ALAPELVEK	137
1. NATO – közös értékek, bővítés, új stratégiák	138
1.1. Partnerség a békéért – eredmény vagy csalódás?	140
4.1.1. Az Országgyűlés és a PFP koncepció	146
1.2. A NATO bővítése – tanulmány, fogadtatás, realitás	148
1.2.1. Magyar reakció a madridi nyilatkozatra	153
1.2.2. A NATO első körös bővítése: érvek, ellenérvek, érdekek	156
2. Az új alapelvek a bizottságok előtt	161
2.1. A Külügyi bizottság 1998. december 9-i ülése	161
2.2. A Honvédelmi bizottság 1998. december 9-i ülése	162
2.3. A Külügyi bizottság 1998. december 16-i ülése	167
2.4. A Honvédelmi bizottság 1998. december 16-i ülése	168

3. Az Országgyűlés 1998. december 15-i ülése	170
4. A biztonság- és védelempolitikai alapelvek	175
5. A NATO 1999-es stratégiai koncepciója	180
A 2002-BEN ÉS A 2004-BEN SZÜLETETT NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIÁK ÖSSZEHASONLÍTÁSA	183
KONKLÚZIÓ	201
IRODALOMJEGYZÉK	209

Bevezetés

1989-et követően sokan sok helyütt leírták, hogy egy több mint negyven éves periódus véget ért, és a hidegháborús szembenállást egy új nemzetközi rend váltja fel. A keleti blokk államai a demokratizálódás útjára léptek, és a kilencvenes években külpolitikájukban az euroatlanti szervezetekhez való társulás fontos helyet kapott. Ezen országok újra meg kellett, hogy keressék és találják a helyüket a kontinensen, hiszen a Szovjetunió által létrehozott kötelékek elszakadtak, a KGST megszűnt, és a Varsói Szerződés is felbomlott. Ebben a helyzetben a kelet-közép-európai országoknak újra kellett definiálniuk önmagukat, kialakítani az új, hidegháború utáni identitásukat, mind a nemzetállam szintjén, mind pedig – egy másik szintet tekintve – a biztonságpolitika szintjén.

Felmerülhet a kérdés, hogy a hidegháborút követően a helyüket kereső, és a nyugat-európai, euroatlanti gazdasági és biztonsági szervezetekhez csatlakozni kívánó (és legtöbbször esetében ma már sikeres csatlakozást magukénak mondó) országoknak milyen új értékrendet kellett, illetve kell majd a jövőben figyelembe venni, milyen normákhoz kell majd alkalmazkodni? Milyen új identitást sikerült kialakítaniuk a hidegháborút követően? Mennyire tudják majd saját nemzeti értékeiket, érdekeiket képviselni az adott nemzetközi szervezetben? Mennyiben befolyásolhatja esetleg a nemzetközi szervezet már kialakult értékrendjét, normáit az új tagok által hozott különböző érték- és normarendszer? E kérdések Magyarország már megvalósult NATO, és EU tagságával kapcsolatban is felmerülhetnek.

A dolgozat a fenti problémakörből Magyarország NATO csatlakozását vizsgálja, mégpedig egy sajátos, konstruktivista felfogás szemszögéből, ötvözve azt a diskurzuselemzés módszertanával. A Varsói Szerződés (VSZ) tagságtól a rendszerváltozáson és a NATO csatlakozáson át a 2004-ben megjelent biztonsági alapelvekig terjedő időszakot tekinti át (1989-2004) az értekezés, ezen perióduson belül kitér a VSZ felépítésére, megszűnésére, a szervezeten belül kialakult magyar önképre, a megváltozott körülményekhez viszonyuló NATO-ra, a szervezet útkeresésére a VSZ felbomlása és a Szovjetunió dezintegrálódása után. Itt a szervezet identitásának változását és jelenlegi formában való kialakulását is

nyomon követjük – mindezeket a később taglalt dokumentumok alapján. Áttekintésre kerül a kilencvenes évek kiütkeresése, és identitás keresése, majd az eddig elfogadott biztonsági alapelvek elemzése, az azt megelőző vita. A NATO tagságot követően kialakult magyar biztonsági identitást, és biztonság-értelmezést a 2004-ben kiadott biztonsági stratégiában foglaltak mutatják majd meg. A vizsgálatok során az egyik szál a NATO kialakult identitását követné nyomon, azt az identitást, amelyet a szervezet egyrészt a világ, másrészt a kelet-közép-európai államok felé tükrözött. Emellett pedig koncentrálna a szervezet által képviselt értékekre, normákra. A dolgozat másik szála, pedig a magyar történelemet tekinti át, ám csak azokra a fordulópontokra koncentrálna, amelyek tükrözik a kialakuló magyar biztonsági identitást. Mindezt azért, hogy bizonyítani próbálja: *a NATO-hoz való csatlakozás ígérete, majd a NATO tagság maga befolyásolta a magyar biztonság-felfogást, valamint hatott a magyar biztonsági identitás (portré) kialakulására és jelenlegi formájára.*

A kilencvenes évek elején, a rendszerváltás hajnalán már felmerültek az ország biztonságával kapcsolatos problémák. Különböző elképzelések láttak napvilágot, a Varsói Szerződés és a NATO egyidejű megszüntetésétől a semlegességig. Magyarország érzékelte, hogy a korábban létező biztonság-felfogás már nem értelmezhető, azonban az euroatlanti szervezetek még nem álltak készen az új tagok befogadására. A biztonsági felfogásról szóló vitában az is tükröződik, hogy a hidegháborús beidegződések még erősen éltek, nehezítve a biztonsági felfogás nyugati értelmezésének teljes átvételét. A dokumentumok alapján bizonyítani szeretnénk, hogy *a kilencvenes évek elején a Varsói Szerződés idején fennállt biztonsági önkép válságba került, a kiütkeresés tükröződik a biztonsági alapelvekben (1993).* Ugyanakkor *a kiütkeresés nehézségei részben a Varsói Szerződésben eltöltött múlt, és az akkor szerzett identitással magyarázhatók, ez visszatükröződik az 1989-1993-as időszak különböző nézeteiben.* A NATO – miután léte újra legitimálódni látszott - megpróbálta szocializálni a szocialista blokk államait, segítve azok demokratikus átalakulását. Erre példa a *Partnerség a békéért* program meghirdetése. A dolgozatban arra is kitérünk, hogy milyen *értékeket, normákat* sugallt a dokumentum, és *milyen szocializációs folyamatot kínált a kelet-közép-európai államoknak.* Később, a NATO-tagság perspektívája, valamint a Magyarország déli határainál dúló délszláv válság hozzájárult ahhoz, hogy a

magyar biztonsági kép, és felfogás megváltozzon, korábban nem képviselt normákat is integráljon az ország a biztonsági alapelvekbe. A 2001. szeptember 11-ei események kapcsán a NATO újból változott, a terrorizmus elleni harc kiemelkedő fontosságot kapott. Megkíséreljük megmutatni, hogy ennek hozománya mennyire mutatkozik meg a 2002-es és 2004-es magyar nemzeti biztonsági stratégiában. Mindezen célokat dokumentumok tükrében szeretné vizsgálni a szerző.

Az elméleti háttér és a fogalmak

Az elméleti keretet tekintve, a neoliberais iskola demokratikus béke elmélete, valamint a konstruktivizmus elméleti kerete az, amelyet az értekezés felhasznál. A NATO-t - konstruktivista szemszögből – úgy lehet vizsgálni, mint az euroatlanti, illetve nyugati közösség politikai-katonai ágát. Az euroatlanti közösség a liberális értékekre, és normákra épül, amelyet tagjai formálnak (Schimmelfennig [1988] 214. old.). Ilyen értékek például: liberális emberi jogok, pluralizmus, jogállamiság, magántulajdon tisztelete, piacgazdaság, stb. Ezek a liberális értékek a tagállamok egymáshoz való viszonyát is meghatározzák. Az elmélet alapján, azok az államok, amelyek a rendszerváltás útjára léptek, megerősítést nyertek, hogy folytassák demokratikus reformjaikat, azáltal, hogy a nyugati közösségbe való integrálódás perspektívája felmerült. A már megjelent irodalmat tekintve, mint a már korábban idézett Schimmelfennig, mind Thomas Risse-Kappen hosszabban értekezett a NATO-ról konstruktivista szemszögből, de Jeffrey Checkel is említette a szervezetet írásaiban.

Ugyanakkor Dan Reiter *Why NATO does not spread democracy* című cikkében megkérdőjelezte, hogy a NATO bővítése segítette volna a demokrácia terjedését Kelet-Közép-Európában. Érvelésében egyrészt egy korábbi bővítést, az 1952-ben történeteket vette alapul. Leírta, hogy a bővítés ellenére egyrészt a ciprusi konfliktus nem oldódott meg, másrészt Törökország demokratikus volta továbbra is megkérdőjelezhető. A kelet-közép-európai országok tekintetében Reiter azzal érvel, hogy ezek az országok a demokratikus átmenetről még a NATO bővítési tanulmány elkészülte előtt döntöttek, s az átalakulást megkezdték.¹ Erre a cikkre válaszul

---

¹ Dan Reiter: *Why NATO does not spread democracy?* című cikke az *International Security*, 25. évfolyamának 4. számában jelent meg, 2001-ben.

ketten is reagáltak, hangsúlyozva, hogy a NATO tagság felvetése ugyan valóban azután történt, hogy az említett országok a demokratikus átalakulás útjára léptek, ám a demokrácia megszilárdulását mégis segítette a tagság felvetése. Magának a NATO-nak a működőképességét és fennmaradását kérdőjelezte meg Peter van Ham *Security and Culture, or, Why NATO Won't Last* című cikkében². A konstruktivista felfogás szerint a NATO hasonló értékeket valló országok közössége, a tagországai identitásuk részének tekintik a NATO tagságot. Azonban, van Ham rávilágít, hogy az identitás-egység sérülni látszik: az európai (itt az EU tagállamokat értve) identitást, a mi képet egyre inkább az USA-val szemben határozzák meg. Ez a szövetség kulturális egységét áthatja alá. A különbségeket erősíti az amerikai és az európai állam szerepéről alkotott felfogás is, mely szerint az európai országokban erős kormányzati politikát kell folytatni, míg az USA berendezkedése gyengébb állami szerepvállalást takar. A nemzetközi politikai porondon képviselt érdekek is különbözőek az európai NATO tagországok és az USA számára. A normák, értékek különbözősége (párhuzamosan az európai védelem kialakításával) pedig lassan a NATO eltűnéséhez vezet a jövőben. Van Ham összetartó erőnek ítéli meg a közös ellenség képét. A cikk maga 2001-ben íródott, a közös ellenség képe, a közös fenyegetés, a terrorizmus összetartó ereje is lett a szövetségnek.

A kutatás során egy sor fogalmat definiálni kell. Ezek:

Állam: az állam fogalmának meghatározásakor a klasszikus nemzetközi jogi fogalmat használom. Eszerint, az állam a nemzetközi kapcsolatokban olyan egység, amely meghatározott területen tényleges hatalmat gyakorló kormány uralma alatt élő egyedek csoportját foglalja magában. A konstruktivista felfogás szerint, amely az államot a nemzetközi rendszer fontos szereplőjének tartja, az államok identitása nem állandó és változatlan az idők folyamán, s nem egyetlen identitás él az államokban. Az államok identitása változik a nemzetközi rendszer változásával együtt, és függ történelmi, kulturális, politikai és társadalmi kontextustól. Ugyanakkor az államok egyszerre több identitást hordozhatnak a nemzetközi rendszerben.

Anarchia: a nemzetközi kapcsolatok elméletében általánosan a közös kormány hiányát fejezi ki a világpolitikában. Nincs olyan szerv, amely kikényszerítené a szabályokat, vagy a csalást megelőzné. A konstruktivista elmélet álláspontja ezzel

---

² A tanulmány a *Security Dialogue* 32. évfolyam, 4. számában jelent meg 2001. decemberében.

részben megegyezik. Az elmélet szerint, az anarchia egy olyan helyzet, amikor az a szabály létezik, hogy egyik állam, vagy államok egy csoportja sem uralkodik a többi felett. Arra is vonatkozik, hogy nincsen egy államok feletti intézmény, amely azokat uralná.

Biztonság: a hidegháború után kialakult biztonságfogalom, amelyben a területi biztonságon felül már a humanitárius biztonság, a környezetvédelmi biztonság, gazdasági biztonság stb is bele tartozik.

Biztonsági dilemma: az anarchiával jellemezhető nemzetközi rendszerben az államok saját biztonságuk növelésével a többi államot arra készítetik, hogy ők is lépéseket tegyenek saját biztonságuk növelésére, miután ezek az államok biztonságuk csökkenését érzékelik.

Biztonsági közösség: a konstruktivista elméletre alapozva, biztonsági közösség akkor áll fenn államok között, ha (1) közös identitást mondanak magukénak, illetve létezik egy „mi”-tudat (ezzel együtt természetesen a közösségen kívüliek esetében él egy „ők”-kép); (2) és ezért, van egy bizonyos fajta bizalom, hogy a közösségen belüli vitákat, nézeteltéréseket békés úton fogják megoldani.

Demokrácia, és demokratikus értékek: a demokratikus berendezkedésű országokban érvényesül a magántulajdon tisztelete, a törvény előtti egyenlőség, a szólásszabadság, valamint a választójog és a választhatóság joga. Emellett megvalósul a törvényhozó és a végrehajtó hatalom elkülönülése. A demokratikus értékek közül meg kell említeni az emberi jogok tiszteletét, a konfliktusok békés megoldására való törekvést, stb.

Demokratikus béke: Michael M. Doyle szerint a demokráciák közötti békét jelenti.

Identitás: Wendt „Anarchy is what states make of it...” című tanulmányában az identitás fogalmát úgy határozza meg, hogy az a szereplők saját magukról alkotott viszonylag stabil, szerep-specifikus felfogásai és várakozásai összessége (Wendt [1992] 397. old.). A nemzetközi rendszer szereplői a kollektív jelentésekben (a „nemzetközi társadalomban”) való részvétellel szerzik meg identitásukat. Wendt megfogalmazása szerint, éppúgy, mint az egyéneknek, az államoknak is többes identitásuk létezhet (Wendt [1992] 397. old.). Az identitások létrejöttében fontos szerepet játszanak a normák és a szokások, amelyek a nemzetközi rendszerben működnek. Ezek a normák pontosítják azokat a cselekvéseket, szokásokat,

amelyeken keresztül Mások felismerik az adott identitást, és helyesen reagálnak rá (Hopf [1998] 173. old.).

Kultúra: e fogalom értelmezésénél a német fogalomhasználatot lenne szerencsés figyelembe venni, eszerint a kultúra az emberiség által elért szellemi, intellektuális, normatív teljesítmények összessége.

Nemzetközi szervezet: a nemzetközi szervezetek alapokmánnal rendelkező szervezetek, amelyeknek különböző szervei vannak. Maga a szervezet lehet globális, regionális és partikuláris.

Nemzetközi rezsím: a rezsím úgy definiálható, mint a nemzetközi kapcsolatok adott területén létrejött implicit vagy explicit elvek, normák, szabályok összessége, és olyan döntéshozatali mechanizmus, amelyhez az aktorok elvárásai közelednek.

Norma: a norma az adott identitással rendelkező szereplők helyes magatartásáról kialakult kollektív elvárás.

A kutatás során a kutatási alapegységet a fenti témában az államok és a nemzetközi szervezetek adják. Szűkítve e kört, a nemzetközi szervezeteket a biztonsági dimenzióval rendelkező szervezetekre lehet még osztani. A biztonsági dimenzióval rendelkező szervezeteken belül pedig kizárólag a NATO lesz a vizsgálat tárgya. Az államok esetében meg kell különböztetni a már NATO tagállamokat, és a még nem NATO tagokat. Itt is egyértelmű a sokaság további kiválasztása, hiszen a NATO tagokat kell csak figyelni, ezen az országcsoporton belül pedig kiemelten Magyarországot.

A kutatás időbeli lehatároltságát illetően a vizsgálat longitudinális, egy meghatározott időszakra vonatkoztatott a megfigyelés. Ez az időszak a VSZ tagsággal kezdődik, és végpontként a 2004-es év tekinthető, annak ellenére, hogy a dolgozat alcíme inkább az 1999-es végpontra utal. Az 1999-2004-es időszakban ugyanakkor csupán két dokumentum képezi magyar szemszögből a vizsgálat tárgyát, mégpedig a két nemzeti biztonsági stratégia.

Ugyanakkor a kutatás keresztmetszeti dimenzióját tekintve egyrészt a VSZ tagként kirajzolódó önkép, másrészt a NATO, mint politikai szervezet kerül mikroszkóp alá (értékek, szervezeten belüli normák, a szervezet által képviselt kultúra stb.). Itt a NATO átalakulása fontos szempont. A nemzetközi biztonsági környezet változása – jelesül a Varsói Szerződés felbomlása - hatással volt arra is,

hogy a NATO politikai szervezeti volta került előtérbe³. A szervezet az új környezethez saját struktúrájának átalakításával válaszolt, amely lehetővé tette a párbeszédet az újonnan született demokráciákkal. Mindemellett természetesen a szervezet célrendszerét is át kellett alakítani, újra értelmezni a biztonság fogalmát és tartalmát. A magyar viszonyokat tekintve, mindenképpen ki kell térni a hidegháború vége által generált változásokra, mégpedig a szűkebb, külpolitikai, biztonságpolitikai szempontból. Ebben a fordulópontokat lényegében a biztonságról alkotott kép változásai jelentik, amelyek leginkább talán a biztonságpolitikai alapelvek születése alapján ismerhetők meg.

A kutatás maga alapvetően másodelemzésre épült. Alapját egyrészt a már megírt tanulmányok, esetleg lefolytatott mérések képezik, másrészt a VSZ ideje alatt született, a Magyar Országos Levéltárban fellelhető, vagy online elérhető külügyminisztériumi, és pártanyagok, a biztonságpolitikai alapelvek születésével kapcsolatos országgyűlési és bizottsági viták anyagai, valamint a nemzeti biztonsági stratégiák teszik ki. A NATO és a Varsói Szerződés tekintetében, pedig ugyancsak a hivatalos dokumentumok elemzése képezte a kutatás alapját.

A módszertan

A *módszertan* tekintetében a dolgozat alapvetően egy viszonylag fiatal nemzetközi politika elmélethez nyúl, ez, pedig a konstruktivizmus. Azt, hogy a szociológia területén ismert diskurzuselemzés milyen magyarázó erővel bír a nemzetközi kapcsolatokat, a világpolitika jelenségeit és szereplőit vizsgálva, több szerző írta körül részletesen, így például Nicholas Onuf, Vendulka Kubáلكová és Jeffrey Checkel.

A konstruktivizmus fontosnak tartja a nyelvet, amely az értékek létrejöttében döntő szerepet játszik. A nyelv a politikai diskurzusok elemzéséhez elengedhetetlenül fontos, hiszen a tárgyalások, hivatalos vagy nem hivatalos találkozók mind teret adnak a párbeszédnek, amely során eszmék, értékek, és játékszabályok alakulhatnak ki (Wilga [2001] p. 78.). A kutatások során először meg kell találni a szabályokat, normákat, majd az adott három kategória

---

³ A NATO politikai jellemvonásainak kihangsúlyozása nem újkeletű, már a Harmel-jelentés is szót emelt emellett.

valamelyikébe kell sorolni őket⁴. Ezek után a szereplők, az intézmények és a struktúrák beazonosítása történik. Végül a tartalmi magyarázat következik. A normák, szabályok és szereplők beazonosítása, illetve azok forrása mindig a témától függ. A nemzetközi kapcsolatok területén a szabályok, normák megjelenhetnek a diplomaták, államférfiak beszédeiben, a nemzetközi szervezetek hivatalos közleményeiben, de a sajtó is forrásként szolgálhat. A szereplők érdekei, és szándékai megjelennek azok kijelentéseiben, ugyanígy utalnak arra is, hogy az adott szereplő hogyan látja magát és hogyan lát másokat a nemzetközi rendszerben. Ezzel a szereplő identitására is utal. Maga az identitás, pedig az a közeg, írja Kubáلكová már idézett művében, amelyen keresztül az állami vezetők és az állampolgárok az egyezőséget és a különbözőséget lefordítják a nemzetközi kapcsolatokról képzett állításokra.

Jeffrey Checkel egy másik megközelítés halmazát alkalmaz, amelynek jelen dolgozat szempontjából egy része érdekes lehet⁵. Checkel kutatásának első lépéseként mélyinterjúkat készített, mégpedig figyelve arra, hogy a megkérdezettel lehetőleg kétszer beszélgesse. Második lépésként a fontosabb publikációk és megbízhatóbb média források elemzését javasolja, amely segít abban, hogy az interjúk során megkérdezett, illetve a nyilvános vitákban részt vett személyek motivációit ellenőrizze. Harmadik fokozatként említi a hivatalos dokumentumokat és feljegyzéseket, például a különböző – téma szempontjából releváns – találkozásokon készült jegyzőkönyveket. Végül a vizsgált politikai területen nézi meg a belső normák kialakulását. Itt megfigyeli a különböző – releváns – szervezeteken belül létrejött normákat, és a jogi vonalat is (törvények, alkotmány).

Ezen szerzők alapvetően általános síkon közelítették meg a módszertant. A konkrétan esettanulmányokat tekintve e sorok szerzőjének nagy segítséget adott Ted Hopf írása a szovjet-kínai kapcsolatok elemzéséről, Lisbeth Aggestam műve az identitás szerepéről a külpolitikában, Fierke és Wiener műve a NATO és EU bővítésről, Krotz írása a francia és német külpolitikáról⁶. Az említett művekben

---

⁴ A szabályok lehetnek ellentmondást nem tűrők, rendelkezők, és kötelezettségvállalók. Vendulka Kubáلكová: A constructivist primer. IN: Foreign policy in a constructed world. M. E. Sharpe, Armonk, New York, London, England, 2001., 62. old.

⁵ A megközelítésről bővebben a következő műben lehet olvasni: Jeffrey T. Checkel: Why comply? Constructivism, social norms and the study of international institutions. Arena working papers, WP 99/24. http://www.arena.uio.no/publications/wp99_24.htm

⁶ Az említett művek pontos címe és elérhetőségük: Ted Hopf (2005): Identity Relations and the Sino-Soviet Split. <http://www.people.fas.harvard.edu/~johnston/hopf.pdf>. ; Lisbeth Aggestam

nem csupán módszertani leírást találhat az olvasó, hanem gyakorlati példán keresztül látható, hogyan használható a diskurzus⁷ elemzés a konstruktivista elmélet keretei között a külpolitikai elemzésekben.

A módszertant tekintve a diskurzuselemzés mindenképpen érdemel egy rövidebb bemutatást, tekintve, egyrészt, hogy annak is több ága akad, másrészt pedig, hogy ez az elemzési módszer meglehetősen újszerű a világpolitikai folyamatok, nemzetközi kapcsolatok vizsgálatának területén⁸. Hogyan értelmezik a diskurzus elemzést a különböző gondolkodók? Wood és Kroger szerint, a diskurzus elemzés a társadalmi élet olyan szemlélete, amely mind módszertani mind konceptuális elemeket magáénak mondhat. Tartalmaz a diskurzusról való gondolkodásmódokat (teoretikai és metateoretikai elemek) és a diskurzust mint adatot kezelő módokat (módszertani elemek). Így a diskurzus elemzés nem csupán a bevett módszerek alternatívája, hanem azon látásmódok alternatívája, amelyekbe a fenti módszerek beágyazódtak. (Wood, Kroger [2000] p. 3.)

A módszertant tekintve, két alapvető válfaj különböztethető meg, a kvalitatív és a kvantitatív vizsgálatok. Jelen dolgozatban a kvalitatív ágat alkalmazza a szerző. A korábban említett műveket is alapul véve, a kvalitatív elemzés során úgynevezett NRC-ket (*national role conceptions* – nemzeti szerep fogalom) próbál felvázolni a szerző. A nemzeti szerep fogalmak a saját államnak mint társadalmi összességnek a nemzetközi porondon képviselt megfelelő

(1999): Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy. http://www.arena.uio.no/publications/working-papers/1999/papers/wp99_8.htm.; K. M. Fierke, Antje Wiener (1999): Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement. <http://econ.tu.ac.th/class/archan/somboon/on%20eu%20enlargement/fierke.pdf>.; Ulrich Krotz (2002): National role conceptions and foreign policies: France and Germany compared. <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/Krotz.pdf>.

⁷ Potter (1997) definíciója: a diskurzus elemzés a diskurzust mint társadalmi gyakorlatokban létező szövegeket és beszédet vizsgálja. Így a hangsúly nem a nyelven mint egy absztrakt egységen van, mint például egy lexikon és nyelvtani szabályok összessége, különbözőségek rendszere, vagy megállapítások kifejezésére használt szabályok összessége. Ehelyett, a nyelv az interakciók közvetítője: ezáltal a diskurzusok elemzése az emberek cselekvésének elemzésévé válik. Más szóval, a nyelv nem csak a leírás eszköze vagy a kommunikáció médiuma, de mint társadalmi gyakorlat, a cselekvés eszköze is. A társadalmi lét központi és konstitutív jellemzője. (Wood, Kroger [2000] 4. old.)

⁸ Ugyanakkor említést érdemel, hogy a történelemben egészen régre nyúlnak vissza a tartalom vagy szövegelemzés gyökerei. Erre egyik példa: 1640 táján Svédországban egy vallási szekta kiadott egy énekeskönyvet, amely Sion zsolttárai címen jelent meg, és magára vonta a hivatalos luteránus államegyház haragját. A vita során elkezdték vizsgálni a megtámadott szövegek stílusát, és ezeket összehasonlították a hivatalos egyházi kiadványok stílusával és szimbólumaival. Kiderült, hogy az „eretnek” zsolttárok eltérnek a hivatalos egyház zsolttáraitól, mivel azokban a „vérző Krisztus”, a „szenvető Krisztus”, a „megfeszített Krisztus” stb. kifejezések sokkal gyakrabban fordulnak elő, mint az egyházi kiadványokban. (Antal [1976] 23-24. old.)

szerepéről és céljáról kialakult közös nézetek és megállapodások. Az NRC-k a szocializáció, az emlékezet és a történelem szülöttei (ilyen értelemben utal az identitásra Katzenstein is műveiben), amelyeket kétségbe lehet vonni, de sokszor sokáig fennmaradnak.⁹ Az NRC egy általános kép az adott országról, melynek vannak elemei: ezen elemeket vizsgálja e sorok szerzője a felsorolt dokumentumok kapcsán. Ugyanakkor a vizsgálat szempontjából különböző kategóriákat szükséges definiálni, amelyek alapján az elemzés során a szövegekben megjelenő utalásokat osztályozni lehet:

- a VSZ vizsgálatokor: *demokrácia* (a szocialista, kommunista tömb felfogása szerint, milyen az általuk képviselt demokrácia, demokratikus értékek, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették, illetve milyen jelzőket társítottak hozzá); *a másik fél / űk* (hogyan látták az ellenséges tábor, milyen értékeket, jelzőket kötöttek hozzájuk, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették megnevezésüket, hogyan látják a NATO-t, milyen fogalmakat, jelzőket illesztenek hozzá); *a szövetséges országok / mi* (milyen értékek kötődtek ezen országokhoz, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették őket, de itt össze kell vetni a rájuk háruló feladatokat is, mit mondanak magáról a szervezetről a vonatkozó dokumentumok, milyen jelzőkkel illették a szervezetet); *biztonság* (ehhez a fogalomhoz milyen jelzőket társítottak);
- a NATO esetében: : *demokrácia* (a szocialista, kommunista tömb felfogása szerint, milyen az általuk képviselt demokrácia, demokratikus értékek, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették, illetve milyen jelzőket társítottak hozzá); *a másik fél / űk* (hogyan látták a szervezeten kívüli országokat, milyen értékeket, jelzőket kötöttek hozzájuk, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették megnevezésüket); *a szövetséges országok / mi* (milyen értékek kötődtek ezen országokhoz, milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítették őket, de itt össze kell vetni a rájuk háruló feladatokat is); *biztonság* (ehhez a fogalomhoz milyen jelzőket társítottak);
- Magyarország tekintetében, attól függően, hogy mely időszakról van szó: *Magyarország* (milyen szavakkal, kifejezésekkel helyettesítik az ország

---

⁹ Az NRC-k értelmezéséről, szerepéről bővebben: Ulrich Krotz (2002): National role conceptions and foreign policies: France and Germany compared. <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/Krotz.pdf>.

megnevezését, hogyan definiálják helyét a nagyvilágban, milyen jelzőket kötnek hozzá; vagyis, kik a „mi”); *biztonság* (milyen jelzőket kötnek hozzá, milyen szöveggörnyezetben használják); *VSZ* (milyen szavakkal helyettesítik, milyen jelzőket kötnek hozzá, milyen szöveggörnyezetben használják); *NATO* (milyen szavakkal helyettesítik, milyen jelzőket kötnek hozzá, milyen szöveggörnyezetben használják); a mi és az ők táborának helye.

A diskurzuselemzés egyik nagy nehézsége a szövegek kiválasztása, szelektálása. Jelen értekezésben a vizsgált anyagok között szerepeltek: hivatalos beszédek, párton belül elhangzott beszédek, parlamenti bizottsági felszólalások (külügyi és honvédelmi bizottság), parlamenti viták, a törvényjavaslatok és törvények szövege. A NATO esetében az 1989-et követően született stratégiai koncepciók, a Londoni nyilatkozat, a PFP dokumentum, a madridi csúcstalálkozón elhangzott meghívás, a tagsági feltételek, valamint a NATO főtitkári nyilatkozatok, beszédek lesznek alapvető fontosságúak

Mindezeket figyelembe véve, a kutatás elméleti keretét a konstruktivista iskola adja (az általa alkalmazott látásmódban és általa használt jelentéssel tekint e sorok szerzője az államra, a nemzetközi szervezetre, az identitásra, normákra, biztonsági közösségekre, stb.) módszertani alapját, pedig a diskurzuselemzés testesíti meg¹⁰. Ezen források alapján – és a konstruktivista elmélet definíciója szerint – próbálom majd beazonosítani azokat a normákat, amelyek a szervezet identitásának építő elemei, illetve, hogy egyes fogalmak alatt mit érthet a szervezet.

A dolgozat felépítését tekintve, a bevezető részt követően egy elméleti áttekintés következik, külön foglalkozva a konstruktivista elmélet bemutatásával, kitérve arra az ágára, amely keretként szolgált a dolgozat megírásához. Ezt követően, Magyarország és a VSZ viszonyát vizsgáló fejezettel találkozhat az olvasó, majd az 1989-1993-as helyzete kerül bemutatásra, a már leírt első két hipotézis vizsgálatát folytatva, valamint a hidegháborút követő időszak kiütkeresésére tér ki a szerző.

A dolgozat külön foglalkozik az 1993-ban elfogadásra került biztonságpolitikai alapelvekkel. Ebben a részben egyrészt az alapelvek elemzése

---

¹⁰ Az elméleti fejezetben bemutatásra kerül, hogy a konstruktivizmus egyes irányzatai a nyelvet nagyon fontosnak, magyarázó erejűnek tartják. Az említett szerzők is erre alapoznak műveikben, amelyekben gyakorlatilag a diskurzuselemzést, mint módszertant használják, valamilyen formában.

történik meg, ugyanakkor az elfogadást megelőző bizottsági (külügyi és honvédelmi) és parlamenti viták anyagai alapján is megpróbálja a szerző felvázolni a magyar biztonsági képet. A későbbiekben külön rész taglalja az 1998-ban elfogadásra került biztonság- és védelempolitikai alapelveket, a fent említett elemzési struktúrát követve. Majd a 2004-es biztonsági stratégia zárja az elemzést.

A NATO tekintetében a hidegháborút követő identitás-keresés, valamint a kelet-közép-európai országok törekvéseire adott válasz kerül bemutatásra. Érinti a dolgot a bővítés kérdésével kapcsolatos vitákat, az érveket és ellenérveket a szervezetek tagságának kiterjesztése kapcsán.

Kultúra és identitás a nemzetközi kapcsolatokban

A 21. század küszöbén, ha valaki visszatekint az előző száz évre, azt tapasztalhatja, hogy fontos fordulópontokkal, nagy összecsapásokkal „tarkított” időszak volt. Az elmúlt száz év alatt megkérdőjeleződött a westfaliai államközponturn berendezkedés, a nemzetközi politika porondján új szereplők jelentek meg, akiknek törekvéseit, érdekeit, befolyását egyre kevésbé lehetett figyelmen kívül hagyni, így – a huszadik század hetvenes éveiben - az államokat egymással ütköző biliárdgolyóként lefestő nézet helyett a nemzetközi porond szereplőinek kapcsolatát „pókhálóként” leíró felfogás nyert teret. A nemzetközi politika kapcsolatrendszerének leírása mellett az elmúlt század két világháborút is magába foglalt, amelyek a béke iránti törhetetlen vágyat újra és újra központba helyezték. A huszadik század második felében állandósult egy, mintegy negyvennégy évig tartó szembenállás, amely egy új nemzetközi rendet teremtett: a hidegháború.

A hidegháború lezárulását követően egyesek úgy vélekedtek, hogy az Amerikai Egyesült Államok marad az egyetlen hatalmi pólus a világban, amely gazdasági, katonai potenciáljával kiemelkedik az államok sorából. Mások szerint nem egy, hanem egyidejűleg több pólus létezik a nemzetközi porondon. Ezt a nézetet vallotta Henry Kissinger is, aki öt kialakuló központot látott, az Egyesült Államokat, Oroszországot, Japánt, Kínát valamint Nyugat-Európát. Más síkon szemlélve a hidegháborút követően kialakult helyzetet, Francis Fukuyama nagy port kavart cikkében, majd könyvében a történelem végéről értekezett. „A történelem vége” című művében Fukuyama szerint a hidegháború vége a nyugati eszme győzelmét hozta, és a nyugati fogyasztói kultúra világméretű elterjedését. Számára a két pólus szembenállásának megszűnése az emberiség ideológiai fejlődésének végét jelentette, ugyanakkor a nyugati liberális demokrácia, mint az emberiség végső kormányzati formája egyre univerzálisabbá vált (Fukuyama [1989]). A Fukuyama által lefestett világban a filozófus nem zárta ki a konfliktust azok között az országok között, amelyek még a történelemben élnek, s azok között, amelyek a történelem végén tartanak fejlődésükben (Fukuyama [1989], p. 17.). Samuel Huntington Fukuyama jövőbeni konfliktusok kirobbanásának helyére vonatkozó elképzeléseire reagált, amikor azt írta, hogy bár a liberális demokráciák száma

emelkedik, a közöttük kirobbanó konfliktusok lehetősége nem kizárt. Hozzátette, hogy ugyanazon nagy ideológián belül kialakuló különböző fejlődési irányok közötti összeütközések néha sokkal veszélyesebbek és intenzívebbek. Valamint az az eset sem zárható ki, hogy egy új ideológia születik a megmaradt mellett (Huntington [1990]).

A nemzetközi politika elméletében is változások történtek a hidegháború lezárulása után. A bipoláris rend fennállása idején kezdetben – és sokáig - a realizmus elmélete volt az egyeduralkodó, majd elméleti kihívásként megjelent a liberalizmus. Később, a nyolcvanas években, a két korábbi mainstream irányzatnak megjelentek az újabb „neo” változatai, amelyek új adalékokkal, részletekkel egészítették ki az „anyairányzatokat”, újabb értelmezéseket adtak a változásoknak. Ezek voltak a neorealizmus és a neoliberalizmus. Megjelenésüket követően e két irányzat vitája vált meghatározóvá a nemzetközi politika elméletének területén. A hidegháború végén új kihívást jelentettek a kritikai elméletek, amelyek a két „klasszikus elmélet” hiányosságaira hívták fel a figyelmet. A kritikai elméletekkel szemben, pedig a konstruktivizmus támasztott kérdéseket a nyolcvanas évek végén.

Jelen fejezetben a neoliberális elmélet demokratikus béke iskolája kerül bemutatásra, majd a konstruktivista irányzatok leírása következik.

1. A neoliberális irányzat és a demokratikus béke

A liberális áramlat egy viszonylag széles spektrumot fog át, amely a wilsoni idealizmustól a demokratikus béke teóriáján át a mai neoliberális elméletekig terjed. A nemzetközi rendszer szereplői, az egymástól kölcsönösen függő államok képesek egymással együttműködni, mégpedig intézményesült mechanizmusok és tárgyalások útján. A liberalizmus egyik irányzata az államok gazdasági interdependenciájára teszi a hangsúlyt. A másik, a nyolcvanas években feltűnt elmélet a demokratikus béke koncepciója, s figyelmet érdemel továbbá a neoliberális institucionalizmus irányzata.

Az államok gazdasági interdependenciáját hangsúlyozó iskola hívei úgy vélik, hogy az államok elsődleges célja, hogy gazdasági fejlődést érjenek el, a kormányok, vezetők, pedig az ország anyagi jólétét, mint célt a biztonság elé

helyezik. A rendszer stabilitását a liberális gazdasági rend kialakítása biztosítja, és a tagok közötti politikai együttműködés. A liberális gazdasági rend előmozdítja a gazdasági interdependenciát¹¹, s az államok gazdasági téren kölcsönösen sebezhetőkké válnak. Így minél magasabb fokú az interdependencia, annál enyhébb a kísértés az agresszív magatartás iránt, ugyanis a rendszer tagjai a nem megfelelő magatartást gazdasági eszközökkel, szankciókkal büntetik (Mearsheimer [1994] p. 55.). Miután pedig az államok törekszenek a gazdasági fejlődésre, és a magas szintű jólét elérésére, a háborút, mint a nemzetközi politika eszközt mellőzni, fogják, hiszen az nagyon költséges. A kereskedelmi liberalizmus hívei között akadnak, akik a regionális gazdasági integrációkat vizsgálták. Meglátásuk szerint, azok az államok, amelyek ebből az integrációból kimaradnak, hátrányt szenvednek, nem tudják ugyanazt a gazdasági jólétet biztosítani, mint az integráció tagjai. Azonban, a növekvő interdependencia és a közös politikák kialakítása azt is maga után vonja, hogy az államoknak csökken a befolyása, ellenőrzése saját gazdaságuk felett, erősödik viszont a kormányközi szervezetek, valamint az informális együttműködés a kormányok és a kereskedelmi magánszervezetek között (Zacher, Matthew [1995] pp. 132-138.).

A demokratikus béke gondolatát Michael M. Doyle vetette fel, az 1983-ban megjelent két cikkében. A kanti elméleti alapokra építkezve, Doyle a demokratikus békéről értekezett, amely leírása szerint a demokráciák közötti békét jelenti, s amely talán megvalósíthatja a kanti "örök békét". Megfigyelése szerint a demokratikus berendezkedésű országok ritkábban lépnek háborúba egymással, míg az úgynevezett "demokratikus zónán" kívül az összecsapások gyakoriak (Doyle [1996] p. 364.). Tulajdonképpen milyen alapokra épül a demokratikus béke? Kant Az örök béke című művében a definitív cikkek között nem a demokráciák, hanem a köztársaságok közötti békét tartja elképzelhetőnek. Ugyanakkor a mai demokráciák és a kanti köztársasági elvek között megvan a hasonlóság. A mai demokratikus berendezkedésű országokban érvényesül a magántulajdon tisztelete, a törvény előtti egyenlőség, a szólásszabadság, valamint a választójog és a választhatóság joga. Emellett megvalósul a törvényhozó és a végrehajtó hatalom elkülönülése. Doyle szerint ezek a faktorok a háborúellenes álláspont alapját adják (Doyle [1995] p. 92.). Feltehető a kérdés, hogy melyek azok az elemek, amelyek a demokráciák

---

¹¹ A tőke országhatárokat átlépő, minél szabadabb áramlásával, a befektetés szabadságával, és az áruk, szolgáltatások szabad kereskedelmével.

között a békés kapcsolatok folytatását szorgalmazzák? A liberális democráciákban maguk az állampolgárok azok, akik bőrükön érzik az általuk választott kormány intézkedéseit. Az állampolgárok többsége viseli majd a háború terhét, így nem valószínű, hogy olyan pártot támogassanak, amely háborúk indításában érdekelt (Zacher, Matthew [1995] p. 123.). Milyen egyéb okokkal magyarázható, hogy a demokratikus berendezkedésű államok nem háborúznak egymással? Christopher Layne cikkében¹² egyrészt az intézményi gátló tényezőkre utal, másrészt, pedig a demokratikus normákra és a demokratikus kultúrára. Az intézményi gátló tényezők közé sorolható, hogy a demokratikus berendezkedésű országok kormányai elszámolással tartoznak az állampolgárok felé, hiszen az állampolgárok fizetik meg a háború árát – mind pénzben, mind emberéletben. Ezért nem valószínű, hogy olyan pártokat támogathassanak, amelyek háborúra éhesek.¹³ Ugyanakkor, amennyiben az adott kormány népszerűtlen intézkedéseket tesz, az állampolgároknak lehetőségük van annak leváltására. Másrészt, egy demokráciában a háborús kockázatot rejtő külpolitika alakítását nyilvános vitára bocsátják, nem, pedig zárt ajtók mögött döntenek róla, így a népszerűség és a politikaformálók is érzékenyebbek a háború árára. A nyitottság jellemzője is fontos a 21. században, hiszen a nyíltabb külpolitika csökkenti annak valószínűségét, hogy az adott ország lépéseit, szándékait tévesen ítélik meg – kisebb teret adva a téves percepciók kialakulásának.¹⁴

A demokratikus normák és demokratikus kultúra magyarázat szerint, a demokratikus berendezkedésű országok az államon belüli békés konfliktusmegoldás

---

¹² Christopher Layne [1994]: Kant or Cant. The Myth of the Democratic Peace. *International Security*, 19. évf., 2. szám, 8-9. old.

¹³ Mark W. Zacher, Richard A. Matthew [1995]: *Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands*. IN: Charles W. Kegley, JR (szerk.): *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*. St Martin's Press, New York, 123. old.

¹⁴ Hiba lenne megfelekedezni a gazdasági oldalról – már csak azért is, mert a demokratikus béke elméletének egyik fontos pillére az interdependencia, amely a gazdasági életben kiemelkedő szerepet játszik. A kormányoknak hatalmuk legitimizálásához szükségük a gazdasági téren elért sikerre. Ez olyan külpolitika folytatását eredményezheti, amely a kollektív biztonságpolitika irányában mozdítja az államot, valamint a kölcsönösen előnyös kereskedelmet célozza meg Mark W. Zacher, Richard A. Matthew [1995]: *Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands*. IN: Charles W. Kegley, JR (szerk.): *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*. St Martin's Press, New York, 123-130. old. Bruce Russett, is megerősítette, hogy a jólét segíti a béke megtartását. Ennek indoklásaként leírja, hogy a gazdaságilag fejlett, politikailag stabil országok esetében, egy olyan háború költség-haszon hányadosa, amely az adott állam közelében, vagy közvetlenül szomszédságában zajlik, nagyon magas. Veszélyezteteti a kereskedelmi kapcsolatokat, zavarhatja a gazdasági fejlődést. Bruce Russett [1993]: *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 28 old.

technikáját (vita, szavazás, bírói döntés) a külpolitika síkján is alkalmazni kívánják.¹⁵ Externalizálni próbálják a politikai versenyt, a kompromisszum és a hatalomátadás békés módjának is normáit, így amikor két demokratikus állam konfrontálódik a nemzetközi porondon, a demokratikus normákból merítve kerülnek el a háborút.¹⁶

A demokráciák az autokráciákkal ellentétben kevésbé képesek, hajlamosak arra, hogy állampolgáraik érdekei ellen tegyenek. Például, a békés kereskedelmi kapcsolatokat megbízhatóbb útnak tekintik az állam vagyonának növeléséhez, gazdasági helyzetének javításához, mint a háborút, s a gazdasági jólétet valamint a nemzetközi kereskedelmet többre becsülik, mint a háborús dicsőséget. A kormányoknak hatalmuk legitimálásához szükségszerű a gazdasági téren elért siker. Ez olyan külpolitika folytatását eredményezheti, amely a kollektív biztonságpolitika irányában mozdítja az államot, valamint a kölcsönösen előnyös kereskedelmet célozza meg (Zacher, Matthew [1995] pp. 123-130.).

Ugyanakkor a háború veszélye megmaradt a demokratikus és a nem demokratikus államok kapcsolataiban.¹⁷ Hogyan egyeztethető ez össze az állampolgárok háborúval szembeni beállítottságával? Doyle szerint, a nem demokratikus államokkal való külkapcsolatok esetén a képviselői demokrácia a többség félelmeit testesítheti meg, amelyek között szerepel az is, hogy a nem liberális állam elnyomja az állampolgárokat. Amennyiben az állam saját polgárait elnyomja, más országok polgáraival is megteheti ezt, s ez az a gyanú, amely a két eltérő berendezkedésű állam közötti kapcsolatokat sebezhetővé teszi. Bruce Russett, a demokráciák közötti háborús állapot hiányát, csekély mivoltát kutatva felállított néhány hipotézist. Ezek egyike az, hogy a jólét segíti a béke megtartását, s ez egybeesik mind Doyle elképzelésével, mind, pedig a kantinél szabadabb

---

¹⁵ Christopher Layne [1994]: Kant or Cant. The Myth of the Democratic Peace. *International Security*, őszi, 8-9. old. Fontos azonban megjegyezni, hogy Layne cikkében kiemeli, hogy a demokratikus béke elmélete nem állítja azt, hogy a demokráciák általában kevésbé lennének háborúellenesek, mint a nem demokratikus államok. Az elmélet két fontos dolgot állít: az egyik, hogy a demokráciák sohasem (vagy ritkán) háborúznak más demokráciákkal; a másik, hogy amikor a demokráciák konfliktusba kerülnek egymással, csak nagyon ritkán fenyegetőznek fegyverek használatával, mert úgy tartják, ez illegitim.

¹⁶ Mishra, Pramod [2006]: The Paradigm of Democratic Peace: A Critique. http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/0/0/7/1/p100719_index.html?type=info

¹⁷ Michael M. Doyle [1995]: Liberalisation and the End of Cold War. IN: Richard Ned Lebow, Thomas Risse-Kappen (szerk.): *International Relations Theory and the End of the Cold War*. Columbia University Press, New York, 92. old.

kereskedelmet szorgalmazó nézetével. Ennek indoklásaként Russett leírja, hogy a gazdaságilag fejlett, politikailag stabil országok esetében, egy olyan háború költség-haszon hányadosa, amely az adott állam közelében, vagy közvetlenül szomszédságában zajlik, nagyon magas. Veszélyezteteti a kereskedelmi kapcsolatokat, zavarhatja a gazdasági fejlődést (Russett [1993] p. 28.).

Itt hozzá kell tenni, hogy a demokratikus béke elméletének két fő ága alakult ki a kilencvenes években, a nemzetközi konfliktusok szélesebb mezejére áthelyezve az elméletet. Az elmélet egyik ága szerint a demokráciák általában békésebben viselkednek minden állammal kapcsolatban a nemzetközi porondon (*monadic DPT*); a másik ág szerint a demokratikus berendezkedésű államok egymással szemben békés kapcsolatot építenek ki, nem háborúznak egymással (*dyadic DPT*). Az második modell kapcsán kimutatták, hogy a demokráciák közötti szövetségek erősek, a gazdasági kapcsolatok szerteágazóak, s egymás közötti konfliktusaikat nagyobb valószínűséggel oldják meg tárgyalásos úton és kompromisszumokkal a vitáikat, mint más államok.¹⁸

A demokratikus béke koncepciójával kapcsolatban a kételkedők kezdetben több kritikus pontot említenek, kételyeik megfogalmazásakor. Az egyik ilyen érv éppen azt támadja, hogy a demokratikus államok közöttük kialakuló konfliktus esetén a tolerancia és a közösen vallott értékek azok, amelyek megakadályozzák, illegitimmé teszik az erőszak alkalmazását. A kritikusok véleménye szerint, ha a demokráciák közötti konfliktus-szituációkra, háború közeli helyzetekre tekintünk, akkor megoldásukban inkább a stratégiai megfontolások, mintsem a közösen vallott értékek szava volt a döntő.¹⁹

Christopher Layne már idézett művében a demokráciákban működő intézményi gátló tényezők kapcsán fogalmazott meg kritikai észrevételeket. Nézete szerint, az intézményi gátló tényezők nem magyarázzák teljes mértékben a demokratikus béke koncepciójának alapvetését. Ugyanis, ha a demokráciákban a közvélemény a fentiekben leírtaknak megfelelően működne, akkor ezek az államok minden más állammal való kapcsolataikban békések lennének. A demokratikus értékek tekintetében Layne kiemeli, hogy a közvéleménynek erősen pacifikusnak kell lennie – s ez esetben a közvélemény az, ahol le lehet mérni indirekt módon a

---

¹⁸ Hasenclever, Andreas & Wagner, Wolfgang (2004): From the Analysis of a Separate Democratic Peace to the Liberal Study of International Conflict. IN: International Politics, 41. évf., 4. szám

¹⁹ Stephen M. Walt [1999]: Never say never. Foreign Affairs, január-február, 123. old.

más demokráciák felé megnyilvánuló kölcsönös tiszteletet.²⁰ Az állampolgárok nem támogatják a kormányzat háborús elképzeléseit, hiszen tartanak a háború költségeitől és veszélyeitől, érzékenyek a háború árára, a veszteség lényegében őket éri mind anyagi téren, mind emberéletben – mondja az elmélet másik alapvetése, amely racionális számításon alapul. Azonban megeshet, hogy a kalkuláció azt eredményezi, hogy a háború előzetes költségei alacsonyabbak, mint az abból várható haszon – ekkor a közvélemény támogathatja a demokratikus kormányzatot a háború indításában.²¹ A költségek relatív voltát befolyásolhatja a hadsereg maga is: egyre elterjedtebb a professzionális véderő, melynek fenntartása költséghatékonyabb lehet. Ugyanígy befolyásoló tényező lehet a korunkra jellemző biztonság privatizációja – tehát olyan cégek létrejötte, amelyek akár katonai szolgáltatásokat is felkínálnak, melyekre áthárítható a hadviselés költsége és veszélyei.²²

A kilencvenes évek elején a szocialista blokk felbomlásával és a demokratizálódás folyamatát megélő államok láttán úgy tűnt, mégis a demokratikus béke híveinek van igazuk. Néhány évvel később azonban kiderült, hogy az átalakuló államok nem bizonyos, hogy egyik percről a másikra liberális demokráciává válnak, már csak azért sem, mert legtöbbjüknek nagyon kevés tapasztalatuk volt történelmük során a demokratikus berendezkedésről, vagy még egyáltalán nem éltek meg ilyen politikai rendszert. A kételkedők arról szóltak, hogy a demokratikus átmenet kockázatát nem vették figyelembe – ezek közé a kockázatok közé tartozott annak megnövekedett esélye, hogy háborúba bonyolódnak. Ennek oka pedig az, hogy az előző részben szereplő gátló tényezők még nem erősödtek meg kellőképpen.²³ A demokratizálódási folyamatot vizsgálva, szakaszokra osztva, és az átmenet eredményét is figyelembe véve leírták, hogy a demokratikus átmenet kezdetén az adott ország különösen hajlamos arra, hogy háborúba keveredjen.²⁴

---

²⁰ Christopher Layne [1994]: Kant or Cant. The Myth of the Democratic Peace. *International Security*, 19. évf., 2. szám, 12-13. old.

²¹ Erre példa lehet az, hogy a háború alternatívája sokkal költségesebb, vagy a fennálló helyzetből adódó veszélyeket értékelik fel. Müller, Harald (2004): The Antimony of Democratic Peace. IN: *International Politics*, 41. évf. 4. szám

²² Müller, Harald (2004): The Antimony of Democratic Peace. IN: *International Politics*, 41. évf. 4. szám

²³ Mansfield és Snyder munkáját idézi Thomson. William R. Thomson, „Richard Tucker [1997]: A Tale of Two Democratic Peace Critiques. IN: *Journal of Conflict Resolution*, 41. évf., 3. szám, 440. old.

²⁴ A demokratikus átmenet kezdeti szakaszában járó országok, amelyekre jellemző a nacionalizmus megerősödése, fegyveres konfliktusok kezdeményezőivé válhatnak. Ajánlásukban szerepel, hogy

Újabb fogalmak keltek életre, úgy, mint az illiberális demokrácia, vagy liberális autokrácia.

Fareed Zakaria 1997-ben írt cikkében úgy fogalmaz, hogy a liberális demokráciák ismérvei közé tartoznak a polgári szabadságjogok tiszteletben tartása, a működő jogrendszer, valamint a kormányzati intézmények közötti hatalommegosztás²⁵. Doyle szerint, liberális demokráciának tekinthetők azok az államok, ahol piacgazdaság működik, szuverének, az állampolgárok törvénykezési jogaik vannak, és republikánus képviseleti kormányzatuk van.²⁶ Owen cikkében úgy definiálja a liberális demokráciákat, mint olyan államokat, amelyek liberális ideológiát hordoznak, ahol az állampolgároknak szavuk van a háborúval kapcsolatos döntések meghozatalakor, szólásszabadság áll fenn, versenyen alapuló rendszeres választások során választják meg azokat, akiknek joguk van háborút üzeni, és liberális intézmények állnak fenn. A liberálisok számára a szabadság fontos dolog, és a szabadság csak békében létezhet, így – írja Owen – a demokráciák, amelyek az állampolgáraik érdekeit követik, békések, és megbízhatóak.²⁷ Az illiberális demokrácia Zakaria megfogalmazása szerint egy olyan rendszer, ahol bár demokratikus választások során választottak kormányt a polgárok, a kormány nem tartja tiszteletben az állampolgárok jogait, valamint nem tiszteli a fennálló jogrendszert. Egy ilyen berendezkedés szélsőséges nacionalizmust, etnikai konfliktusokat és háborút hoz.²⁸ Ezt megerősítik azok a kutatások is, amelyek statisztikai számítások alapján kimutatták, hogy a demokratizálódó országok esetében a háború veszélye nagyobb, mint azokban az országokban, ahol nincsen változás a politikai rendszerben.²⁹ Abban az esetben, ha

---

mielőtt egy autokratikus rezsimit átalakulásra próbálnak rábírní, meg kell erősíteni a jogállamiságot, független bírói hatalom létrejöttét, sajtószabadságot, stb. Edward D. Mans. eld, Jack Snyder [2002]:Democratic Transitions, Institutional Strength, and War International Organization 56. évf., 2. szám, 330-332. old.

²⁵ Fareed Zakaria cikkét idézi Charles Kupchan [2001]: Illiberal Illusions -- Responses to "The Rise of Illiberal Democracy". <http://www.foreignaffairs.org/Search/document.asp?i=19980501FARESPONSE1396.XML>. 2001. április 3.

²⁶ David E. Spiro [1994]: The Insignificance of the Liberal Peace. International Security, vol. ősz, 57. old.

²⁷ John M. Owen [1994]: How Liberalism Produces Democratic Peace. International Security, ősz, 89. old.

²⁸ Fareed Zakaria cikkét idézi Charles Kupchan [2001]: Illiberal Illusions -- Responses to "The Rise of Illiberal Democracy". <http://www.foreignaffairs.org/Search/document.asp?i=19980501FARESPONSE1396.XML>. 2001. április 3.

²⁹ Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (szerk.): Debating the Democratic Peace. The MIT Press, London, 1996., 308. old.

a demokratikus átalakulás nem sikeres, autokráciává alakulhat vissza a rendszer. Owen már idézett cikkében illiberálisnak tekinti azokat a demokráciákat, ahol az állampolgárok legfőbb célja nem az önfenntartás és a jólét, mint a liberális demokráciákban, hanem például a hősiesség, hőssé válás vagy a hódítás. A populista kormányzatok által irányított államok sem tekinthetők liberális demokráciának.³⁰

A demokráciák háborúra való hajlamát vizsgálva, az elmélet kritikusai rámutattak, hogy a demokratikus államok hajlamosak már folyó fegyveres konfliktusba bekapcsolódni. A lehetséges háború okaira tekintve, maga Doyle leírja, hogy liberális háborúkat csak népszerű, liberális célok elérése érdekében vívnak. Ez a kitétel, bár jócskán leszűkíti a háborús indokokat, mégsem zárja ki azokat teljesen. A megmaradó okok között említhető az önvédelem, de az emberi jogok kirívó megsértésének megakadályozása is, vagy olyan körülmények megteremtésének célja, amelyekben a liberális értékek gyökeret verhetnek.³¹ Ehhez kapcsolódóan egyes kritikusok megjegyezték, hogy az elmélet adott esetben felhasználható arra, hogy demokratikus keresztes hadjárat indítását igazolják, illetve ellenségesen viselkedjenek nem demokratikus államokkal szemben – adott esetben („civilizáló”) háborút indítva ellenük.³² A háborúra való hajlandóság, illetve a nem demokratikus berendezkedésű államokkal szembeni magatartás kapcsán elkülöníthető militáns és békés demokrácia. A militáns demokráciára jellemző a nagyfokú fenyegetettség érzés, többet költ fegyverkezésre, nagyobb hajlandóságot mutat a nem demokratikus berendezkedésű államokban a beavatkozásra, polarizált a velük való kapcsolat. A békés demokráciák ezzel szemben modus vivendit próbálnak találni a nem demokratikus berendezkedésű államokkal, hisznek abban, hogy egy nap azok az államok is demokráciává fejlődnek.³³

---

³⁰ John M. Owen [1994]: How Liberalism Produces Democratic Peace. *International Security*, ősz, 99. old.

³¹ Sebastian Rosato [2003]: The Flawed Logic of Democratic Peace Theory. IN: *The American Political Science Review*, 97. évf., 4. szám, 588. old.

³² Gleditsch, Nils Petter; Christiansen, Lene Siljeholm; Hegre, Håvard (2007): *Democratic Jihad? Military Intervention and Democracy*. http://www.prio.no/sptrans/-139794680/file49713_democraticjihadapril2007.pdf. A civilizációs célú háború lehetőségére utal Gayson is, kiegészítve azzal, hogy egy ilyenfajta háborúban a demokráciák a harci fölényüket demonstrálva saját nemzeti identitásukat is megerősíthetik. Kyle Grayson (2003): *Democratic Peace Theory as Practice: (Re)Reading the Significance of Liberal Representations of War and Peace*; YCISS Working Paper Number 22; <http://www.yorku.ca/yciss/publications/WP22-Grayson.pdf>

³³ Müller, Harald (2004): *The Antimony of Democratic Peace*. IN: *International Politics*, 41. évf. 4. szám

A hidegháború vége – éppen úgy, mint a realizmus esetében – nagy kihívást jelentett. A hidegháborút követően sokáig a demokratikus béke irányzata váltott ki komoly elméleti vitát. A neoliberais institutionalisták is megpróbálták nézetüket adaptálni az új szituációhoz. A teoretikusok szerint, a nemzetközi intézményeken belüli együttműködés akkor lehetséges, ha minden résztvevő államnak ez érdekében áll, de abban is egyetértenek, hogy nem lehet az államokat kényszeríteni arra, hogy úgy viselkedjenek, ahogy az az önző érdekeiknek ellent mondjon. Mindezek mellett a gazdaság fontosságát hangsúlyozó irányzat is megmaradt, kiemelve, hogy ahogyan a társadalmakat egyre jobban behálózzák, átfonják a gazdasági és szociális kapcsolatok, úgy ezen kötelek elszakításának költsége ki fogja zárni az államok unilaterális akcióit (Walt [1998]).

2. A konstruktivista irányzat

A nyolcvanas évek végén terelődött a figyelem egy új, szociológiai alapokra épülő elméleti megközelítés, a konstruktivizmus felé. A konstruktivista elmélet alapjait Nicholas Onuf, Alexander Wendt, Friedrich Kratochwill és Peter Katzenstein munkáiban találhatjuk meg, melyek közül Nicholas Onuf: *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*³⁴ című műve a legkorábbi. A mű megjelenésétől eltelt mintegy 18 évben a konstruktivizmusnak több irányzata is megszületett.

Az új megközelítéstől sokan remélték, hogy elfogadható magyarázatot tud adni a hidegháború megszűnésére, a hidegháborús intézmények továbbélésére, amelyet sem a realista sem a liberális irányzatok nem tudtak megtenni³⁵. Egyes teoretikusok szerint azonban, a konstruktivista elmélet még nem elég kidolgozott, további finomításokra lenne szükség.

---

³⁴ A könyv teljes bibliográfiai adatai: Onuf, N.: *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia University of South Carolina Press, 1989.

³⁵ Stephen M. Walt *International relations: one world, many theories* című cikkében felidéri, hogy a konstruktivista elmélet híveinek milyen magyarázata volt a hidegháború végét illetően: Mihail Gorbacsov, akkori elnök, megreformálta a szovjet külpolitikát, miután olyan új eszméket, fogalmakat épített be politikájába, mint például a kollektív biztonság.

Mielőtt az elmélet kicsit részletesebb bemutatására kerülne sor, a konstruktivizmusnak, mint fogalomnak az értelmezésére érdemes figyelmet szentelni. Ruggie megfogalmazása szerint, a szociális konstruktivizmus az emberi tudatról szól, és annak szerepéről a nemzetközi életben. Mint ilyen, a konstruktivizmus az emberi tettek interszubjektív dimenzióján nyugszik, tehát az emberek akaratán, hogy a világ felé megfontolt viselkedést mutassanak, és jelentőséget tulajdonítsanak neki. Így válnak fontossá a társadalmi tények, és az emberek konszenzusán alapuló tények, amelyek létehez az emberi intézmények nélkülözhetetlenek (Ruggie itt példaként hozza a tulajdonjogot, a szuverenitást) (Ruggie [1998]).

Egy másik értelmezés szerint, a konstruktivizmus egy szociológiai jellegű irányzat, amely rokonságot mutat a nemzetközi politikaelméletek angol iskolájával. Az elmélet az államokat szociális aktorokként azonosítja, amelyek cselekedeteik során nemzetközi és nemzeti szabályokat követnek. Az államok magatartását tehát szabályok, normák, intézmények és identitások határozzák meg.³⁶

Alexander Wendt, az elmélet egyik legkiemelkedőbb teoretikusa úgy fogalmaz, hogy a konstruktivizmus a nemzetközi rendszer strukturális teóriája, amely a következő állításokra alapul:

1. az államok a nemzetközi politikaelmélet elemzésének alapvető egységei
2. az államok rendszerének kulcsfontosságú struktúrái inkább interszubjektívek, mint materiálisak
3. az államok identitásai és érdekei nagyrészt ezen társadalmi struktúrák által konstruáltak, nem pedig exogén módon adóttak, akár az emberi természet, akár a belpolitika által (Wendt [1994] p. 386.).

2.1. A konstruktivista felfogás alaptézisei

Milyen tényezők vezethettek a „konstruktivista fordulathoz”? Chris Reus-Smit a következő lehetséges faktorokat azonosította:

- a kritikai teóriákra adott racionalista válasz

---

³⁶ Ta-hua Mo által megfogalmazott értelmezés. <http://iir.nccu.edu.tw/english/wyy9909e.html>

- a hidegháború vége, a szovjet blokk, majd a Szovjetunió viszonylag békés felbomlása
- a generációs váltás a nemzetközi politikaelmélet gondolkodói között (Reus-Smit [1996] p. 4.).

A konstruktivista irányzat képviselői három alapvető tételt vallottak magukénak³⁷:

1. a normatív, gondolati struktúrák elsődlegessége az anyagi struktúrákkal szemben. Ezt a feltételezést részben azért vallják, mert szerintük a jelentésrendszer határozza meg, hogy az aktorok hogyan értelmezik az anyagi környezetüket. Ahogyan Alexander Wendt írta *Constructing International Politics* című művében: a materiális, anyagi források csak azon a közös tudás struktúráján keresztül nyernek jelentést az emberi cselekvés számára, amelybe beleágyazódtak (Wendt [1995] p. 73.).
2. Az identitások konstruálják az érdekeket és a cselekedeteket. A konstruktivisták álláspontja szerint, az érdekek létrejöttének megértése a kulcsa annak, hogy azon nemzetközi jelenségeknek nagy részét megmagyarázzák, amelyeket a racionalisták vagy félreértettek, vagy figyelmen kívül hagytak. Alexander Wendt elméletében azt vallotta, hogy az identitások adják az érdekek alapjait. Felfogása szerint, az aktorok nem rendelkeznek egy „érdekeportfólióval”, amelyet a társadalmi kontextustól függetlenül hordoznak, ehelyett, a szereplők az érdekeiket a körülmények definiálása folyamatán keresztül töltik meg tartalommal. (Wendt [1992] p. 398.)
3. A struktúrák és a szereplők kölcsönösen hozzák létre egymást. A konstruktivisták számára fontos, hogy a normatív, és eszmei, gondolati struktúrák meghatározzák az individuum (aktor) identitását, valamint az általuk követett, helyes gazdasági, politikai és kulturális cselekvési módokat. Emellett kiemelik, hogy a struktúrák nem függetlenek a társadalmi közeg ismert gyakorlataitól.

---

³⁷ A felsorolás fellelhetősége: Reus-Smit, Chris (1996): *The constructivist turn: critical theory after the cold war*. 8-13. old.

A harmadik tényezőnél maradva, jogos a kérdés, hogy hogyan formálják a normatív, eszmei struktúrák a szereplők identitását és érdekeit. Ezt három mechanizmuson keresztül teszik meg: (1) képzelet (*imagination*); (2) kommunikáció (*communication*); (3) kényszer (*constraint*). Az első elem esetében a konstruktivisták kifejtik, hogy a nem anyagi struktúrák hatással vannak arra, hogy a szereplők miképpen azonosítják be a lehetőségek világát: mit gondolnak, hogyan kell cselekedniük, mik a cselekedeteik érezhető korlátai, milyen stratégiákat gondolhatnak ki, hogy elérjék céljaikat? Így az intézményesült normák és eszmék meghatározzák, hogy a szereplők mit látnak szükségesnek és lehetségesnek mind etikai, mind gyakorlati szempontból.

A kommunikáción keresztül is hatnak a normatív és gondolati struktúrák. Amikor egy állam a magatartását igyekszik igazolni, általában a legitim viselkedés már korábban meghatározott normáihoz fordul, igaz, megeshet, hogy ezek a normák konfliktusba kerülnek egymással.

A harmadik eset a kényszer. A konstruktivisták rámutatnak, hogy az intézményesült normák és eszmék csak, mint ésszerűsítők működnek, miután már van morális erejük egy adott társadalmi kontextusban. Továbbá, a már létező normákhoz való fordulás a magatartás igazolása céljából, csak akkor életképes stratégia, ha a magatartás valamilyen mérce szerint konzisztens a fennálló elvekkel. Így már az igazolás megfogalmazása maga kényszert jelent a cselekedetek számára (Reus-Smit [2000] pp- 218-219.).

Egy másik fontos kérdés, amely az olvasóban felmerülhet, hogy hol születnek a normák és az alapelvek, ki hozza létre őket, és milyen körülmények között legitimek? A nemzetközi rezsim elmélet szerint, ezek a normák és alapelvek a nemzetközi szereplők, elsősorban az államok együttműködéséből születő racionális döntések szülöttei. A konstruktivista elmélet ezzel szemben azt vallja, hogy a normák és elvek a szóban forgó közösség szereplőinek nem kontrollálható, természetes interakcióiból jönnek létre. Így a normák és a szabályok létrejöttében az államok nem vesznek igazán részt, ellenben engedelmeskednek azoknak (Wilga [2001] p. 76.).

A konstruktivizmus fontosnak tartja a nyelvet, amely az értékek létrejöttében döntő szerepet játszik. A nyelv a politikai diskurzusok elemzéséhez

elengedhetetlenül fontos, hiszen a tárgyalások, hivatalos vagy nem hivatalos találkozók mind teret adnak a párbeszédnek, amely során eszmék, értékek, és játékszabályok alakulhatnak ki. (Wilga [2001] p. 78.)

2.2. A konstruktivizmus és a nemzetközi rendszer

A nemzetközi politika elméletének területén vannak fogalmak, amelyek értelmezése fontos egyes elméletek elhatárolása szempontjából. Ezek közül néhányat bemutat e fejezet, és külön szót a konstruktivista elmélet által használt alapvető fogalmakról is.

A realista, neorealista felfogás szerint a nemzetközi rendszer legfőbb jellemzője az anarchia, amely az államok fölött álló autoritás hiányát jelenti. Az anarchia azonban nem egyenlő a káosszal, a rendetlenséggel. A neorealista irányzat szerint ugyanis, a nemzetközi rendszerben létező anarchia strukturált, az államok hatalmi képessége adja a rendező elvet.

A konstruktivista elmélet kritikával illette ezt a neorealista felfogást. Kiindulásként, az elmélet hangsúlyozza, hogy az emberek (vagy államok) aszerint viszonyulnak más szereplőkhöz (legyenek azok más emberek vagy államok), hogy azok milyen jelentést hordoznak az adott szereplő számára. A nemzetközi rendszerben az államok számításait ugyan befolyásolhatja a hatalom eloszlása, de hogy mennyire és hogyan, azt lényegében az határozza meg, hogy milyen az interszubjektív jelentést és várakozást hordoznak az államok, és hogy milyen kép alakult ki magukról és másokról (a tudás eloszlása). Tehát a kollektív jelentés (*collective meanings*) alakítja azokat a struktúrákat, amelyek az államok tetteit befolyásolják. (Wendt [1992] p. 397.)

Mi határozza meg a szereplők identitását, s egyáltalán, milyen definíciót adnak az identitásnak? Wendt „Anarchy is what states make of it...” című tanulmányában az identitás fogalmát úgy határozza meg, hogy az a szereplők saját magukról alkotott viszonylag stabil, szerep-specifikus felfogásai és várakozásai összessége. (Wendt [1992] p. 397.). A nemzetközi rendszer szereplői a kollektív jelentésekben (a „nemzetközi társadalomban”) való részvétellel szerzik meg identitásukat. Wendt megfogalmazása szerint, éppúgy, mint az egyéneknek, az

államoknak is többes identitásuk létezhet.(Wendt [1992] p. 397.) Az identitások létrejöttében fontos szerepet játszanak a normák és a szokások, amelyek a nemzetközi rendszerben működnek. Ezek a normák pontosítják azokat a cselekvéseket, szokásokat, amelyeken keresztül Mások felismerik az adott identitást, és helyesen reagálnak rá. (Hopf [1998] p. 173.)

Az identitások a kiszámíthatóság és a rend bizonyos szintjét biztosítják mind a nemzetközi, mind, pedig a belpolitikában, elég stabilak ahhoz, hogy kiszámítható magatartási formákat adjanak. Az identitások nélküli világ a káosz világa, az átható és kiszámíthatatlan bizonytalanság világa, egy olyan világ, amely veszélyesebb az anarchiánál. Az identitások a következő nélkülözhetetlen funkciót töltik be a társadalomban: elmondják, az adott szereplőnek és másoknak, ki ő és elmondják, hogy kik mások. Az első funkció kapcsán az identitások szorosan magukba foglalják az érdekek és preferenciák egy sajátos halmazát, amely bizonyos területeken a cselekvések lehetőségeit érintik, és bizonyos aktorokat. Egy állam identitása magába foglalja preferenciáit és konzekvens cselekedeteit. Egy állam aszerint lát másokat, amilyen identitást köt hozzájuk, míg, mindeközben saját identitását reprodukálja a napi társadalmi gyakorlatban. A legfontosabb megfigyelés itt az, hogy az identitás kialakítójának nincs kontrollja afelett, hogy mit jelent mások számára; az interszubjektív struktúra a jelentés végső döntéshozója. (Hopf [1998] p. 175.)

Az identitás az állam érdekeinek is alapját adja. A konstruktivista felfogás azt vallja, hogy az államnak nincsen „érdek-portfóliója”, amelyet a (nemzetközi) társadalmi összefüggésektől függetlenül hordoz (Wendt [1992] p. 398.). Ehelyett, az államok az adott helyzet értelmezésének során definiálják az érdekeiket (Wendt [1992] p. 398.) (tehát az államok érdekei nem állandóak, hanem az idők során változhatnak). Mi történik váratlan helyzetekben? Egyrészt, lehetséges, hogy az institutionálisan definiált szerep alapján az állam könnyen tud alkalmazkodni hozzájuk, és az érdekeit megváltoztatni. Amennyiben nem ez a helyzet, úgy vagy analógia alapján kell az érdekeket az új szituációhoz rendelni, vagy pedig újonnan kell létrehozni őket. (Wendt [1992] p. 398.)

Rövid kitekintéssel a neorealista koncepcióra, abban a két elméleti irányzat egyetért, hogy az érdekek választást is magukba foglalnak. Ugyanakkor, a neorealizmus feltételezi, hogy az államoknak ugyanaz az apriori érdekük (a

hatalmuk maximalizálása). Tehát, úgy véli, hogy az érdekek nem egy olyan társadalmi gyakorlat termékei, amely kölcsönösen meghatározza a szereplőket és a struktúrákat. (Hopf [1998] p. 178.) A neoliberais elmélet a szereplők érdekeit elválasztja a társadalmi interakcióktól, az érdekeket exogénnek tekinti (Reus-Smit [2000] p. 213.). Úgy tartja – és ebben a neorealista elmélettel egyetért –, hogy a nemzetközi rendszer szereplőinek érdeke előre adott.

Az államnál, mint a nemzetközi rendszer szereplőjénél maradva, fontos megemlíteni a különbségeket a realista/neorealista, a neoliberais és a konstruktivista felfogás között. A realista/neorealista irányzatok szerint, az államnak, mint a globális politika szereplőjének egyetlen jelentéssel bíró identitása van: az önérdekét követő, hatalmát maximalizáló állam identitása. A neorealista felfogás az önérdek-követésről azt teszi fel, hogy a szereplők már tudják, hogyan értelmezik önmagukat, s az állam ezen identitása örök és állandó, nem változik az idők folyamán. (Hopf [1998] p. 175.) A neoliberais elméletek tekintetében az állam maradt a nemzetközi politika főszereplője (természetesen a nem állami szereplők, a nemzetközi szervezetek mellett), ám – a felfogásuk szerint – a rendszerre jellemző nagyfokú interdependencia megváltoztatja az államok természetét, valamint hatalmuk hatékonyságát. Elismerik a neoliberais gondolkodók ugyanakkor, hogy az államok alapvetően önérdek-követők. A konstruktivista felfogás szerint, az államok identitása nem állandó és változatlan az idők folyamán, s nem egyetlen identitás él az államokban. Mint az már a korábbiakban szerepelt, az államok identitása változik a nemzetközi rendszer változásával együtt, és függ történelmi, kulturális, politikai és társadalmi kontextustól. Ugyanakkor az államok egyszerre több identitást hordozhatnak a nemzetközi rendszerben.

A nemzetközi rendszer szereplői a különböző intézmények is. Ugyanakkor a realista, neorealista felfogás nem szán nekik fontos szerepet a nemzetközi rendszer leírásakor. A neoliberais elmélet a nemzetközi szervezetek szerepét másképpen ítéli meg. Az elméleti irányzat szerint, a nemzetközi szervezetek az anarchikus nemzetközi rendszer fontos szereplői abból a szempontból, hogy az államok közötti együttműködést elősegítik. Hogyan értelmezi a nemzetközi szervezetek fogalmát a neoliberais elmélet? A neoliberais elmélet adta definíció a következő: a nemzetközi szervezet olyan implicit és explicit normák, szabályok, elvek és döntéshozatali eljárások összessége, amelyekhez a szereplők elvárásai közelednek a

nemzetközi kapcsolatok egy adott területén (Keohane [1984] p. 94.). A nemzetközi szervezeteken belül csökkenhet a megállapodások áthágásának lehetősége, amelytől – a szervezetek hiányában – az államok tartanak. Ezek a szervezetek a tagállamok tekintetében megnövelik a „csalás” költségeit, csökkentik ugyanakkor a tranzakciós költségeket. Emellett szervezeteken belül az információ áramlása nagyobb, s mindezek a tényezők elősegítik a nemzetközi együttműködés gördülékenységét a nemzetközi rendszerben uralkodó anarchia körülményei között. A konstruktivista felfogás nagy szerepet szán az intézményeknek, azonban maga az elmélet az intézmények alatt nem csupán a különböző nemzetközi szervezeteket, NGO-kat, stb. érti, hanem a társadalomban fennálló nem materiális intézményeket is annak tekinti (például különböző ünnepek). Jelen esetben mégis, a szűkebb értelemben vett intézmények szerepe, a nemzetközi szervezeteké kerül röviden bemutatásra. A konstruktivista elmélet, mint ahogyan az korábban bemutatásra került, nagy hangsúlyt helyez a normák és a szabályok konstitutív szerepére, mondván, hogy sok norma nem csupán a szereplők magatartására hat, hanem az identitásukra is hatással van.

A nemzetközi rendszerben uralkodó anarchiát tekintve, a neorealista és a neoliberális felfogás az alapvető feltevésekben egyetért. Kenneth Waltz, a strukturális realizmus fő teoretikusa szerint, a nemzetközi rendszer fő rendezője az anarchia, amely a főhatalom hiányát jelenti. Az államok az anarchikus rendszeren belül kell, hogy boldoguljanak. A neoliberális irányzat (Robert O. Keohane-re utalva) elfogadta azt a neorealista koncepciót, hogy a nemzetközi rendszer anarchikus. Megkülönböztette azonban az anarchia fokát, mondván, hogy amennyiben az államok között kis fokú a kölcsönös függőség, kevés a gazdasági, politikai kapcsolat, így közös érdekek is kevésbé formálódnak ki, alacsony a nemzetközi együttműködés foka. Az interdependencia növekedésével, az államok közötti kapcsolatok intenzívebbé válásával a közös érdekek száma is megnő, a nemzetközi együttműködés gördülékenyebbé, nagyobb fokúvá válhat. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az államok az egyező érdekeik ellenére, tartanak attól, hogy a másik állam nem tartja majd be a megállapodásokat – hiszen ebben a rendszerben sincsen egy államok felett álló főhatalom, amely kikényszeríthetné az megállapodások betartását. A bizalmatlanság csökkentése érdekében hozzák létre a

nemzetközi intézményeket (Keohane [1984] pp. 85-109.), amelyekről a korábbiakban már szó volt.

2.3. A konstruktivista elmélet eddig definiált típusai

A konstruktivista elmélet megalkotásától eltelt időben az elméletnek három különálló ága alakult ki: a rendszerszemléletű (*systemic*), az egység-szintű (*unit-level*) és a holisztikus (*holistic*) konstruktivizmus. A rendszerszemléletű irányzat átveszi a neorealista elmélet állam-központúságát, és vizsgálataiban az államok közötti interakciókat állítja középpontba. Az államokon belüli folyamatokat, a belpolitikát figyelmen kívül hagyja, a nemzetközi politikát, pedig egyedül az államok közötti külső, nemzetközi porondon jellemző viszonyokkal írja le³⁸. Az egység-szintű megközelítés a belső, társadalmi és jogi normák és az állam identitása és érdekei kapcsolatára helyezi a hangsúlyt.³⁹ A holisztikus konstruktivista felfogás az előző két irányzatot igyekszik ötvözni oly módon, hogy a belső és a nemzetközi megvilágítást úgy tekinti, mint ugyanannak a társadalmi és politikai rendnek a két arcát. Ez az irányzat képes arra, hogy a jelenlegi nemzetközi rendszer normatív és fogalmi (*ideational*) szerkezetének fejlődését, és azoknak a szociális identitásoknak a fejlődését, amelyeket a nemzetközi rendszer változásai idéztek elő.⁴⁰

John M. Hobson „The state and international relations” című művében egy másik kategorizálását adta a kialakult konstruktivista elméleteknek. A nemzetközi társadalom központú konstruktivista elmélet talán a legkoherensebb változata a

---

³⁸ Ebben az esetben C. Reus-Smit a rendszerszemléletű konstruktivizmus legjellemzőbb képviselőjeként Alexander Wendtet említi. Wendt szerint, írja Reus-Smit, az államok identitása hat az érdekeikre, és cselekedeteikre. Megkülönbözteti a szociális és a közösségi/korporatív (*corporate*) identitást, ebből az előbbi az a státusz, szerep, személyiség, amelyet a nemzetközi közösség az államnak tulajdonít. Az utóbbi a belső, államon belüli emberi, anyagi, ideológiai, kulturális faktorokra utal, amelyek az államot azzá teszik ami. Wendt műveiben az államok identitásának közösségi/korporatív forrásait vizsgálja, arra koncentrál, hogy a strukturális összefüggések, a rendszerfolyamatok és a stratégiai gyakorlat hogyan hoz létre, illetve hogyan reprodukál különböző állami identitásokat. Christian Reus-Smit: *Constructivism*. In: Scott Burchill, Richard Devetak, Andrew Linklater, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True: *Theories of International Relations*. 2. kiadás, Palgrave, NY, USA, 2001. 219. old

³⁹ Ebben az esetben Reus-Smit Peter Katzensteint említi, mint az irányzat kiemelkedő teoretikusát. Katzenstein Japánról és Németországról írt két műve tükrözi azt a felfogást, hogy számára a nemzeti, a belső szabályozó és konstitutív társadalmi és jogi normák fontosak a vizsgálatok alkalmával. Katzenstein ugyanakkor a nemzetközi normákat sem hagyja teljesen figyelmen kívül vizsgálatai során. Christian Reus-Smit: *Constructivism*. In: Scott Burchill, Richard Devetak, Andrew Linklater, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True: *Theories of International Relations*. 2. kiadás, Palgrave, NY, USA, 2001. 220. old.

⁴⁰ Ezt a csoportosítást Christian Reus-Smit alkalmazta *Constructivism* című írásában. In: Scott Burchill, Richard Devetak, Andrew Linklater, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True: *Theories of International Relations*. 2. kiadás, Palgrave, NY, USA, 2001. 215-221. old.

szóban forgó elméletnek. Egyik legtisztább leírása Martha Finnemore „National interests in international society” című munkájában található meg. Ebben a műben Finnemore kiindulópontja az, hogy a nemzetközi kapcsolatok hagyományos, racionális modellje túlzottan szereplő-központú (*agent-centric*). Azonban – feltételezése szerint – miután az államok nem mindig tudják, hogy mit akarnak, a kulcskérdés az, hogy hogyan definiálják az érdekeiket. Erre a válasz az, hogy az államok érdekeit és identitását a nemzetközi társadalom normatív struktúrái határozzák meg. Így Finnemore – a hagyományos racionális irányvonallal szemben – a struktúra szerepét hangsúlyozza. Hogyan is épül fel ezt a gondolatmenetet követve a nemzetközi társadalom? A normatív struktúra adja meg a nemzetközi társadalom „mély struktúráját”. Ez számos nemzetközi normát foglal magába, amelyek az államokat úgy szocializálják, hogy helyes magatartási formákat kövessenek. Gyakorlatilag Finnemore egy nemzetközi szocializáló alapelvet fogalmaz meg, amely alapján az államok kötelesek a civilizált magatartás nemzetközi normáinak követni. A szerző leírása szerint, három fő norma az, amely a mély struktúrában meghatározó (amelyek kiemelkednek a többi norma közül): a bürokrácia (a bürokráciát tekinti a hatalomgyakorlás legjobb módjának); piacok (a gazdasági élet szervezésének leginkább legitim eszközei); emberi egyenlőség (emberi jogok tiszteletben tartása, és nagyfokú egyenlőség a politikai és gazdasági életben). A nemzetközi társadalom másik szintje a külső (*surface*) struktúra, amely a nemzetközi nem állami szereplőket és a nemzetközi szervezeteket foglalja magába. Ezek a szereplők közvetítik és terjesztik az előző szintnél említett normákat, úgy, hogy az államokat megtanítják, hogyan viselkedjenek. Maguk a nemzetközi szervezetek valamilyen szinten függetlenek a mély struktúrától, miután, mint a normák közvetítő csatornái, saját belső struktúráikat használják feladataik végrehajtására. A fentieket összegezve, a mély és a felszíni struktúra a nemzetközi társadalom független változója, míg az állami magatartás a függő változó. (Hobson [2000] pp. 149-153.)

Hobson csoportosításában a konstruktivista irányzat másik fő ága az úgynevezett radikális konstruktivizmus. Ennek az elméleti változatnak a követői vizsgálataik kezdetén darabokra bontják az államot. Szerintük nem elég az államot egyenlővé tenni a szuverenitással, különbséget kell tenni a szuverenitás, az állam identitása, határai, a nemzet stb. között. A különálló, komplex állam, amely

megkülönbözteti magát a többi államtól a nemzetközi rendszerben egy illúzió, a sikeres vagy normatív államvezetés eredménye. Ez utóbbi – és itt Cynthia Weberre hivatkozik Hobson – arra a folyamatra utal, amely során az állam egy képzeletbeli belső politikai közösséget, vagy nemzetet hoz létre, amely egységesnek és harmonikusnak tűnik. Egy másik radikális konstruktivista, Benedict Anderson szerint, a nemzet/politikai közösség azért képzeletbeli, mert a valóságban nem konstans, hanem állandóan változik, fragmentálódik. Ugyanakkor az állam stabilitást akar megvalósítani, mégpedig úgy, hogy bizonyos határokat, különbségeket tesz, mégpedig két szinten. Az első az államok szintje, tehát a kint és a bent elkülönítése. A benthez a béke és rend birodalmát rendeli hozzá, míg a kinhez a veszély területét. A másik különbségtétel az államon belüli, amikor is a társadalom valamely csoportját, amely nem felel meg az államról kialakított képnek. Ezek a deviáns csoportok a belső, egységes politikai közösséggel szembeni mások. (Hobson [2000] pp. 155-160.)

A harmadik csoport az államcentrikus konstruktivizmus, melynek egyik kiemelkedő képviselője Peter Katzenstein. Katzenstein felfogása szerint, az államok nemzetközi közösségében fennálló szociális normák gyengébbek, mint a társadalmakon belüli normák. Vizsgálatai középpontjába az államok belső felépítését helyezi, miután szerinte ezek hatással vannak az országok nemzetközi életben tanúsított magatartására. Katzenstein egyik kiemelkedő esettanulmánya Japánnal foglalkozik. Vizsgálatai során három normatív struktúrára helyezi a hangsúlyt, amelyek az állam politikájánál meghatározóak: (1) gazdasági biztonsági normák; (2) külső biztonsági normák; (3) belső biztonsági normák (Hobson [2000] p. 160.). A normákat tekintve „Cultural norms and national security: police and military in postwar Japan” című művében Katzenstein kétféle normáról beszél. A szabályozó (*regulatory*) normák a helyes magatartás standardját határozzák meg, s ezek a normák formálják az érdekeket és segítik a politikai aktorok magatartásának koordinálását. Például, a jelenkori Japánban az egy társadalmi tény, amelyet mind a rendőrség, mind, pedig a katonaság elfogad, hogy a biztonságpolitikát csak békés eszközökkel lehet folytatni. A konstitutív normák a szereplők identitását fejezik ki, és ezek a normák is érdekeket határoznak meg, és így formálják a magatartásukat. (Katzenstein [1996]) A normákat aszerint is meg lehet különböztetni, hogy azok elfogadottak (*uncontested*) vagy nem elfogadottak

(*contested*). Az első esetben, az állam politikája rugalmas, és a nemzetközi cselekvési hatalma megnő, míg a második esetben az állam politikája merev, és mind a hazai mind, pedig a nemzetközi cselekvése hatalma csökken. Katzenstein megközelítésének egyik érdekes vonása, hogy egy kölcsönösen beágyazódott kapcsolatot tételez fel a normatív struktúrák és az állam belső cselekvési hatalma között. Egyes konstruktivistákkal ellentétben Katzenstein szerint az állam belső cselekvési hatalmának különböző fokai vannak, melyek hatással vannak a normákra, s ez igaz visszafelé is. (Hobson [2000] pp. 165-172.)

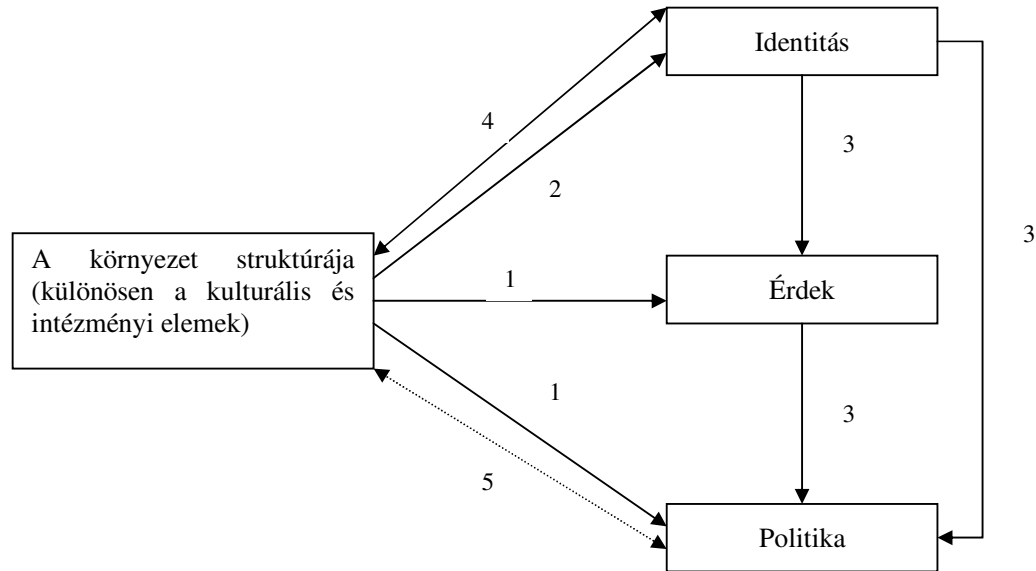
A biztonságpolitikával kapcsolatos egyéb megfigyeléseit tekintve, Katzenstein amellet érvel, hogy a biztonsági érdekeket olyan aktorok határozzák meg, akik kulturális tényezőkre reagálnak. Ez nem azt jelenti, hogy a hatalom - amelyet hagyományosan úgy értelmeznek, mint anyagi kapacitás – nem fontos a (nemzet)biztonság értelmezésekor. Az államok és más politikai szereplők kétségtelenül az anyagi hatalmat keresik, hogy biztonságukat védelmezzék. (The culture of national security [1996] p. 2.) Megfogalmazása szerint, a biztonsági környezet, amelybe az államok beágyazódtak, jó részben kulturális, és institucionális, nem csupán anyagi. A kulturális környezet nemcsak a különböző állami magatartás indítékaira, hanem az államok alapvető tulajdonságára (identitására) is hatással van (The culture of national security [1996] p. 33.). Katzenstein a nemzetközi kulturális környezetet tekintve három szintet emel ki, amelyekben a nemzeti biztonságpolitikák születnek:

- (1) formális intézmények vagy biztonsági rezsimek;
- (2) a világpolitikai kultúra – ide beleértendő: a szuverenitás szabályai és a nemzetközi jog; a szuverén államiság megfelelő kinyilvánítása, egységesített társadalmi és politikai technológiák, amelyeket szakmai és tanácsadó hálózatok használnak, a transznacionális politikai diskurzus, amelyet olyan társadalmi mozgalmak, mint az Amnesty International vagy a Green Peace végeznek;
- (3) a baráti és ellenséges viszonyok mintái. (The culture of national security [1996] p. 34.)

A külső kulturális környezet befolyásolhatja az államok, mint entitások túlélési lehetőségeit, megváltoztathatja az idők során az államiság alaki tényezőit az adott

rendszerben, illetve változást okozhat az államiság jellemzőiben egy adott nemzetközi rendszerben (The culture of national security [1996] p. 34.).

A Katzenstein által alkalmazott érvelési séma a következő:

1. a normák hatása (I). Az államok környezetének kulturális vagy intézményi elemei formálják a nemzeti biztonsági érdekeket vagy (közvetlenül) az államok biztonságpolitikáját.

2. a normák hatása (II): az államok globális vagy belső környezetének kulturális és intézményi elemei formálják az állam identitását.

3. az identitás hatása (I): az államok identitásának változása hat a nemzeti biztonsági érdekekre és a biztonságpolitikára.

4. az identitás hatása (II): az állami identitás alakzata (konfigurációja) hat az államok közötti normatív struktúrára, mint a rezsimekre vagy a biztonsági közösségekre.

5. Rekurzivitás / ismétlődés: az államok politikái reprodukálják és újjáalakítják (rekonstruálják) a kulturális és intézményi szerkezetet. (The culture of national security [1996] pp. 52-53..)

Jeffrey T. Checkel a konstruktivista elmélet egy másik csoportosítását mutatja be. Háromféle konstruktivista irányzatot különít el: hagyományos (*conventional*), leíró/értékelő (*interpretative*) és kritikai (*critical*). A hagyományos konstruktivista irányzat – állítása szerint - az Egyesült Államokban tölt be vezető szerepet. Az irányzat a normák szerepét vizsgálja a nemzetközi politika formálásában, és néhány esetben az identitások szerepét is. A másik két irányzat Európában élvez nagyobb népszerűséget. Az interpretatív irányzat képviselői az induktív kutatási stratégia hívei, amely az állam identitásának rekonstrukcióját vizsgálják, diskurzus-elméleti technikák felhasználásával. A kritikai irányzat hívei egy normatív dimenziót is hozzáadnak, megvizsgálva a kutató saját következtetését az identitások és az általuk vizsgált világ reprodukciójában. A diskurzus-elméleti módszereket ők is hangsúlyozzák, de nagyobb hangsúly kerül a nyelvben rejlő erőre. Mindkét irányzat esetében az elméleti inspiráció kulcsforrásai a nyelvi megközelítésekben rejlenek. (Checkel [2003b] pp. 3-4.) Az interpretatív és kritikai iskola hívei középpontba állítják a diskurzust, a nyelvi jelentés közvetítést, a beszédaktusokat, és a szövegelemzést.

A Varsói Szerződés és Magyarország

Az alárendelt tagországtól az önállóságig

Magyarország a második világháború idején született teheráni megállapodás értelmében a szovjet megszállási zónába tartozott. Mint a szocialista tömb legtöbb államára, hazánk társadalmi, politikai és gazdasági fejlődésére a szovjet vezetés nagyfokú befolyást gyakorolt a második világháború végétől egészen a hidegháború lezárulásáig.

A szovjet befolyás érvényesülését erősítette az a tény is, hogy 1945-től egészen 1991-ig szovjet csapatok állomásoztak Magyarország területén. Dunay Pál négy szakaszra osztja ezt az időszakot: (1) megszállás, felszabadítás; (2) kétoldalú szerződés alapján; (3) Varsói Szerződés alapján; (4) jogcím nélkül (Dunay [1997a] p. 166.). Az ország teljes szuverenitását 1991-ben nyerte vissza, a szovjet csapatok kivonulásával.

A Varsói Szerződés keretei között eltöltött 36 év alatt Magyarország önmagáról kialakított biztonsági identitása, képe fokozatosan formálódott, alakult, amelyet e fejezet próbálja bemutatni.

1. A Varsói Szerződés – a demokrácia sajátos értelmezése

1.1. Rövid történeti áttekintés⁴¹

A Varsói Szerződés (továbbiakban VSZ), mint ismeretes, hat évvel a NATO megalakulását követően, 1955. május 14-én jött létre, a Szovjetunió által vezetett tömb integrált katonai szövetségeként⁴². 1955-ig bilaterális szerződések hálózata fonta át a szocialista tömb országait, a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéseké. Ahogyan azt az alábbi táblázat is mutatja, ezeket a szocialista orientációjú országok egyrészt a Szovjetunióval, másrészt egymással kötötték. A magyar-szovjet szerződés szövegét tekintve a katonai jellegű elemek dominálnak, a fő veszélyt a Németország felől, vagy az azzal közvetlen vagy közvetett szövetségben álló államok felől érkező támadásban látták – ilyen esetben a szerződő felek egymást katonailag is segítik. Magyarország külpolitikai mozgásterét már ekkor korlátozta ezen szerződés, melynek harmadik cikke szerint a felek nem csatlakozhatnak olyan szerződéshez, szövetséghez, akcióhoz, amely a másik ellen irányul.⁴³ A szerződő feleket látva azonban nyilvánvaló volt, hogy a katonailag erősebb, Magyarország területén csapatokat állomásoztató Szovjetunió

---

⁴¹ A VSZ létrejöttének körülményeit a szerző nem vizsgálja részleteiben, tekintve, hogy a dolgozat témájához nem kapcsolódik szorosan. Ugyanakkor a nemzetközi helyzetet tekintve, több szerző is felsorolja a következőket: a NATO létrejötte, a NYEU létrehozása, és az NSZK újra felfegyverzése, és integrálása az új Európába, az NSZK NATO-ba történő felvétele, az osztrák államszerződés körvonalazódása, Ausztria semlegessége. E tekintetben a források szólnak arról, hogy 1955-ben Hruscov és Raab kancellár egyeztetett Moszkvában, amelynek az eredménye az volt, hogy az osztrák semlegesség fejében a szovjet csapatok elhagyják a kelet-közép-európai megszállt zónát, mégpedig 90 nappal az osztrák államszerződés létrejöttét követően. Ennek kapcsán sokan írták, hogy a szovjet csapatok állomásoztatásának legalizálását is jelentette a VSZ létrehozása – a szerződés szövege áttételesen utal erre, nem említ konkrétumokat. Ugyanakkor, az MDP Politikai Bizottságának 1955. május 5-i ülésének jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy akkor Bata István, a PB tagja fogalmazta meg felszólalásában, hogy egy szovjet hadtestnek az osztrák államszerződés aláírását követően is jó lenne Magyarországon állomásoznia – itt Bata utalt arra, hogy a magyar katonaság sem létszámban, sem felkészültségben nem felel meg, hogy feladatát teljes mértékben ellássa. (A Politikai Bizottság 1955. május 5-i ülésének jegyzőkönyve; MOL, 276. f., 53/229. ö. e.). Hozzájárult a VSZ létrejöttéhez az a tény is, hogy az 1954-ben felvetett szovjet javaslat (a Szovjetunió részvétele a NATO-ban) elutasításra került.

⁴² Brzezinski *The Soviet Bloc. Unity and conflict* c. könyvében leírja, hogy a VSZ létrejöttének előzményei 1952-re nyúlnak vissza, amikor is Prágában katonai konferenciát rendeztek, melyen szovjet, bolgár, csehszlovák, magyar, lengyel, román és kínai delegációk vettek részt. A konferencia célja az volt, hogy a szatellit országok néphadseregeit újjászervezzék, létszámukat növeljék, eszközeiket fejlesszék. A feljegyzések szerint ekkor hoztak létre egy katonai koordinációs bizottságot Bulgaryin marsall vezetésével. In: Brzezinska (1967): *The Soviet Bloc. Unity and conflict*. p. 457.

⁴³ 1948. évi XXI. törvény a Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírt magyar-szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés becikkelyezéséről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8303>

számára volt előnyösebb a szerződés. Emellett az 1947-48-ban lezajlott kommunista hatalomátvétel is erősítette a szovjet befolyást.

A barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések rendszere

	Szovjetunió	Lengyelország	Csehszlovákia	Magyarország	Románia	Bulgária
Szovjetunió		1945. 4. 21.	1943. 12. 12.	1948. 2. 18.	1948. 2. 04.	1948. 3. 18.
Lengyelország	1945. 4. 21.		1947. 3. 10.	1948. 6. 18.	1949. 1. 26.	1948. 5. 29.
Csehszlovákia	1943. 12. 12.	1947. 3. 10.		1949. 4. 16.	1948. 7. 21.	1948. 4. 23.
Magyarország	1948. 2. 18.	1948. 6. 18.	1949. 4. 16.		1948. 1. 24.	1948. 7. 16.
Románia	1948. 2. 04.	1949. 1. 26.	1948. 7. 21.	1948. 1. 24.		1948. 1. 16.
Bulgária	1948. 3. 18.	1948. 5. 29.	1948. 4. 23.	1948. 7. 16.	1948. 1. 16.	

Adatok forrása: Brzezinski, Zbigniew K. [1967]: The Soviet Bloc. Unity and conflict. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London, England. P. 110.

A nemzetközi helyzet ismert alakulását követően, 1955. május 11-én Albánia⁴⁴, Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK, Románia, Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság⁴⁵ küldöttségei Varsóban tanácskozásra gyűltek össze, hogy az európai béke és biztonság helyzetét megvitassák. A delegációk arra a megállapodásra jutottak, hogy az érvényben lévő barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések képviselik a kooperáció elégséges fokát a kialakult helyzetben. Erre alapozva, 1955. május 14-én a nyolc ország aláírta a Varsói Szerződést, amelynek teljes címe: Barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási Szerződés az Albán Népköztársaság, a Bolgár Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Román Népköztársaság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között. A tanácskozáson résztvevő országok hangsúlyozták, hogy ez válaszlépés volt „az imperialista államok tömbrendszerének létrehozására” (Pirityi [1997] p. 264.). Általánosságban véve a VSZ fennállása alatt az együttműködés négy fő irányát alakították ki:

⁴⁴ Albánia 1962-ben felfüggesztette részvételét a VSZ-ben, majd 1968-ban kilépett. Ennek fő oka – ahogyan azt Pirityi Sándor idézett művében leírja - a Szovjetunió és Albánia közötti ideológiai alapú ellentét volt, amely 1961-ben kezdett körvonalazódni.

⁴⁵ A Kínai Népköztársaság képviselői megfigyelőként voltak jelen.

- időszerű nemzetközi problémák közös megvitatása;
- közös álláspont kialakítása a legfőbb nemzetközi fejlemények kapcsán;
- a szocialista védelmi koalíció tökéletesítése;
- a katonai-politikai szövetség szervezeti alapjainak erősítése. (Pirityi [1997] p. 265.)

A szovjet kontroll a megszállási zóna katonai szervezetei, intézményei fölött az idők folyamán átalakult. A második világháború végétől a VSZ megalakulásáig a kelet-európai haderő gyakorlatilag a szovjet haderő kiterjesztése volt. Ebben az időszakban a kelet-európai haderőkhöz rendelt szovjet katonai tanácsadók ezrei, egy olyan független parancsnoki láncot alkottak, amely közvetlenül a szovjet főparancsnokságnak felelt. A Varsói Szerződés Szervezetének 1955-ös megalakulása legalább jelképesen nagyobb beleszólást adott a szovjet blokk katonai döntéseibe a kelet-európai országok számára. A szocialista tömbben 1956-ban lejátszódott eseményekhez kötődik – a lengyel és a magyar eseményekhez, valamint az akkor tapasztalható de-sztalinizációs trendhez – a változás, amely abban nyilvánult meg, hogy eltörölték a katonai alárendeltségre utaló legszembevetőbb formákat. Így a szövetséges haderőket deszovjetizálták: a szovjet tiszteket helyi tisztek váltották fel. Ugyanakkor a VSZ politikai és katonai elemei közül kevés alakult ki a hatvanas évek közepéig, a korábban meghirdetett politikai konzultáció inkább mítosz volt, mint valóság. A szervezet fő katonai tisztségviselői kizárólag szovjetek lehettek. A kezdeti haderő fejlesztéseket követően a hangsúly nem igazán a kelet-európai haderők fejlesztésén volt, hanem a szovjet haderőén, amely a régióban állomásozott. Bár a Szovjetunió továbbra is tartotta magát a koalíciós hadviselés doktrínájához, és bár a kelet-európai katonai intézmények jelentősen hozzájárultak a szervezet harcrendjéhez, a szovjet vezetés vonakodott attól, hogy jobban függjön a kelet-európai haderőtől, azok potenciális megbízhatatlansága miatt. (Kramer [1984])

Az 1958-1961-es időszakban a VSZ volt a helye a kialakult nemzetközi helyzettel kapcsolatos külpolitika-koordinációnak, mégpedig a Politikai Tanácskozó Testület ülései keretében. Azonban a VSZ tagországainak rá kellett jönniük arra, hogy vannak olyan világpolitikai kérdések, amelyeket a Szovjetunió nem vitat meg velük a szervezet keretében, holott biztonsági, védelmi szempontból ez szükséges

lenne. Ennek ékes példája a kubai rakétaválság, amelynek részleteiről a Szovjetunió nem tájékoztatta szövetségeseit, és nem kooperált velük a válság megoldásában⁴⁶. A VSZ tagországok reakciója más és más volt, azonban nyomásuk hatására 1964-ben Hruscsov kezdeményezte, hogy rendszeres találkozókat szervezzenek külügyminiszteri vagy külügyminiszter-helyettesi szinten. (Békés [2004b])

A hatvanas évekre jellemző volt, hogy a szovjet fél lépéseket tett, hogy a VSZ-t egy szövetségben belüli intervenciók erővé tegye (Czechoslovakia: a country study [1992]) – elkezdődött az a folyamat, amelynek során a nemzeti haderőket folyamatosan a VSZ ernyője alá vonták. Ugyanakkor ez az időszak a szövetség életében törést is hozott: Albánia 1962-ben felfüggesztette VSZ-beli tevékenységét, majd 1968-ban kilépett a szervezetből. Románia 1964-ben tett kísérletet arra, hogy a VSZ-en belül bevezetett szovjet főparancsnoki rendszeren változtasson – sikertelenül; ettől fogva a román fél is csak bizonyos korlátok között vett részt a szervezet működésében. A két devianciából okulva, a szovjet fél által szervezett közös hadgyakorlatokkal próbálta meg a Szovjetunió megakadályozni, hogy a kelet-európai tagok sikeresen ellenálljanak a szovjet dominanciának, és önálló politikát folytassanak. Ezeken a hadgyakorlatokon a tagországok hadseregei kizárólag azt gyakorolták, hogy egy multinacionális haderő keretei között teljesítsék a rájuk bízott feladatot. (Czechoslovakia: a country study [1992]) A prágai tavasz 1968-ban válságot jelentett a VSZ-en belül. Volt olyan tagország, amely nem értett egyet a VSZ csapatok inváziójával, s nem vett részt az akcióban – ilyen volt Románia. A szervezet történetében ekkortól beszélhetünk a korlátozott szuverenitás brezsnyevi érvényesüléséről, a Brezsnyev-doktrínáról. Sz. Kovaljov 1968-ban megjelent cikke írta le, s Brezsnyev 1968. novemberi beszéde foglalta össze, mi is a doktrína lényege (Póti [1999] p. 42.). „A doktrína alapja, hogy a szuverenitás „osztályalapú” kategória. Ez más természetű a szocialista országokban, mint a kapitalista országokban, ahol csak absztrakt, formális jellege van a szuverenitásnak. Az imperialista erők a szocializmus "leggyengébb láncszeménél" akarják áttörni a világszocializmus frontját, hogy azután az egész ellen intézzenek támadást. Ezért az

---

⁴⁶ Békés Csaba leírja, hogy leginkább radikális lépésre a román fél szánta rá magát, amikor is 1963-ban a legnagyobb titokban megkereste az Egyesült Államokat, és közölte, hogy egy nukleáris világháború esetén Románia semleges szeretne maradni. Békés Csaba (2004): Records of the meeting of the Warsaw Pact deputy foreign ministers. Introduction. http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_meetings/intro_bekes.htm. Letöltés dátuma: 2004. 08. 15.

egyres szocialista országok elleni belső vagy külső támadások tulajdonképpen az egész szocialista közösséget veszélyeztetik. Az effajta veszélyekkel szemben három fronton kell fellépni:

- az egyes országokon belül meg kell erősíteni a kommunista pártok szerepét;
- a szocialista országok között a közösség erősítését, integrációját, a közös vonásokat kell erősíteni;
- a kapitalista országokkal szemben pedig az éberséget és a szocialista országok egységes fellépését kell fokozni.” (Póti [1999] pp. 42-43.)

Mindenesetre, a szervezeten belül a prágai tavasz hatása nem maradt el. A tagországok – több szerző szerint csak látszólag – nagyobb mozgásteret kaptak, újabb tanácskozó jellegű testületekkel bővült a VSZ rendszere. Ezek voltak a Hadügyminiszterek Bizottsága, a Katonai Tanács, a Technikai Bizottság; a szervezet katonai oldalát tekintve, pedig a közös vezérkar létrehozása.

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején érezhető hidegháborús enyhülés a VSZ-ben is kifejtette hatását. 1969-ben, Budapesten rendezett Politikai Tanácskozó Testületi ülésen a tagországok kifejtették, hogy nem emelnek gátat egy összeurópai értekezlet gondolatának. A hetvenes évek elején közeledés következett be Kelet és Nyugat között a német kérdést illetően, megállapodások születtek, és ez is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 1973-ban összehívták az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletet (továbbiakban EBEÉ). Az EBEÉ zárásaként elfogadott Helsink-i Nyilatkozat 1975-ben katalizátora volt a szocialista tömb lazulásának. Ezt az időszakot még a vietnami háború lezárása sem zavarta meg. Ennek az időszaknak a szülőtte volt a Külügyminiszterek Bizottsága, amelyet 1976-ban hívtak életre.

1979 újabb törést jelentett: a szovjet csapatok afganisztáni bevonulását nem támogatta minden VSZ tagállam – arról nem is szólva, hogy a Szovjetunió ezen lépését nem egyeztette a szövetségben belül, holott elvileg a PTT ülésein szóba kellett volna kerülnie. A szovjet vezetés egyszerűen kész helyzet elé állította a VSZ tagországokat. Később megtárgyalta a PTT az afgán kérdést, és a rendezésre hívta fel a figyelmet⁴⁷.

---

⁴⁷ A Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testülete varsói ülésének nyilatkozata az európai enyhülésért és biztonságért, az egyetemes béke megszilárdításáért folytatott harc időszerű

A VSZ fennállásának 30. évfordulóján, 1985-ben (amikor a szerződés lejárt volna) a tagállamok további 20 évre meghosszabbították a Szerződést. Azonban az idő és a történelem közbeszólt. A berlini fal leomlása és a hidegháború vége a VSZ létének a végét is jelentette. Fellazult a szövetségen belüli szorítás, erre utal az is, hogy Magyarország 1989-ben megnyithatta határait Ausztria felé az országban tartózkodó NDK állampolgárok előtt, vagy, hogy 1990 során, a szabadon választott első kormány képviselői ellátogattak a NATO brüsszeli központjába, és felvették a kapcsolatot az Észak-atlanti Parlamenti Közgyűléssel. 1990. június 7-én, a VSZ PTT moszkvai ülésén az Antall József által felvetett, és Mihail Gorbacsov által elfogadott napirend módosítás elindította azt a lavinát, amely végül a VSZ megszűnéséhez vezetett. Végül 1991. februárjában a szövetség tagállamainak budapesti értekezletén kimondták a VSZ felszámolását, s július 1-jén Prágában a Politikai Tanácskozó Testület kimondta a VSZ megszüntetését.

A katonai stratégiát tekintve, a Varsói Szerződés tagországokban elterjedt nemzeti biztonsági elméletek és koncepciók a szovjet nemzeti biztonsági elmélet és koncepciók közvetlen másai vagy jobb esetben adaptációi, illetve a VSZ katonai stratégiája elválaszthatatlan volt az Európára vonatkozó szovjet katonai stratégiától, ahogyan ezt Rubin és Kramer is leírja idézett munkáiban⁴⁸. A szovjet katonai doktrína abból a tényből nőtt ki, hogy az „imperialisták” meglepetésszerű term nukleáris támadást készítenek elő a Szovjetunió és más szocialista országok ellen; a szovjet katonai doktrína lényege az volt, hogy a jövő háborúja döntő fegyveres összetűzés lesz a két ellentétes vagy szemben álló szocio-politikai és gazdasági rendszer között; a szocialista tábor vezető szocialista osztályait az ideológiai és politikai identitásuk jellemzi – amely azt is jelenti, hogy a katonai és a politikai céljaik megegyeznek⁴⁹. A korra jellemző volt, hogy a VSZ katonai doktrínáit, koncepcióit a NATO-val ellentétben nem hozta nyilvánosságra (Valki [1987]).

A hatvanas évek első felében folyamatos feladata volt a tagországoknak, hogy készen álljanak az ellenség meglepetésszerű támadásának visszaverésére,

---

kérdéseiről és feladatairól. 1980. május 15. In: A Varsói Szerződés Szervezete. Dokumentumok 1955-1985. Szerk.: Roska István et al. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

⁴⁸ Rubin, F. (1982): National security theory in the Warsaw Pact. In: *International Affairs*, Vol 58. évf., 4. szám, 1982 ősz, 648-658. old. és Kramer, Mark N. (1984): Civil-military relations in the Warsaw Pact: the East European component. IN: *International Affairs*, Vol. 61., Nr 1., 1984/5, ősz, 45-67. old.

⁴⁹ Rubin idézi Dr. Colonel L. Móricz, ed., *Tisztek könyve*, Zrínyi Katonai Könyvkiadó, 1972

meghiúsítására, valamint a hadgyakorlatok leírása szerint, arra, hogy a meglepetésszerű támadást követően ellentámadásba lendüljenek, és egészen az NSZK-NDK határig nyomuljanak előre. Számoltak az atomfegyverekkel és az azokat hordozó hadászati eszközökkel is: a VSZ nézete szerint a két tömb összecsapása magával vonja a nukleáris fegyverek és rakéták bevetését, s ez nagy területen és rövid idő alatt megtörténhet. A szovjet atomcsapások célpontjaiként az ellenfél támaszpontjai, atomfegyverek előállításának és raktározásának helyszínei lesznek – bár a PTT anyagai hangsúlyozták, hogy nem a VSZ fog első csapást mérni. A két tömb összecsapását életre-halálra menő háborúként látták, ahol a hátszág is fontos célpont lesz (Pirityi [1997] pp. 272-273.). A Politikai Tanácskozó Testület 1987-ben tartott ülésén leszögezte, hogy a szerződés tagállamainak nincsenek agresszív szándékai, nem kezdeményeznek katonai tevékenységet más államok, vagy azok szövetsége ellen, nincsenek területi követeléseik, lemondtak a nukleáris fegyverek elsőként való alkalmazásáról, és nem tekintenek egyetlen államot, népet sem ellenségüknek. A VSZ bevezette az ésszerűen elégséges biztonság kategóriáját, amely a védelemhez szükséges erők elégséges voltát jelenti (Pirityi [1997] pp. 273-274.). A már említett 1987-es berlini tanácskozáson vetettek fel egy akkor újszerűnek ható gondolatot, mégpedig azt, hogy a tagállamokat saját nemzeti stratégiájuk, katonai doktrínájuk megfogalmazására ösztönözzék (Gyuricza [1999]).

A nyolcvanas évek végén a pluralizmus terjedésével, a nem szocialista nézeteket valló pártok létrejöttével, és törekvéseik ismeretében elmondható, hogy a VSZ változások előtt állt. A javaslatok egy része azt célozta, hogy gyökeresen átalakítsák az együttműködést, de egyes politikai körök a megszüntetést is szóba hozták. A világpolitikai helyzet sem kedvezett a VSZ további fenntartásának. A német egység megvalósulásával az NDK hadereje kikerült a VSZ hatásköre alól, és a szovjet csapatoknak el kellett hagynia a területet.

1991. július 1-jén szűnt meg a szervezet. Erről a PTT 1990. június 7-ei ülésén döntöttek a tagországok, miután Antall József miniszterelnök elfogadtatta napirend-változtatásra vonatkozó javaslatát, és felszólalásában felvetette, hogy 1991 végére számolják fel a katonai szervezetet, a megmaradó politikai szerveződés, pedig egy közös európai biztonsági rendszer részévé váljon. Für Lajos bejelentette, hogy Magyarország nem vesz részt a továbbiakban, a közös hadgyakorlatokban, és

a magyar haderőt kivonja az ország az EFE parancsoksága alól (Jeszenszky [2003]). 1991 végére Magyarország visszanyerte teljes szuverenitását, miután a szovjet csapatok elhagyták hazánk területét.

1.2. Szervezet, döntéshozatal

A VSZ szervezetét tekintve, 1955-ben létrejött az Egyesített Fegyveres Erők és parancsnokságuk, valamint a Politikai Tanácskozó Testület. 1956-ban hívták életre az Állandó Bizottságot és az Egyesített Titkárságot.

A Politikai Tanácskozó Testület elvileg olyan vezető szerve lett volna a VSZ-nek, amely nem nemzetek feletti erő. Üléseit a tagállamok fővárosaiban felváltva tartotta, a tagországokban hatalmon lévő pártok első, illetve főtítkárainak részvételével. (Pirityi [1997] p. 265.)

1968-ra már kialakult bizonyos politikai kohézió és harci szolidaritás, azonban ezt némiképpen aláásta a Csehszlovákia elleni akció. Így reformokat vittek véghez, amikre ugyan már 1966-ban voltak javaslatok, de a csehszlovák események azokat felgyorsították. Ennek eredményeképpen 1969-ben átalakították a VSZ struktúráját, létrehoztak három új szervet: a Hadügyminiszterek Bizottságát, a Katonai Tanácsot, és a Technikai Bizottságot. Emellett egy állandó közös vezérkart is létrehoztak a Közös Parancsnokság alatt. A Politikai Konzultációs Testület találkozói továbbra is ritkák voltak, és rendszertelenek, s leginkább arra adtak alkalmat, hogy a fő külpolitikai javaslatokat kihirdessék. Ugyanakkor 1969-től a külügyminiszterek számára rendszeres találkozókat szerveztek a VSZ-en belül, amely a Külügyminiszterek Bizottságának létrejöttéhez vezetett, a Politikai Konzultációs Testület égisze alatt, 1976-ban. (Kramer [1984])

A VSZ fő politikai tanácskozó és döntéshozó testülete a Politikai Tanácskozó Testület (továbbiakban PTT) volt, amely évente egyszer ülésezett. A PTT ülésein résztvevő tagállami delegációkat a párt első titkára és az államfők vezették, részt vettek benne a külügy- és a hadügyminiszterek, valamint a miniszterelnök. A találkozókön főként a kül- és katonapolitika általános irányvonalát, a diplomáciai játszmák és offenzívák, illetve a hadseregfejlesztések főbb céljait tárgyalták meg s hoztak ennek megfelelő döntéseket. (Für [2003])

1976-ban megalakult a Külügyminiszterek Bizottsága, melynek feladata volt a PTT határozatainak végrehajtása, és ajánlások készítése, a gyakorlatban ez kiegészült azzal, hogy a Bizottság ülései a Szovjetunió és a tagországok koordinációjának egy újabb szintjét testesítették meg – az esetleges vitás pontokat már külügyminiszteri körben érinteni lehetett.

A katonai szervezetet – a politikai szervezettel összehasonlítva – nagyobb, és aktívabb volt, ez adta a VSZ erejét, és ez hajtotta végre a PTT határozatait. Maga a Varsói Szerződés szövege létrehozta az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokságát (továbbiakban EFE), melynek székhelye Moszkva volt. Emellett létrejött az Egyesített Fegyveres Erők Törzse – ide nemzeti kontingenseket delegáltak a tagországok. A katonai vezetés bár látszólag az EFE kezében volt, gyakorlatilag elmondható, hogy a szovjet felső katonai-politikai vezetés irányított, miután az EFE közvetlen főnöksége a szovjet honvédelmi minisztérium és annak vezetője, fölöttük, pedig a kommunista diktatúrák rendjének megfelelően a párhierarchia, végső fokon a párt első embere állt⁵⁰. A főparancsnoki és törzsfőnöki posztot a szervezet főnállása alatt csak orosz tábornokok töltötték be, akiknek kinevezésébe és fölmentésébe a tagországok gyakorlatilag nem szólhattak bele. Az EFE főparancsnokságának határozatait, döntéseit a többi VSZ tagország általában ellenvetés nélkül elfogadta (Für [2003]). Voltak azonban kivételek is, erre utal például az MSZMP Politikai Bizottságának benyújtott jelentés Czinege Lajos és Andrej Grecskó 1964. október 21-27-i megbeszéléséről. A jelentés szerint, a hadszíntér előkészítés kapcsán a magyar fél jelezte, hogy bizonyos feladatokat a közlekedés és a hírközlés területein nem tud majd teljesíteni.⁵¹ A Honvédelmi

---

⁵⁰ A Czechoslovakia: A country study című, Curtis által szerkesztett műben leírja, hogy az EFE-nek gyakorlatilag nem volt parancsnoki struktúrája, logisztikai hálózata, légvédelme, amely külön állt volna a szovjet Hadügyminisztériumtól. Csehszlovákia 1968-as inváziója is mutatja, hogy a VSZ haderejének irányítását milyen könnyen át tudta venni a szovjet hadvezetés. A VSZ főparancsnoka szovjet hadügyminiszter helyettes volt, a vezérkari főnöke, pedig a szovjet vezérkari főnök helyettese volt. Szuvorov 1982-ben írt művében található, hogy a VSZ fennállásának első tizenhárom évében a szuverén államok hadügyminiszterei, tekintet nélkül arra, hogy szovjet bábok voltak, vagy szovjet tábornokok, a vezérkari főnök fennhatósága alá voltak rendelve, akit a szovjet kormány nevezett ki, és aki a Szovjetunió hadügyminiszterének helyettese volt. Így, az elméletben szuverén országok miniszterei jogi értelemben gyakorlatilag közvetlenül a szovjet hadügyminiszter-helyettes alárendeltjei voltak. Az 1968-as csehszlovák incidenst követően, megalakították a Hadügyminiszterek Bizottságát, amely tanácskozó testület volt, és amelyben a hadügyminiszterek és az államfők egyenlő felekként vettek részt – elvileg. Gyakorlatilag azonban a testület nem hozott döntéseket. A döntések továbbra is a Kremlben születtek.

⁵¹ A jelentés teljes szövege a Parallel History Project oldalán olvasható:

<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17077&navinfo=15711>. Címe:

Miniszterek Bizottsága, amelynek létrehozásáról a PTT 1969-ben döntött, évente egyszer ülésezett, feladata az volt, hogy megtárgyalja az EFE által készített, és a tagországokhoz általában már előzőleg eljuttatott előterjesztéseket, és azoknak megfelelően határozatot hozzon. A döntési területei közé tartozott a kiképzés, az általános haderőfejlesztés, a hadgyakorlatok, stb. Tagjai között voltak a tagországok hadügyminiszterei, az EFE főparancsnoka és vezérkari főnöke.

A Közös Parancsnokság dolgozta ki a VSZ közös hadgyakorlatok terveit, valamint a nemzeti haderők kiképzési terveit, hogy azok minél jobban illeszkedjenek a szovjet rendszerbe. A VSZ tagországainak katonai erejét tekintve elmondható, hogy azok aránytalanok voltak. A legnagyobb súlyt a szovjet katonai erő képviselte, a maga 2-3 millió fős hadseregével, és a hagyományos fegyverzetek hatalmas arzenáljával, azok korszerű változatával, az atomfegyver kizárólagos birtoklásával. Katonai fölénye egymagában is kizárólagos szerepet biztosított neki a Szövetségben. Emellett négy tagországban (NDK, Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia [1968-tól]) állomásoztak szovjet csapatok, melyek az adott ország hadseregéhez mérten jelentősek voltak. A szovjet haderő, így ha közvetlenül nem is, de közvetve jelenlétével kellő nyomást tudott gyakorolni az illető ország polgári és katonai vezetésére. A VSZ haderő felszerelése, fegyverzeti rendszere, stb. szinte egységes volt. A tagországok haderejét tekintve, a teljes katonai erő jelentős részét felajánlották az EFE parancsnoksága alá – ez Magyarország esetében a teljes haderő 2/3-a volt (Für [2003]). Meiszter az EFEF alá rendelt haderő, és a VSZ értékelése tekintetében leírja, hogy háború esetén a szervezet és a mögötte felsorakozó hadi gépezet csak a Szovjetunió számára jelentett volna védelmet, tekintve, hogy a szocialista tagországok gyakorlatilag felvonulási területei lettek volna a szovjet hadseregnek (erre a hadgyakorlatok forgatókönyveiből is lehetett következtetni), illetve támadás esetén fékező ütköző zónát alkottak volna (Meiszter [1993a] p. 8.).

1.3. Sajátos demokrácia-értelmezés

A VSZ vizsgálatának folytatásaként a továbbiakban áttekintésre kerülnek a szervezet különböző dokumentumai. Így vizsgálat tárgya a VSZ-t létrehívó szerződés maga, valamint a PTT üléseinek dokumentumai, melyeknek alapján a

---

Czinege Lajos honvédelmi miniszter jelentése az MSZMP PB-nek az Andrej Grecskó marsallal, a VSZ EFE főparancsokával folytatott tárgyalásról. 1964. október 21-27.

másik fél („ők”, NATO), a szövetséges országok, a biztonság, a demokrácia, maga a VSZ jellemzőinek összegyűjtésére kerül sor. Ezek alapján kialakításra kerül, hogy milyen képet festett magáról a szervezet. Ugyanakkor a VSZ felépítésére is kitér a rész, hogy ezzel egészítse ki a képet.

A Varsóban 1955. május 14-én aláírt Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződés szövege alapján a szemlélő azt mondhatja, hogy egy demokratikus szervezet leírását tartja kezében.

A VSZ magát, mint békeszerető államok szövetségét szerepelteti, célként a béke fenntartását, egy európai kollektív biztonsági rendszer létrehozását fogalmazza meg és hangsúlyozza a béke és a biztonság fontosságát. Olyan, bármely állam előtt nyitva álló szervezet, amely tiszteletben tartja az ENSZ Alapokmány alapelveit a nemzetközi jog alapvető normáit, mint az államok függetlensége, szuverenitása, belügyekbe való beavatkozástól való tartózkodás, viták békés megoldása tartózkodnak az erőszak alkalmazásától, erővel való fenyegetéstől. A tagországok tanácskoznak a nemzetközi kérdésekről, egyesített fegyveres erőt hoznak létre, hogy biztonságukat megvédjék, és a szövetséget húsz évig, illetve egy európai kollektív biztonsági rendszer létrejöttéig tartják fenn. Az alkalmazott jelzők: békeszerető, őszinte együttműködés, barátság, kölcsönös segítségnyújtás, együttes védelem, együttesen megállapított, egyeztetett, békés.

Az „ők” kategóriába tartozó államokról keveset szól a szerződés. Az kiderül, hogy míg a VSZ tagországok békeszeretőek, a szövetségen kívüli országok nem azok. Mely országok ezek? A szerződés szerint: a NYEU tagországok, az NSZK, az euroatlanti tömb országai (tehát a NATO tagországok) – vagyis a NATO tagországok, maga a NATO és a NYEU. A hozzájuk kötődő jelzők: felfegyverzett, katonai csoportosulás, háború veszélyét fokozó, veszélyeztető. Tehát, az „ők” alapvetően negatív csoport, amely nem hordozza azokat az értékeket (békeszerető, békéért küzdő, stb.), mint a VSZ tagországok. Egyszerű példával élve, a VSZ áll a jó oldalon, míg az euroatlanti tömb a rossz oldalon.

A biztonság a szerződés szövege szerint alapvetően katonai értelemben vett biztonságként értelmezett, a hidegháború állásának megfelelően az atom- és hidrogénfegyverekkel vívott háborútól tartottak. Nem jelent meg a biztonság átfogó értelmezése.

A demokrácia értelmezéséhez nem ad támpontot a VSZ szövege. A tagállamok tekintetében sem jelentek meg külön jelzők, az igaz rájuk, ami a VSZ-re is – vagyis a „mi” kép a korábbiakban összegyűjtött jelzők alapján értékelhető.

Összefoglalva, a VSZ-t megalakító szerződés alapján az olvasó azt a következtetést vonhatja le, hogy a szervezet egy békeszerető, fegyverzetcsökkentés pártján álló, nyitott, a tagállamok baráti együttműködésén alapuló, a nemzetközi jog normáit betartó csoportosulás. A tagjai szuverén államok, akik szemben állnak a felfegyverzéssel foglalkozó, biztonságot fenyegető államokkal szemben.

Az olvasóban azonban hiányérzet is kialakulhat: hogyan hoz döntéseket a szervezet; a tagfelvételtől hogyan dönt; miért szerepel előbb a katonai aspektus, vagyis az EFE megszervezése, és csak másodsorban a PTT; milyen viszonyban van a két szerv, melyik melyik felett áll; a PTT-ben miért nem kormányfő, külügyminiszter vagy államfő képviseli a tagországot? Vajon amennyiben ezek a kérdések nem tisztázottak, valóban demokratikus egy szövetség?

A szerződés szövege mellett jelen sorok írója egyéb fellelhető dokumentumokat is megvizsgált, amelyek alapján a VSZ-ről cizelláltabb képet próbál festeni. A megvizsgált dokumentumok között szerepelnek a PTT üléseinek határozatai, a külügyminiszterek, és külügyminiszter-helyettesek találkozóinak kommunikációi⁵². A vizsgálat során a már említett kategóriák jellemzőit keresi a szerző.

Általánosságban a dokumentumok kapcsán elmondható, hogy a hidegháború szakaszai a dokumentumokban is érezhetőek. A felfokozottabb szakaszokban a nyugati országokat, a NATO-t és az USA-t negatív jelzők sorával illetik (így például a hatvanas években, és a nyolcvanas évek első felében), míg a kooperáció szakaszában, a helsinki értekezlet előkészítő időszakában és annak ideje alatt, a már említett országok rosszként való feltüntetése visszaszorul, a jelzők száma és éle csökken. Ugyanígy érzékelhető az NSZK, valamint Kína és VSZ viszonyának változása is.

A VSZ-szel, mint szervezettel kapcsolatban felbukkant jelzők pozitív színben tüntetik fel a szervezetet. Így utalnak a szervezeten belüli egyetértésre, az

---

⁵² A dokumentumok fellelhetősége: A Varsói Szerződés Szervezete. Dokumentumok 1955-1985., illetve a Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact honlapja (http://www.isn.ethz.ch/php/collections/coll_overview.htm).

egyöntetű véleményekre, a különböző helyzetek azonos értékelésére - ez a PTT ülések kommunikációiban jelenik meg, azonban a külügyminiszter-helyettesek ülésein, illetve a magyar delegáció beszámolóiban fel-feltűnik, hogy nem mindenki értett egyet feltétlenül a szovjet nézetekkel – ennek a vége vagy az lett, hogy meggyőzték a felet, vagy elnapolták a kérdést. A VSZ tevékenységei között ugyancsak szerepelt a békéért folyó szakadatlan harc, amely kifejezést önmagában is ellentét feszít; a fegyverkezési hajsza elleni küzdelem, a hidegháború felszámolására törekvés, a békés egymás mellett élés. A szervezet önmagát, mint a másik táborral szembeni „hatalmas tényező”-t, testvéri szövetséget jellemzi. Megjelent a már korábban is említett békeszerető, együttműködő jelző, de szerepel még az elvtársi segítségnyújtás, és az internacionalista szolidaritás is, a szuverenitás, egyenjogúság, jóakarát, demokratikusság.

A tagállamok tekintetében az egyik jellemző, együvé tartozást szimbolizáló jellemző az egységes szocialista tábor kifejezés volt⁵³. A Szovjetunió egyik felbukkant jellemzője a mélységes humanizmus (atomkísérletek egyoldalú megszüntetése kapcsán). A tagállamok közül nem igazán emeltek ki név szerint senkit a dokumentumok, kivéve a Szovjetuniót, és egyes esetekben a Kínai Népköztársaságot (amely mint megfigyelő vett részt az üléseken), mindkettőt pozitív jelzőkkel illették, így például kiemelkedő tudományos, technikai eredményei, gazdasági erejük méltatásával. A testvéri szövetség, haladó erő jelző is megjelent. Hangsúlyozták az egységes fellépést, egységes cselekvést, a békés jelleget, a befolyási övezetek hiányát a szocialista államok között, a tömbpolitika hiányát is. A külügyminiszter-helyettesek találkozóiról készült anyagokban felbukkan, hogy nem mindig volt egyetértés a „testvéri szövetség”-en belül. A hatvanas években Románia volt az aki „kilógott” a sorból, önálló döntéseket szeretett volna, kritikával illette a VSZ működését – ezzel kapcsolatban az 1964 december 10-ei varsói ülés dokumentuma felveti, hogy hasonló a magatartása, mint Albániának, és gátolja a szervezet működését⁵⁴. A hivatkozott dokumentum szerint,

---

⁵³ Egy érdekesség: a kelet-európai országok kérdésével a vizsgált dokumentumok egyszer foglalkoztak röviden. Ez a PTT 1958-ban tartott moszkvai ülésén volt, amikor is a Nyugat felvetette az említett országok helyzetét. A reakció a téma érzékenységre utalt: élesen visszautasították a kérdést, nem léteznek, „kiagyalt”-nak titulálták, határozottan visszautasították, és „szuverén államok belügyeibe való megengedhetlen beavatkozás”-ként említették.

⁵⁴ Jelentés az MSZMP politikai bizottságának a külügyminiszter-helyettesek találkozójáról. 1964. december 10. Az erre vonatkozó dokumentum elérhetősége: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/0_M-KS-288-f-5-354-1964.pdf.

„az albán párt- és állami vezetés velünk ellentétes nézeteket vall egy sor nemzetközi probléma kapcsán...”⁵⁵ – ezzel az albán tagország a „mi” csoportból úgy tűnik kikerült, és inkább az – elítélt – „ők” csoport felé halad. Ugyanakkor a román fél volt az, aki például az 1966. februári külügyminiszter-helyettesi és honvédelmi miniszter-helyettesi ülésen felvetette, hogy az EFEF rendszere nincsen összhangban az államok szuverenitásának tiszteletben tartásával.

A NATO, illetve az USA és szövetségesei tekintetében a dokumentumok kiemelten foglalkoznak magával az USA-val, és az NSZK-val. Felbukkan ugyanakkor egy érdekes mozzanat: míg a nyugati államok vezetését negatívan ítélik meg a dokumentumok, addig a „nép”-et nem illeti ugyanezekkel a jelzőkkel, sőt, a nyugati munkásosztállyal még az együttműködést is lehetségesnek tartják. A negatív jelzők megmaradtak, de az enyhülés és a helsinki folyamat időszakában ezek némiképpen visszaszorultak. A kezdeti időkben a nyugati országokra „akasztott” jelzők között szerepelt a békeellenesség, veszélyes jelleg, agresszivitás, militarista, revansista, reakciós imperialista körök, államok közötti kapcsolatok megmérgezői elnevezés – ezek a jelzők a hidegháborús szocialista szótár szerint kifejezetten negatívak voltak. Az euroatlanti csoportosulást az USA és körei jelzővel is illették, amelynek ugyancsak negatív felhangja volt. A Nyugat tevékenységét tekintve, pedig a belügyekbe való durva beavatkozás, háborús előkészület, imperialista mesterkedés, fegyverkezési verseny szítása szerepelnek többek között a dokumentumokban. A vietnami háborúval kapcsolatban elítéli a VSZ a háborút, agresszoroknak nevezi az amerikaiakat és „csatlósaikat”, „cinkosaikat”, háborús bűnök elkövetését rója föl nekik. Az amerikai harci cselekmények elítélése erősen jelen volt az enyhülés időszakában is. A vietnami népet békésnek írja le, hősnak, bátornak, szívósnak, eltökéltnek, igaz ügyért harcolónak. Az NSZK külön is említésre került a dokumentumokban, méghozzá 1969 végéig olyan negatív jelzőkkel szerepelt, mint az USA. Az 1969-es választások olyan fordulatot hoztak, amelyeket pozitívabban ítélt meg a VSZ, ugyanakkor a gyanakvás, az éberségre való felhívás még megjelent. Ahogyan rendeződtek a szocialista tömb és az NSZK viszonyai, úgy tűntek el lassan az erősen negatív jelzők (egy-egy azért fennmaradt) – egészen a kis hidegháború kialakulásáig. Az afganisztáni háború kezdetétől egészen Gorbacsov első éveig, a

---

⁵⁵ Idézet az előzőleg említett dokumentumból.

negatív jelzők újra megjelentek a Nyugattal kapcsolatban: újra felfegyverzés, imperialista erő- és diktátumpolitika, konfrontáció, konfliktusok szítása. Nem békeszerető, nem tiszteli a szuverenitást, belügyekbe való be nem avatkozást, nem egyenjogúságon alapul, reakciós erők vannak jelen, enyhülési folyamatot veszélyeztetik, konfrontációs, hegemonsztikus politikát folytat, erőszakkal való fenyegetés és erőszak alkalmazása. NSZK kapcsán: revansista politika. A nyolcvanas évek második felétől a negatív jelzők fogyatkoznak, és megjelenik a kooperációra utaló magatartás is: „olyan javaslatokat kell betervezni, amelyek megfelelnek érdekeinknek, és egyúttal vonzóak a nyugat-európai országok, sőt az amerikai közvélemény, az USA Kongresszusa számára is”⁵⁶.

A demokrácia értelmezésének vizsgálata nehézségbe ütközött, ugyanis erről nem szóltak hosszan a dokumentumok. Az 1980 májusában született PTT varsói ülésének nyilatkozatából az kiderül, hogy a „demokratikus erők” állnak szemben az imperialista erőkkel, akik a fegyverkezési versenyt fenntartják. Tágabb értelemben véve, amennyiben a demokratikus jogok említését is megnézzük, úgy észlelhető, hogy a helsinki folyamat kapcsán az úgynevezett harmadik kosárban a szociális jogokra került hangsúly, míg a politika jogokat nem említi a feljegyzés. 1987-től változott a dokumentumokban található vélemény az emberi jogokról. A dokumentumokat tekintve első ízben volt olvasható, hogy a VSZ tagországainak e téren fejlődniük kell, és megjelent már a politikai, demokratikus jogokra való utalás is. A negatív jelzők is el-eltűntek, nem hangsúlyozták az USA hátrányos szerepét sem.

A fentiekben említett PTT dokumentumok elemzése kapcsán összefoglalóan elmondható, hogy azok szerint a VSZ és a NATO egy képzeletbeli skála két végén vannak. Az egyik végpont (a NATO) egy olyan szervezet, amely – a dokumentumok szerint – nem tartja be a nemzetközi normákat, a nemzetközi béke és leszerelés ellen tör, ellentétek feszítik, és az erősebb tagok elnyomják a gyengébbek hangját. A másik, egy egységes, egyöntetű véleményen alapuló, összetartó szervezet, amely a nemzetközi jog alapelveit betartja, kiáll a nemzetközi béke fenntartásáért, a népek szabadságáért, és a fegyverkezési verseny csökkentéséért. Tehát egy olyan eszményi szervezet, amely minden állam álma

---

⁵⁶ Jelentés a külügyminiszter helyettesek varsói találkozójáról. 1986. szeptember 2. http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/09-02-1986.pdf

lehet(ne) – ám vannak olyan részletek (vagy részleteknek hiánya), amelyek felkelthetik a gyanút. Ennek egyik pontja a „sokoldalú atomerő” létrehozásának kérdése: a NATO-t ostromozzák emiatt, ugyanakkor a VSZ hasonló fejlesztéseiről egy szó sem esik – ugyanakkor megjelent, hogy nem akar a szervezet alulmaradni a NATO-val szemben. Ebből arra lehet következtetni, hogy a szervezeten belül a Szovjetunió fejlesztéseket eszközöl ezen a területen. A vizsgált dokumentumokban ugyancsak homályos a döntéshozatal: nem világos, hogy konszenzus, vagy többségi döntések születnek. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a tagországokat is (néhány esetben mélyen) érintő nemzetközi kérdésekben nem, vagy csak későn került sor egyeztetésre. Valamint, amennyiben a szervezeti felépítés mögé tekintünk, észrevehető, hogy az elvileg független EFE élén a Szovjetunió hadügyminisztériumában és katonai rendszerében komoly feladatot betöltő főtiszt állt, ezen kívül pedig a főparancsnokot és a törzsfőnököt nem az egyenrangú felek választották, hanem a szovjet vezetés jelölte ki, a tagállamok rábólintottak⁵⁷. Ezzel a gyanú felmerülhet, hogy a szervezet nem annyira demokratikus, és nem annyira tiszteli a nemzetközi jog normái közé tartozó szuverenitást, belügyekbe való beavatkozást, mint azt mutatja.

A nemzetközi életben történő pozíciókat tekintve az a kép fogalmazódhat meg, hogy a VSZ (és a szocialista országok, Szovjetunió) keményező szerepet tölt be a békésebb világ felé való elmozdulásért. Élenjár az építő javaslatok megtételében, és a kétoldalú tárgyalásokon józan javaslatait megpróbálja átvinni – amennyiben sikerül, hangsúlyozza győzelmét a versenyben. A dokumentumok

---

⁵⁷ Az 1966 februárjában, Moszkvában tartott honvédelmi miniszter-helyettesek és külügyminiszter-helyettesek találkozóján történik utalás erre: Az EFEF szerepét és hatáskörét illetően több küldöttség azt javasolta, hogy az EFEF békében tervezze az állományába tartozó csapatok hadművelési alkalmazását, háborúban pedig ténylegesen vezesse azokat. A szovjet álláspont szerint az EFEF kiegészítő, összekötő szerepet tölt be a szovjet vezérkar és a tagállamok hadseregei között, ezért csak koordinációs funkciója lehet. A küldöttségek álláspontjával szemben, miszerint a PTT mellett Katonai Konzultatív Tanácsot célszerű létrehozni, a román küldöttség azt javasolta, hogy a Katonai Tanácsot az EFEF-nél hozzák létre és az az egyhangúság elve alapján hozzon kollektív döntéseket minden, az EFEF hatáskörébe tartozó kérdésekben. A román küldöttség ragaszkodott ahhoz is, hogy az EFEF tervei és intézkedései csak a tagállamok kormányainak jóváhagyása után léphetnek érvénybe. A küldöttségek többségének azon véleményével szemben, hogy a Főparancsnokot és törzsfőnököt a Szovjetunió Fegyveres Erőitől nevezzék ki, a román küldöttségnek az volt az álláspontja, hogy a Főparancsnok és a törzsfőnök kinevezhető más tagállamtól is, illetve nem tarthatnak mindketten ugyanahhoz a hadsereghez. ... a vita során ... felmerült a koalíciós háború politikai-hadászati vezetésének problémája is, amelyben szintén eltérő vélemények hangzottak el. A szovjet álláspont szerint a háború legfelsőbb irányító szerve a Legfelsőbb Főparancsnokság, melynek munkaapparátusa a Szovjet Vezérkar. A román vélemény szerint az ilyen vezetés összeegyeztethetetlen az államok szuverenitásával. Forrás: Jelentés a Politikai Bizottságnak a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszter-helyetteseinek Moszkvában megtartott értekezleteiről. http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/1_M-KS-288-f-5-cs-388-1966.pdf

vizsgálatakor nincsen nyoma annak, hogy esetleg valamely javaslat, kezdeményezés hibás lenne, mindig pozitívan ítélik meg, míg a javaslatok elvetését mindig indokolatlannak, negatívnak.

2. Magyarország biztonsági identitásának változása

alárendelt államból önálló tagország

2.1. A lojális szövetséges

A PTT dokumentumaiban a magyar biztonsági önképpel kapcsolatban nem igazán akadt forrás, tekintve, hogy a dokumentumok meglehetősen formálisak. A külügyminiszter helyettesek találkozóinak jegyzőkönyvei, a feljegyzések azonban adnak némi támpontot a kérdéssel kapcsolatban.

A korszakkal foglalkozó kutatók több helyen említik, hogy a VSZ tagság időszakának nagy részében Magyarország a lojális, kiszámítható tagország szerepét alakította. Békés Csaba meglátása szerint ezt a magatartást a hatvanas években két fő tényező indokolta. Az egyik a nyugati gazdasági kapcsolatok fejlesztésének fokozott igénye, ami kulcskérdés volt a magyar gazdaság modernizálása szempontjából, míg a másik a gazdasági mechanizmus reformjának a hatvanas években meginduló előkészítése volt. Ugyanakkor a hatvanas években hallható brezsnyevi retorika gyanakvó volt a Nyugattal való kapcsolatok folytatásával kapcsolatban, mondván, hogy a nyugati országok a gazdasági, tudományos és technikai téren kialakuló kapcsolatokat arra használják, hogy a szocialista országok egységét, belső életét befolyásolják. Emiatt a gyanakvó hozzáállás magyar részről biztosítani kellett a szovjet vezetést, hogy a meginduló reform kizárólag a gazdaságra terjed ki. A lojalitás politikája egészen a nyolcvanas évek végéig fennmaradt. Fő jellemzői közé tartoztak a konfliktuskerülés, a kooperációs hajlandóság, a szovjet igényekhez való rugalmasság, alkalmazkodás. (Békés [2004])

A VSZ-szel kapcsolatban használt fogalmak nem térnek el szignifikánsan a PTT dokumentumokban használt fogalmaktól. Ugyanakkor a hatvanas évek

dokumentumaiban nem igazán említik magát a szervezetet, inkább a szovjet fél, a többi tagállam, és azon államok vannak kiemelve, amelyek politikájukat tekintve nem tartoztak a szovjet vezetés által képviselt fő irányvonalba (erre példa Románia). A szervezet kapcsán kiemelésre került az összehangolt, közös munka, egyetértés, egység valamint a többes szám első személy használata. Közösséget vállal a többi szocialista országgal is, az együttműködés jegyében: ezen relációban megjelenik például a haladás erői gyűjtő jelző. A dokumentumokat olvasva a Szovjetunió egyértelműen kiemelkedett a VSZ többi tagországa közül. Egy 1967. január 17-ei dokumentumban a baráti országok között kiemelt, első helyet kap („barátainkat – mindenek előtt a Szovjetuniót - ...”⁵⁸), ezzel is bizonyítva, hogy Magyarország elfogadta vezető szerepét, és lojális partnere. A külügyminiszter-helyettesek 1983. december 20-21-én rendezett varsói találkozójáról készült magyar feljegyzés⁵⁹ hangneme némi attitűd-beli változásra utal: a szovjet delegáció felszólalását összegezve, kevésbé finom és „kódolt” megfogalmazással találkozik az olvasó. Ennek egyik szembeötlő megnyilvánulása, hogy a bizalomerősítő intézkedések kapcsán megnyilvánuló érdekeket nem kendőzve tüntette fel Varga István, hanem feketén-fehéren megfogalmazta, hogy a Szovjetunió a VSZ katonai potenciáljának megőrzését „szentek szentjeként” kezeli, és vétőz minden csökkentés felé mutató javaslatot nemzetközi szinten. Nincsen elkendőzve az sem, hogy a katonai-technikai kérdések területén Moszkva dönt. Finomabb a megfogalmazás a magyar felszólalás leírásában, ahol a szovjet fél, mint a „közös biztonságunkkal kapcsolatos szempontok” leghivatottabb értékelője kerül ábrázolásra. Ugyanakkor Moszkva továbbra is a közös érdekek képviselője, a Magyarország kiállt a szocialista közös érdekek mellett, és szót emelt az együttműködésért.

A magyar fél a dokumentumok szerint, kezdetben (a hatvanas években) azonosult a VSZ-szel, illetve a szovjet nézetekkel. Megjelenik a dokumentumokban a többes szám első személy, amely az egyetértést jelzi. Ez a vizsgálat alátámasztja azokat a véleményeket, amelyek szerint VSZ tagállamként a nyolcvanas évek végéig Magyarország hűséges szövetséges volt, és képviselte a Szovjetunió

---

⁵⁸ Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához, az európai béke és biztonság, valamint együttműködés kérdéseiről. Elérhető: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-12.pdf

⁵⁹ Feljegyzés a külügyminiszter-helyettesek varsói találkozójáról. 1983. december 20-21. http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/22_004465-55-1983.pdf

álláspontját. Több helyen megjelent, hogy a magyar delegáció a szovjet javaslatot támogatja a nemzetközi kérdéseket, és az azokkal kapcsolatos lépéseket illetően. A szovjet delegációval harmóniában kritikával illeti azon javaslatokat, amelyeket a szovjet fél is, például a román javaslatokat.

Az 1967. január 17-ei „Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához az európai béke és biztonság, valamint együttműködés kérdéseiről” következtetni lehet, hogy Magyarország hová tartozónak tekinti magát: az európai szintéren belül a Duna völgyi, illetve közép-európai országok együttműködésére tett javaslatot – óvatosan kiemelve, hogy a többi szocialista országtól nem kíván elkülönülni⁶⁰. Ugyanezen év februárjában a Politikai Bizottság ülésén hangzott el kritika a VSZ külügyminiszteri találkozójáról⁶¹. Itt kész tények elé állították a magyar delegációt, olyan javaslatot akartak elfogadtatni vele, amely sértette volna Magyarország érdekeit, s ez az volt, hogy a VSZ tagállamai nem veszik fel a diplomáciai kapcsolatokat az NSZK-val – a magyar fél olyan finomítást szeretett volna, amely csak az akkori pillanatnyi helyzetre vonatkozóan állítja ezt. A nem tetsző momentumot érzékeltették a kényszerhelyzet, bizalmatlanság, presszionálják, nem felel meg a nemzetközi normáknak, és a testvérpártok közötti gyakorlatnak kifejezések. A javaslatot a kelet-német és a lengyel delegáció tette, de a szovjet fél is érdekelt volt – bár nem derült ki tisztán, hogy milyen mélyen. Az elítélő szavak a két előbbi országnak szóltak, és az egyik PB tag felszólalásában megjelent az a – VSZ működését ismerve nagyon komoly – bírálat is, hogy az általános érdek felé helyezik saját, nemzeti érdekeiket⁶².

A hetvenes évek elején az önálló hang is megjelent. Az előző években meglehetősen passzívnak tűnt Magyarország, és ezen időszaktól kezdte hangsúlyozni kezdeményező szerepét, méghozzá a kétoldalú nemzetközi kapcsolatok területén⁶³. Az 1969-es budapesti PTT ülésen a tagországok egy

---

⁶⁰ Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához, az európai béke és biztonság, valamint együttműködés kérdéseiről. Elérhető: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-12.pdf

⁶¹ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1967. február 13-án tartott üléséről. A jegyzőkönyv megtalálható: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-13.pdf

⁶² „Úgy néz ki, hogy aki a közös ügyet tartja előbbrevalónak, politikailag hátrányosabb helyzetbe kerül, mint aki a nemzeti érdeket fölé helyezi az általánosnak.” Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1967. február 13-án tartott üléséről. A jegyzőkönyv megtalálható: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-13.pdf

⁶³ A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a hetvenes évekre a Kádár-rendszernek szüksége is volt a Nyugatra, tekintettel arra, hogy az ún. gulyáskommunizmus hallgatóságos megállapodását (a

nyilatkozatot adtak ki, amely mérföldkönek számított a helsinki csúcstalálkozó létrejöttében. A budapesti nyilatkozattal újfajta szovjet-magyar együttműködés indult el: az ország továbbra is Moszkva lojális partnere maradt, alkalmazkodott igényeihez, de nagy segítségére volt a VSZ tagországok meggyőzésében, és a nyugati kapcsolatok kiszélesítésében. (Békés [2004]) Ezzel párhuzamosan a beszámolóból az is kiderült, hogy a táboron belül a szovjet kormány mediátor szerepet is szánt Magyarországnak, hogy a „túlzó” javaslatok felvetőit meggyőzze. Az EBEÉ-hez vezető úton, valamint a helsinki egyezmény aláírását bezárólag a magyar diplomácia aktívan és kezdeményezően lépett fel a biztonsági értekezlet sikere érdekében, ugyanakkor a VSZ-ben a szovjet fél észrevételeit szem előtt tartotta, erre utal az is, hogy az 1970-ben Szófiában megrendezett külügyminiszter-helyettesi tanácskozáson éppen az ő javaslatukra állt el a magyar delegáció egy napirendtől – ez alátámasztja a hűséges szövetséges képét⁶⁴. Megerősíti ezt az a megnyilvánulás is, miszerint a magyar fél által készített vitaanyagot először a szovjetek véleményezik, majd a magyar kormány véglegesíti azt, és azután vitatják meg a VSZ államai. Nyitottnak mutatkozott az ország atekintetben, hogy a magyar delegáció volt az, amely a nyugati országokkal való konzultáció fontosságát, és erősítését hangsúlyozta az EBEÉ előkészítésekor – emögött a már korábban említett gulyáskommunizmus gazdasági erőinek gyengülése állt. A nyugati hatalmak felé az EBEÉ előkészítésének időszakában az értekezlet összehívásának támogatását helyezték előtérbe, hangsúlyozva, hogy az európai ügy. Összefoglalóan elmondható, hogy 1975-ig Magyarország kezdeményező, aktív szerepet játszott a VSZ-en belül, és megmaradt lojális, engedelmes partnernek.

A hidegháború újbóli feléledésével együtt – híven a lojális partner képnek - a magyar delegáció felszólalásaiban is jelentkeztek a „bevett” szófordulatok, negatív jelzők, és még 1983-ban is hangsúlyozták⁶⁵, hogy a szovjet javaslatokkal teljes mértékig egyetértenek – tehát Magyarország lojális partner maradt. Ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy a helsinki folyamat kapcsán a magyar fél

---

éltszínvonal fenntartása, de politikai nyugalom) csak nyugati segítséggel, kölcsönökkel tudta csak megoldani. Ezért alapvető érdeke volt a békülékeny viszony.

⁶⁴ Jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottságának és a Kormányának a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszterhelyetteseinek 1970. január 26-27-i szófiai találkozásáról. A jelentés megtalálható: <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17267&navinfo=15700>

⁶⁵ Roska István külügyminiszter-helyettes felszólalása a bukaresti külügyminiszter-helyettesek találkozásán, 1983. január 27-28-án. Elérhető: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/18_005834-1-1983_B.pdf

hangsúlyozta annak fontosságát. Ez a táboron belüliség tükröződik még 1985-ben is, amikor a tíz éves külpolitikai tevékenységről készítettek összegzést. Hangsúlyozza a beszámoló az aktív magyar diplomáciának fontosságát, valamint azt, hogy a Nyugat is elismerte ezen lépések hasznosságát, ezzel az ország nemzetközi megbecsülése megnőtt. A dokumentumból kiderül, hogy a helsinki folyamat előnyére vált az országnak, segítette kétoldalú kapcsolatainak építését. Az önállóbb külpolitikai aktivitásra utal, hogy a dokumentumból hiányzik a Szovjetunióval való együttműködés méltatása. Bényi József külügyminiszter-helyettes 1987-ben tartott beszédéből kitűnik, hogy a kormány a demokratikus jogok elismerése mellett tette le voksát, ugyanakkor a szocialista tömbhöz való tartozás is megjelenik a többes szám első személy használatával.⁶⁶

A NATO és tagjai, szövetségesei azok, akik az „ők” kategóriában jelennek meg. Itt az USA került kiemelésre, mint negatív elemeket a NATO politikába bevívó, szövetségeseinek törekvéseit gátoló azokat negatívan befolyásoló tényező. Az nyugati országok, mint az „ők” csoportját, nem kezelik úgy, mint egy egységes masszát: vannak kisebb országok, és jelentősebbek is, akik – miután támogatják az EBEÉ összehívását, pozitív színben tűnnek fel, s ugyanez jellemző a semleges államok megítélésére. A dokumentumokban megjelent, hogy a Nyugatot nem tartották egységesnek: a szervezet elemzése szerint voltak erősebb és gyengébb láncszemek. Az erősebb láncszemeket, mint pl. az USA-t vagy az NSZK-t nagyon negatív színben tüntették fel: agresszió erői, például. A kínai „elhajló” politikát követően Kína is kiesett a „mi” csoportjából: Kádár János 1966. október 25-ei felszólalásában az elhatárolódást említette, tehát az ázsiai ország is negatív cselekedetre utaló jelzöt kapott. Az EBEÉ megalakulását, intézményesülését követően a külpolitikai hangsúly az északi országok felé toldott el, kiemelten a semleges Finnország felé. A magyar delegáció (külügyminiszter helyettes) felszólalásában továbbra is tükrözte a szovjet irányvonalat, a VSZ általános iránymutatásának megfelelően alakította az ország külpolitikai figyelmét. 1977-ben például, leírták, hogy a skandináv országok fontosak Magyarország nemzetközi tevékenységének szempontjából. A nyolcvanas évek kezdetén, a hidegháború erősödésével a negatív jelzők újra megjelentek, mind az USA, mind pedig Kína

---

⁶⁶ Bényi József külügyminiszter-helyettes felszólalása a külügyminiszter-helyettesek varsói találkozóján. 1987. június 30.

tekintetében: hegemonisztikus, nagyhatalmi törekvések, imperialista ország, a haladás erőinek gátlói.

A szervezet fennállásának 33 évében Magyarország a dokumentumok alapján lojális tagja volt a VSZ-nek. A hidegháború időszakának hullámzásai hatottak a magyar felszólalásokra is: az enyhülés időszakában az „ők” tekintetében elmaradtak a negatív jelzők, és kiemelésre kerültek azon országcsoportok, amelyekkel a kapcsolat fenntartása kívánatos volt. A hidegháborús konfrontáció fellángolásával ugyanakkor megszorodtak a negatív jelzők – itt érzékelhető volt, hogy a kis hidegháború korában a Politikai vagy a Központi Bizottság ülésein nem voltak annyira élesek, és nem szerepeltek olyan sokszor, mint a VSZ PTT dokumentumaiban. A Szovjetunió vezető szerepét elismerte az ország, ezt jelzik a felhasznált kifejezések is (előre egyeztetni az álláspontokat, a szovjet elvtársak javaslata szerint, stb.), s az is látható a dokumentumokból, hogy a VSZ-t és a testvérpártok szövetségét szinonimként használta, tehát a szervezet tagságát politikai hovatartozás kapcsán ítélte meg. Magyarország a dokumentumok alapján a békeszerető népek csoportjában tartozik, magát nem, mint a globális szinten résztvevő és politizáló államot, hanem mint elsődlegesen európai keretek között ténykedő államot látja, a testvéri szocialista országok közé, vagyis a VSZ-be tartozik, és ott elfogadja a Szovjetunió vezető szerepét, hozzá lojális, ugyanakkor kezdeményező szerepet is felvállal – természetesen mindezt szovjet felkérésre, javaslatra. A VSZ-be való tartozást is jelzi az, hogy a felszólalásokban, jegyzőkönyvekben a szervezettel kapcsolatban is megjelenik a többes szám első személy alkalmazása.

A magyar identitás változását is nyomon lehet követni a 33 év alatt. A kezdeti időszakban, a hatvanas évek végéig Magyarország „lojális követő” volt. A lojalitást tükrözi a szovjetekével mindig azonos vélemény, azonos pozitív és magasztaló kifejezések használata a VSZ tekintetében, és negatív jelzőké a NATO és a Nyugat leírásakor. A szocialista táborral való azonosulást tovább erősíti a többes szám első személyű ragozás használata a feljegyzésekben. A táboron belüli elhajlást ostromozza (ld. Románia esete), nem tud vele azonosulni. Ugyanígy nem tud azonosulni a Nyugattal, ezt az elítélő jelzők tömege láttatja. A „kistestvér” kifejezés arra utal, hogy a magyar fél abban az időben szinte szolgai módon figyelte és

követte a szovjet irányvonalat, legfőbb barátjaként jelölte meg a Szovjetuniót, minden lépését tekintve figyelembe vette véleményét.

A hatvanas évek végétől a hetvenes évek végéig a magyar identitás az „aktív nemzetközi szereplő, tömbön belüli közvetítő” kifejezéssel jellemezhető. A helsinki folyamat előkészítése során nagyon aktív szerepet játszott Magyarország, közeledett a Nyugathoz, ugyanakkor lojális maradt Moszkvához. Szerencsés volt a magyar és a szovjet érdek egybeesése, így a Szovjetunió támogatni tudta és jó szemmel nézte a magyar aktivitást, a mediátor szerepet éppen Moszkva adta az országnak. A szóhasználat tekintetében az elítélő jelzők elmaradta, csitultak ebben az időszakban a Nyugat tekintetében, a tömbön belüli kapcsolatokat tekintve a pozitív hangvétel megmaradt. Az 1988-ig terjedő időszakban a magyar diplomáciai aktivitás megmaradt, azonban a kis hidegháború hatott a kapcsolatokra. Ekkor igaz Magyarországra a „lojális partner, a helsinki folyamat támogatója” megjelölés. A magyar fél átvette újra a szovjet retorikát, a többes szám első személyű igék használatát, a szorosán együttműködő tagországok tagja volt. Ugyanakkor a felszólalásokban támogatta a helsinki folyamatot.

2.2. 20+10 év, majd gyors felbomlás

Az eredetileg harminc évre megkötött Varsói Szerződés 1985 júniusában lejárt volna. A tagállamok már 1984-ben elkezdték az egyeztető tárgyalásokat a szerződés hatályának meghosszabbításával kapcsolatban – lengyel javaslatra. A tervezett menetrend az lett volna, hogy egy szakértői munkacsoport kezdi majd meg munkáját, amely kidolgozza a VSZ hosszabbításával kapcsolatos dokumentumot. E munkacsoport 1984. július 10-én össze is ült, ám a román vezetés eleinte nem volt kompromisszum kész, rövidebb időre (5+5 évre) szerette volna a szerződés hatályának kiterjesztését. Ugyanezt megismételték a munkacsoport második ülésén, 1984 szeptemberében. A munkacsoport munkája így nem zárult sikerrel. Ezek után felső szinten – az állami vezetők szintjén – folytak kétoldalú román-szovjet egyeztetések, melyek eredményeként a román fél elfogadta a 20+10 éves hosszabbításra vonatkozó javaslatot.

A magyar delegáció részére kiadott iránymutatás alapján, az ország a szovjet javaslat mellett állt ki, tehát újabb 20+10 évre őrizné meg hatályát a szerződés. A külügyminisztériumi iratok szerint, a magyar vezetés elítélte a román

kompromisszum képtelenségét – vagyis, hogy nem fogadta el feltétel nélkül a többi tagország által támogatott javaslatot. A jegyzőkönyv tervezethez a magyar külügyminisztérium formai-technikai javaslatokat fűzött.

A meghosszabbításával kapcsolatban, 1985 áprilisában döntés született az Országgyűlésben, mégpedig támogatták a képviselők a Szerződés újbóli megerősítését. Előzőleg, 1985. április 16-án ült össze a külügyi bizottság, és tárgyalt a kérdéstről⁶⁷. Mielőtt még megnéznénk, hogy milyen képet mutat önmagáról az ország, és hogyan alakult a mi és ők viszony a jegyzőkönyvben szereplő felszólalások alapján, említésre érdemes a jegyzőkönyvben rögzített első felszólalás. Gyenes András, a bizottság elnöke beszélt arról, hogy a VSZ meghosszabbításáról már szó volt nem csupán az MSZMP-n belül, de a VSZ-en belül is, ahol döntöttek a szerződés megerősítéséről, amelynek időpontját április 26-ában adták meg. Ezeket alapul véve, maga a külügyi bizottsági ülés, és a parlamenti szavazás gyakorlatilag tét nélküli volt. Az Országgyűlés elé nem úgy került a kérdés, mint vitakérdés, hanem mint egy expozé, amellyel felhatalmazást kér a küldöttség – tehát vitát nem nyit a témáról.

Várkonyi Péter külügyminiszter felszólalásában a NATO-ról és a nyugati hatalmakról sugallt kép negatív. Megtalálhatjuk a beszédben a „szokásos” negatív jelzőket, így az imperialista, vagy a monopoltökés. A NATO-t hibáztatta a hidegháborús kettészakítottság miatt, erőfölényre-töréssel vádolta meg azt, valamint azzal, hogy a szocialista országok fejlődését aláássa. A helsinki folyamatban képviselt szellemiség megsértésével vádolta ezeken kívül az USA-t. Gyakorlatilag ezzel a leírással megjelölte a negatív ők csoportját, s szembeállította vele a VSZ-t, mint egy békeszerető, közös célokra (békés egymás mellett élés, leszerelés), törekvéseken és egyenlőségen alapuló szervezetet. Miért kellene tovább fenntartani a VSZ-t? Az indoklás elég általános: egyrészt a NATO erőfölényre való törekvését hozta fel (s ennek megszerzését követően „diktálni akarnak”⁶⁸), a helsinki elveknek ellentmondó magatartást, valamint utalt arra, hogy amíg a NATO fennáll, addig a VSZ is létezni fog (ám fenntartotta az egyidejű feloszlítás lehetőségét).

---

⁶⁷ A külügyi bizottság 1985. április 16-i ülésének jegyzőkönyve alapján. Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a honvédelmi bizottság is tárgyalt a kérdéstről, azonban az ülés jegyzőkönyve nem nyilvános.

⁶⁸ Várkonyi Péter külügyminiszter felszólalása a külügyi bizottság 1985. április 16-i ülésén. A külügyi bizottság 1985. április 16-i ülésének jegyzőkönyve alapján.

Várkonyi utalt arra, hogy a VSZ-en belül a román fél nem bólíntott rá a kezdeti moszkvai javaslatra minden feltétel nélkül. Románia javaslata az volt, hogy rövidebb időre, öt plusz öt évre hosszabbítsák meg csupán a szerződést. Ki akarták azzal is egészíteni, hogy a PPT ülésein a gazdasági fejlődésről is szó legyen, valamint a konszenzus elve megerősítésre találjon. Felvetették azt is, hogy a két politikai-katonai szövetség kezdjen tárgyalásokat egymással. Ezzel kicsit demokratikusabbá lehetett volna tenni a szervezetet, bár a szovjetek minden tagország felett álló szerepét nem merték megkérdőjelezni, sem az önálló nemzeti érdekeket is figyelembe vevő doktrínákat. Várkonyi a felszólalásában érdekesen reagált minderre. A gazdasági fejlődéssel kapcsolatban annak adott hangot, hogy a román fél ezt a lehetőséget arra használná, hogy beleszóljon a többi tagország fejlődésébe – ez meglehetősen negatív hozzáállást, képet mutat. Utal valószínűleg arra a VSZ-en belüli véleményre is, amely a román különütasságot rossz szemmel nézte. A konszenzus elvének lefektetését is elutasította a magyar fél, arra utalva, hogy a gyakorlatban ez érvényesül, s ha ezt rögzítenék, akkor az lehetőséget adna bizonyos államoknak arra, hogy megakadályozza a többi adott lépések megtételére. A két szervezet közvetlen tárgyalását is elvetette, arra utalt, hogy a SZU korrekt tájékoztatást ad a VSZ tagállamoknak az USA-val folytatott, és a leszerelési tárgyalásokról. A hosszabbítás idejével kapcsolatban a bizonytalanságot emelte ki Várkonyi, mondván, hogy ha húsz évnél rövidebb időre kötik, akkor az bizonytalanságot visz a szövetségbe, s ez nincsen meg a NATO oldalán. Összefoglalva a fentieket, a VSZ-ről egy olyan kép rajzolódik ki, amely a mai szemmel nézve nem igazán rózsás. Beleivódik a titkolózás, a partner tagországgal kapcsolatos gyanakvás, valamint a tudatlanság elfogadása (értjük itt azt, hogy a nagy nemzetközi politikába, amely az országot is érintette, csak a SZU közvetítésével látott bele). Volt egy elszólás is a felszólalásban: Várkonyi egy ponton harci szervezetnek titulálta a VSZ-t – tette mindezt azt követően, hogy előzőleg békeszerető, békéért és biztonságért fellépő, politikai, védelmi szervezetnek nevezte azt. A harci jellemző erősen elkülönül ettől a képtől. Az egyenlőtlenségre, titkolózásra utal az is, hogy a román kormány javaslatairól külön tárgyalt a miniszterelnök Moszkvában a szovjet vezetéssel – majd ezt követően elfogadta az eredeti javaslatokat. Összefoglalásként elmondható, hogy a külügyi bizottsági vita alapján a VSZ nem demokratikus szervezet, nem egyenlők a tagállamai, titkos tárgyalások folynak a szervezeten belül, illetve érezhető, hogy a

szovjet vezetés az elhajlókat kétoldalú tárgyalásokon vissza tudta téríteni az eredeti útra. A SZU vezető szerepe is nyilvánvalóvá vált a felszólalásból – rajta keresztül tájékozódott gyakorlatilag a többi tagállam arról, hogy milyen tárgyalások folynak a NATO-val és az USA-val. A szervezet létét a NATO és az általa megtestesített veszély, fenyegetés, valamint az USA fegyverkezése legitimálta. A látszatra, az egység látszatára nagyon ügyelt a VSZ. A magyar biztonsági önkép nem különült el a VSZ-től, nincsen utalás az önálló hangra. A román álláspont kapcsán inkább az érezhető, hogy a magyar kormány a hűséges szövetségesek táborába sorolta magát.

Az Országgyűlés 1985. április 19-én szavazott a VSZ meghosszabbításáról – nem volt parázs vita arról, hogy meg legyen-e hosszabbítva a szerződés hatálya, s ha igen, mennyi idővel. Sőt, Várkonyi Péter külügyminiszter expozéjához⁶⁹ senki nem fűzött megjegyzést. A felszólalásból kitűnik, hogy a VSZ létének alapja a NATO léte, és az általa megtestesített fenyegetés. A szervezetet pozitívan festette le a külügyminiszter, úgy, mint békeszerető, konstruktív, együttműködő erőfölnyre nem törekvő, egyenlőségen alapuló, a leszerelés mellett álló szövetséget. Ezzel szemben a NATO az erőfölny megszerzéséért küzdő, fegyverkező, szélsőséges imperialista szervezet. Magyarország számára a felszólalás szerint a VSZ az a szövetség, amely a nemzeti érdekeket tükrözi – s a fentiek alapján a nemzeti érdek a békés egymás mellett élés, leszerelés. A VSZ meghosszabbítását az Országgyűlés ellenszavazat nélkül támogatta.

1988 a magyar biztonsági kép szempontjából újdonságot hozott: markánsabb hangnemű felszólalások születtek ettől kezdve az üléseken. Olyan témákat is hangsúlyozni kezdett a magyar fél, amelyek addig nem igazán voltak napirendre tűzve, ide tartozott például a humanitárius, emberi jogi kérdések ügye, vagy a PTT állásfoglalások esetében a véleménykülönbségek tükröztetése, az addig teljes egyetértést kiemelő nyilatkozatok mellett. Nem jelennek meg a testvérpártokra való hivatkozások, az egyhangúság, egységesség jelzői, azonban megjelenik az egyéni vélemények hangsúlyozása. A korábban erős VSZ-hez való tartozás identitását jelző többes szám első személy használata megszűnt.

---

⁶⁹ Az Országgyűlés 32. ülése, 1985. április 19-én, pénteken. Az 1980. évi június hó 27-ére összehívott Országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 19-32. ülés (1983. III. 24. – 1985. IV. 19.), Budapest, 1986.

A VSZ külügyminiszter-helyetteseinek 1988. szeptember 1-2-án, Szófiában tartott konzultációjáról készült feljegyzésben észlelhetők mind az új, egyéni hangra utaló jelek, de megmaradtak a régi beidegződések is. Ez utóbbira példa, hogy a „szocialista országok” kifejezés a VSZ szinonimájaként szerepel. Az USA-beli helyzet értékelése során hiányoznak az imperialista, agresszor, háborúra törekvő, stb. jelzők, helyette jelen vannak az „ultrakonzervatív befolyás visszaszorulása”, „közvélemény szerepének erősödése”, „kompromisszumra való törekvés”, stb. kifejezések, amelyek alapvetően pozitív magatartásról tesznek tanúbizonyságot. A magyar felszólalásról közölt beszámoló meglehetősen rövid és általános volt: a magyar-amerikai kapcsolatok fejlesztéséről beszélt, de szerepelt az „illúziók nélküli közeledés”⁷⁰ is. Ez a megfogalmazás utal arra, hogy a magyar vezetés a szovjet félre is figyel. Ebből az évből fellelhető egy másik dokumentum, a VSZ együttműködési mechanizmusa fejlesztésével foglalkozó szakértői tanácskozásról⁷¹. Ebben a dokumentumban megjelenik, hogy a magyar delegáció nemzeti törekvések alapján kialakított nézetet képviseljen, tehát ne az árral sodródjon, mint korábban, hanem kiálljon saját érdekéért⁷². Ilyen érdek volt például, hogy az emberi jogok és humanitárius terület egy állandó szerv kompetenciájába tartozzon – amennyiben ez a szerv létrehozásra kerül. Magyar törekvés, hogy a PTT tanácskozásain a spontán vita teret nyerjen, az ülések után pedig közös legyen a sajtókonferencia, valamint az ülésről kiadott közös dokumentumban a különböző vélemények feltüntetésre kerüljenek. A katonai szervek esetében is a demokratikusabbá tétel felé mutatnak a magyar javaslat tervek: az EFE parancsnokságában a tagállamok is magas rangú szerepet töltsenek be, a Honvédelmi Miniszterek Bizottságának tisztább hatásköre legyen, stb. Ezekben a dokumentumokban tehát megjelent már a magyar érdek képviselése: a magyar fél fontosnak tartotta az emberi jogokat, a VSZ demokratikusabbá tételét, az egyedi hangok megjelenítését, ugyanakkor ezek a lépések óvatosak.

---

⁷⁰ Feljegyzés. Tárgy: VSZ külügyminiszter-helyettesi konzultáció az USA-ról. A dokumentum megtalálható:

<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17475&navinfo=15700>

⁷¹ Feljegyzés. Tárgy: A VSZ együttműködési mechanizmusa fejlesztésével foglalkozó szakértői tanácskozás (Moszkva, 1988. december 8-10.) A dokumentum megtalálható: <http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16972&navinfo=15711>

⁷² Ezzel szemben korábban a magyar fél írt elítélőleg azon tagállamokról, amelyek a saját érdekeiket a közös érdek fölé helyezték.

1989 márciusában a VSZ fejlesztésének időszerű kérdéseiről született dokumentum, amely nagyon komoly fordulatot hozott a magyar hozzáállás tekintetében:

„A nemzetközi viszonyokban a konfrontáció fokozatos ellehetetlenülése, a kooperáció térnyerése a társadalmi rendszerek viszonyában a fölényszerzés és befolyásolás gazdasági eszközeit állította előtérbe, a konfrontáció kurzusát pedig döntően rivalizálás váltja fel. Ez a katonai-politikai koalíció fő funkcióinak térvesztését hozta.”⁷³

A nemzetközi viszonyokat már nem úgy értékeli ez a dokumentum, mint szemben álló államok, tömbök szembenállását, hanem a kooperáció, az együttműködés pozitív irányvonala is megjelent. A VSZ kapcsán először merül fel, hogy a funkciói már nem időszerűek, az idő túlhaladta őket – ez akár egy burkolt célzás is lehet arra, hogy ideje azt megszüntetni. Figyelemre méltó, hogy a VSZ-re nem negatívan utal az írás, hanem mint katonai-politikai koalícióra.

A VSZ már nem úgy szerepel a dokumentumban, mint a korábbi időkben: mint testvérpártok, baráti országok egyenrangú szövetsége, stb. Az írás a realitások talaján állva, minden szépítés és túlzó jelzők nélkül az ország helyzetének döntő meghatározójaként ír róla, a nemzetközi fejlődésből adódó realitásként nevezi. Magát a szövetségi tagságot pozitívan festi le a tanulmány, kiemelve a lojalitást, a kiszámíthatóságot. Figyelemre méltó azonban, hogy a szervezet kapcsán elsőként a Szovjetunióval való konzultációt említi, amely a cselekvés alapja. Ebben az esetben a megjegyzésből hiányoznak a magasztaló jelzők, ám a VSZ tekintetében „fő szövetséges”-nek nevezik – e mögött, pedig valószínűleg a katonai ereje áll. A dokumentum pozitívan ítélte meg az 1985-öt követően beállt változást, főként azt, hogy az emberi jogok fontosságát is méltatta az új politikai vezetés. A katonai erő kapcsán, az elemzés a VSZ-t, mint védelmi koalíciót azonosítja – ez megfelel a korábbi irányvonalnak. A földrajzi érdekeltséget tekintve Európára koncentrál, és a változásról szólva a nemzeti külpolitikai érdekeken alapuló szintézist jeleníti meg a szovjet nézetekkel való „szolidaritás”-sal szemben. Nem hangsúlyozza a dokumentum az egységességet, egyhangúságot, helyette a szuverén külpolitikát, a

---

⁷³ A Varsói Szerződés fejlesztésével összefüggő időszerű kérdések. A dokumentum a következő helyen található: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/35_004001-1988.pdf

nemzeti érdeket, kritikai és egyedi megnyilvánulása áll a középpontban. A VSZ-en belüli nézetkülönbségek abban az időszakban már nem a román fél és a többi tagország, hanem az emberi jogokkal kapcsolatos reformokat támogató és ellenző tagországok között voltak. Megjelenik, hogy a szervezetet fel kell zárkóztatni az európai normákhoz, valamint a demokratikus elemeket erősíteni kellene.

A magyar tagság értékelésénél a véleménynyilvánítást emeli ki, valamint a szovjet vezetés felé megnyilvánuló kritikát. Partnereknek írja le a többi tagállamot, amely a korábbiakhoz képest (testvérpártok) ideológiailag semleges kifejezés – a kapcsolatok ideológiai alapon való megjelenítésének háttérbe szorulásáról a dokumentum is ír. A magyar-román viszonyt tekintve a dokumentum kendőzetlenül leírja, hogy a rossz viszony komoly tehertétel a magyar külpolitikán, s ennek oka a romániai magyarság. Megjelent egy olyan önkép részlet is, amely 1989-et követően felbukkan a dokumentumokban: ez a fejlett Európához való felzárkózás, a demokratikus keretek kialakítása. Emellett a határon túli magyarság (főként a romániai) helyzetére való figyelem is felbukkant, amellett, hogy hangsúlyozásra került az, hogy a Romániával való konfliktust e téren kerülni kell. Az európai normák szerint alakítandó magyar politikát úgy ítélték meg, hogy az „nagy nemzetközi figyelem és szimpátia környezetével számolhat” és hogy „élen haladunk”, valamint hogy a magyar reformok sikere vagy kudarca „példaerejű lesz a Szovjetunió és a többi szocialista ország számára”⁷⁴. A magyar reformokat ezen kívül úttörő vállalkozásként ítélik meg – ez a reform a szocializmus megújítása. Az „élen haladunk” kifejezés arra utal, hogy az adott területen az ország a haladást, mint versenyt fogja fel – ez későbbi időkben is visszaköszön például a NATO tagság kapcsán.

1989 márciusában egy másik dokumentum is megszületett, Az MNK biztonságpolitikai helyzete és katonai tennivalók címmel⁷⁵. Az értékelés kiemeli azt az új helyzetet, amely a biztonság új felfogása, az INF megállapodás, a hagyományos erők csökkentése jelentett – figyelemre méltó az a megjegyzés, hogy ez a „hazánk” számára jelent új lehetőségeket, igaz VSZ kereteken belül. Azért számít ez új elemnek, mert eddig a VSZ és Moszkva lehetőségeit hangsúlyozták a

---

⁷⁴ A Varsói Szerződés fejlesztésével összefüggő időszerű kérdések. A dokumentum a következő helyen található: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/35_004001-1988.pdf

⁷⁵ A dokumentum elérhetősége: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-24.pdf

különböző dokumentumok, ebben az esetben pedig megjelent az individuális tagállam.

Az USA és a NATO kapcsán a szöveg negatívan ítéli meg a fegyveres erők korszerűsítését, de nagyon enyhén: „A kedvező tendenciák mellett az erőegyensúly szempontjából nem elhanyagolható...⁷⁶”. Ez nagyon enyhe kifejezése a negatív értékelésnek, hiszen nincsenek az USA-hoz vagy a NATO-hoz kapcsolt negatív jelzők, mint az agresszív, nemzetközi biztonságot veszélyeztető, stb. Ez utalhat a javuló viszonyra Magyarország és a Nyugat között.

A szomszédos országokat is említi a dokumentum, amely kiemeli, hogy fontos tényező hazánk szempontjából, hogy nem határos a NATO-val. A semleges Ausztriát és az akkor még békés Jugoszláviát nem tekintette fenyegetőnek, Románia tekintetében politikai feszültséget említ, ugyanakkor egyik állam esetében sem használ jelzőket, tárgyilagos marad.

Mindezeket olvasva törést jelent, amikor a dokumentum a VSZ-NATO katonai konfliktusról beszél, és Ausztriát, mint felvonulási területet említi – annak ellenére, hogy a VSZ hadgyakorlatainak ez a feltételezés része volt. Ugyancsak érdekes, hogy ezután a VSZ katonai doktrínája védelmi jellegével foglalkozik a szöveg. Itt visszaköszön a többes szám első személy mind a szövetségi tagság, mind pedig az ország tekintetében. A későbbiekben a Magyar Néphadsereg feladatait tekintve a nyugati határról érkező agresszióval számol elsődlegesen, és a válaszlépéseket a szovjet csapatokkal együtt lép fel az agresszor ellen. A katonai együttműködés tekintetében, pedig a VSZ-en belüli mellett a szovjet-magyar kétoldalú kooperációt említi, de a hadseregfejlesztés korlátjaként a gazdasági teherbíró képességet kiemeli, s mindent egybevetve később 30-35%-os személyi, technikai állománycsökkentésről ír 1995-tel bezárólag. Nagyon érdekes az a felvetés, amely a kilencvenes években vetődött fel újra, mégpedig a hivatásos mag köré épülő állampolgári véderő. Értékeli még a leszerelés és a meglévő VSZ élőerő és technikai felszerelés csökkentésének fontosságát.⁷⁷

---

⁷⁶ Feljegyzés. Tárgy: VSZ külügyminiszter-helyettesi konzultáció az USA-ról. A dokumentum megtalálható: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/35_004001-1988.pdf

⁷⁷ Borhi László leírja, hogy 1989-ben az SZKP nemzetközi osztálya elemzést készített, melyben leírta, hogy a kelet-közép-európai országok a Szovjetunió biztonsági zónájában tartoznak (Borhi [2007], p 257.). Ezt is figyelembe véve, az óvatos magyar fogalmazás érthetőnek bizonyult.

A magyar identitás szempontjából a későbbiekben is visszatérő elemet lehet felfedezni a szövegben: az élenjáró szerep felbukkanását, ebben az esetben az európai biztonság tekintetében. A dokumentum szerint Magyarország elveszítette élenjáró szerepét (tehát valamikor az első volt ebben a versenyben – talán a helsinki folyamat időszakában), s ezt vissza kellene szereznie, mégpedig ez esetben a leszerelés terén. A VSZ-en belül ehhez kapcsolódik az a magyar törekvés, hogy a déli szárnyhoz történő besorolás helyett a közép-európaihoz sorolják az országot.

1989 májusában a Politikai Bizottság tartott ülést⁷⁸, amelyen a téma a következő VSZ találkozó napirendje volt. A magyar törekvések egyike volt, hogy a Brezsnyev doktrína érvényét veszítse. Egy érdekes eszmecsere is folytattak a PB tagjai: a szovjet csapatok csökkentéséről, valamint a szovjet nukleáris erőkről. Az első kapcsán pozitívnak ítélték meg a szovjet csapatok létszámának csökkentését, de az országon belüli további csapatmozgásaikhoz a kormány beleegyezését kívánják elfogadtatni. Felmerült az is, hogy milyen jogi alapja van a szovjet erőknél arra, hogy Magyarország területén állomásozzanak. Ennek kapcsán felmerült az az 1957-es egyezmény, amely a szovjet csapatok jogállásáról szól, és egy 1958-ban született megállapodás a Magyarországon állomásozó szovjet csapatok létszámáról, helyőrségi elhelyezkedéséről, stb. szólt. Azonban az okot egyik egyezmény sem taglalta. Felvetődött, hogy a kivonásról kétoldali tárgyalásokat lehetne folytatni. A nukleáris fegyverek kapcsán is érdekes momentum volt az 1989-es szovjet bejelentés, amelyet a PB ülésén is idéztek: „... a Szovjetunió bejelenti, hogy kivonja a szocialista országokból a harcászati nukleáris eszközeit. Most fog kiderülni, ... , hogy hol vannak ilyen eszközök. ” A jegyzőkönyvben a VSZ-szel kapcsolatban nem szerepelnek sem magasztaló, sem negatív jelzők, s ugyanez jellemző közvetlenül a Szovjetunióra, és más országokra. Ha kifejezett jelzők szintjén nem is bírálja a dokumentum a szervezetet, mégis,

---

⁷⁸ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. május 16-án megtartott üléséről. A dokumentum megtalálható: http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-25.pdf. Maga a szovjet csapatok kivonása már 1986-ban felvetődött magyar részről, ám akkor a szovjet vezetés elzárkózott ettől. 1988 végére változott a helyzet, s 1989-ben már az első szovjet csapatok hazaindultak. A teljes csapatkivonásról 1990 elején született kormányközi egyezmény. (Horn [1991] p. 268). Ugyanakkor a VSZ-ből való kilépést 1989-ben az ellenzéki pártok sem támogatták; ekkor ugyanis a Belügyminisztérium egy tájékoztatója szerint, Románia katonai lépésekre készült Magyarország ellen – ebben a helyzetben még Antall József is úgy nyilatkozott, hogy bár a semlegesség gondolatát támogatja, a jelent helyzetben a VSZ keretein belüli garanciákra számít. (Borhi [2007] p. 267.) A szovjet erők déli hadseregarancsnoka, Matvei Burlakov is azon a véleményen volt, hogy nem időserű a csapatok kivonása, állomásoztatásuk stratégiai fontosságú, s csökkentésük is kölcsönösségi alapon kell, hogy történjen a NATO-val. (Kramer [2005] p. 9.)

élesen szól a VSZ politikai arculatának, s külpolitikájának gyengeségéről (említve, hogy a döntési kompetenciával rendelkezők gyakran csak felületesen tájékozottak egy-egy kérdésről). Más is megjelenik: egy tudatosabb tagország képe, amely szeretné a korlátozott szuverenitás brezsnyevi doktrínájának eltörlését, szeretné látni a végét a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásának, és ragaszkodik a nukleáris fegyver mentes státuszhoz, valamint ahhoz, hogy a VSZ a politikai jelleg felé mozduljon el erőteljesen. Emellett megjelenik az az önálló nemzeti célkitűzés is, hogy a NATO és a VSZ katonai jelentősége csökkenjen, sőt, hosszú távon a két szervezet fokozatos megszűnését is elképzelhetőnek tartották. Ugyanakkor érdeke azt kívánja a VSZ-en belül, hogy a szovjet támogatást megnyerje – ami akkor nem volt lehetetlen vállalkozás. Ki kell emelni, hogy az ideológiai elemek már nem lelhetőek fel a szervezet és a tagországok kapcsán.

Az 1989-es történésekkel, és a magyar identitással kapcsolatban két további dokumentum szolgál alapul: az 1989. júniusi moszkvai és a júliusi minszki külügyminiszter-helyettesi tanácskozásokról készült beszámoló⁷⁹. A moszkvai találkozón elhangzott magyar felszólalásban a nemzetközi helyzet értékelésével kapcsolatban kifejtették, hogy a „bipoláris világra alkotott értékrendszer és struktúra ... gyorsan devalválódik”, s utalás volt arra, hogy a világ a multipoláris berendezkedés felé tart. Az addig jellemző hozzáállás – az antiimperialista motiváció hangsúlyozása – a nemzetközi kapcsolatokban idejétmülttá válik, tehát az ideológiai alapon való politizálást más kell, hogy felváltsa. A minszki találkozón elhangzottak esetében az emberi jogi kérdésekkel kapcsolatban lehet érezhetően erős magyar érdekek megjelenését nyomon követni. A feljegyzés szerint, a „szocialista országok”⁸⁰ között nem volt egyetértés: két táborra bomlottak. A feljegyzésből kivehetően az „ők” tábor az emberi jogok nyugati értelemben vett alkalmazása és értelmezése ellen emeltek szót – ebből következően a „mi” tábor az emberi jogok demokratikus értelmezése és alkalmazása mellett foglalt állást. Érdekes a Szovjetunió magyar szemszögből látott helyzete: Moszkva alapvetően a

---

⁷⁹ A két hivatkozott dokumentum pontos címe és elérhetősége: Jelentés a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszter-helyetteseinek moszkvai találkozójáról (1989. június 7-8.) [http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/36_002321-1-1989.pdf]; Feljegyzés – Miniszterhelyettesi konzultáció az ENSZ Közgyűlés 44. ülészaka témájában (Minszk, 1989. július 11-13.) [http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/37_003207-1989.pdf].

⁸⁰ Már nem testvérországok, partnerek, vagy szocialista tábor! Azonban a megjelölés még mindig csak a VSZ tagországokra vonatkozik!

„mi” táborba tartozik, de a találkozón képviselt „visszafogott magatartása” (nem szólalt fel a szovjet képviselő) váratlanul érte a magyar delegációt. A magyarázat erre kettős: a feljegyzés egyrészt ír arról, hogy meglepte a szovjeteket a román-bolgár-kelet-német határozott fellépés, másrészt – magyar értelmezésben – a szovjet delegáció nem akarta az ellentéteket tovább mélyíteni a felszólalásával. Ezek szerint, a szovjet fél is a magyar érdekeknek tetsző, emberi jogok széleskörű értelmezését és alkalmazását szolgáló álláspontot képviselt volna⁸¹. A magyar felszólalás kapcsán markáns jelzők jelentek meg, mint „határozottan kifejtettük”, „hangsúlyoztuk” – és ezekben az esetekben a többes szám első személy a magyar közös érdekeket jelentette, nem a VSZ közös érdekeket.

A „mi” és az „ők” tábor kapcsán a korábban említett dokumentumokban észrevehető, hogy bizonyos kettős tudat alakult ki: egyrészt a többes szám első személyű igealakok a VSZ-re utalnak, másik alkalommal önálló érdekekre. Az „ők” csoportjában tartozó Nyugat-Európa nem a korábbi negatív színben feltüntetett államok csoportja, hanem egy olyan, ahová Magyarország tartozni szeretne.

1989 kelet-közép-európai politikai változásainak a Szovjetunióban is komoly visszhangja volt. 1990 áprilisában az Izvesztyija cikkében két politikai kommentátor élesen fogalmazott, leírva, hogy a szocializmus Kelet-Európában csődbe jutott, maga a szó pedig ellenszenvet ébreszt az embereken. Az SZKP PB memorandumában is a kommunista pártok támogatottságának csökkenéséről, a szocialista eszme hitelvesztéséről szólt.

1990. június 7-8-án Moszkvában ült össze a PTT, itt már Antall József vezette a magyar delegációt. A napirendet a magyar miniszterelnök javaslatára szövegezték át: „2. Véleménycsere a Varsói Szerződés jellege, funkciói és tevékenysége felülvizsgálatáról és esetleges gyökeres átalakításáról.” (Für [2003] p. 56.) Ez a felvetés akkor merész volt, Für visszaemlékezése szerint Antall felszólalását feszült csend követte, ugyanakkor Gorbacsov beleegyezett a napirend ilyen módosításába. A délutáni ülészak során a kormányfő felszólalása merész volt, és gyakorlatilag elindította a VSZ felbomlását:

---

⁸¹ A feljegyzés tanúsága szerint: „Felelős szovjet diplomata véleménye szerint „él a szovjet-magyar közös érdek” az emberi jogok újszerű felfogásában...”. Feljegyzés – Miniszterhelyettesi konzultáció az ENSZ Közgyűlés 44. ülészakja témájában (Minszk, 1989. július 11-13.) [http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/37_003207-1989.pdf].

„... A jelenlegi körülmények között értelmét veszíti a szerződés katonai szervezete, amely felfogásunk szerint mellőzhetővé válik a jövőben és fokozatos, 1991 végéig történő felszámolása is kívánatos lehet. ... Meggyőződésünk szerint erőfeszítéseinket nem e szervezet megreformálására kellene fordítani ... hanem az új, közös európai biztonsági és együttműködési struktúra létrehozására, illetve a VSZ ehhez való illesztésére. A Magyar Köztársaságban uralkodó felfogás szerint ugyanis biztonságunkat az európai és regionális együttműködésre, nem pedig a katonai-politikai szövetségek erőegyensúlyára, vetélkedésére kell építeni. ... A Magyar Köztársaság részéről tárgyalásokat kezdeményezünk a Varsói Szerződés jellegének, funkciójának és tevékenységének felülvizsgálatáról, különös tekintettel a kollektív európai biztonsági és együttműködési rendszer létrehozásának és ahhoz való illeszkedés feladatára.... Számba kellene venni azokat az elemeket a VSZ gyakorlatából, amelyek sértik az államok szuverenitását, és ezeket hatályon kívül kellene helyezni. A magunk részéről vissza kívánjuk szerezni szuverén rendelkezésünket a Magyar Honvédség felett; ebben az irányban parlamentünk már megtette az első lépéseket. A magyar szuverenitás visszaállítása ugyanakkor nem jelenti kapcsolataink egyoldalú feladását a Varsói Szerződés tagállamaival.”⁸²

Ez a felszólalás több olyan elemet tartalmaz, amelyek a magyar biztonsági önkép fejlődéséhez hozzájárultak. Egyrészt, a kezdeményező szerep fontos tényező – ez a korábbi dokumentumokban is megjelent már. Antall József felszólalásában az országnak az európai helyét emelte ki, és új tényező volt, hogy a képviselt álláspontot, mint az országgyűlés és a kormány által is elfogadott ténytet vezette fel. Ebből az ország demokratikus berendezkedésének meglétére lehet következtetni (mindkét testület legitim). A magyar álláspont bevezetésénél Nagy Imre példáját hozza fel, aki egyoldalúan lépett ki a szerződésből – ez akár előre is vetíthette a magyar fél törekvéseinek fő célját. Ugyanakkor a kilépést magát nem fogalmazza meg, csak a felülvizsgálatot, valamint a katonai szervezet felszámolásának lehetőségét villantja fel, ám ez a lehetőség az „értelmét veszíti” és „mellőzhetővé válik” kifejezésekkel szinte az egyetlen értelmes opciónak tűnhet. Hangsúlyozza a felszólalás a tárgyalásos út követését, és elveti az egyoldalú lépéseket, valamint kiemeli az összeurópai biztonságért való küzdelmet – ezzel az európai és a

---

⁸² Für Lajos (2003): A VSZ végnapjai – magyar szemmel. Kairon Kiadó, Budapest, 137-138. old. A beszédből hosszabb részlet található Für Lajos idézett művében

regionális együttműködés fontosságát is említi. Önálló mozgáster kívánságára enged következtetni, az „egész Európa szövetségese akarunk lenni” kifejezés, ugyanakkor geopolitikailag úgy tűnik, hogy az országot Kelet-Európához sorolja. A szuverenitásnak is új értelmezésére utal a felszólalás a korábbi VSZ gyakorlathoz képest: míg a nyolcvanas évek eleji és a még korábbi dokumentumok ködösen szólnak a szuverenitásról (illetve, habár a VSZ-t úgy emlegették, mint szuverén államok szervezetét, de gyakorlatilag négy állam területén szovjet csapatok állomásoztak), s a VSZ-en belül 1968-tól élt a korlátozott szuverenitás doktrínája, ebben a felszólalásban előtűnik, hogy az ország szuverenitása sérül bizonyos VSZ jellegzetességek miatt. Tehát, ez a szuverenitás-felfogás a ma is élő felfogáshoz közelített. Óvatos is a dokumentum: ezzel párhuzamosan nem szeretné az ország eddigi kapcsolatait feladni, vagy mások biztonságát veszélyeztetni. A felszólalás alapján, Magyarország Európához, azon belül Kelet-Európához tartozó állam, amely demokratikus (erre utal a felszólalás elején az országgyűlés és kormány említése), szuverenitását vissza szeretné szerezni, ugyanakkor a változásokat békés, tárgyalásos úton vinné keresztül, úgy, hogy mások biztonságát nem veszélyeztesse. Mindemellett a biztonságának összeurópai keretben képzele el. A VSZ-t tekintve, utalás van arra, hogy egyes jellegzetességei sértik az állami szuverenitást; eljárt az idő a katonai része felett (itt eléggé erőteljes jelzőket olvashatunk), és az egész átalakításra szorul – ahogy azt az idő megmutatta, ha a katonai-politikai szervezet katonai része megszűnik, a politikai sem él tovább.

A következő lépés volt az Országgyűlés 54/1990 (VII. 3.) határozatának vitája 1990. június 26-án⁸³. A vita olvasása során inkább az egyetértés hangjai szólnak meg, mint a konfrontációé: mind a hat parlamenti párt támogatta a javaslatot, a hozzászólások nüansznyi különbségeket jelentettek meg, inkább a határozattervezet értelmezésével foglalkoztak. Milyen főbb vonalak jelentek meg a vitában? Az egyik fontos vonal a történelmi gyökerekhez, jelesül az 1956-os forradalomhoz való visszanyúlás volt: Nagy Imre november 1-jei beszéde, amelyben bejelentette az ország kilépését a VSZ-ből, és kinyilvánítottak Magyarország semlegességét. A lényegesebb elem e kettő közül a szerződéses keretből való kilépés volt, a semlegesség kérdése a vita során nem jelent meg szignifikánsan.

---

⁸³ AZ Országgyűlés 17. ülésnapja. 1990. június 26. vita teljes szövege megtalálható az Országgyűlés honlapján a következő oldalon: <http://www.parlament.hu/naplo34/017/017tart.html>

A felszólalások alapján érezhető, hogy 1956 öröksége erősen élt az országgyűlési képviselők között (közülük voltak, akik maguk is részt vettek a forradalmi eseményekben, és azt követően börtönben raboskodtak). Az akkori helyzetre való hivatkozás szimbolikus jelentőségű, az elnyomás alóli függetlenedést, a szuverenitást, és a nép akaratának érvényesülését képviselte. Ugyanakkor, az országgyűlési határozat-tervezetben nem az 1956-ban kinyilvánított VSZ-ből való kilépésre, hanem a genfi konvenció 62. cikkére utalnak – ez, mint ahogyan az utolsó idézet is leírja – szerencsésebbnek bizonyult az adott helyzetben. A szervezetből való kilépést az ország csakis tárgyalások sorozatán keresztül, és nem egyoldalú nyilatkozattal vitte véghez, ez az akarat a felszólalásokban is nagy hangsúlyt kapott. A VSZ-beli együttműködésről két nagyon markáns vélemény kapott hangot: „ez a követelésünk és igényünk, hogy elhagyjuk ezt az általunk igazságtalannak, haszontalannak és ártalmasnak tartott szerződést” (Darvas Iván [SZDSZ]); „megszálló és megszállott között nem létezhet barátság, csak szolgaság” (Mózs József [SZDSZ]). Ugyancsak Mózs felszólalásában szerepelt: „Teljességgel abszurdum lenne a jövőben, hogy miközben a fejlett nyugati országok demokratikus intézményeit építgetjük, tőlük segítséget kérünk és várunk, a jövőben egy Varsói Szerződés tagjaként ezeknek az országoknak a megtámadását gyakoroljuk a hadgyakorlatokon”. A VSZ-t tehát alapvetően negatívnak ítélték meg, negatív jelzőkkel – már nem a „mi” identitáselem része. Hangsúlyosan előkerült a VSZ berendezkedésének a tagországok egyenlőségét mellőző volta, s az a valóban skizofrén állapot, hogy annak a szervezetnek a doktrínája azon államok felé irányul, amelyekkel az ország együtt kíván működni, és akik közé tartozni kíván.

Hogyan tűnik fel a Szovjetunió, amely korábban először a legfőbb barát, majd érdekegyezés miatt szövetséges volt? Óvatosak a megnyilvánulások, jelezve, hogy a Szovjetunió sorsa komoly hatással lehet Magyarországra. Az eltávolodásra utal a „korrekt szomszédja kívánunk lenni”, az óvatosra azok a részek, amelyek esetében a Szovjetunió elszigetelésétől tartanak – azt hangsúlyozva, hogy az Európa számára veszélyeket hordozna.

A többi VSZ tagországgal, szomszédos országgal kapcsolatban nem túl rózsás képet festenek a felszólalások, ugyanakkor hangsúlyozzák a tárgyalások fontosságát. Egyes felszólalások szerint:

„Olyan kilépést kell végrehajtanunk tehát - és ezt ténylegesen támogatja a külügyi bizottság -, amely nem okoz károkat a nemzet érdekeinek és az enyhülési folyamatnak, s nem teremt egyfajta fenyegetettséget az ország számára, különösen, ha figyelembe vesszük az egynéhány szomszédunkban mutatkozó feszültségeket és magyarellenes kirohanásokat.” (Horn Gyula (MSZP))

„Olyan államokkal vagyunk egy katonai szövetségben szorosán összekötve, tisztelt Ház, amelyek nem kifejezetten barátságosan viseltetnek hazánk iránt. Ennek a helyzetnek meg kell szűnnie, mert veszedelemes. ... Le kell szögezni: az a lépés, amelyre a magyar Országgyűlés láthatóan elszánja magát, semmiképpen nem barátságatlan lépés szomszédainkkal szemben.” (Tamás Gáspár Miklós [SZDSZ])

Tehát, a szomszédos országok között voltak, amelyekben a belpolitikai helyzet feszült volt, és a magyarellenesség fellángolt. A magyar külpolitika ebben a helyzetben is inkább a kedélyek megnyugtatóására alapozott. A korábbiakhoz képest sem a VSZ, sem a Szovjetunió, sem pedig a szomszédos országok tekintetében nem jelenik meg a „mi” kép, úgy tűnik, nem érezte ezekhez tartozónak magát az ország. Egyikkel sem tudott azonosulni, nem jelenített meg közös jellemzőket.

A vita során a legitimitás és a konszenzus fontosságára utaló megjegyzések, kifejezések is találhatóak a felszólalásokban. Ilyen utalás a „szabadon választott Országgyűlés”, a „hatpárti közös álláspont”, „alkotmányosság”, a „szándékunk a választók akaratával találkozott”, a „lényegében 386 képviselő azonos akarata nyilvánult itt meg”, stb. Ezek a kifejezések számos felszólalásban szerepelnek, egyes felszólalásokban többször is. A nagymértékű hangsúly valószínűleg egyrészt a szocialista rendszer eltérő gyakorlatából, másrészt az demokratikus értékek és normák szerint működő Európához való visszaintegrálódás vágyából adódhat.

Az ország biztonsága tekintetében felmerült a felszólalásokban a biztonság garantálásának kérdése a VSZ kereteiből való kilépést követően:

„Rendkívül fontosnak tartom azt is, hogy mielőbb kezdjünk tárgyalásokat a Varsói Szerződéssel összefüggő tárgyalások mellett Magyarország biztonságának a garantálására. Felhívom tisztelt képviselőtársaim figyelmét: ez többek között feltétele annak is, hogy Magyarország csatlakozhasson a nyugat-európai

integrációs szervezetekhez. Csak úgy tudnak bennünket elfogadni, ha Magyarországnak megfelelő garanciák állnak rendelkezésére a biztonsága szempontjából. Új, kétoldalú szerződések megkötését kell kezdeményezni, mindenekelőtt a szomszédainkkal. ...Ugyanez vonatkozik szélesebben, mindenekelőtt - a VSZ- szomszédainkon kívül .” (Horn Gyula (MSZP))

A felszólalásban már a nyugati integrációs szervezetekhez való csatlakozás vágya is megjelenik – az általuk képviselt „ők” csoport az, ahová Magyarország tartozni szeretne. A szomszédos országokkal a kétoldalú szerződések jelentenék a megoldást – itt nem érezhető világosan, hogy a szomszédos országokkal egy csoportban vagyunk-e, vagy sem, de tekintve a korábbi felszólalásokat, amelyekben hangot adtak a magyarellenes elemek felbukkanásának a politikai életben, valószínűleg nem igazán tartozott velük egy csoportba sem az ország. A felszólalásokban célként egy összeurópai biztonsági rendszer létrehozása szerepelt, ehhez szeretne Magyarország csatlakozni.

A rendszerváltás időszakában fontos helyen szerepelt a szuverenitás visszaszerzésének és magának a szuverenitásnak a kérdése. 1990-ben a szovjet katonák távozásán volt elsősorban a hangsúly.

Az országgyűlési vitában elsősorban a katonai aspektus jelent meg, kezdve a fent említett katonai kivonulástól, egészen a doktrinális kérdésekig, ahol Balogh György (Kisgazda) elmondta, hogy nem létezett önálló magyar katonai doktrína, csak szovjet katonai doktrína a VSZ-en belül. A képviselő elsődleges feladatként – katonai szempontból- a magyar katonai doktrína kialakítását jelölte meg. Erre a felvetésre nem érkezett reakció a honatyák részéről, minden esetre figyelemre méltó, hogy nem a biztonságpolitikai doktrína, alapelv-gyűjtemény létrehozásának ötlete merült fel. A szuverenitás kapcsán az Alkotmány fontosságát kiemelik a felszólalók, és azt, hogy például a katonák bel- és külföldi alkalmazásához az Országgyűlés beleegyezése szükséges, felvetődött, hogy a VSZ gyakorlattal ellentétben, a magyar csapatokat csak Országgyűlési felhatalmazással lehessen idegen parancsnokság alá vonni. Így a politikailag szuverén ország katonai értelemben is a teljes szuverenitás visszaszerzését szeretné.

Milyen államnak festik le Magyarországot a felszólalások? Erre nagyon röviden úgy lehetne válaszolni, hogy kis államnak. Több képviselői beszédben is szerepel ez a kategorikus besorolás:

*„Márpedig egy ilyen **kis ország** számára, mint Magyarország, rendkívül fontos, hogy előbb mérlegeljen, elemezzen, és azután tegyen konkrét lépéseket.” (Horn Gyula (MSZP))*

*„Igaz, mi **kis ország** vagyunk, de azt hiszem, azt a felelősséget senki nem veszi le a vállunkról, hogy nekünk kell elsősorban az igényeinket, jogainkat érvényesíteni.” (Darvas Iván [SZDSZ])*

*„Úgy gondoljuk, hogy fel kellene végre állnunk, egyenes gerinccel kellene állnunk: a **kis országoknak, kis népeknek, kis nemzeteknek** is van gerinciük (taps) - van a finneknek, az osztrákoknak, a dánoknak, a svédeknek, és folytathatnám.” (Mécs Imre [SZDSZ])*

A kisállamisághoz kapcsolt kifejezésekből kitűnik, hogy ezt az állapotot összekötik a megfontolt lépésekkel, a saját lábon állással, és tetteink vállalásával. Geopolitikai helyzetünket tekintve, a felszólalások egyértelműen Európába helyezik Magyarországot, azon belül Közép-Kelet-Európába. A félelmek között felbukkan az Európán kívül maradás, mint fenyegető rémség: mit szimbolizálhat ez, ha mások viszont Közép-Kelet-Európába tartozónak írják le az országot? Valószínűleg a demokratikus Nyugat-Európához való közeledés jelzése bújjik meg mögötte. A magyar identitás-elemek között megjelenik az éllovas részlet is: egyrészt a közép-kelet-európai történelmi változások területén (ezzel talán az ország vállalkozói, újjítói jellegét alátámasztva), másrészt a kialakuló új politikai biztonsági rendszer részeként is

Az 54/1990 (VII. 3.) határozat Magyarország és a VSZ viszonyáról szól⁸⁴. A határozat – ugyanúgy, mint Antall József korábbi VSZ-beli beszéde – visszanyúl az 1956-ban kinyilvánított VSZ-ből való kilépési akarathoz. Ez a „hősies” történelemhez való visszanyúlás is a kialakuló magyar identitás része, és visszatérő

---

⁸⁴ A határozat szövege megtalálható: Pietsch Lajos (1998): Magyarország és a NATO: Esszé, dokumentumok, kronológia. Magyar Atlanti Tanács, Budapest 64-65. old.

eleme lesz. Erre a már egyszer kinyilvánított függetlenedésre hivatkozik a határozat. Fontos elem a „szabadon választott” kifejezés, amely ugyancsak az új önkép része. A kilépéssel kapcsolatban a nemzetközi jogi alátámasztás és a tagállamokkal való egyetértés, megegyezés is kiemelésre került. Ez a konszenzusos megoldások preferálására utal, amelyet a későbbi dokumentumok is hangsúlyoznak, ugyanakkor a magyar érdekeket is figyelembe kell venni a tárgyalások során. A szuverenitást is említi a dokumentum, abban az összefüggésben, hogy a szerződésből törölni kell mindent, ami az ország szuverenitását sértheti – és ez a szuverenitás már nem a brezsnyevi felfogás szerinti, hanem a nyugati hagyományokon alapuló. Végül megjelenik a békés kapcsolatokra törekedő ország képe, és az összeurópai biztonsági rendszer gondolata. Összefoglalva, itt egy olyan önkép jelenik meg, amely Magyarországot, mint szabad, szuverenitásra törekvő államot mutatja meg, amely konszenzus-kereső, békés kapcsolatokra törekvő, az összeurópai biztonsági rendszert támogató állam. Geopolitikailag tehát Európára tekint a határozat, történelméből azt a momentumot emeli ki, amely a blokkon belüli történet hősiességére, a szuverenitásra való törekvésére, és a szocialista szférából való kitörésre utal.

A teljes szuverenitás visszanyerését követően néhány hónappal, 1991 októberében Jeszenszky Géza külügyminiszter foglalta össze az Antall-kormány addigi tevékenységét⁸⁵. A nemzetközi helyzetet jellemezve, elmondta, hogy változóban van az addigi világpolitikai rendszer, új szerkezet van születőben.

Magyarországgal kapcsolatban újra megjelenik a kis állam jelző, azzal párhuzamosan, hogy a méreténél nagyobb mértékben lehet befolyással az európai változásokra: itt az eddigi szerepet (változásokban élenjáró?) és az 1956-os forradalom szimbolikáját hozza fel. Geopolitikai elhelyezkedést tekintve, az országot Közép-Európa részeként említi – ez a csoport a „mi”, olyan államok csoportja, amelyek „sajátos történelmi tapasztalattal és tudással bírnak”. Kapcsolódnak Európa nyugati részéhez, tekintve, hogy a „nyugati civilizációs és kulturális hagyományainkra” nehezedett rá a szovjet befolyás. A cél ezen értékek újra teremtése – a Nyugat-Európába való visszatérés civilizációs-kulturális értelemben. Ezt támasztja alá, hogy az ország – a felszólalás szerint – a szomszédos

---

⁸⁵ Jeszenszky Géza külügyminiszter felszólalása az Országgyűlés 1991. október 15-i ülésnapján. A felszólalás megtalálható: <http://www.parlament.hu/naplo34/136/1360004.html>

országokban is támogassa az európai, demokratikus normákat, de – mint sajátos érdek – megjelent a kisebbségek jogainak védelme, az emberi jogok védelmén belül. Hangsúlyozottan jelenik meg a demokratikus jelző a beszéd további részeiben is. Magyarország helyét tekintve sajátos a kép: a demokratizálódó közép-európai csoporthoz tartozik, ugyanakkor a nyugati demokráciák csoportjába vágyik, velük szeretné kapcsolatait szorosra fűzni. A kialakult kapcsolatok taglalásánál is a nyugat-európai államok kaptak elsőként helyet, fontosságukat kiemelő, majd az USA, Kanada, Szovjetunió (Oroszország, Ukrajna, Baltikum). Ezek után következnek a szűkebb térség országai: Lengyelország, Cseh és Szlovák Köztársaság, Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Albánia. Megjelent Görögország és Törökország is, majd Japán, Koreai Köztársaság, India, Irán, stb. Kiemelésre került a szubregionális együttműködés fontossága, valamint a nyugat-európai szervezetekbe való felvétel: itt külön megemlítette a külügyminiszter az Európa Tanácsot, amelyben való tagság az áhított „mi” csoportba, a nyugat-európai demokratikus államok csoportjába való formális tartozást szimbolizálja. Mely konkrét államok adták a valós „mi” csoportot ebben az időszakban? A beszédben két olyan ország neve szerepel, amelyekkel Magyarország nagyon hasonló: a Cseh-Szlovák Köztársaság és Lengyelország. Az együvé tartozást erősíti a hasonló történelem, a kulturális hagyományok, és a demokratikus út, amelyet választottak a nehézségeivel együtt – a felszólalás ezen elemeket emeli ki. Ez a háromtagú csoport a céljaik tekintetében is egyezik: az Európába való visszaintegrálódás, az euroatlanti szervezetekben való tagság. Ugyanakkor sajátos magyar érdek a kisebbségi jogok érvényesülésének támogatása a térségben, és hozzá kapcsolódóan a további emberi jogoké. A biztonság tekintetében az EBEÉ folyamatot tartotta fontosnak a magyar politika az euroatlanti térségben, de említést tett a NATO-ról, NYEU-ról és az ENSZ-ről. Összefoglalva, az ország egy kis ország Közép-Európában; a cseh-szlovák – lengyel – magyar hármas az a „mi” csoport, ahová történelmileg, kulturálisan tartozik, s erre a csoportra az is jellemző, hogy valamikor a nyugat-európai térség szerves részei voltak, most pedig küzdenek, hogy újra azokat az értékeket vallják magukénak; az áhított „mi” csoport a nyugat-európai államok csoportja, az őket tömörítő intézményekkel egyetemben. Magyarország pedig „formálisan” már a nyugati demokratikus államok közösségének tagja, azzal, hogy az Európa Tanács tagja lett.

2.3. A nyolcvanas évek vége: önálló hang és kezdeményezés megjelenése

A Magyarországon belüli helyzet is megváltozott a nyolcvanas évek végére. A Helsinki Záróokmányra felépült EBEÉ folyamat nagy átalakulást hozott. A harmadik kosár, a humanitárius és egyéb területeken történő együttműködés (főként emberi jogok területén) volt az, amelynek nagy szerepe volt a szocialista tömbön belül végbement változásokban. Emellett a gorbacsovi peresztrojka és glasznosztj politikája is hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon megindult a politikai pluralizmus⁸⁶. 1987-ben zajlott le a lakitelki találkozó, ahol az ellenzéki mozgalmak reformprogramot hirdettek meg. 1988-ban sorra alakultak meg a különböző pártok: Magyar Demokrata Fórum, Szabad Demokraták Szövetsége, Fialat Demokraták Szövetsége, újjáalakult a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Magyar Szociáldemokrata Párt. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalássorozat 1989 tavaszán indult meg, ahol az alkotmányos átalakulás kereteiről egyeztek meg az új pártok, és az MSZMP (amely később felbomlott, és a reformirányzathoz tartozók megalakították az MSZP-t). Júniusban újratemették Nagy Imrét, és megemlékeztek 1956 többi mártírjáról is. Szeptemberben megnyitotta az ország az osztrák-magyar határt a kelet-német állampolgárok előtt. 1989. október 23-án kikiáltották a köztársaságot. 1990 márciusának fontos eseménye volt, hogy Eduard Sevarnadze és Horn Gyula egyezményt írtak alá a Magyarországon ideiglenesen állomásozó szovjet csapatok kivonásáról. Az első szabad választások március végén zajlottak le, koalíciós kormány alakult: MDF, KDNP, FKgP.

A nyolcvanas évek vége (1988-tól kezdve) fordulatot hozott a VSZ biztonság-felfogásában: a Szovjetunió a biztonság katonai aspektusainak hangsúlyozását kiegészítette, és a gazdaság, tudomány, kultúra és demokrácia fontosságát is kiemelte a biztonság tekintetében. Horn Gyula kiemeli, hogy a szovjet külpolitika az átfogó nemzetközi béke és biztonság koncepciója keretében első ízben fogalmazta meg a maga részéről, hogy a világ biztonságának

---

⁸⁶ A térség országaiban is hasonló változást hozott a nyolcvanas évek vége: Lengyelországban 1988-ban kezdődtek tüntetések, kerekasztal tárgyalások zajlottak le a LEMP és a Szolidaritás között, végül 1989-ben megalakult az új, Szolidaritás által vezetett kormány. Csehszlovákiában a prágai tavasz 20. évfordulóján kezdődtek tüntetések, amelyek oda vezettek, hogy 1989 őszén megindultak a kerekasztal tárgyalások. 1989 novemberében leomlott a berlini fal. Romániában 1989 decemberében bekövetkezett forradalom zárta le a szocializmus éveit.

szavatolásában a katonai tényezőkel azonos súlyú szerepük van a nemzetközi gazdasági, politikai és humanitárius elemeknek.(Horn [1988]) Somogyi Ferenc leírja, hogy a biztonság már megjelenési formáját tekintve sem elsősorban technikai, katonai, hanem mindenekelőtt politikai kérdés, komplex módon valósulhat meg, és oszthatatlannak kell lennie (Somogyi [1988]). Ezt a komplex biztonság-értelmezést kezdte átvenni Magyarország is, a VSZ keretében. Az új helyzetre engednek következtetni a kritikai észrevételeket tisztán megfogalmazó tanulmányok. Ezek egyike Matus János Külpolitikában megjelent írása, amelyben kritikával illette a szocializmus addig követett biztonsági felfogását, megemlítve, hogy ez a nézet eltúlozza a katonai fenyegetés súlyosságát, és nem igazán tud rugalmasan alkalmazkodni a nemzetközi változásokhoz.(Matus [1989]) A biztonságpolitikai felfogás mellett a világpolitikai helyzet is megváltozott 1988-1991 között. Fellazult, és fel is bomlott a szocialista tömb. Ennek egyik lépése volt 1989-ben a berlini fal leomlása, majd 1990-ben a két Németország egyesülése. Jugoszlávia felbomlása is elkezdődött, amely 1991 nyarára háborúba torkollott. Ugyanez az év volt tanúja a Baltikumban történő tüntetéseknek, az augusztusi operett puccsnak, valamint decemberben a Szovjetunió megszűnésének.

A USA-Szovjetunió viszonyában, 1990-91-ben Kuvait lerohanása, majd a Kuvait felszabadításáért vívott háború egy oldalra vonta a két szuperhatalmat.

A NATO szempontjából is fontos időszak volt a hidegháború vége, hiszen a szembenállás megszűnése, a berlini fal leomlása többekben megkérdőjelezte a szervezet létét. A NATO identitás-válsága is kezdetét vette, meg kellett találnia helyét az új nemzetközi helyzetben. A változás egyik kezdeti eleme volt az 1990. júliusi londoni csúcstalálkozó, amelyen békejobbot nyújtottak a közép-kelet-európai országoknak, leírva, hogy nem tekintik őket ellenségnek. Az 1991. novemberi római csúcstalálkozáson új stratégiai koncepciót fogadtak el, és megalakították a NACC-t, a volt szocialista tömb országaival való szorosabb kapcsolat kialakítása érdekében. Ebben a kezdeti időszakban a bővítés kérdése nem merült fel, ez az identitás keresés jegyében telt néhány év volt.

Magyarország szempontjából a biztonságpolitikai helyzet módosult, hiszen gyengült a VSZ kötöttség, megteremtődött a nyitás lehetősége. Az elemzők az 1989-1991-ot tekintve időszakra több opciót is felsorakoztattak. Gazdag Ferenc elemzése szerint a következő lehetőségei voltak az országnak:

- 1) a VSZ megújítása. Azonban nem volt olyan politikai erő Magyarországon, aki ezt fel merete volna vállalni, holott 1990-ben a VSZ még működött, csak 1991-ben szűnt meg. Egy megújuló keleti szövetség elvileg nem volt értelmetlen és nem volt kizárt, csak nem volt politikai erő Magyarországon, amelyik ezt mondta volna.
- 2) volt egy olyan elméleti koncepció, amelyik egy regionális rendszert működtetett volna – ez tulajdonképpen a visegrádi koncepció -, hogy a térség államai összefognak mind gazdasági, mind politikai mind pedig biztonsági szempontból. Kiderült, hogy ezekben az államokban kicsi a hajlandóság aziránt, hogy egymással ilyen természetű szövetségre lépjenek. A regionális felfogás nem képes alternatívát jelenteni a nyugati opció helyett.
- 3) a semlegesség vitája⁸⁷, 1990-1991. A rendszerváltó elit 1989-90-ben automatikusan nyúlt vissza '56 örökségéhez és '56-ban a semlegesség volt az a követelés, amit Nagy Imre és kormánya felvetett. Ebben a kérdésben rengeteg félreértés van. Először is semlegesnek lenni általában két erő között lehet. Ha az egyik erő összeomlott, akkor nincs többé lehetőség semlegesnek lenni. A másik dolog, hogy a semlegesség követelése '56-ban nem azt tartalmazta, hogy Magyarország egy ilyen pozíciót ténylegesen meg tud szerezni, hisz az európai minták a svéd, a svájci és a friss osztrák semlegesség lebegett Nagy Imre szeme előtt. Ez annak idején nem jelentett mást, mint azt, hogyan lehet a két tömb között olyan pozíciót elfoglalni, hogy a tömb egyik hatalma se nehezedjen rá az országra. Tehát Gazdag úgy értelmezi, hogy '56-ban a semlegesség azt jelentette – Nagy Imre úgy gondolta – az egyetlen lehetséges út – követve az osztrák mintát – hogy távolodjon a keleti táborától anélkül, hogy kiváltaná Moszkva haragját. Ennek felelevenítése '90-ben nem volt valóságos; fő alakja Bányász Rezső volt.

---

⁸⁷ A semlegesség kérdése a kilencvenes években visszaköszönt: 1997-ben, majd 1998-1999-ben – ahogyan azt Gazdag Ferenc idézett művében leírta. Bányász Rezső (1995): Gondolatok a magyar semlegességről. Stratégiakutató Magánintézet, Budapest c. művében is a semlegesség létjogosultságát próbálja alátámasztani, visszautalva az 1956-os forradalom örökségére. Valamint Bognár Károly: Semlegesség? Elnemkötelezettség? NATO-tagság? című cikkében is ír a semlegesség kérdéséről. Pp. 77-84.

4) nyugati opció, vagyis Magyarország tagja lett számos európai szervezetnek, így 1990 végén az Európa Tanács tagja lett, majd 1996-ban az OECD-be nyert felvételt. 1994-ben az ország átvette az EBESZ soros elnöki tisztét. (Gazdag [2001])

Egy másik elemzés szerint, a következő biztonságpolitikai opciók álltak az ország előtt:

- 1) módosított szövetség lehetősége a Szovjetunióval – ez nem volt igazán reális, tekintve, hogy a nyolcvanas évek végén, a rendszerváltás időszakában az egyik cél az volt, hogy az ország kikerüljön a szovjet érdekszférából, sőt 1991 végén a Szovjetunió is megszűnt.
- 2) semlegesség – ezt az opciót a bipoláris világ összeomlása tette irreálissá, hiszen nem volt mi között semlegesnek lenni; másrészt viszont olyan nagyhatalmak sem voltak, amelyek az ország semlegességét garantálták volna.
- 3) közép-európai regionális együttműködés – ez fontosnak bizonyult, hiszen az ország tagja lett a Pentagonálénak, Hexagonálénak, a Közép-európai Kezdeményezésnek, a visegrádi együttműködésnek, és a CEFTA-nak.
- 4) önerőre való támaszkodás – megmaradt elméleti szinten, miután az ország mérete, geopolitikai adottságai és képességei nem tették ezt lehetővé.
- 5) összeurópai kollektív biztonsági rendszerhez való csatlakozás, EBEÉ keretekben – az EBEÉ 1990-91-es sikerei miatt úgy tűnt, hogy ez a szervezet válhat az európai kontinens átfogó politikai-biztonsági intézményévé, amely kellő biztonsági kereteket és együttműködési teret képes nyújtani az új demokráciáknak.
- 6) a nyugat-európai és az észak-atlanti integrációs intézményekhez való közeledés. Ez volt a magyar rendszerváltás legfőbb célkitűzése, ezen belül pedig kezdetében a nyugat-európai opciót támogatták. (Magyarország öt éve... [2004] pp. 11-12.)

Az ország biztonságáról szóló vitának volt még egy aspektusa, mégpedig egyfajta vákuum-vita. Voltak, akik biztonsági vagy hatalmi vákuumról beszéltek. Ebbe a csoportba tartozott Hardi Péter is, aki cikkében (Hardi [1990]) kifejtette, hogy a kelet-közép-európai térségből a Szovjetunió visszahúzódott. Ezzel párhuzamosan

nem történt meg, hogy a Nyugat (amelyet a cikk írója nem definiál) kiterjeszti befolyását a térségre, de az sem, hogy a térség országai sem viselkedtek ellenségesen a Nyugattal kapcsolatban – sőt, a rendszerváltozások inkább az Európa nyugati fele felé fordulást bizonyították, bár 1990-ben még bizonytalan volt a kimenetük. Azonban a Nyugat nem volt még készen arra, hogy átvegye a Szovjetunió helyét, és kérdés volt, hogy a szovjet vezetés ez nem venné-e azt barátságtalan lépésnek. A térség szempontjából az összefogás lett volna, Hardi szerint, egy lehetőség a vákuum áthidalására, azonban a térségre jellemző, a hidegháborúban jegelt ellentétek feléledése ezt akadályozná. Kőszegvári Tibor (Décsi [1991b] p. 3.) is biztonsági, hatalmi vákuumról beszélt, arra utalva, hogy a VSZ megszűnt, a NATO megmaradt, de a térségre nem terjesztette ki hatalmát. Nagy László másként közelítette meg a biztonsági vákuum fogalmát (Kern [2002]). Szerinte, az ország biztonsága nagyban lecsökkent a kilencvenes évek elején, a nyolcvanas évek közepének időszakához képest, tekintve, hogy 1991-től a déli határnál fegyveres konfliktus zajlott. Amennyiben a biztonsági vákuum fogalmat nem a biztonság területén jellemző légüres térként, hanem a biztonságnak jelentős mértékű csökkenéseként értelmezzük, akkor a kilencvenes évek elején észlelhető helyzetet jellemezni lehetett a biztonsági vákuummal (Kern [2002] p. 31.). Mások, így például Gyarmati István (Gyarmati [1992]) is, cáfolta, hogy biztonsági vákuum lett volna a térségben a kilencvenes évek elején. Kifejtette, hogy bár a bipoláris rend megszűnése utáni folyamatok (így a VSZ megszűnése) arra utalhattak, hogy vákuum alakult ki a térségben, ugyanakkor a volt VSZ tagországok szerződés nélkül is a transz-atlanti szövetséghez tartoznak. Meiszter Dávid, külügyi helyettes államtitkár is cáfolta a biztonságpolitikai vákuum létét, azonban a biztonsági garanciák hálójának létrehozását javasolta (Décsi [1991b] p. 3.). Helmut Sonnenfeldt, a washingtoni Brookings Intézet kutatója is úgy vélekedett (Zalai [1991] p. 8.), hogy nem volt biztonsági vákuum a kelet-közép-európai országokban a VSZ felbomlását követően, sőt, inkább a hidegháború idején volt, mikor nem voltak védve a szovjet intervenciótól. A hidegháborút követő időszokról szólva véleménye közel állt Gyarmati már idézett nézetéhez, tekintve, hogy Sonnenfeldt is úgy gondolta, hogy a térség államai a vasfüggöny leomlásával újra – a politikai értelemben vett – Európa részei lettek. Waschler Tamás (FIDESZ) véleménye szerint (Medgyesi [1991] p. 11.) sem volt biztonsági vákuum a kilencvenes évek kezdetén. A képviselő a biztonság hiányát említette meg, arra utalva, hogy a térség

országai nem tudtak volna hatékonyan fellépni a biztonságukat fenyegető kihívások ellen. Deák Péter meglátása szerint vákuum volt a térségben, de az nem biztonsági, hanem garanciális vákuum volt (Kern [2002] p. 32.). E sorok írója egyetért azokkal, akik azt mondják, nem volt biztonsági, biztonságpolitikai vákuum a kilencvenes évek elején. Inkább a kemény biztonsági garanciák hiányáról lehetett beszélni, hiszen nem volt olyan szervezet, amelyik kötelezettséget vállalt volna arra, hogy az ország biztonságának veszélyeztetése esetén hatékony erővel fellép – tehát Deák Péter véleményét vallja a garanciák hiányának tekintetében.

Visszakanyarodva a történeti áttekintéshez, 1990-ben a Nyugat felé való nyitás látszott megvalósulni – ám ekkor a VSZ még működött, és Magyarország sem volt teljesen szuverén, tekintve, hogy szovjet csapatok állomásoztak területén. A márciusi szovjet-magyar megállapodást követően szabadabb mozgástér ígérkezett a külkapcsolatok alakítására. Azonban már korábban lépéseket tett a magyar kormány a nyitásra, még 1988-89-ben, amikor a Németh-kormány kapcsolatok kiépítését kezdte az Észak-atlanti Közgyűléssel, a NATO parlamenti dimenziójával (Pietsch [1998] p. 10.).

A NATO-val a hivatalos kapcsolatok felvétele 1988-ban kezdődött, amikor Horn Gyula beszédet mondott az Észak-atlanti Közgyűlés politikai bizottságában (Magyarország öt éve...[2004] p. 13.). Ezt követően, 1990-ben, a választások előtt Horn Gyula külügyminiszter a Magyar Politikatudományi Társaság vitanapján a következőket mondta:

„Úgy hiszem, hogy a Varsói Szerződés és a NATO egyidejű feloszlására irányuló sok éves javaslat a mai helyzetben illúzió. Meggyőződésem szerint, a jövő egységes, demokratikus Európájának szüksége lesz egy összeurópai védelmi, biztonsági rendszerre. Ennek a folyamatnak a része, hogy a Varsói Szerződést át kell alakítani egy konzultációs szervezetté, kizárva munkájából minden döntéshozatali lehetőséget. Ebbe a fejlődési vonalba illeszttem azt is, hogy szoros kapcsolatot kell kiépíteni az Észak-atlanti Szövetséggel, sőt egyáltalán nem tartom elképzelhetetlennek, hogy például Magyarország tagja legyen a NATO különböző politikai szervezeteinek. Meggyőződésem szerint egy olyan tagság, egy olyan szoros kapcsolat és együttműködés a NATO-val, amely lehetővé tenné a különböző katonai programok, az európai, illetve általános nemzetközi együttműködési

törekvéseink összehangolását, mindenképpen a két szövetségi rendszer egyesítése irányában hatna.”(Pietsch [1998] p. 10.)

A korabeli magyar sajtó meglehetősen hevesen reagált az előadásra, időszerűtlennek tartották a külügyminiszter felvetését. 1990 novemberében Horn Gyula a Népszabadságnak adott interjújában pedig a következőket mondta:

„Azt nem gondolom, hogy azonnal oszlassuk fel a Varsói Szerződést, azt azonban igen, hogy aligha indokolt a fenntartása 1992 tavaszán túl. Lehetőleg el kellene érni, hogy közös elhatározással bomoljon fel a VSZ, s ne egy-két ország, főleg ne Magyarország egyedül tegyen ilyen lépést. Az addig terjedő időben a megszűnő VSZ helyett új egyezményes rendszert kell kialakítani. Kétoldalú egyezményekre, programok egyeztetésére, koncepciók összehangolására van szükség. A Közép-Kelet-Európában végbement változások csak erősítik a közeledés időszerűségét a NATO-hoz. Ez nem jelenti azt, hogy egy-két éven belül NATO-tagok leszünk.”
(Pietsch [1998] p. 11.)

Az 1990. márciusában megrendezett első szabad választásokon az MDF nyert, az FKgP-vel és a KDNP-vel alakított koalíció kormányt, a miniszterelnök Antall József lett. Az Antall-kormány hármas külpolitikai prioritást fogalmazott meg: (1) az euroatlanti integrációhoz való csatlakozás; (2) szovjet befolyástól mentes regionális gazdasági és politikai szervezetek munkájában való részvétel; (3) a magyar kisebbségek támogatása és érdekeik hathatós védelme.

Az euroatlanti integrációhoz való csatlakozást tekintve, az Antall-kormány politikájában célja Magyarország mihamarabbi visszakapcsolódása volt Európa nyugati felébe. Célja volt a hidegháborús szövetségi kötődésektől való eltávolodás, ez tükröződik az Antall kormány kezdeményező szerepében a VSZ felszámolása tekintetében. 1990. júliusában a parlamenti vitát követően az országgyűlés határozatot fogadott el a VSZ és Magyarország viszonyáról, majd 1991 februárjában a külügy- és honvédelmi miniszterek budapesti ülésén jegyzőkönyvet írnak alá a katonai szervezet március végével való megszűnéséről; a politikai szervezet július 1-jével szűnt meg.

Az 1993-ban született biztonságpolitikai alapelvek

Magyarország, mint európai játékos – új identitás a Varsói Szerződés után

1. A nemzetközi környezet változása 1991-1993

A két év, amelynek egyik mérföldköve a szovjet csapatok Magyarországról való kivonulása (1991. június 19.), másik, pedig a biztonság- és védelempolitikai alapelvek elfogadása, az ország tágabb és szűkebb környezetében is változásokkal teli volt.

Az USA 1992-ben újra elnököt választott, Bill Clinton került ki a választási versenyből győztesen. A clintoni politika pedig lassan az Európa déli felében zajló konfliktus felé fordult.

Az Európai Közösségek történetében mérföldkövet jelentett a Maastrichti Szerződés megszövegezése. Magát a Szerződést 1992-ben írták alá, amely alapján megjelent az Európai Unió elnevezés, megkezdődtek 1993-tól, a szerződés hatályba lépésétől az egységes pénznem, és a monetáris unió felé mutató lépések. Magyarország és az EK viszonya is szorosabb lett, mikor is 1991 decemberében aláírásra kerül a társulási megállapodás (az Országgyűlés ezt 1992-ben fogadta el).

Jugoszlávia szétesése, amelynek előszelét már 1990-ben érezni lehetett, amikor is az államtanácsban nem sikerült döntést hozni a föderatív vagy konföderatív berendezkedés tekintetében kezdetét vette. Emellett, az egyes tagköztársaságokban nemzeti alapon megindult pártszerveződések egyre inkább a – nemzeti alapon történő – függetlenedés irányába mozdultak. 1991. június végén mind Horvátország, mind pedig Szlovénia kinyilvánította függetlenségét, majd június 27-én kitört a jugoszláv polgárháború, amely Magyarország számára merőben új biztonsági helyzetet jelentett. 1992-ben Bosznia-Hercegovina nyilvánította ki függetlenségét, s csakhamar fellángoltak ott is a harcok.

Csehszlovákiával a bős-nagymarosi vízlépcső kapcsán vitája keletkezett Magyarországnak, amely odáig jutott, hogy a Hágai Nemzetközi Bíróság elé vitték az ügyet. Csehszlovákia történetében is változás történt: a gazdasági, politikai és

egyéb ellentétek oda vezettek, hogy 1992 nyarán a cseh és a szlovák oldal megegyezésre jutott a különválásról, amely 1993. január 1-jével lépett életbe.

A Szovjetunió fennállásának történetében 1991 volt az utolsó év. Már a kelet-közép-európai folyamatok a Baltikumban is a függetlenség követeléséhez és elnyeréséhez vezettek. Augusztusban került sor az operett puccs „becenevet” kapott sikertelen államcsíny kísérletre. Maga a palotaforradalom napok alatt véget ért, Gorbacsov kiszabadult krími nyaralóhelyéről, azonban az események valódi nyertese Borisz Jelcin lett, aki fokozatosan kiszorította a szovjet elnököt a hatalomból. 1991. december 8-án Bjelovezsckaja Puscsán Jelcin orosz, Kravcsuk ukrán, és Suskevics belorusz államfők bejelentették, hogy a Szovjetunió, mint a nemzetközi jog alanya, és mint geopolitikai realitás megszűnt létezni. Megállapodtak továbbá a három állam laza államszövetségétől. December 21-én aztán megalakul a Független Államok Közössége. 1993-ban a magyar parlament megerősítette az Ukrajnával kötött alapszerződést.

A kilencvenes évek eleje a biztonság katonai aspektusának háttérbe szorítását hozta, helyette mindinkább a nem katonaiak kerültek előtérbe. Megszűnt a két szembenálló blokk közötti totális háború, a nukleáris csapás veszélye, ugyanakkor új veszélyekre helyeződött át a hangsúly. Meiszter a globális és regionális veszélyek, kihívások között a következőket említette: előre nem láthatóság, általános instabilitás; instabil államalakulatok, felbomló birodalmak, föderációk romjain keletkező agresszív nacionalizmusok; etnikai, vallási alapon történő népiirtás; militáns iszlám fundamentalizmus terjeszkedése; regionális konfliktusok; tömeges éhezés, a világ gazdasági kettészakadása; kezelhetetlen tömeges migrációk; menekülthullámok az emberi, kisebbségi jogok súlyos megsértése következményeként; globális egészségi problémák; környezetszennyezés visszafordíthatatlan hatásai; nukleáris fegyverek és technológiák illetéktelen kezekbe kerülése. (Meiszter [1993b] p. 13.). Közvetlen térségünket tekintve, Meiszter Dávid megemlíti a jogrend hiányát egyes országokban, az instabil, kiszámíthatatlan körülmények, az államközösségek felbomlása, a Szovjetunió dezintegrálódása, a szegénység és nacionalizmusok, valamint a környezetszennyezés (Meiszter [1993b] pp. 17-20.).

2. NATO: új cél, új feladatok

A NATO, amelyet – lord Ismay szavai szerint – azért hozták létre, hogy a szovjeteket kint, a németeket lent, az amerikaiakat pedig bent tartsák, komoly problémával szembesült a hidegháború végén. A nyolcvanas évek utolsó részében változott a két szembenálló katonai-politikai szervezet, és a tagjainak a viszonya, azonban a berlini fal leomlása, a német egység (és ezzel a volt kelet-németországi területek integrálása a NATO-ba), a hol békésebb, hol zűrzavarosabb rendszerváltások sorozata, a VSZ megszűnése és a Szovjetunió szétesése váratlan fordulat volt. A hidegháború alatt a NATO feladata volt, hogy a szovjet, majd a VSZ fenyegetéssel szemben védelmet nyújtson a nyugati országoknak. Ez a feladat a VSZ megszűnésével és a „fő ellenfél” szétesésével megszűnt – így sokan megkérdőjelezték, hogy vajon szükséges-e a nyugati oldalon fenntartani egy politikai-katonai szervezetet, amelynek alapvető küldetését az idő túlhaladta. Ahogyan Rob de Wijk is írja:

„Történelmileg igazolt tény, hogy a biztonsági együttműködés szükségszerűsége azonnal megszűnik, amint enyhül a fenyegetés. Több más dolog közt ez is magyarázza, a győzelem elérése után általában miért oszlanak fel a háborús szövetségesek. Egyes szakértők erre a tendenciára alapozva azt jósolták, hogy a NATO fokozatosan elsorvad, mivel már megszűnt a fenyegetés a kelet-európai országok felől.” (de Wijk [1997] p. 16.)

De Wijk gondolatmenetében megjelent egy másik szál, amellyel a NATO fennmaradását indokolta. Ez a szál magának a szervezetnek a fejlődése volt. A fennállása során, ugyanis, a NATO egy egyszerű szervezetről egy komplex szervezetté nőtte ki magát, szélesebb biztonsági együttműködési feladatokkal. „Akik számára ismerős a szervezés elmélete – írja de Wijk -, tudhatják, hogy a nagyobb hivatalok nem sorvadnak el, ehelyett inkább funkcionális átalakuláson mennek keresztül: új célokat tűznek ki maguk elé, régieket megszüntetnek, esetleg összeolvadnak más szervezetekkel.” (de Wijk [1997] p. 16.) A fennmaradás mellett szólt az az érv is, hogy a szövetséget a tagállamok szuverén akaratából hozták létre, így közös akaratot is megtestesít (Hassner [1990]).

A kialakult helyzetben a NATO az átalakulás, új feladat és identitás- keresés felé mozdult el. 1990. májusában fogadta el a NATO Katonai Bizottsága a Wittmann-tanulmányt, amelynek címe: A szövetség biztonsága a CFE-szerződés után. Wittmann a nyolcvanas évek utolsó éveinek helyzetére, és fegyverzetellenőrzési és leszerelési folyamataira alapozva készítette el a dokumentumot. Fontos kiemelni a jelentésből, hogy a hidegháborús szovjet fenyegetés gyengülését látta, helyette a kevésbé jóslható, kisebb, helyi, nem hagyományos konfliktusok kerülhetnek előtérbe – a NATO területén kívül. Így az akkori stratégia és haderő struktúra túlhaladottá vált. Felvetette azt is, hogy a VSZ mint hatékony katonai szervezet megszűnik létezni, s a tagállamok talán semlegesekké válnak, de az sem kizárt, hogy a NATO tagjai szeretnének lenni.⁸⁸

Az 1990. július 5-6-án Londonban rendezett NATO csúcstalálkozó végén megszületett nyilatkozat több szempontból is mérföldkőnek számított a VSZ tagállamok és a NATO viszonyában. Elsőként az elemzők a londoni nyilatkozat negyedik pontjának utolsó mondatában szereplő békejobb nyújtását szokták kiemelni. Emellett fontos a közös nyilatkozattételre való felhívás is, amelyben például a fenyegetés és erő alkalmazásától való tartózkodás jelenik meg. A szorosabb kapcsolatok fenntartását pedig az állandó diplomáciai kapcsolatok felvétele biztosította. Komoly hangsúllyal szerepelt a dokumentumban a leszerelés kérdése, valamint az EBEÉ folyamat továbbvitele, ezzel is rámutatva arra, hogy a rendszerváltó országok az európai biztonsági architektúra részét képezik.⁸⁹ A nyilatkozatban szereplő kifejezésekből kirajzolódik mind a NATO önmagáról kialakított képe, mind pedig a rendszerváltó demokráciákról alkotott kép. A NATO önmagát pozitívan határozza meg. Egyrészt, mint „legsikeresebb védelmi szövetséget”, amelyben a tagok közös értékei közé tartoznak a demokratikus értékek, a szabadság, az egyének jogainak tiszteletben tartása, a viták békés rendezése a stabilitásra való törekvés, és a béke megőrzésének fontossága. Érdeemes odafigyelni a védelmi szövetség kifejezésre – nem katonai-politikai jelzót használ a

---

⁸⁸ A Wittmann-tanulmányról írt De Wijk, Rob (1997): A NATO az ezredforduló küszöbén. Küzdelem a konszenzusért. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen. 32-36. old. Ugyanezt a megközelítést emeli ki Tolnay László: A NATO és Kelet-Közép-Európa című 1999-ben kiadott tanulmányában.

⁸⁹ Forrás: Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcsértekezletéről. 1990. július 5-6. London. In: A változó NATO. Dokumentumok 1989-1994. Szerző és Szerk: Gazdag Ferenc. Budapest, NATO-SVKI. 1994. 100-105. old.

dokumentum, ezzel is hangsúlyozva talán a valóban békés célok felé való elmozdulást.⁹⁰

A rendszerváltások sorozata, a megváltozott nemzetközi helyzet, az új kihívások jelentkezése a szövetség stratégiai koncepciójának változtatását is indokoltta tette. Azonban a változtatással kapcsolatos gondolkodás még a hidegháború vége előtt megindult, igaz más okokból. Baylis írja, hogy Gorbacsov hatalomra jutását követően a belpolitikában meghirdetett peresztrojka, glasznoszty, valamint a külpolitikában folytatott közös biztonság politikája megteremtette a lehetősége a két tábor közötti kapcsolatok rendezéséhez, a két fél közeledéséhez. A javuló viszonyt tükrözi a szerző véleménye szerint az is, hogy fegyverzetkorlátozási javaslatok sora született a szovjet vezető hatalomra jutása óta Ezek egyike, a *globális nulla* megoldás, vagyis, a közepes hatótávolságú nukleáris fegyverek megsemmisítése mindkét hatalom részéről. Az ilyen fokú enyhülés, pedig felveti azt is, hogy a korábbi rugalmas reagálás NATO doktrínáját felül kell vizsgálni, hiszen a nulla megoldás az említett doktrínát alapjaiban rengeti meg. Baylis két megoldást is megemlít: az első csapás elvetése; kiterjedt tűzgát (*firebreak*). (Baylis [1987])

A szövetség változásának egyik fontos mérföldköve volt a területen kívüli műveletek kérdése. Ez már 1991-ben felmerült, ám akkor még nem látták elérkezettnek az időt ennek engedélyezésére (bár a koppenhágai csúcstalálkozó zárónyilatkozata arra tesz említést, hogy a NATO biztonsága az EBEÉ tagországainak biztonságával szorosan összefügg).

Az Észak-atlanti Tanács 1991. június 6-7-én Koppenhágában tartott ülését követően adták ki azt a nyilatkozatot, amely a közép- és kelet-európai államokkal való partnerséget taglalta. A nyilatkozat harmadik pontjában leszögezik, hogy a NATO országainak biztonsága „elválaszthatatlanul kapcsolódik”⁹¹ a többi európai állam biztonságához – ezzel talán azt kívánták hangsúlyozni, hogy nagyobb figyelmet szentelnek a térségben elindult folyamatokra⁹². Pozitív változásként ítéli

---

⁹⁰ A londoni nyilatkozat doktrinális változást is hozott: az előretolt védelem, rugalmas válaszadás helyett a csökkentett előretolt védelem és az atomfegyverekre való csökkentett támaszkodás jelent meg.

⁹¹ Nyilatkozat. Partnerségi viszony a közép- és kelet-európai országokkal. In: A változó NATO. Dokumentumok 1989-1994. Szerző és Szerk: Gazdag Ferenc. Budapest, NATO-SVKI. 1994. 127-133. old.

⁹² A koppenhágai záródokumentumban szereplő megfogalmazás egyrészt utalt arra, hogy az új demokráciák nem számíthatnak a NATO bővítésére, ugyanakkor a szövetség nem marad közömbös,

meg a nyilatkozat a demokratikus átalakulást és értékékként tünteti fel az erőszakmentességet: mindez jelzés lehet azokra a történésekre, amelyek ekkorra már körvonalazódtak, s itt lehet említeni a jugoszláv helyzetet, de a megoldatlan etnikai feszültségeket is, amelyek a térség országainak viszonyát befolyásolták, valamint a szélsőségek felé mutató politikai formációk felbukkanását. A dokumentum a tagság, a bővülés témáját kerüli, helyette a kontinensen jelen lévő nemzetközi szervezetek hálózatának fontosságát emelte ki. Első helyen szerepeltették magát a NATO-t, ezzel valószínűleg a legitimitását is erősíteni próbálja – emellett külön nyilatkozat foglalkozik a Szövetség jövőbeni feladataival. Kiemelten foglalkozik a dokumentum az EBEÉ-vel, amelynek a megerősítését hangsúlyozzák. A Szovjetunió felé jelzés lehet az a megállapítás, mely szerint a NATO nem kíván „egyoldalú előnyt szerezni” a megváltozott közép- és kelet-európai helyzetből, vagyis a VSZ megszűnését követő, ezen országokat érintő bizonytalanságból. A Szövetség békés szándékát, a SZU-val való konfrontáció elkerülését jelzi az is, hogy a nyilatkozatban kihangsúlyozzák az elszigetelésre irányuló politikától, valamint a kontinens újbóli megosztásától való tartózkodást. Ugyanakkor a balti térséggel kapcsolatban erősebb hangot üt meg a dokumentum. A partnerség kapcsán visszautal a nyilatkozat a korábban Londonban körvonalazódott kezdeményezésre, és tovább is mutatott azzal, hogy a kapcsolatokat folyamatosan fűzik szorosabbra az új demokráciákkal. Ez a partnerség magába foglalja a szakértői találkozókat, a katonai szervezetek közötti eszmecserét, látogatásokat a NATO különböző szerveinél, tudományos programokat. Ezek a kezdeményezések óvatos közeledésre utalnak, de valószínűleg lassabb kapcsolatépítésre, mint azt az új demokráciák elvárták volna. Magáról a NATO-ról újból megerősödik a kép, hogy a demokratikus átalakulást támogatja, ebben látja az új Európa egységét, a békés, biztonságos kontinens kialakítását. A szervezet helyével kapcsolatban

A változtatás sürgősségét fokozta Jugoszlávia felbomlása felé mutató folyamat, amely a fegyveres összetűzéseket sem zárta ki. Kérdéses volt többek között azonban az, hogy milyen felhatalmazás alapján lépjen a NATO. Kezdeti ötletként felmerült, hogy az EBEÉ kérje fel a szövetséget egy adott konfliktus megoldásában való részvételre (ez holland javaslat volt), de az is, hogy a NATO

---

amennyiben az adott államok biztonságát veszély fenyegetné. Matus János – Szenes Zoltán: A NATO és az európai biztonság. In: Iskolakultúra, 1998. 4. szám, 12. old.

helyét a WEU vegye át egyre inkább (francia álláspont).⁹³ Megjelent még egy kérdés, amelyre a választ meg kellett találnia a NATO-nak valamilyen formában, mégpedig az az igény a rendszerváltó országok legtöbbszörétől, hogy tagságot szeretnének majd nyerni a szövetségben. Ugyanakkor a NATO egyelőre saját helyét kereste az új nemzetközi helyzetben, és nem volt készen arra, hogy új tagokat fogadjon – ezt a közép- és kelet-európai országok is belátták. Ezt a helyzetet bonyolította a jugoszláviai helyzet. A szövetségi köztársaság 1991. június végén Szlovénia kiválásával egy négy éven át tartó fegyveres konfliktus sorozatba bonyolódott, amely fenyegette Görögországot, Törökországra is hatással volt, valamint a növekvő számú menekültek befogadása, ellátása is egyre égetőbb probléma lett. Hamar bebizonyosodott, hogy az EBESZ, az ENSZ akcióihoz a NATO katonai erejére szükség volt, ugyanakkor az ilyen jellegű akciók nem illettek bele a Washingtoni Szerződés 5. cikkelyében lefektetett keretbe. Felmerült a területen kívüli műveletek kérdése is, majd később a békefenntartási tevékenység erősítése⁹⁴.

A NATO tagországainak vezetői 1991. november 7-8-án Rómában fogadták el a szövetség új stratégiai koncepcióját⁹⁵. A stratégiai koncepció előkészítése mintegy húsz hónapot vett igénybe, s megkísérelt választ adni a megváltozott európai helyzetre. Három feltételezésre épül az új koncepció. Először is arra, hogy Európában nem várható nagy erejű támadás a NATO tagországai ellen, ugyanakkor a korábbi fenyegetések helyett változatos kockázatok jelentkeznek, valamint kiszámíthatatlanabb fenyegetések, amelyek az instabilitásból eredhetnek. A másik elem a Szovjetunió helyzete volt, amely továbbra sem elhanyagolható. A harmadik pedig a szükséges katonai erő fenntartása volt. (Gheballi [1995] pp. 155-156.) Ekkor indították útjára az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (NACC). A NACC

---

⁹³ De Wijk, Rob (1997): A NATO az ezredforduló küszöbén. Küzdelem a konszenzusért. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen. 85-86. old.

⁹⁴ Az 1992. június 4-én, Oslóban tartott NAC ülésen szó volt a kérdésről. A kommuniké a következőket mondta ki: „támogatja – eseti megfontolás alapján és saját eljárásaival összhangban – az EBEÉ hatáskörében végzett békefenntartó tevékenységet, továbbá rendelkezésre bocsátja a szövetség anyagi eszközeit és szakértelmét”. (De Wijk, Rob (1997): A NATO az ezredforduló küszöbén. Küzdelem a konszenzusért. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen. 92. old.) A területen kívüli műveletek kapcsán az amerikai és a francia érdekek ütközéséről írt Gheballi-Sauerwein, kiemelve, hogy a franciák számára ez az amerikai erőfölény erősödését jelentette volna, s ezzel párhuzamosan az önálló európai védelem kialakításának csökkenő esélyét a NYEU-n belül. Gheballi, Victor-Yves, Sauerwein, Brigitte (1995): European Security in the 1990s: challenges and perspectives. United Nations, New York and Geneva, 157. old.

⁹⁵ The Alliance's Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Letölthető: <http://www.nato.int/docu/basicstxt/b911108a.htm>.

konzultációs fórumként szolgált a NATO tagországok, a Szovjetunió és a kelet-közép-európai országok számára. Az ülésein a biztonságpolitikával, a haderő-átalakítással kapcsolatos kérdéseket, a válságkezelést, békefenntartást, polgári szükségállapot tervezésének megvitatását, tapasztalatcserét, konzultációt vitattak meg. Ezen felül a NACC ösztöndíjprogramokat hirdetett meg és szorgalmazta a NATO-ról szóló információk terjesztését.⁹⁶ Hamar kiderült azonban, hogy a NACC nem tudja betölteni a neki szánt szerepet, részint azért sem, mert nagy volt a résztvevő országok száma, másrészt a NATO számára az együttműködés szimbóluma volt csupán (Tolnay [1999] p. 9.).

Asmus az 1990-es évek eleje kapcsán kiemelte, hogy abban az időben sem az USA, sem a SZU nem gondolt a NATO bővítésére, és a rendszerváltó országok sem vetették fel azt. Németország egyesítése kapcsán az NDK területeinek integrációját nem tekintették egy olyan NATO lépésnek, amely a további bővítés felé mutatna (Asmus [2003] p. 35.) Ugyanakkor, amikor világossá vált, hogy a VSZ megszűnik létezni, a kelet-közép-európai országok mind jobban törekedtek arra, hogy szoros kapcsolatba kerüljenek a nyugat-európai szervezetekkel, így a NATO-val is. A szoros együttműködés vágyát azonban a NACC nem elégítette ki. Egyik oka az volt, hogy a hön áhított kemény biztonsági garanciákat nem adta meg az ifjú demokráciák számára – nem is adhatta, hiszen nem voltak tagországok. Nem merült fel a tagság felé vezető út egyik állomásaként sem, bár maga a NATO-csatlakozás gondolata a rendszerváltó országokban a kilencvenes évek elején már megjelent⁹⁷ – és nehezen értették, hogy a Nyugat, s az USA miért hezitál a bővítéssel kapcsolatban (Asmus [2003] p. 36.). Kritikaként említették meg a NACC kapcsán azt is, hogy differenciálatlanul kezelte az országokat, valamint a SZU felbomlását követően tagországai száma olyannyira megnőtt, hogy nem volt kielégítő konzultációs szerv az országok számára. Hiszen ekkorra kiderült, hogy egyrészt az országoknak szerteágazóak a problémái a biztonság, védelem, és a hozzá

---

⁹⁶ Ld. még Juhász Erika (1999): Magyarország NATO-csatlakozása. Politikatörténeti áttekintés. In: A NATO és a magyar politika. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest. A tudományos karakter erősítését, amely az ösztöndíjprogramokban is megtestesült, a NATO harmadik pillérének is szokták jelölni. A differenciálatlan kezelés hátrányait említi Matus János-Szenes Zoltán: A NATO és az európai biztonság c. cikkében, in: Iskolakultúra, 1998. 4. szám, 12. old.

⁹⁷ Asmus ennek kapcsán leírja, hogy a jugoszláviai területen dúló háború, valamint az 1991. augusztusi moszkvai puccs egyértelműen a NATO tagság felé mozdította a kelet-közép-európai országokat

kapcsolódó területeken, valamint a demokratikus fejlődésben eltérő szinten állnak, eltérő gondokkal szembesülnek ennek kapcsán.

A Rómában elfogadott stratégiai koncepció a hidegháborút követő új helyzetre adott válaszként jelent meg, azonban egyes részei hamar idejétmúlttá váltak. Ilyen volt a SZU-val kapcsolatos rész, amely Asmus szerint egy olyan világra vonatkozott, amelyben még jelen van a nagy ellenfél, és a szövetség egyik fő feladata a maradék szovjet fenyegetés elrettentése (Asmus [2003] p. 49.). A Szovjetunió megszűnése, a FÁK megalakulását követően a NATO elemzői arra a következtetésre jutottak, hogy a FÁK, s azon belül Oroszország nem képvisel olyan katonai fenyegetést, mint korábban a Szovjetunió – ez azonban a római stratégiai koncepció megalkotásakor még nem merült fel. Az elemzésekben megjelent az is, hogy a volt szatellit országok a NATO felé fordultak, s emellett a VSZ felbomlása is a szövetség felé billentette a mérleg nyelvét (de Wijk [1997] pp. 85-86.). Részletesebben tekintve a Rómában született stratégiai koncepciót, egy olyan dokumentumot láthatunk, amely elemzi a stratégiai környezetet, körülírja a szövetség új feladatait, a biztonság fogalmának új értelmezését, valamint a haderő funkcióját. Jelen helyzetben ez utóbbi marginálisan fog szerepelni a következőkben. A stratégiai környezet esetében megjelenik a rendszerváltó országok szuverenitásának visszanyerése, valamint a Szovjetunióban akkor tapasztalható mélyreható változások. A VSZ felbomlása is helyet kapott a változások között, itt utalva arra, hogy a szervezet ideológiai ellenfele volt a Nyugatnak. A megfogalmazásban pozitívan tüntették fel a dokumentumban a rendszerváltó államokat (ezt egészíti ki az is, hogy volt ellenfélként definiálja a volt szatellit országokat), mondván, hogy azok elutasították a Nyugattal való ideológiai szembenállást. Ebben az esetben a Nyugat érezhetően az egész, vasfüggönytől Nyugatra fekvő országokat jelenti, nem csupán a NATO országokat. Az általuk képviselt értékek pedig a plurális demokrácia, a jogállamiság, a piacgazdaság valamint az emberi jogok tiszteletben tartása. Ezzel kapcsolatban a dokumentum megjelenít egy olyan részletet, amely a későbbiekben a gyakorlati politikában nem igazán jelent meg, mégpedig a rendszerváltó országok differenciálását. A stratégiai koncepcióban ezzel szemben szerepel, hogy az említett országok különböző szintjén állnak a korábban említett, a nyugati országok számára értékneként képviselt fejlődés

tekintetében. Az EBEÉ folyamat fontos szerepet kapott a koncepcióban – a NATO és az európai integrációs folyamatok kiegészítéseként szerepel⁹⁸.

A szövetség útkeresésének, legitimitás-alátámasztásának egyik jeleként értelmezhető, hogy a stratégiai koncepcióban a hidegháború végét egy negyven éven át fennálló fenyegetés végeként is értelmezi, ugyanakkor nem mondja azt, hogy ezzel egy békés korszak köszöntött be, hanem nagyszámú bizonytalanságot és kockázatot említ, amely a NATO biztonságára hathat. A közvetlen támadás veszélye helyett (amelyet azért nem zár ki teljesen) újfajta kihívásokat ír körül a dokumentum, amelyeket nehéz előre megjósolni⁹⁹. Ezek között szerepelnek a konfliktusos zónákból átcserélődő fenyegetések, de olyan globális folyamatok is, mint a proliferáció. Ide tartozik továbbá a rendszerváltozásokból adódó gazdasági, politikai és társadalmi nehézségek, amelyek etnikai konfliktusokká, területi vitákká fajulhatnak Közép- és Kelet-Európa államaiban.

A NATO fő céljaként továbbra is a békés Európa megteremtése, olyan értékek mentén, mint a demokrácia, az emberi jogok tisztelete, és a jogállamiság, a biztonság oszthatatlansága, a szolidaritás, viták békés megoldása. A dokumentumban felsorolt feladatok között szerepel egy nagyon érdekes, és az adott helyzetben problematikusan értelmezhető, mégpedig a stratégiai egyensúly fenntartása Európában. A VSZ felbomlása után néhány hónappal, milyen stratégiai egyensúlyt szeretnének fenntartani – hiszen éppen egy egyensúlyozó tényező esett ki a rendszerből? Vagy talán a Szovjetunióra gondoltak a feladat megfogalmazói? Akár azt is jelentheti, hogy az adott időben kizárt a szövetség bővítése, tekintve, hogy azzal a stratégiai egyensúly borulna. A Szovjetunióra továbbra is figyel a szövetség, nemhiába első helyen emelte ki a dokumentum a térségből, míg a többi országot nem említette név szerint. Ugyanakkor az országgal szemben megfogalmazódik a bizonytalanság, az instabilitás, valamint a nukleáris fegyverek birtoklásának ténye. Mindezek jelzik, hogy a Szovjetuniót továbbra is fontosnak tartja a térségben.

---

⁹⁸ Ezek után érthető módon az EBEÉ folyamatban való minél aktívabb részvétel hangsúlyosan jelenik meg a biztonság- és védelempolitikai alapelvek vitájában. Hiszen a NATO nem bővül még, ugyanakkor az EBEÉ nyitottsága és a NATO-val való érték-egyeztetés, úgy mint a demokratikus berendezkedés támogatása, az emberi jogok tiszteletben tartása, a biztonság és bizalom erősítő intézkedések, elérhetőbbnek látszottak.

⁹⁹ A stratégiai koncepcióról ír Matus János-Szenes Zoltán is, A NATO és az európai biztonság című cikkében, in: Iskolakultúra, 1998. 4. szám, 18., 20. old.

Milyen új feladatot talált a NATO a stratégiai koncepció alapján? Egyrészt a konfliktusok megelőzése, a diplomáciai kapcsolatok erősítése, a demokratikus intézmények megerősödésének támogatása, a konfliktusok békés úton való megoldása. Ezek a feladatok gyakorlatilag túlmutatnak a NATO tagországok határain, ugyanakkor segítik a szövetség biztonságának megőrzését, és igyekeznek elkerülni azt, hogy a szervezet határainál konfliktusokkal szembesüljön.

A római stratégiai koncepció, bár hosszú távra tervezték, egyes pontjain hamar idejétmúlttá vált. Egyik ilyen sarkalatos pont a Szovjetunió kérdése, hiszen 1991 decemberében az államalakulat felbomlott, több, sokszor instabil országgal kellett számolnia a szövetségnek, amellet, hogy a nukleáris fegyverek kérdése is előtérbe került. A koncepció azt is érezteti, hogy a NATO nem áll készen a bővülésre: nem említi meg a bővítés kérdését, hangsúlyozza az európai biztonsági architektúra egyéb intézményeinek fontosságát¹⁰⁰. Ezzel párhuzamosan nem ad, nem ígér kemény biztonsági garanciákat a kelet- és közép-európai államoknak, a térséget úgy jellemzi, mint kockázatokat – komoly kockázatokat – rejtő területet. A NATO (ezalatt értve a tagországokat) által képviselt értékek megjelentek a koncepcióban, ezek közé tartozik a demokrácia, a demokratikus intézmények működése, az emberi jogok tiszteletben tartása, a jogállamiság, a szolidaritás, a békeszeretet.

3. Magyarország biztonságpolitikai alapelvei, 1993

Magyarország az 1991-1993-as időszakban nem volt könnyű helyzetben. A VSZ az említett időszak elején megszűnt létezni, a NATO maradt az a szervezet, amely kemény biztonsági garanciák biztosítására képes szervezet volt a térségben, azonban ekkor a tagságának bővítéséről még nem esett szó. Ugyanakkor az ország déli határainál 1991 júniusában elkezdődött válság veszélyt jelentett Magyarországnak

---

¹⁰⁰ Ezen a ponton hozzá kell tenni, hogy a kilencvenes években a NATO mindvégig fokozottan figyelt arra, hogy a bővítés kapcsán Oroszország milyen véleményen van. Ugyanakkor Oroszországot nem tekintették már szuperhatalomnak, de az európai ügyekben mérvadó volt az álláspontja. Emellett, a Szovjetunió felbomlása azzal a következménnyel is járt a térségben, hogy a volt szatellit országok, közöttük is Csehország, Lengyelország és Magyarország a teljes jogú NATO tagságra való törekvésének egyre nyíltabban adott hangot. Ezt 1992 májusában Prágában be is jelentették. Asmus, Ronald D. (2003): A NATO kapunyitása. Zrínyi Kiadó, Budapest, 49. old.

számára, így erősödött az a törekvés, hogy egyrészt a rendezését minél inkább elősegítse az ország, másrészt viszont valamilyen védőernyőt is magáénak tudhasson.

A politikai pártok között a választásokat követően egyetértés alakult ki a külpolitika irányultságát tekintve. A hármas prioritás magába foglalta az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás célját, a jószomszédi viszony kialakítását, valamint a határon túli magyar kisebbség támogatását. Az euroatlanti térséghez való közeledés fontos mérföldköveit jelentik az EK-val aláírt megállapodás 1991. decemberében, és az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (NACC) munkájában való részvétel megerősítése ugyancsak 1991 végén. A regionális együttműködés erősítését szolgálta a visegrádi hármak közeledése, amelyet Antall József kezdeményezett, valamint a Quadragonálé elindulása. Gazdasági tekintetben említésre méltó a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás. A NATO-val való kapcsolatok élénkülése figyelhető meg az 1991-1993-as időszakban is, amelyet egyrészt a miniszterelnök brüsszeli, másrészt a NATO főtitkárának budapesti látogatása jelez, a rendszerváltás után másodsor, 1992-ben. 1993-tól pedig állandó képviselő tartózkodhatott a brüsszeli NATO központban. A korábbiakban említett Pfp program megvitatásában is részt vett az ország az NACC ülésein, bár magát a programot némileg csalódásként élték meg a térség országai, így Magyarország is¹⁰¹. A csalódottság fő oka az volt, hogy a dokumentum nem szólt sem a NATO tagság kritériumairól, sem pedig a csatlakozási időpontokról, de ami biztató volt a térség számára az az, hogy nem zárkózott el a bővítéstől a szervezet.

A szuverenitását visszanyert Magyar Köztársaságban az Antall-kormány megkezdte a biztonságpolitikai alapelvek kidolgozásának hosszasan munkáját. Nem voltak könnyű helyzetben, hiszen a Varsói Szerződés tagjaként önálló biztonságpolitikai alapelvek kidolgozására nem volt lehetőség, így azok kidolgozása új feladatot jelentett. Az is nehezített a helyzeten, hogy 1990-et

---

¹⁰¹ Ezt az állítást támasztja alá Für Lajos honvédelmi miniszter nyilatkozata: „...a békepartnerséget csipetnyi csalódással vette tudomásul a gyorsabb közeledésben reménykedő magyar politika, de a programhoz való csatlakozás óta érezhetően felgyorsult a hazai lépések üteme.”, valamint Jeszenszky Géza külügyminiszter nyilatkozata: „Bár az túlzás, hogy Magyarország lelkesedne a Partnerség a békéért programért, örömmel fogadta azt. Alapvetően amiatt üdvözljük a brüsszeli döntést, mert a tizenhatok megerősítették: a NATO kinyitja a kapuit, márpedig az elmúlt hetekben közel sem volt biztos, hogy ez az ígéret megszületik”. In: Gömbös János (1997): Magyarország és a NATO. Star PR Ügynökség, Budapest

követően Magyarország környezete is folyamatos változásnak indult – ahogyan ez a fejezet első felében is bemutatásra került, s bár a korábbi hidegháborús szembenállásnak vége szakadt, az országot közvetlenebbül érintő veszélyek jelentek meg.

Jelen fejezetben a szerző sorra veszi a biztonságpolitikai alapelvek megfogalmazásának lépcsőfokait, olyan módon, hogy az országgyűlési határozat tervezeteket veszi górcső alá. Így sorban szerepel majd a 3617. számú határozati javaslat, amely 1991 decemberében született. Ezt követi az 5699. számú javaslat 1992 májusából, majd a 8958-es, 8999-es számú határozati javaslat 1993 februárjából. Mindezek után a hozzáférhető külügyi és honvédelmi bizottsági viták kerülnek áttekintésre, majd a lezajlott általános vita az országgyűlésben, s a megszületett alapelvek.

3.1. A 3617-es számú határozati javaslat

A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveiről 1991 decemberében született meg az első országgyűlési határozati javaslat, amely a 3617-es számot kapta. A javaslat először a biztonságpolitika feladatait körvonalazza:

„A biztonságpolitika feladata, hogy megbízhatóan szavatolja az ország szuverenitását, területi épségét, alkotmányos rendjének megőrzését, illetve, hogy biztosítsa a kiegyensúlyozott fejlődéshez szükséges külpolitikai és külgazdasági mozgásteret”¹⁰².

Kiemeli a bevezető, hogy a biztonságpolitikai alapelvek terén is fontos a nemzeti konszenzus megléte. Itt tehát máris előkerülnek a rendszerváltás folyamatában, és a VSZ végnapjai során is fontosnak tartott szuverenitás, mint érték, a demokrácia meglétére utaló alkotmányos rend és nemzeti konszenzus említése.

Milyen biztonságpolitikai környezetbe helyezi el az országot a javaslat? Elsősorban Európát említi (nem részletezve itt, hogy melyik része), közvetlen környezetként – logikusan – a szomszédos országokat írja le. Hangsúlyozza az iromány, hogy a *kontinens átmeneti* időszakban van, ugyanakkor a hidegháborús

---

¹⁰² Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

szembenállás, a két szembenálló tömb kölcsönös katonai elrettentésén alapuló biztonságpolitikai környezet megszűnt, a megosztottság véget ért – egy *kooperatív biztonsági rendszer* van kialakulóban. Az átmeneti időszak jellegzetességeit tekintve, kiemeli a határozati javaslat a bizonytalanságokat, komoly kockázatként említi a föderális államok dezintegrációját, s az ebben a folyamatban megjelenő erőszakos törekvéseket. A demokratizálódási folyamatot pozitívan értékeli, tekintve, hogy az csökkenti a bizonytalanságot – itt a NATO-nak és más integrációs szervezeteknek stabilizáló hatása lehet.

Mélyebben vizsgálva az iromány szövegének ezen részét, kitűnik, hogy az országot Európa részeként említik („kontinensünk”). Bizonytalan, hogy Magyarországot a kontinens keleti feléhez tartozónak tekintik-e, vagy sem, mindenesetre, az említett területen fekvő államok nem mutatnak homogén képet. Az iromány a következők alapján tesz különbséget a keleti rész államai között: „politikai rendszer átalakításának eltérő mélysége, a demokratikus intézmények stabilitásában rejlő különbségek, a feltételek különbözősége és az ezekkel szoros összefüggésben lévő politikai, társadalmi instabilitás...”¹⁰³. Ezek konfliktusok lehetőségét hordozzák magukban, melyek között szerepel a nemzetiségi, etnikai konfliktus, s a térségben jelen lévő föderatív államok dezintegrációja során jelentkező „erőszakos törekvések és eszközök”. Megoldást jelenthet a demokratizálódási folyamat, az európai együttműködés, az integrációs szervezetekkel (és itt a NATO-t külön említi) való kapcsolat, valamint a fegyverzetcsökkentés. A felsorolásban nem érezhető ki, hogy Magyarország az ezen jellemzőkkel ellátott térséghez tartozna, illetve némi bizonytalanság itt is megjelenik, miután a fent említett föderatív államok esetében a szomszédos jelző jelen van.

A biztonságpolitikai elvek tekintetében kiemeli a határozati javaslat, hogy a biztonság egyetemes, és oszthatatlan. Beszél az „új típusú biztonsági partnerség” alapjairól, amelyek közé tartozik az egyenlőség, kölcsönösség és az együttműködés. Magát a biztonság fogalmát átfogóan értelmezi, amely átfogó értelmezés már korábban, a nyolcvanas évek végén megjelent¹⁰⁴. Mindezekon kívül az iromány a

---

¹⁰³ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

¹⁰⁴ Tehát a biztonság fogalmának körébe tartozik a politikai, gazdasági, humanitárius, környezeti, katonai biztonság.

normakövetésre is utal azzal, hogy az ország a Helsinki Záróokmány elveit tiszteletben tartja. Arra a felvetésre, hogy ki vagy mi garantálja Magyarország biztonságát, a határozati javaslat azt a választ adja, hogy az ország a saját biztonságáról önállóan gondoskodik, agresszió esetén megvédi szuverenitását, területi épségét. Pontosabban: „saját biztonságáról önállóan, de nem egyedül, nem mások ellenében, hanem más államokkal egyetértésben kíván gondoskodni”¹⁰⁵. A háború lehetőségét jelen lévőnek tartja, ám értelmetlennek. Az ország törekszik arra, hogy a vitáit békés úton, tárgyalással rendezze, tartózkodik az erőszak alkalmazásától, ám a háború halvány lehetősége mégis indokolja a fegyveres erő fenntartását, amelynek hatékonynak kell lennie, kizárólag védelmi jellegű lehet, és az alkotmányos előírásokat figyelembe véve alkalmazható.

A biztonságpolitika elveiről szóló részt olvasva, milyenek tűnik Magyarország? Általánosságban szólva, a nemzetközi rendszer normáiba illeszkedik, átfogó módon értelmezi a biztonság fogalmát, egyetemesnek és oszthatatlannak tekinti az államok biztonságát, békés szándékokkal rendelkezik, ezt erősíti annak hangsúlyozása, hogy hadereje kizárólag védelmi jellegű, és hogy vitáit békés eszközökkel igyekszik rendezni. A fegyveres erő kapcsán alkalmazott kifejezések (védelmi jelleggel, alkotmány előírásai szerint, Helsinki Záróokmány elvei stb.) arra utalnak, hogy az ország a demokratikus berendezkedésnek megfelelően, az alkotmány alá rendeli a fegyveres erőt. Érdekes a biztonsági garanciák kérdése („önállóan, de nem egyedül...”). Az iromány szövegében szereplő megfogalmazás tükrözi az ország akkori helyzetét: kemény biztonsági garanciákat senkitől nem kapott, ám valamilyen biztonsági garanciára mégis szüksége volt. Az önállóan szó a szövegben később megjelenő védelmi eltökéltséget demonstráló fegyveres erőre utalhat. A „nem egyedül” pedig arra a biztonsági partnerségre, amelyet nem igazán nevesít az iromány, nem utal arra, hogy bármely biztonsági aspektussal is rendelkező szervezetben ez megvalósulna. Mindenesetre, a biztonsági partnerség elvei a VSZ-ben megtapasztalt gyakorlatnak az ellentétei: egyenlőség, kölcsönösség, együttműködés.

A biztonságpolitika feladata a veszélyek felmérése, prognosztizálása, ehhez szükséges képességek létrehozása. Utal arra, hogy az ország biztonságát

---

¹⁰⁵ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

multilaterális keretek között garantálja, részt vesz az új, hatékony biztonsági stratégia kiépítésében. Felsorolja azon nemzetközi szervezeteket is, amelyekkel együttműködni kíván: itt első helyen az EBEÉ szerepel, majd a NATO, EK és NYEU. A biztonsági struktúra tekintetében az EBEÉ-t tekinti alapnak az iromány, amelynek az oka lehet az, hogy ebben az európai szervezetben volt teljes jogú tagsága.

A politikai biztonság tekintetében célként az szerepel, hogy „elősegítse az ország minél gyorsabb integrálódását Európába”¹⁰⁶ – itt megjelenik az a motívum, amely a rendszerváltás időszakában mindig szerepelt, az, hogy Magyarország újra Európa részévé váljon – politikai értelemben. Megjelenik az igény, hogy az ország által követett politika integráció-konform legyen, ezzel is felgyorsítva az EK-hoz való minél gyorsabb csatlakozást. A NATO és a NYEU kapcsán egyelőre a széleskörű politikai párbeszéd jelent meg, de kiemeli az értékek azonosságán alapuló szoros együttműködés törekvését – hangsúlyozva ezzel azt, hogy Magyarország az európai kultúrkörrel egyező értékeket vall. Kiemelt feladatként említi meg a regionális és szubregionális együttműködés fejlesztését. A szomszédok irányába „aktív, kezdeményező kapcsolatépítésre törekvő, konstruktív légkör és bizalmat építő” politika képviselője a cél, s az, hogy a „nacionalista, etnikai, vallási alapú ellenségképek”¹⁰⁷ felszámolásra kerüljenek, és a fenyegetettség-érzés csökkenjen. A szomszédos államok gyűjtőfogalmat az iromány kicsit szétbontja, a Szovjetuniót és önállósodó köztársaságait kiemelve. Itt a nagy szomszédokról megemlíti, hogy nemzetközi tekintélyének, súlyának és szerepének megfelelő figyelmet kíván fordítani rá. Megemlíti az alapszerződéseket is, mint pozitív lépéseket, és szól a magyar kisebbségek problémáiról – hangsúlyozva, hogy ezen területen a szomszédaival együttműködve, az Európában elfogadott normák szerint kell őket kezelni, rendezni.

A politikai biztonságról szóló fejezet egy viszonylag hosszú rész. Amit nem tárgyal, nem említi az az ország belső stabilitása, biztonsága. Kiemelten jelentkezik újra, hogy Magyarország „jó tanuló”: betartja a nemzetközi normákat, igyekszik az európai integráció által megtestesített normarendszernek minél inkább megfelelni,

---

¹⁰⁶ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

¹⁰⁷ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

hogy mihamarabb politikai tekintetben is Európa részévé váljon. Az EK tagság kiemelten jelentkezik, ezzel kapcsolatban fontos cél, hogy megfeleljen az ország politikai értelemben is az integráció elvárásainak. Érdekes momentum a NATO és NYEU kapcsán az „értékek azonosságán” nyugvó együttműködés igénye, amit igazán nem taglal, de utalhat arra, hogy mindkét szervezetben a demokratikus értékek uralkodnak – ahogyan Magyarországon is, valamint arra, hogy az európai értékrendszer része az ország is. A kifejezetten pozitív szerep és kép megformálásában kicsit talán zavaró lehet a következő mondat: „Fontos célja (*az országnak*) a nacionalista, etnikai, vallási alapú ellenségképek felszámolása, a fenyegetettség-érzés csökkentése”¹⁰⁸. Nem világos, hogy hol vannak ilyen ellenségképek, ki érzi magát fenyegetve. Amennyiben Magyarországra vonatkozik, úgy az ellenségképek kifejezés egyes külpolitikai relációk problematikusságára utal, a fenyegetettség érzés pedig a probléma picit súlyosabb voltára. Ha a szomszéd országokra érti az iromány a mondatot, akkor Magyarország megítélése problémás, de pozitív kicsengése van, hogy ezt csökkenteni kívánja az ország.

A katonai biztonsággal röviden foglalkozik az iromány, igazán a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvek összhangját emeli ki. A honvédelmi politika feladatairól is ír röviden a határozati javaslat: ide tartozik az, hogy a védelmi képességek hitelesek legyenek, a fegyveres erő védelmi jellegű legyen, csökkenjen annak lehetősége, hogy egy esetleges politikai feszültség félreértés folytán katonai konfrontációvá eszkalálódjon, az ország anyagi eszközei a leghatékonyabban szolgálják a védelmi képességek növelését. A fegyverzetkorlátozást is külön említi a határozati javaslat, kiemelve itt az EBEÉ szerepét. A gazdasági biztonság keretében a piacgazdaságra való áttérés sikeres megvalósítása, a gazdaság stabilizálása fontos a biztonság minden területének szempontjából. Kiemelkedő cél, hogy az európai integráció felé a lehető leggyorsabban haladjon az ország, s ennek érdekében igyekszik megtenni a szükséges lépéseket. A környezetvédelem tekintetében megjelenik, hogy az EK-ban létező normákat fokozatosan bevezessék, és hogy kétoldalú, és regionális összefogásra is szükség van. A fenti területeken tehát a normakövetés, az Európában elfogadott játékszabályoknak megfelelő magatartás követése a cél.

---

¹⁰⁸ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

A humanitárius biztonság kapcsán a kisebbségek jogai állnak első helyen, azzal, hogy az ország törekszik arra, hogy a nemzetközi erőfeszítésekbe beilleszkedjenek a magyar törekvések, és képviselik azokat az EBEÉ és az ET ülésein. Az érvényesíteni kívánt elv pedig az, hogy „az emberi jogok biztosítása minden államnak az európai együttműködési folyamatban való részvétel alapvető feltétele legyen”¹⁰⁹. Az ország a területén élő nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával kíván hitelt adni a magyar kisebbségek jogaiért tett erőfeszítésnek. Itt megjelenik továbbá a szervezett bűnözés elleni fellépés, a menekültkérdés, a bevándorlás problematikája. Ez a fejezet is azt tükrözi, hogy Magyarország a normakövetésben példásan kíván teljesíteni.

Végül az ENSZ szerepéről esik szó, mint a nemzetközi biztonság garantálásában kiemelkedő szerepet játszó szervezetről. A dokumentum hatékonyan írja le a szervezetet, méltatja, hogy 1992-ben a BT nem állandó tagjainak sorába került az ország, s ez lehetőséget ad az aktív nemzetközi szerepvállalásra.

Összességében tehát, Magyarország a biztonságpolitikai alapelvek ezen változatában pozitív képet sugároz az olvasók felé. Eszerint, az ország a nemzetközi normákat követi, azoknak megfelel, integráció-konform politikát próbál folytatni, vallja a demokratikus szervezetek demokratikus értékeit, azonosul velük. A biztonság fogalmát komplexen értelmezi, békés országgént kíván élni a kontinensen. Európai országgént említi Magyarországot, szűkebb térség tekintetében Közép-Kelet-Európát említi. Az európaiság említése fontos identitás elem a rendszerváltást követően. Ezzel hangsúlyozta az ország azt, hogy a nyugati típusú Európához tartozik, újra Európa (Nyugat-Európa) részévé lesz, amelyből a hidegháborús kettéosztottság kiszakította. A közös értékekre való utalás is ezt a törekvést, nézetet erősíti – a közös értékek tágabb értelemben a zsidó-keresztény kultúrkört, szűkebb értelemben a demokratikus berendezkedést, és az azzal járó politikai-gazdasági rendszert jelenthették. Bizonytalan, hogy a térség politikai-gazdasági átmenettel szembesülő és küzdő országai közé tartozik-e vagy sem, mindenesetre, stabilizáló szerepet szeretne betölteni a térségben. A nemzetközi szervezetek közül az EBEÉ kap központi szerepet, de említésre kerül a NATO és a

---

¹⁰⁹ Részlet a 3617. számú határozati javaslatból, melynek címe: a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól.

NYEU is, valamint az ENSZ. Némi bizonytalanság érződik a biztonsági garanciák tekintetében – hiszen az iromány születésekor az ország nem kapott kemény biztonsági garanciákat, ugyanakkor a déli határok mentén pedig 1991 júniusában elkezdődtek a harcok.

3.2. Az 5699-es számú határozati javaslat

Az 1992 áprilisában született 5699. számú határozati javaslat mindenképpen érdekes és fontos a magyar biztonsági kép megformálása szempontjából. A címe: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikája az 1990-es években. Maga az iromány 8 oldal hosszú, amely terjedelmesnek mondható a megszületett alapelvekhez képest. A biztonságpolitika feladatait tekintve, az iromány leírja, hogy annak tükröznie kell az ország reagálását a térségben végbement változásokra, milyen irányba szeretnénk befolyásolni a változásokat (korlátozott lehetőségeinkkel), rugalmasnak kell lennie. Az elődjével ellentétben, nem sorolja fel, hogy milyen konkrét feladatai vannak az ország biztonságpolitikájának.

Az Európában lezajlott változásokat sorra veszi az iromány, hangsúlyozza a létező szervezetek átalakításának szükségességét, és az együttműködés fontosságát. A bevezetésben használt kifejezések (alapvetően megváltozott, gyökeresen átalakultak, lépéskényszerbe kerültek) a nemzetközi viszonyok nagyfokú változásának hangsúlyozására utalnak. A következőkben Közép- és Kelet-Európa következik. Itt megjelenik a „visszaintegráció” kifejezés, amely a korábbi alapelv javaslatban is szerepelt már – utalva arra, hogy a térség a geopolitikai értelemben vett Európához tartozott a hidegháborút megelőzően, és újra a kontinens szerves fejlődése részeként szeretne megjelenni. Úgy értékeli az iromány, hogy az 1992-es helyzetben „egységes értékrendszert hirdető”¹¹⁰ országok vannak jelen Európában (és ebben az esetben a földrajzi fogalmat kell érteni), ugyanakkor megjelenik az is, hogy a demokratizálódásnak különböző szintjein állnak ezen államok. Jelenlévőnek tekinti az etnikai-nemzetiségi problémákat, a felbomlás felé mutató törekvéseket, a rendszerváltozással együtt járó, az országok politikai, gazdasági rendszerét és társadalmát (morális értelemben is) érintő válságokat. Mindezekkel összefügg az, hogy az instabilitás, a bizonytalanság magával hozza a szélsőségesen nacionalista

---

¹¹⁰ Idézet az 1992. áprilisában született 5699-es számú határozati javaslatból. Címe: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikája az 1990-es években.

nézeteket valló politikai csoportosulások előretörését, amelyek a megbúvó etnikai, nemzetiségi konfliktusokat a felszínre hozhatják. A leírtakból arra lehet következtetni, hogy az említett térségben két alapvető veszélyforrás van jelen: a soknemzetiségű államok szétesése, és a szélsőséges politikai áramlatok előtörése.

A további elemzést Nyugat-Európával kezdi a határozati javaslat. Pozitívan ítéli meg a hidegháborút követő változásokat – bár nem ír részletesebben róluk. Az USA is megjelenik itt (ez egy kicsit zavaró) –a magyar biztonságpolitikai felfogás szerint az Egyesült Államok nagyhatalom, amely helyes helyzetértékelést jelent. A NATO következik, amely bemutatásakor ugyancsak érezhető a bizonytalanság (helyét keresi), és megjelenik az a nézet is, hogy az ok, amiért létrehozták, és fenntartották, megszűnt. A szervezet próbálja legitimálni további fennmaradását, mégpedig a közép- és kelet-európai térségben, ahol bizony olyan konfliktusok meglétével szembesül, amelyek megoldási módjai nem szerepelnek alapfunkciói között (ld. Jugoszlávia felbomlása). Ez a probléma – az államon belüli nemzetiségi-etnikai konfliktusok kezelésének kérdése – az iromány szerint már felmerült a NATO-n belül, hajlik a szervezet a megoldásukra, de nem egyedül – az EBEÉ ernyője alatt. Érdekes a NATO-ról szóló első bekezdés szóhasználata¹¹¹: egyrészt az európai szó Nyugat-Európára lehet utalás, másrészt tükröződik a hidegháborút követő új helyzet, amely megrengette a szervezetet, hiszen az a kezdeti veszély, amiért létrehozták, megszűnt. Ahhoz, hogy a szervezet maga ne üresedjen ki, meg kell találnia az új feladatát és helyét a hidegháborút követő világban. Megjelenik itt az a nézet, amely végigkíséri a kilencvenes éveket, az, hogy a térségben az országok a demokratizálódás különböző szintjein állnak – ez egy bizonyos versenyhelyezet vezet majd a tagságra vágyók között – és az integrációs szervezetekben élt a kétség, hogy differenciáljanak közöttük, vagy ne. A NATO keretében a konzultációs NACC-t emeli ki, amelynek szerepét a párbeszéd kialakításában, a haderőreformok körvonalazásában látja – a kiemelés azért is indokolható, mert a NATO tekintetében ez volt az egyedüli szerv 1992-ben, amelynek munkájában a volt szocialista országok részt vehettek. A NATO kapcsán felbukkan a biztonsági garanciák kérdése, amely fontos volt a szuverenitását visszanyert ország számára, s ezt erősíti

---

¹¹¹ „A NATO, amely a hidegháború időszakában az európai biztonság és stabilitás alappillére volt, nemcsak arra kényszerült, hogy átdolgozza katonai doktrínáját, hanem a helyét is keresi az új európai biztonsági struktúrában. Ennek fő oka, hogy megszűnt az a veszély, amelynek elhárítására a NATO-t létrehozták, és amit a NATO egész filozófiája, felépítése és szervezete tükrözött.” Idézet az 5699-es számú irományból

az a tény is, hogy a délszláv válság konkrét veszélyként jelent meg a déli határoknál. Az érződik ki, hogy a szervezet vonakodik közvetlen garanciákat adni. Újra felbukkan a nemzetiségi-etnikai alapon nyugvó, államokon belüli konfliktusok veszélye, mint biztonsági kockázat a térségben, amely indokolt volt az adott történelmi helyzetben.

A biztonságpolitika új tartalmáról is szól a dokumentum, melyben szerepel az új biztonságpolitikai helyzet, a biztonság komplex felfogása, valamint az az új nézet, hogy a kisebbségi jogok tiszteletben tartása nem szigorúan belügy.

Magyarország helyzetéről szólva először a térség helyzetét veszi górcső alá a dokumentum. Érdekes, hogy nem földrajzi régióban helyezi el az országot, hanem egy olyan régió részeként, amelyben a kommunista rendszer bukását követően „társadalmi, valamint nemzeti, etnikai ellentétek robbanásszerűen”¹¹² bukkantak fel. A térség, amelyben az ország elhelyezkedik, tehát instabil, konfliktusok által szabdalts – ugyanakkor Magyarország stabil sziget, belső stabilitás jellemzi a hányatott régióban, ezzel kiemelkedik a térség többi állama közül. A kiemelkedő szerep, a demokratikus fejlődés útján élenjáró ország képe jelenik meg, mint az identitás fontos eleme. Veszélyként említi az instabilitást, és említést tesz arról, hogy az adott szomszédos állam kisebbségpolitikája fontos elem a kétoldalú kapcsolatokban. A demokratikus átalakulásokról is szól az iromány: néhány országban lassúnak ítéli meg – a magyar átalakuláshoz képest, tehát az ország jobban állt – ez újra a térségből kiemelkedő ország képét erősíti. A kisebbségek jogainak biztosítása is megjelenik a dokumentumban. Azt, hogy mely ország milyen mértékben biztosítja ezen jogokat, összeköti azzal, hogy a demokratikus fejlődésnek milyen szintjére értek el. Itt értékeli is szomszédokat a magyar kisebbséggel való bánásmód szerint: Ausztriát, Ukrajnát, Szlovéniát és Horvátországot pozitívan ítéli meg. Eszerint a többi szomszéd problémás ilyen szempontból, elmaradtak a demokratizálódás útján, s annak a veszélye, hogy intoleráns politikai erők fennmaradjanak, fennáll. Újra felbukkannak a térséggel kapcsolatban már az előzőekben is leírt kockázati tényezők: instabilitás, nemzeti-etnikai ellentétek kiéleződése, intoleráns politikai erők jelenléte.

Újra Nyugat-Európára tér át a dokumentum: viszonyát a térséghez ambivalensnek tekinti, kiemelten foglalkozik a gazdasági oldalával. Megjelenik

---

¹¹² Részlet az 5699-es számú határozati javaslatból.

ebben a részben a volt kommunista térség reintegrálása az „európai politikai civilizációba” – tehát még nem teljesen része az ország ennek a csoportnak, de az volt, közősek a civilizációs gyökerei, és visszatérése folyamatban van.

A veszélyek és kihívások között a valamely szomszéd országban zajló, és Magyarország területére való áttérjedés veszélyét magában hordozó, fegyveres konfliktus lehetőségét említi első helyen az iromány, helyesen értékelve az adott biztonsági helyzetet. Megjelenik az is, hogy figyelemmel van az adott térségben élő magyar kisebbség helyzetére is. Felvetődik szélsőséges, agresszív nacionalista politikát folytató csoportok hatalomra kerülése is a szomszédságban - ezt nem tekinti valószínűnek – amennyiben azonban megtörténik, nemzetközi összefogás szükséges a helyzet megoldásához. További reális veszély a dokumentum szerint a destabilizálódás. Érdekes momentum, hogy leírja a dokumentum, hogy „a külföldi magyar kisebbségek védelme nem része a szorosán vett magyar biztonságpolitikának, de annak fontos tényezője”¹¹³. Ezt a kijelentést erősíti az is, hogy a határozati javaslatban számos alkalommal jelentkezik a magyar kisebbség kérdése. Mire utalhat a korábban említett mondat? Az, hogy a határon túli kisebbség védelme nem a biztonságpolitika része, arra enged következtetni, hogy a kisebbség jogainak megsértését nem tekinti az ország maga ellen irányuló ellenséges lépésnek. Ugyanakkor, az, hogy a biztonságpolitika tényezője a kisebbség kérdése, arra utalhat, hogy figyelemmel kíséri Magyarország a határain kívül élő magyarság helyzetét, s adott esetben bizony fellép a jogainak érvényesítésére – a nemzetközi jogi normák betartásával.

A biztonságpolitika lehetőségei című részben a dokumentum kitér az európai integrációra, az EBEÉ-re, a regionális és a szomszédság politikára. Az eredményes biztonságpolitika alapjának pedig a fellendülő gazdaságot, a szilárd demokratikus társadalmat, és a konszenzusra épülő biztonságpolitikát említi. Legfontosabb biztonságpolitikai célként jeleníti meg az euro-atlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozást, majd értékeli a szervezeteket. Az EK-be való integráció elérése a gazdasági biztonság fontos tényezője, az időbeliséget tekintve az iromány a kritériumok teljesítésében, és nem az években mért távolságot említi, ami indokolható is azzal, hogy egyik integrációs szervezet sem adott meg a kilencvenes évek elején határidőt, illetve időbeli keretet arra nézve, hogy mikor

---

¹¹³ Részlet az 5699-es számú határozati javaslatból.

bővíti tagságát. Az EK tagsághoz kapcsolódóan megjelenik a NYEU tagság lehetősége is, amely – a dokumentum szerint – mind abban a szervezetben, mind a NATO-ban tag államokon keresztül, NATO biztonsági garanciákat is magában hordozhat – itt az iromány is feltételes módban fogalmaz, némi bizonytalanságot sugallva. Felbukkan újra a biztonsági garanciák kérdése, abban a tekintetben, hogy az országnak célja a kemény biztonsági garanciák megszerzése valamelyik európai biztonsági szervezettől – a NYEU itt esélyesebbnek tűnik, s a dokumentum szerint könnyebb helyzetben is van, hiszen a felvételi kritériumként adhatja meg a társulási szerződések meglétét, illetve magát az EK tagságot. A NATO-val kapcsolatban a tagsági igény felvetését korainak tartja a határozati javaslat, ugyanakkor a valamikori tagság ötletét fenntartja. A kemény biztonsági garanciák keresése indokolható a délszláv válsággal, amely reális veszélyt jelentett az ország biztonságára nézve. Kemény biztonsági garanciák megadásával kapcsolatban a NATO erősen vonakodott, más hasonló potenciállal rendelkező biztonsági szervezet pedig nem igazán volt jelen Európában. Az EK említése első helyen utal arra, hogy a kilencvenes évek elején úgy tűnt, hogy az EK tagság megvalósulása közelebb lehet, mint a NATO tagság elérése.

Érdekes látni, hogy a korábbi határozati javaslatban az EBEÉ-t kiemelten fontosként szerepelt, a jelen dokumentumban hátrébb szorult: szerepe leginkább az emberi jogok védelme, a válságok esetén, pedig a korai előrejelzés, megelőzés, kezelés – itt lehetőségként szerepel, hogy koordinálja, legitimé teszi a többi európai szervezet illetén tevékenységét.

A regionális együttműködés kiépítésénél az összeurópai integrációs folyamatba történő bekapcsolódás fontos szempont, olyannyira, hogy a regionális kooperációt gyakorlatilag alárendeli az integrációs folyamat sikerének. Kiemeli a visegrádi országok együttműködését, de az nem alternatívája a nyugati integrációnak.

A szomszédságpolitikát taglaló rész meglehetősen merész. Két csoportba osztja a szomszéd országokat, aszerint, hogy a hidegháború utáni változások milyen hatással voltak az adott államra. Ennek alapján pozitív minősítést kapott Ausztria, Szlovénia, Ukrajna és Horvátország – a jó kapcsolatra való törekvés mellett újra felbukkan az adott országban élő magyar kisebbség jogainak tiszteletben tartása. „Problémásnak” ítéli meg az iromány a Romániával való kapcsolatot – lassú

demokratikus átalakulást említ, szélsőséges nacionalista indulatokat, és területi követeléseket. Csehszlovákia kapcsán a „bizonytalan jövő” kifejezést használja, tekintve, hogy a szétválás küszöbön állt. Ugyanide tartozik Szerbia is, ahol polgárháborús állapotok voltak. Újra említésre került a magyar kisebbség helyzete – a két említett ország jövője nagyban befolyásolja azt. Magyarország térségben betöltött szerepe és képe is kirajzolódik ebben a rövid részben. Egyrészt, stabilizáló szerepet szán az országnak a dokumentum, azzal, hogy ez a szerep a Nyugat számára is egyértelműen látható, felismerhető legyen – ez utal a jó tanuló, kitűnően teljesítő diák önképre. Ezt a képet erősítheti az a megjegyzés is, hogy a szomszédsági kapcsolataink, ha nem harmonikusak, az nem az ország hibája, hanem a másik fél belső helyzetéből adódik.

Áttekintve az irományról leírtakat, továbbra is érezhető némi bizonytalanság azzal kapcsolatban, hogy miről is kellene szólnia a biztonságpolitikai koncepciónak. Szerkezetileg alapvetően más, mint az első verzió, de szerepelnek benne olyan részek (ld. a szomszéd országok néven nevezése, és kategorizálása), amelyeket nem szerencsés feltüntetni egy külvilágnak szánt koncepcióban. Az iromány alapján továbbra is megmaradt a nemzetközi normákat betartó Magyarország képe, amely a politikai átmenet folyamatával jellemzett térségben kitűnik azzal, hogy a környezetében tapasztalható negatív jelenségek (szélsőséges csoportok hatalomra jutásának veszélye, dezintegráció, stb.) elkerülnek, stabil szigetként van jelen, és stabilizáló tényezőként is szeretne szerepelni. Kiemelt helyet kap az EK csatlakozás, és a NATO-val és a NYEU-val való együttműködés, de az EBEÉ is fontos marad, s a biztonsági garanciák keresése is érezhető. A veszélyek tekintetében, pedig megmaradt a szomszédságban zajló fegyveres konfliktus lehetősége, amely áttekinthető az ország területére, valamint a szélsőséges politikát folytató csoportok hatalomra jutásának lehetősége. A határon túl élő magyar kisebbség ügyét tekintve, kitűnik annak fontos, hangsúlyozott volta.

3.3. A 8624-es számú határozati javaslat

Az 1992 decemberében elkészült 8624. számú határozati javaslat a következő mérföldkő az első biztonságpolitikai alapelvekhez vezető úton. A fenti irományt is fontosnak tartotta e sorok szerzője beemlíteni a vizsgálatba, annak ellenére, hogy ez

egy értékelés, nem kifejezett alapelv-javaslat. Azonban a szöveg elemzése a magyar biztonsági önképet mindenképpen körvonalazza, jellemzi. A szövegben – mint ahogyan az alapelv javaslatokban is – megjelenik az a látásmód, amely jellemezte az országot, hogy Magyarország visszaépül Európába. Európa itt is, inkább mint politikai fogalom jelenik meg, s nem mint földrajzi. A visszaépülés pedig utal arra, hogy egyszer már része voltunk, vallottuk, magunkévá tettük értékeit, normáit. Politikai-földrajzi helyét tekintve az értékelés az országot Közép- és Kelet-Európa térségébe helyezi, s magát a térséget egy válságokkal teli helyként festi le: erkölcsi-gazdasági válság, átmenet nehézségei, türelmetlenség, szélsőséges indulatok és csoportok jelenléte, nemzetiségi feszültségek. Ezen problémák okaként pedig a hidegháborús örökséget említi meg (szovjet gyarmatosítás – erősen negatív jelző), valamint azt, hogy ahol ezen problémák felmerülnek, az az ország nem járta végig a politikai nemzetállammá válás folyamatát – miután Magyarországot nem ebbe a csoportba tartozónak tekinti, így úgy értékeli, hogy az ország az említett fejlődési szakaszba egyszer már eljutott. A magyar biztonságpolitika számára fontos kisebbségi kérdés is megjelenik a dokumentumban, azzal, hogy az emberi jogok betartása már nem kifejezetten belügy. Az EK-t tekintve az iromány leírja, hogy a Közép- és Kelet-Európában tapasztalható bizonytalanság, a helyzet kiforratlansága, az újfajta veszélyek a biztonság eddig megbízható alapjait veszélye sodorják. Az európai biztonság szempontjából legfontosabb elemként említi a NATO-t, amely az új európai biztonsági helyzetben a helyét keresi. Az értékelés a korábbi határozati javaslatból vette át a NATO-val kapcsolatos részt. Az EBEÉ kapcsán is az új helyzethez való alkalmazkodás feladatáról szól az írás. Mindegyik szervezet esetében az a látásmód került előtérbe, hogy azok változás előtt állnak.

Magyarországra áttérve az értékelés földrajzilag Európa szívébe helyezi el, az egykori szovjet birodalom nyugati határvidékeként említi. A térséget, amelyben az ország elhelyezkedik, úgy értékeli, hogy válságok kialakulásának veszélye fennáll, ám itt is érezhető az, hogy az országra nem jellemző a válsággal sújtottság. A magyar biztonságpolitika alapvető feladatának ebben a helyzetben „az ország belső békéjének és fejlődésének biztosítását”¹¹⁴ tekinti, tehát ez újra megerősíti azt, hogy a *térség* az, amely válsággal küzd (tehát a többi állam), az ország nem. Az átmenettel, rendszerváltással kapcsolatban leírja, hogy az ország környezetében az

---

¹¹⁴ Részlet a 8624-es számú határozati javaslatból.

váratlan fordulatokhoz vezethet, amelyek Magyarország biztonsági helyzetében negatív elmozduláshoz is vezethetnek. Külön szól arról, hogy a szomszédos országokban élő magyar kisebbség is érintett lehet a problémákban – ezért fontos az adott szomszédos állam nemzetiségi politikája a bilaterális kapcsolatok tekintetében. Ebből a bemutatásból az is kiérezhető, hogy ami jellemző a környező országokra (instabilitás, gazdasági-társadalmi problémák, nemzetiségi-etnikai ellentétek kiéleződése, stb.) nem jellemző Magyarországra – tehát az ország stabil. Ezt erősíti, hogy a következő bekezdésben már szerepel a „sikerül-e az országnak megőriznie, sőt tovább növelnie a térségben meglévő viszonylag előnyös helyzetét”¹¹⁵ kifejezés. Itt tehát újra megjelenik az, hogy Magyarország kiemelkedik a térség többi állama közül, élenjár a demokratikus átmenetben, és stabilitást jelent a régióban. A stabilitást erősíti, hogy a dokumentum szerint az ország maga belpolitikai tényezőkre kíván építkezni, úgy, mint a gazdasági fejlődésre, a szilárd demokratikus társadalom létrejöttére, és a társadalmi konszenzusra a biztonságpolitika tekintetében. Ez megerősíti azt a korábban jelzett feltételezést, hogy az ország saját magát, mint a térség stabil, demokratikus államának tekinti. A biztonságpolitika területén kiemelt helyen szerepel az euroatlanti szervezetekhez való közeledés, és a tagság elérése, s itt a felsorolásban a NATO, az EU és a NYEU szerepelnek. Itt a sorrend a korábbiakhoz képest már más, a NATO szerepel az első helyen az európai integráció helyett. A biztonsági garanciák kérdése továbbra is része a határozati javaslatnak, de tekintettel arra, hogy az európai biztonsági szervezetek egyike sem tud és hajlandó még ekkor kemény biztonsági garanciákat adni, a dokumentumban a saját erőre való támaszkodás szerepel. A regionális együttműködés valamint a szomszédos országokkal való kapcsolat is említésre került. Az első tekintetében felmerül a nyugati államok bevonása is a regionális együttműködésbe. A szomszédos országokkal való kapcsolatok jellegét „döntő jelentőségű”-nek titulálja – így a korábbi dokumentumokkal összevetve fontosabb szerepet kapott, ám a magyar kisebbségek helyzetét továbbra is figyelemmel kíséri az ország. Itt jelentős tényezőként említi meg újra, hogy az adott államban a kisebbségek helyzete fontos a bilaterális kapcsolatok szempontjából.

A dokumentumból tehát újból egy olyan Magyarország képe rajzolódik ki, amely a hányatott sorsú térségben (ahol instabilitás van jelen, a demokratikus

---

¹¹⁵ Részlet a 8624-es számú határozati javaslatból

átmenet nehézségei gazdasági, politikai téren jelentkeznek, konfliktusokkal terhelt) egy stabil pontot jelent. Az országban fejlődik a gazdaság, stabil a demokrácia, ezzel is utalva arra, hogy az európai reintegrációja nagyon jó úton halad. Habár a dokumentum kiemeli, hogy a biztonságpolitika, politikai fejlődés tekintetében nem versenyez más államokkal, mégis erre a versenyszellemre, az összemérésre utal az, hogy helyzetét viszonylag előnyösnek tekinti, mentes mindazoktól a problémáktól, amelyek a térség más államaiban bizony jelen vannak. A dokumentum hangsúlyozza Magyarország kiemelkedő helyzetét, szerepét, s ezzel mégis egyfajta versenyhelyzetre enged következtetni. Ám nem az integrációs tagság tekintetében jelenik igazán meg a versenyhelyzet – hiszen itt még nem tudták az euroatlanti integráció felé törekvő országok, hogy milyen tagsági kritériumoknak kell megfelelniük. A demokratikus berendezkedés, a stabil demokrácia mielőbbi elérése a cél – s ezzel a reintegráció Európába.

3.4. A 8959-es számú határozati javaslat

Az 1993 februárjában született 8959. számú határozati javaslat az utolsó előtti a vizsgált irományok sorában. A megfogalmazott célrendszer a korábbiakkal összevetve sokkal világosabb, jobban körülírt: megmaradt a szuverén államiság feltüntetése, amely kiegészült a belső biztonságra vonatkozó résszel – itt megjelenik a demokratikus berendezkedés említése.

Geopolitikai elhelyezkedését tekintve, Európába teszi az iromány az országot. Közép- és Kelet-Európa is megjelenik, továbbra is mint egy, az átmenet nehézségeivel küzdő, bizonytalanságot magában hordozó térség. A biztonság komplex módon való értelmezése mellett újra feltűnik annak oszthatatlan volta, valamint az ellenségkép hiánya – ez utóbbi momentum először jelenik meg a koncepció-változatok sorában. Mindenesetre, a pozitív képhez nagyban hozzájárul. Újra megerősítésre kerül, hogy az ország a nemzetközi normákat betartja.

A biztonságpolitikai környezet meghatározásánál Európa és a „térségünk” (szomszédok) egyformán fontosak. A szűkebb régiót (az ország és a szomszédai – itt azonban Ausztria, bár szomszéd, nincsen benne) olyan veszélyforrások jellemzik, mint: gazdasági elmaradottság, piacgazdaságra való áttérés nehézségei, évszázados megoldatlan problémák, diktatúrák örökségei, az új, demokratikus társadalmak

fejlődési problémái, egymás közötti kapcsolatok kezdetleges volta, nemzetek közötti konfliktusok, kisebbségek rendezetlen helyzete, ezzel összefüggő politikai, társadalmi instabilitás¹¹⁶. Ezekből eredően, az új koncepció-tervezet felsorolja a szervezett bűnözést, a bevándorlást és a menekültkérdést, mint az országra ható biztonságpolitikai tényezőket, s megemlíti, hogy a felsorolt aspektusok esetében néhányánál a nemzetközi szervezetekkel való együttműködés segíthet a biztonság garantálásában.

A biztonság garanciáját az EU teljes jogú tagságának elérésében látja az iromány (arra utalva, hogy a biztonság katonai dimenziója háttérbe szorult a hidegháborút követően, míg a gazdasági, politikai, emberi jogi, környezeti fontosabb szerepet kapott), de aktív szerepet vállalnak más szervezetek is, pl. a NATO, EBEÉ, NYEU, NACC, ET. Az EU tagságon túl, megjelenik a teljes jogú NATO és NYEU tagság gondolata. A tagság feltétele a demokratikus fejlődés bizonyos foka, nemzeti érdek tehát, hogy az egész térség demokratikus legyen, hiszen az a stabilitást is magával hozhatja, és az euroatlanti integrációs tagságot is. Itt nem érződik az, hogy az egyes államok a demokratizálódás különböző fokain állnak.

A szomszédsági viszonyok kapcsán a bizalom erősítésére, és az alapszerződésekre helyeződik hangsúly. A térség destabilizáló faktorai között tűnik fel a nemzeti kisebbségek jogainak tagadására alapuló politika, az intoleráns nacionalizmus – ezek a veszélyek már a korábbi verziókban is szerepeltek. A nemzeti kisebbségek problémájának megoldását elsősorban a nemzetközi együttműködésben látja az iromány. A határon túl élő magyar kisebbség helyzete, a határozati javaslat szerint, nagymértékben befolyásolja az ország biztonságát, jogaik biztosítását a jószomszédi kapcsolatok alapvető követelményének tekinti. Erősebben fogalmaz, mint a korábbi javaslatokban. Szerepel benne, hogy Magyarország elutasítja a meglévő határok erőszakos megváltoztatását, a lakosság etnikai összetételének mesterséges átalakítását.

A katonai tényezőjelentőségének csökkenése is megjelenik, amellet, hogy az ország nem mondhat le egy megbízható védelmet jelentő haderőről. Ugyanakkor a szuverenitást, függetlenséget, területi épséget elsősorban politikai eszközökkel kell garantálni.

---

¹¹⁶ A 8959. számú határozati javaslat alapján

A kiforrott biztonságpolitikai alapelv-javaslatból az tűnik ki, hogy az ország egy stabil, demokratikus berendezkedésű állam, békés, alapvetően Európában helyezi el magát, azon belül Közép- és Kelet-Európában, s szűkebb térségként az országot és szomszédait említi. Békés mivoltáról ad tanúbizonyságot, hogy leírja, nincsen ellenségképe, és biztonságát együttműködésen keresztül kívánja garantálni. Ugyanakkor negatív jelenségként értékeli az instabilitást, az intoleráns politikai erők megjelenését, a kisebbségi jogok csorbítására irányuló politikát – ezek azok a jellegzetességek, amelyek Magyarországra a dokumentum alapján nem jellemzőek. Figyelemre méltó, hogy az országot is magába foglaló térségben leírja a különböző veszélyforrásokat, de kiegészíti a listát olyan tényezőkkel, amelyek Magyarországra vonatkoznak, és amelyek abból eredhetnek, hogy a leírt veszélyforrások alapvetően a szomszédos országok némelyikében vannak jelen. Ebből is kiérezhető, hogy az ország stabilabb, mint a térség többi állama. A demokratikus berendezkedés fontosságát jelzi, hogy az euro-atlanti szervezetekbe való integrálódás kapcsán az érezhetően feltétel – s Magyarország érdekelt abban, hogy a szomszédos, a demokrácia útjára lépett országok is az említett szervezetek tagjai legyenek. Mint minden határozati javaslatban, itt is szerepel a kisebbségek helyzete, mint a jószomszédi kapcsolatok alapja. Érdekes momentum, hogy a katonai aspektus tárgyalásánál a haderő megnevezést használja az iromány, amelynek kicsit militáns felhangja van.

3.4. A biztonságpolitikai alapelvek vitája és elfogadása

A határozati javaslatok sorában a 8999. számú az utolsó, ennek minimális változtatása került elfogadásra az Országgyűlés 1993. március 2-ai ülésnapján. A 8959-es irományhoz képest nem sok változás fedezhető fel. Az egyik, hogy szövegben az szerepel, hogy az EK teljes jogú tagságának elnyerése *alapvetően* garantálja az ország biztonságát. Kimaradt a következő mondat: „Tekintettel arra, hogy a szomszédos államokban nagy számú magyar kisebbség él, biztonságunkat nagymértékben befolyásolja a kisebbség helyzetének alakulása”. További változtatás, hogy a haderő megnevezés helyett fegyveres erők szerepel, valamint a doktrína szó helyett az alapelvek kifejezést használja.

Az alapelv javaslat ezekkel a változásokkal finomodott. Az első helyen említett eltérés utal arra, hogy az EK tagság nem kizárólagos garanciája az ország

biztonságának – ez nyitást feltételez a többi szervezet felé is. A határon túli kisebbség helyzetével kapcsolatos megjegyzés kihagyása tovább finomítja az irományt. A magyar kisebbség helyzete továbbra is fontos marad, de a helyzetük alakulását nem éli meg fenyegetésként az ország. A haderő szó helyett a fegyveres erők kifejezés használata is békésebbnek hat.

Az Országgyűlés által 1992. március 3-án elfogadott 11/1993. (III. 12.) számú határozat is változott egy kicsit a 8999.-es határozati javaslatához képest. A változás annyi, hogy az elfogadott biztonságpolitikai alapelvekből kimaradt a fegyveres erőkre vonatkozó részt, valószínűleg a honvédelmi alapelvekkel való átfedés elkerülése végett.

Az elfogadásra került biztonságpolitikai alapelvek egy olyan Magyarországot mutatnak be, amely Európa része, azon belül pedig Közép- és Kelet-Európa részét képezi, azonban kulturális, értékrendbeli szempontból a nyugat-európai térségbe tartozónak vallja magát. Biztonságára is ezen területek folyamatai hatnak. Az átmenet nehézségeivel küzdő térséget zaklatottként mutatja be, potenciális veszélyeket bemutatva, s a leírásból érződik, hogy Magyarország stabil pont ezen a területen, s inkább földrajzi a kötődése, mintsem értékrendbeli. Értékeket tekintve a stabil demokrácia elérésének célja és az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás álma az, ami közös lehet a térségben. Azonban a negatívként leírt folyamatokat tekintve a dokumentumból az tűnik ki, hogy azok az országokra nem jellemzőek, éppen ellenkezőleg, mintegy ellenpólusként szerepelnek. Ha a mi és ők kategóriákban gondolkodunk, azt láthatjuk, hogy van egy ők tábor, a nyugat-európai országok tábora, az euroatlanti integráció, amely a stabil demokráciát, az európai értékekhez való visszatérést jelképezi. Logikusan a mi tábor a volt szocialista országok alkotta térség lenne – ám ez csupán részben igaz, és inkább földrajzilag, történelmileg (ez alatt azt értve, hogy a hidegháború végén minden ország megindult a demokratikus átalakulás útján). A térség azonban nem egységes az irományok alapján. Ami érdekes, az az, hogy igazán csak a szomszéd országokat tekinti át a dokumentum, távolabb nem néz - s ebben a tekintetben Magyarország nem érezte igazán a térségbe tartozónak magát, a mi csoport tagjaként. Erre utalnak a negatív folyamatokra való utalások, az instabil régió bemutatása azzal, hogy az ország ezzel szemben stabil pont. Ha el akarjuk helyezni Magyarországot, valahol a két csoport között van: értékrendjét, fejlődését, a

demokratikus átmenetben elfoglalt helyét tekintve közelebb érzi magát a nyugati részhez, mint a térséghez. Ugyanakkor azzal, hogy a dokumentumok hangsúlyozzák azt, hogy a demokrácia megszilárdulása és a térség országainak az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozása nemzeti érdek is, arra utal, hogy nem akarja az ország magát teljesen különállónak tekinteni a térségben. Fontosnak tartja az ország a határain túl élő kisebbségek helyzetét, ám ez az elfogadott verzió szerint csak a jószomszédi viszonyokban játszik szerepet, nem a veszélyeztetettség-érzet alakulásában.

3.4.1. A bizottsági viták

A biztonságpolitikai alapelvek és javaslatok által mutatott képet nagyban árnyalják azoknak a vitáknak a tapasztalatai, amelyek során ezen irományok megszülettek. A bizottsági (külügyi és honvédelmi) viták és a parlamenti általános viták kerülnek áttekintésre jelen fejezetben. A bizottsági vitákat tekintve, az Országgyűlési Könyvtár dokumentumai között nyilvános kutatásra egyetlen bizottsági anyag volt bocsátható, mégpedig a külügyi és honvédelmi bizottság 1992. május 13-ai ülése¹¹⁷, amikor is a korábbiakban bemutatott határozati javaslatok közül az 5699. számú került megtárgyalásra. Az Országgyűlés általános vita keretében 1993. február 16-án, majd március 2-án tárgyalta a biztonságpolitikai alapelveket, azok közül is a 8999. számú javaslatot.

Az 5699. számú országgyűlési határozati javaslat összevont bizottsági vitája a már korábban bemutatott irományt, az abból kihámozható biztonsági képet tovább árnyalja. Az iromány tárgyalásának bevezetőjében az előterjesztő, Katona Tamás (MDF) államtitkár hangsúlyozta, hogy 1991-ben nagy változásokon ment keresztül a világ (például megszűnt a Szovjetunió). A biztonságpolitika feladataként említi a „magyar biztonság igényei” rendszerének összefoglalását – itt maga a „magyar” szó használata elgondolkodtató – valószínűleg az ország szinonimája, és nem mint nemzetiségre utal. Célként megjelenik már a bevezető elején, hogy az ország belátható időn belül integrálódjon az Európai Közösségekbe – ezzel biztonságát is garantálva. Kitér Katona arra, hogy a kontinens szervezetei keresik új szerepüket, és

---

¹¹⁷ Jegyzőkönyv az Országgyűlés honvédelmi és külügyi bizottságának 1992. május 13-án, szerdán, 13 órakor, az Országház Kongresszusi termében megtartott együttes üléséről.

az új szereposztást egymás között. A NATO-t tekintve, nem kérdőjelezi meg fennmaradását, úgy tekinti, hogy nagy feladatok várnak még rá. A teljes jogú tagság igénye nem kerül említésre, reálisan egy az EK-val való társult viszonyhoz hasonló együttműködést tart az államtitkár elképzelhetőnek.

A veszélyekről beszélve, kiemeli Katona Tamás (MDF), hogy a biztonság nem katonai dimenziói azok, amelyek fontosság váltak a kilencvenes évekre – ezt maga az iromány is megerősíti. A veszélyek közül négyet emel ki. Első helyen említi – és ez talán a fontosságot is sugallja – a nacionalizmus feléledését „Kelet-Európában”, azon államokban, ahol a demokrácia felé kevés elmozdulás történt. Nem lehet tisztán kivenni, hogy a térségbe tartozónak tekinti-e Magyarországot, az viszont érezhető, hogy az ország semmiképpen sem tartozik az említett államok csoportjába. A második helyen kerül említésre a menekültkérdéssel kapcsolatba hozható gazdasági-szociális dimenzió – miután az országnak foglalkoznia kell az esetleges menekültek beáramlásától, akik gazdasági és szociális okból hagyják el hazájukat, azt sugallja, hogy Magyarország jól teljesít ezen a téren. Itt nem világos, hogy honnan származó menekültek miatt kellene kiemelten foglalkozni ezzel a kérdéssel. A határon túl élő magyar kisebbségek ügye is megjelenik, azzal, hogy ezt a kérdést mindig egyfajta „magyar mániának” tekintették a nemzetközi fórumokon – ám a bipoláris világ szétesésével a rendezetlen nemzetiségi-etnikai viszonyokból adódó problémák megmutatták a terület fontosságát – egyfajta öngazolást érezhetünk a sorokból. Utoljára emeli ki az államtitkár a katonai veszély jelenlétét, utalva a jugoszláviai helyzetre.

Magyarország helyét és a térséget tekintve, említésre kerül, hogy az ország „jobbára hozzánk hasonló méretű országokkal”¹¹⁸ van körülvéve, és a szomszédok száma megnőtt – itt megjelenik az is, hogy különböző politikát lehet folytatni az egyes szomszédok tekintetében. Katona Tamás (MDF) kitér arra, is, hogy a magyar biztonságpolitika nem kirekesztő, törekszik arra, hogy a térség országai is csatlakozzanak a nemzetközi szervezetekhez – itt megjelenik az is, hogy ha kimarad valamely ország, akkor diktatórikus fejlődést is mutathat. A továbbiakban az együttműködés kapcsán egy a térséghez (ahová Magyarország és szomszédai tartoznak) köthető jelenségről szól: „a nacionalizmus bővületében minimális az

---

¹¹⁸ Forrás: jegyzőkönyv az Országgyűlés honvédelmi és külügyi bizottságának 1992. május 13-án, szerdán, 13 órakor, az Országház Kongresszusi termében megtartott együttes üléséről

együttműködési készség”. Megemlíti, hogy ez elszigetelődéshez vezet. Az nem derül ugyan ki, hogy mely országokra érti ezt a felszólaló, de az tükröződik, hogy az ország mentes ettől a problémától. A szomszédokkal való kapcsolatok nem felhőtlen voltát megerősíti újra a felszólaló – ennek okát az adott országban érzékelhető előítéletekre vezeti vissza – a remény is megjelenik a közelgő választások kapcsán. Érdekes momentum, hogy a kapcsolatok javulását, az együttműködési késztetés erősödését attól várja, hogy a gazdasági kapcsolatok megélnék, és az adott ország gazdasági helyzete javul.

A haderő kapcsán kiemeli a demokratikus átalakítást, a demokratikus kontroll erősítését, valamint megjelenik az, hogy az országnak nincsen előre kialakított ellenségképe – csak védelmi jellegűek a hadsereg feladatai.

Király Béla (SZDSZ), a honvédelmi bizottság tagja kiemeli, amit maga a dokumentum is hangsúlyoz: fontos a szilárd demokratikus társadalom és a biztonságpolitika területén a nemzeti konszenzus. Kritikával illeti az iromány Nyugat-Európával kapcsolatos részét, mondván, hogy a kapcsolatoknak kizárólag a gazdasági jellegét említve túlegyszerűsítik azokat. A szomszédos országok kategorizálásával kapcsolatban a képviselő nem tartja szerencsésnek, hogy ilyen formában jelenjen meg a felsorolás (néven nevezve az országokat és a problémákat). A személyes nézetek azonban a felszólalásban megjelennek: Románia tekintetében kiemeli a nacionalizmus létét, Csehszlovákia tekintetében a bizonytalanság felvetését nem tartja szerencsésnek.

Mécs Imre (SZDSZ) honvédelmi bizottsági tag is értékelte röviden a határozati javaslatot. A sorrendiség problémáját vetette fel: először a biztonságpolitikai alapelveknek kellett volna elkészülnie a védelempolitikai alapelvek helyett. Felvetette azt is, hogy miért nem egy dokumentum tárgyalja a két alapelv csomagot. Érdekes momentum, hogy utal rá a képviselő, hogy az alapelveket olyanok is olvasni fogják a környező országokban, akik „kifejezetten rosszindulattal, rossz szándékkal viseltetnek Magyarországot iránt”. Emellett a félremagyarázások elkerülésére is felhívja a figyelmét. Ez utóbbi visszautal arra a sokszor említett gondolatra, hogy a szomszédi kapcsolatok területén problematikus az ország helyzete. Az országok kategorizálását nyílt dokumentumban nem tartja helyesnek, és úgy látja, hogy a kisebbségvédelem területén a jövőben Szerbia helyzetéből adódóan partner lehet. A térség gazdasági helyzetének értékelésénél

sem tartja szerencsésnek a negatív kép festését – helyette a gazdaságnak, mint a biztonság egy dimenziójának fontosságát hangsúlyozná, pozitívabb képet sugározva az olvasó felé. Kiemeli azt is, hogy a térség stabilizálásában érdekelt az ország, hogy a környező államokban is kiszámíthatóbb legyen a gazdaság, a demokrácia útján ne torpanjanak meg. A NATO-val kapcsolatban a dokumentumból hiányzó elemet említi, mégpedig az átláthatóság biztosítását, éppen a bizalomépítés tekintetében. A biztonság tényezőinek felsorolásából hiányolja a környezeti biztonság említését, említve, hogy a környezetvédelem súlya és fontossága növekedni fog az elkövetkező évek során. Végül, hosszúnak találta a szöveget.

Rockenbauer Zoltán (FIDESZ), a külügyi bizottság tagja, nem biztos abban, hogy a biztonságpolitikát egy évtizedre előre meg lehet határozni az adott nemzetközi helyzetben. Pozitívan értékeli a NYEU-ba vetett bizalmat, ám elmondja, hogy a szervezet egyrészt nem olyan biztonsági garanciákat ad, mint amelyet az ország szeretne, másrészt pedig a társult tagság tekintetében nem a volt kommunista országokat célozzák meg a NYEU országai. Ő sem tartja szerencsésnek a szomszédos országok osztályozását, inkább a kapcsolatok építésének lehetséges útjára kellene koncentrálni.

Fodor András Attila (MDF) külügyi bizottsági tag kommentárjában megjelenik az, hogy az ország hosszú idő múltán lett újra szuverén állam, és ennek biztonságpolitikai, energiapolitikai, stb. vonatkozásai vannak. Az ország elhelyezkedését tekintve, a szűkebb környezetként említi a szomszédokat, tágabbként pedig a nyugat-európai integrációt, de megemlíti, hogy a szovjet utódállamokat sem szerencsés figyelmen kívül hagyni. A szomszédos államok kategorizálását ő sem tartja jónak. Az európai integrációs tagságot tekintve, felmerül a vizsgaszemlélet, miszerint bizonyos vizsgaállomásokon kell végigjutnia Magyarországnak ahhoz, hogy eljusson az EK-ba.

Hegedüs István (FIDESZ) külügyi bizottsági alelnök hozzászólásában felveti a biztonsági garanciák kérdését, mégpedig abban a viszonylatban, hogy mi történne egy az ország és valamelyik szomszédja között fellépő konfliktus esetében. Kérdéses ez azért, mert nincsen a nemzetközi szervezetek részéről az ország biztonsága garantálva.

Kéri Kálmán (MDF) honvédelmi bizottsági tag felszólalásában elég kritikusan jellemezte az országot: „Állapodjunk meg abban, hogy gyengék vagyunk, ezért óvatosan kell politizálnunk!”¹¹⁹ Utal a határon túli magyarság helyzetére, és szilárd magyarság-tudatot tükrözött a véleménye.

Szombati Béla külpolitikai szakértőként szolt az alapelv-tervezetekhez. A NYEU és a NATO kapcsán elmondta, hogy az anyagból úgy tűnik, hogy a két szervezet közül az elsőként említett áll a magyar törekvések középpontjában, ugyanakkor nem szerencsés háttérbe állítani a másikat sem, tekintve, hogy még nem látható tisztán, milyen szerepet fog játszani a jövőben.

Összességében, nem folyt le parázs vita az alapelv-tervezetekkel kapcsolatban, a felszólalók hozzáfűzték saját mondanivalójukat. Amiben egyetértettek, az az, hogy az anyagban nem szerencsés szerepeltetni a szomszédos országok kategorizálását, valamint az is kitűnt, hogy a szomszédos kapcsolatok területén van mit javítani az országnak. Az integrációs szervezetek kapcsán az EK mellett a NYEU és a NATO jelent meg markánsan, itt dilemmaként tűnt fel a minél szorosabb együttműködés reális volta, illetve a társult tagság kérdése és a biztonságpolitikai garanciák területe. Az olvasottak alapján elmondható, hogy földrajzi értelemben nem volt vita arról, hogy az ország Európa része – itt nem specifikálták, hogy mely része. A felszólalásokban nem érződött már annyira a hidegháborús múlt öröksége – nem volt speciális hangsúly a szuverén államiságon, a nemzeti konszenzuson – egyre inkább természetes dologként kezelték. A demokrácia fennállásának és a piacgazdaság működésének fontossága megjelent, mint az európai lét eleme. A határozati javaslat szövegezéséhez képest sokkal visszafogottabban jelent meg a határon túli magyar kisebbség ügye, nem volt a vita központi eleme. Kevés szó esett a szovjet utódállamokról, és az ország viszonyáról – ez is tükrözi, hogy a hidegháborús korszakot lezártnak tekintik, de utal arra is, hogy nem tartja kiemelten fontosnak az adott térséget a magyar külpolitika szempontjából, ami – tekintettel az ország energiatüreltségére – átgondolásra szorult volna. Az általános kép, ami kihámozható a felszólalások alapján, az az, hogy az ország európai ország, közeledik a tagság reményében az integrációs szervezetekhez, fontosnak tartja a kisebbségvédelmet, problémák akadnak a

---

¹¹⁹ Jegyzőkönyv az Országgyűlés honvédelmi és külügyi bizottságának 1992. május 13-án, szerdán, 13 órakor, az Országház Kongresszusi termében megtartott együttes üléséről

szomszédságpolitikájában, veszélyként a szomszédos országokban a nacionalista nézeteket valló politikai csoportosulások előretörését tartja előtérben, demokratikus ország, piacgazdaság működik benne.

3.4.2. Az országgyűlési vita

A Magyar Köztársaság Országgyűlése két alkalommal bocsátotta vitára a biztonságpolitikai alapelvekkel kapcsolatos irományt. Először az 1993. február 16-ai ülésnapon került sor az iromány általános vitájára.

Több helyen kihangsúlyozásra kerül, hogy a biztonságpolitikai alapelvek hosszas konzultációt követően születtek meg, és konszenzus áll mögöttük. Ez az elem, amely a bizottsági viták alatt is sorra felbukkant, a legitimáció fontosságára utal, valamint nemcsak a politikai, hanem a társadalmi támogatottságra is (tekintve, hogy szakértők sorát vonták be az alapelvek kidolgozásába). Jeszenszky Géza külügyminiszter terjesztette elő a biztonságpolitikai alapelveket. Előterjesztésének egyik fontos mondata a következő:

„A béke és a biztonság a nemzetek életének talpköve, a legvalódibb létkérdés”¹²⁰

Eszerint a béke és a biztonság egymásnak nem alárendelt, hanem egy szinten álló, összetartozó fogalmak, fontosságukat két kifejezés, a talpkő és a legvalódibb létkérdés is hangsúlyozza. Érdekes részlet, hogy az államok, vagy országok kifejezés helyett a nemzetek kifejezés áll a mondatban.

Magyarország – mind földrajzi, mind pedig politikai – helyét tekintve, egyrészt szerepel a Közép-Európa megnevezés, másrészt „kontinensünk keleti fele” kifejezés is. A „mi” képbe tehát az európaiság beleivódik, azzal, hogy a térség fontosságát is hangsúlyozza a beszélő – ez arra is utalás lehet, hogy a hidegháborút követően a térség országait tömörítő szervezetek – a VSZ és a KGST- megszűntek létezni,

A magyarországi helyzet tekintetében korábbiakban leírtuk, hogy a felszólaló az országot Európa középső részének keleti felébe, illetve egyes esetekben keleti felébe illesztette. A térség fontossága is kiemelésre került, annak

---

¹²⁰ Jeszenszky Géza külügyminiszter felszólalása. Az Országgyűlés 1993. 02. 16-án tartott ülésének jegyzőkönyve.

kapcsán, hogy a nagy történelmi változások erről a területről indultak ki. Ugyanakkor a régiót a történelem sodrása nem érintette szerencsésen, hiszen a hidegháború során a térség a dinamikusan fejlődő nyugati résztől elszeparálódott, politikailag is elnyomás alá került. A kilencvenes években oly gyakori gondolat volt ez, azzal együtt, hogy a felszólalásokban sokszor szerepelt az a nézet is, hogy az új világpolitikai helyzet lehetőséget ad a térségnek, így Magyarországnak is arra, hogy visszatérjen Európába, vagy, ahogy az idézett felszólalásában Jeszenszky külügyminiszter kifejtette, „most lehetőséget kaptak,...hogyan visszatérjenek közös hagyományaikhoz”. Tehát, ez is kifejezi, hogy az ország európai ország, a hagyomány, mint a közös identitás egyik építőeleme a történelem alakulása ellenére sem szakadt meg. Ugyancsak az Európához való tartozást fejezi ki a „világrészünk” kifejezés is, ami a „mi” csoport erősítését is aláhúzza. Milyen szerepben? Mindenképpen pozitívban, mégpedig egy jobb világ létrehozásáért történő erőfeszítésben.

A biztonságot veszélyeztető tényezők közül a külügyminiszter kiemeli a nemzeti, nemzetiségi feszültségek, a dezintegráció, a szélsőséges csoportok előretörése, az átmenet válságai, a felhalmozódott és az újonnan felmerült problémákból adódó helyzetek. E tényezők kapcsán az olvasó érezheti, hogy a felszólaló azoknak nemcsak a régióban való megjelenését említi, hanem egész Európára való ráhatását is. Ezzel is aláhúzza a térség fontosságát, s az elmondottak azt az asszociációt is magukban hordozzák, hogy a Nyugat ne hagyja magára a térséget, hanem segítsen a problémák megoldásában. Annak ellenére azonban, hogy a fentiekben említett veszélytényezők jelen vannak, maga a térség már demokratizálódott, a demokratikus folyamatoknak a megerősödését, elmélyítését célozza meg. A piacgazdaságra való áttérés mint a térségben kitűzött cél megjelenik, a szóhasználatból ítélve annak kialakulása talán kicsit lassúbb, mint a demokratikus berendezkedésre való áttérés. Megjelenik az európai integrációba való bekapcsolódás célkitűzése is.

Az előzőekben szó volt többek között a biztonságpolitikai veszélyekről, ezek kikerülését két dolog segítheti, az egyik a nyugat-európai közösségbe való integrálódás, a másik pedig a jószomszédi kapcsolatok kialakítása. Ebben az esetben a nyugat-európai közösség az intézményesült együttműködést jelképezi,

tekintve, hogy a kilencvenes évek elején a NATO csatlakozás még vágyálom volt, közelebbinek tűnt az EU-ba való integrálódás.

Milyen Magyarország szeretne csatlakozni az európai intézményrendszerhez? Egy olyan ország, amely stabil demokrácia, s amely a nyugati országoknak megbízható partnere lehet. A küzdelemre, erőfeszítésre utal az „eredményei” kifejezés, s az akaratra, hogy egy új „mi” csoport, egy új közösség részévé váljon az ország. A felszólaló itt nem az ország belülről jövő képét festi le, hanem a mások által látott képet, ezzel is erősítve azt, hogy az állam valóban érdemes arra, hogy a nyugati közösség integráns részévé váljon.

A térséget – a „mi” közösséget – nem egységes területnek írja le. Egyrészt, nem minden szomszédos országgal problémamentes Magyarország viszonya, itt a nemzeti kisebbségek helyzetének nem megnyugtató volta az egyik fő ok. Utalás történik a volt Jugoszlávia területén dúló háborúra, mint nyugtalanító elemre. Ugyanakkor a fegyveres konfliktus jelenléte nem tűnik elsődleges veszélynek, ennek kapcsán a rendezés kerül előtérbe. Úgy tűnik, hogy inkább a perspektivikus cél, az euroatlanti integráció elérése a fontosabb. A nemzeti kisebbségek helyzetének rendezése tekintetében pedig a kisebbségi jogok kiterjesztése elsődleges, az autonómia, mint a demokrácia alapja. Ezen a területen pedig a felszólaló élenjárónak tekinti az országot.

Garanciákat nem igazán említ a felszólalás – ennek az is egyik oka, hogy nem voltak kemény biztonsági garanciái az országnak. Az ország biztonságát egyrészt a nyugat-európai közösségbe való integráció által, másrészt a jószomszédi viszony ápolásával szeretné megteremteni az ország – ezek lennének a biztonsági garanciák. Az ország szinonímájaként szerepel a nemzet szó. A hovatartozást a Kelet- ill. a Közép-Európa, és az európai kifejezések jelzik.

Kovács László (MSZP) felszólalásában elhangzik egy nagyon fontos önkép elem, amely a bizottsági viták során már feltűnt, és az országgyűlési határozat általános vitájában még felbukkan, ez pedig a kis ország kifejezés Magyarországgal kapcsolatban. Megjelenik a szuverén államiság, a függetlenség is az országgal kapcsolatban, valamint a területi épség – mindazok a jellegzetességek, amelyek a bizottsági viták során is felbukkantak. Ugyanakkor itt utalás történik a biztonság komplex voltára, és oszthatatlanságára – ez pedig összefüggésben állhat azzal a

kilencvenes évek elején fennállt helyzettel, hogy az ország biztonságának nem igazán voltak külső garanciái (természetesen az ENSZ Alapokmánya érvényesült). Nem jelent megoldást ebben a szituációban az elzárkózás, rivalizálás (itt valószínűleg a térség államai közötti versengést érti a biztonsági garanciáért). Megjelenik a felszólalásban az az ugyancsak többször hangoztatott elv is, hogy az országnak nincsen ellenségképe. Azok tekinthetők ellenségnek, akik tetteikkel bizonyítják rossz szándékukat.

A veszélytényezők közül a térség instabilitását emeli ki a felszólaló – ugyanakkor érezhető, hogy az említett instabilitás az országra nem jellemző. Felhasználható eszközök között pedig kizárólag békések találhatók: így a külpolitika, a nemzetközi kapcsolatok építése, a nemzetközi normák betartása, békefenntartás, stb. a biztonsági garanciák tekintetében megjelenik az euroatlanti szervezetekhez való fokozatos csatlakozás. A szervezetek közül pedig sorrendben az EBEÉ, NATO, NYEU, Észak-atlanti Tanács, EK, ET.

Végül kiemelendő, hogy utalás történik a konszenzus meglétére a biztonsági alapelvek tekintetében.

Csóti György (MDF) felszólalásában is kiemelésre kerül az alapelvek megírását övező konzultáció, valamint a konszenzus, amely nem csupán politikai, hanem társadalmi. A magyar önkép kapcsán az európaiság jelenik meg, amellet, hogy a magyar identitás is megmaradjon – ennek az identitásnak a része a nemzeti kisebbségek kérdésének rendezése.

A nemzetközi szervezetek és a tagságuk kérdése kapcsán, első helyen az EK szerepel – ez megerősíti azt a feltételezést, hogy a kilencvenes évek elején az EK/EU csatlakozást közelebbinek ítélték meg, mint a NATO csatlakozást. Az EBEÉ is sorozatosan, mint a legfontosabb biztonságpolitikai fórum jelenik meg, ezt legtöbbször azzal indokolták, hogy a tagsága nagyon széles. Emellet azonban szerepel az az igény is, hogy a NATO és a NYEU teljes jogú tagjává váljon az ország – ehhez azonban erőfeszítést kell kifejtteni, vagyis még nincsenek meg azok a feltételek, amelyekkel az áhított „ők” csoport befogadna.

Újra megjelenik a kisebbségek védelmének jelentősége, illetve az, hogy ez a térségben a biztonságpolitikába ágyazódott kérdés, olyannyira, hogy az ország esetében a szomszédsági kapcsolatok egyik sarokkövéként szerepel. Ezzel

kapcsolatos a veszélyforrások között szereplő nemzeti, kisebbségi kérdés rendezetlensége, de felsorolásra kerül a gazdasági elmaradottság és a rendszerváltással járó nehézségek területe. Itt megjelenik újra az az elem, ami már korábban is, vagyis, hogy az ország környezetét érintő problémák nem csupán a térség problémái, hanem össz-európai ügyek, így megoldásuk is összefogással lehetséges, amely mellett regionális együttműködésre is szükség van. Itt az európai összefogás (külső garanciák keresése) mellett az Európához való tartozás is megjelenik. Az identitás része az is, hogy mit ítél el az adott állam. Az ország esetében a felszólaló az erőszakos határmódosítást, az etnikai viszonyok mesterséges megváltoztatását, valamint az etnikai tisztogatást emelte ki.

Szent-Iványi István (SZDSZ) az általános vita során elsőként a biztonságpolitikai alapelvek létrehozását megelőző egyeztetésre hívta fel a figyelmet. Majd az ő esetében is megjelenik az az önkép, amely szerint az ország kis ország, nem szeretne semmilyen konfliktus részévé válni. Magyarország elhelyezkedését tekintve, és a környezetről szólva, a felszólaló sem vélekedik a biztonsági környezetről pozitívan: örvénylőnek, számtalan veszélyt és kockázatot tartalmazónak írta le.

A garanciák tekintetében a külső garanciák foghíjas voltára utal az, hogy a képviselő tökéletesnek akkor tekintené azokat, amennyiben az ország a NATO illetve a NYEU teljes jogú tagja lenne. Így csupán a korlátozott garanciák megszerzésére van lehetősége Magyarországnak.

Harmadszorra is találkozhat az olvasó a kis ország kifejezéssel Magyarország szinonimájaként. A kicsinység érzése – a felszólaló szavaiból kivéve – veszélyérzettel is párosul: ellenséges szándékú erők egy kicsi (és a kontextusból véve gyenge) országot könnyebben megtámadnak, mint egy jelentősebb erejű államot. Arról nem is beszélve, hogy az előzőekben a külső biztonsági garanciák hiánya jellemző az akkor fennálló helyzetre. Így cél volt, hogy az ország biztonságát az összeurópai biztonságához kössék. Magyarország képe kapcsán felbukkan a felszólalásban az ország hányatott történelmére való visszautalás („tragikus”, „katakлизma”), itt a nemzet szó használata vonatkozhat arra a keserű tapasztalat szókapcsolattal összekapcsolva, hogy az első világháborút lezáró béke értelmében a magyarság jelentős része az új határokon kívül ragadt. A régi logika szókapcsolat az erőszakos határmódosítások politikájára utal, amelyet az ország már

elavultnak tekint – ezzel is közelebb van az európai értékekhez. A hidegháború utáni Európa (vagy ahogy a képviselő fogalmaz: „a Maastricht utáni Európa”) egy modern Európa, amelyben az eszmék és értékek szabad áramlása valósul meg. Ennek a Nyugat-Európának szeretne Magyarország a tagja lenni, ebbe a „mi” csoportba szeretne tartozni. A határok falakhoz való hasonlítása összekapcsolódik az akkori modernnek nevezett Európa képpel, jelezve, hogy a hidegháború alatt az ország el volt zárva az európainak vallott eszméktől és értékek áramlásától.

Magát a biztonság fogalmát széles értelemben véve használja a képviselő, éppúgy, mint a többi felszólaló. Némileg újdonság a felszólalások között, hogy a képviselő megemlíti a belső biztonság fontosságát – azt, hogy szélsőséges csoportok országon belül ne tudjanak előretörni. Érdekes, hogy a belső biztonság kapcsán nem a demokrácia, a kialakult demokratikus rend veszélybe sodrása került elő, hanem a külső megítélés és a biztonság. A külső megítélés köthető ahhoz, hogy az ország számára a kilencvenes évek elején fontos volt az európaiság, az európai hagyománnyal, értékekkel való azonosulás hangsúlyozása, valamint ezekkel összefüggésben az, hogy a Nyugat minél hamarabb befogadja az országot az integrációs szervezetekbe, ezzel is demonstrálva az ország európai mivoltát. Ez utóbbira utal az is, hogy Magyarország „európai környezetbe” való „beágyazódására” utal. A térséget tekintve amennyiben az egész térség biztonsága nő, úgy egyes országoké is nő, így törekedni kell minden ország integrációs szervezetekbe való felvételére. A környező országok tekintetében kissé negatív a felvázolt kép, ugyanis a 19. századi modellt valló (régis logika?) országok csoportjáról beszél a képviselő, amelyekre jellemző a nacionalizmus. Itt a virulens szó használata erősen negatív hatást kelt. Ebből a jellemzésből az is kiderül, hogy milyen értékekkel nem azonosul az ország, tehát az identitásába mi nem tartozik bele: ez pedig a „virulens” nacionalizmus, a régis logika, az erőszakos határváltoztatás logikája.

Újra megjelenik, hogy a biztonság területén nincsen verseny, az együttműködés a célravezető – ez már korábban is megjelent. Felbukkan újra, hogy az országnak nincsen ellenségképe.

Horn Gyula (MSZP) felszólalásában megismétlődik egyrészt a komplex biztonságfelfogásra való utalás, másrészt a kor újdonságát hangsúlyozó jellemzők. A régi időkre, a hidegháború korára való utaláskor negatív jelzők jelennek meg,

mint a külpolitikai kényszer, elveszett önállóság. Az olvasó számára felmerülhet, hogy amennyiben a régi rendre a korábban említettek voltak jellemzőek, úgy az új, hidegháború utáni rend meghozta a külpolitikai szabadságot és az önállóságot, vagy ha szinonimaként használhatjuk, a függetlenséget és a szuverenitást. Az orientációt tekintve a képviselő a „Nyugat felé törekszünk” kifejezést használta, amiből leszűrhető az, hogy eddig a Kelet része volt az ország, viszont az is, hogy akkor valahol a Kelet és a Nyugat között volt. A Kelet további negatív jellemzést kap azáltal, hogy Oroszországot és az utódállamait kihívásként jeleníti meg a képviselő. Érdekes a civilizált világ kifejezés az orosz kihívással együtt említése – vajon a volt Szovjetunió utódállamai nem a civilizált világhoz tartoznak? Ugyancsak érdekes, hogy az említett kihívás esetében nem a Nyugat szerepel, hanem Európa – s ennek Magyarország része a korábbiak alapján.

Felbukkan a múlt tapasztalatainak megidézése, ennek alapján a múlt tragikus, anyagi és emberi veszteségekkel terhes – ám a tragikusság okaként a felszólaló a szomszédokkal való problémás bánásmódot említi. Az akkori helyzettel kapcsolatban elmondja, hogy a térség nem stabil, hanem feszült, szélsőségek vannak jelen benne, és konfliktusokkal tarkított. A térségbeli helyzet veszélyeket hordoz magában, amelyre Nyugat-Európának is figyelnie kell. Itt tehát több fontos dolog villan fel. Egyrészt, a közvetlen biztonsági környezet kerül bemutatásra – ez a biztonsági környezet veszélyekkel, kihívásokkal teli, szélsőségek is vannak jelen. A Nyugatnak a figyelmét erre fel kell hívni – tehát a közvetlen környezetünk, és az ország sem része a Nyugatnak. Ugyanakkor az ország elkülönül a negatív helyzetű környezettől, rá nem jellemző a korábbi helyzetleírás.

Két szervezet említése fontos még, az egyik az EK, amelynek kapcsán a felszólaló már a tagság kritériumait szeretné olvasni, a másik pedig a NATO, amelynél halványan jelenik meg a tagság igénye.

Horváth László (FKgP) képviselő felszólalásában szólt a hidegháborús időszak és a kilencvenes évek elejének világáról. A már korábban is leírt kettősség itt is megjelent. Míg az 1991 előtti időszakban a „kényszerszövetség”, a „segédcsapat szerep” volt jellemző, addig a kilencvenes évekre a szabadon választott szövetség és az egyenrangú szerep dominál. A régi rendszerben kialakult nacionalizmus és sovinizmus az újban életre kel, és veszélyt jelenthet. A felszólalásban elkülönül a fejlett világ és a fejletlen – a nyugati integráció tartozik a

modern, fejlett részhez a kontinensen – a képviselő szerint az országnak itt kell megtalálnia a helyét.

A biztonság is más: a hidegháborút követően a szabadságon alapuló biztonság a jellemző, korábban az ellentéte, az erőszakon kinőtt biztonság volt jelen. Még egy ellentét megjelenik ebben a kontextusban, a statikus régi és a dinamikus új ellentéte. Ugyanakkor a térség az újonnan kialakult demokráciák világa.

Rockenbauer Zoltán (FIDESZ) is kitért a konszenzus fontosságára, valamint a biztonság komplex voltára. A biztonsági garanciák tekintetében a közvetettek dominálnak. A környezet kapcsán megjelenik a sovinizmus és nacionalizmus léte – ez azonban kizárólag külső fenyegetés lehet. Tehát az országon belül egyik jelenség sem domináns. Az ország helyét tekintve a nyugati integrációs intézményekhez csatlakozni kívánó ország jelenik meg, amely azonban még nem része a Nyugatnak. A képviselő szóba hozta a hidegháborús és az azt követő időszak rendszerét: a hidegháború alatt elnyomás érvényesült, míg utána a szuverenitás visszaállt, ám a közvetlen biztonsági garanciák hiányoznak. Az országról kialakuló képet tekintve a felszólaló kis országgént jelenítette meg Magyarországot, korlátozott képességekkel, s ezzel indokolja a nyugati integrációs szervezetekhez való csatlakozás szükségességét.

Karcsay Sándor (KDNP) képviselő a biztonsági környezetről szólva utalt a volt Jugoszlávia területén dúló háborúra, mint „megrázkódtatásra”, és az is érezhető, hogy a térségen belül az ország és szomszédainak viszonya nem minden tekintetben rendezett, tehát a térség nem egységes. A szélsőségek, mint negatív jelenség itt is felbukkan, párhuzamosan a gazdasági fellendüléssel, ami viszont a biztonság növekedésének egyik fontos pillére.

Dénes János (független) olyan történelmi utalást tesz, amelyből az önkép gazdagítható. Ez a történelmi örökség: 1956-ot említette, mint a demokrácia, szabadság, szuverenitás melletti szavazást. Az ország számára kívánatos irányként pedig az európai utat ajánlja.

A biztonságpolitikai alapelveket az országgyűlés 1993. március 2-ai ülésnapján is tárgyalta, és el is fogadta. Az első felszólaló, Gaál Antal (MDF) hangsúlyozta, hogy konszenzus van a parlamenti pártok között a külpolitikai

irányvonalakban, ezeken belül abban, hogy az országnak közelednie kell az euroatlanti integrációhoz. Itt a NATO tekintetében újra kiemelésre kerül, hogy a szervezet keresi a helyét az új világrendben, és bizonytalan, hogy megtalálva azt, mennyire lesz ugyanaz a szervezet, mint akkor. Milyennek látja a NATO-t? Figyelemre méltó, hogy a felszólaló nem a szervezet demokratikus voltát emeli ki, vagy az európai biztonság fenntartásában játszott központi szerepét emeli ki, hanem azt, hogy az Egyesült Államok továbbra is kiemelten fontos szerepet játszik a szervezeten belül, amellett, hogy az európai szövetségesek szerepe is nő – s ezt jelzi a NYEU újjáéledése. Itt tehát egy olyan NATO-t látunk, amelyben ugyan egyenrangúak a felek a döntéshozatal tekintetében, de az USA az első az egyenlők között szerepet tölti be. Gaál az ország közvetlen környezetének értékelésénél egyrészt a szomszédos országok megnövekedett számát jelezte, másrészt pedig utalt a térség jellemzőire, amelyek továbbra sem hízelgők. Kiemelte, hogy a demokratikus fejlődésben lemaradtak, nem működik a piacgazdaság – okként pedig azt jelzi, hogy az országok történelmük során nem éltek valódi demokratikus rendszerben, így nincsenek meg a hagyományaik¹²¹. Ugyanakkor kifejti azt is, hogy a térség országai gyakorlatilag ugyanazokkal a nehézségekkel szembesültek a demokratikus átmenet során. Itt tehát nem osztja a térségé államait (itt a térség alatt Magyarországot és a szomszédait értve) külön csoportba, nem beszél az instabilitás-stabilitás kettősségéről, hanem egy új mi csoportot vázol fel, amelynek a közös jellegzetessége, hogy a demokratikus átmenetet megélik az országok, ugyanazokkal a gondokkal szembesülve. Az viszont igaz, hogy a csoporton belül nem minden állam áll a demokratikus átmenet ugyanolyan fokán.

Gaál a kisebbségek kérdésére is kitér, itt ami kiemelhető az a kisebbségek helyzete rendezésének békés rendezése, amely elutasítja a határok módosítását, és az etnikai összetétel megváltoztatását – amely egy sokkal korábbi múltra volt jellemző.

Magyarország kapcsán a képviselő szokatlanul kritikus: habár a bizottsági viták során, és az alapelv-tervezetek leírásaiban az ország stabil demokráciaként tűnik fel, Gaál megemlíti, hogy bizony az intézményrendszer néhol csak látszólagos, tartalom nélküli. Még érdekesebb a következő kijelentése: „Amíg

---

¹²¹ Gaál Antal felszólalása. Jegyzőkönyv az Országgyűlés 1993. március 2-ai üléséről. Letölthető: <http://www.parlament.hu/naplo34/275/275tart.html>

nincsenek megtöltve, addig ez a belpolitikai instabilitás igenis van. Igenis nagyon óvó figyelemmel kell kísérnünk olyan jelenségeket is, amelyeket egy stabil, erős, polgári demokratikus berendezkedésű állam kibírna, azt egy ilyen ország, akár Magyarország, akár más régióbeli ország nem bírja ki.”¹²² Itt tehát elhomályosul kicsit a stabil demokrácia képe, s kicsit hasonlatosabbá válik a közép- és kelet-európai országcsoporthoz.

Rácskay Jenő (SZDSZ) felszólalásában kitért az ország biztonsági helyzetének megváltozására, mégpedig visszanyúlva a VSZ idejére, kiemelve a szuverenitás és a demokratizálódás lehetőségének hiányát. Az új rendszerben szuverén módon határozható meg a biztonságpolitikai irányvonal. Az alapelvek születésének kapcsán a képviselő is utalt a konszenzus meglétére a parlamenti pártok között. A biztonsági garanciák tekintetében homályosan fogalmaz Rácskay, a regionális együttműködést, a kétoldalú kapcsolatokat emelte ki, illetve azt, hogy kölcsönösen előnyös kapcsolatok kiépítése fontos eleme a biztonságpolitikának. Nem utalt a mi és ők csoportra, nem elemezte a NATO sajátosságait, valamint a magyar belső fejlődést sem.

Tabajdi Csaba (MSZP) az alapelvek megalkotásánál tapasztalt együttműködést és konszenzust emelte ki legelőször. Az országot érintő kihívások kapcsán kitűnik egyrészt, hogy a biztonság fogalmát komplex módon értelmezik, másrészt pedig az, hogy a térségben jelen van a demokratizálódási folyamattal kevésbé összeegyeztethető nacionalista politika. Tabajdi kitért a térség (értelmezésében Közép-Kelet-Európa) sajátosságaira, vagyis, hogy az országok közül sokra jellemző az instabilitás, és ez a jelenség egyre nagyobb teret nyer, ugyanakkor Magyarország mint a béke és stabilitás szigete jelenik meg, amelynek számolnia kell a déli határon dúló fegyveres konfliktussal, de nem a katonai irányba való elmozdulás az erre adható válasz. Ebben az esetben a biztonság kizárólag katonai eszközökkel való garantálását elutasítja, és a politikai, diplomáciai rendezést tekinti elfogadhatónak. A biztonsági garanciák tekintetében az euroatlanti szervezetekhez való integrálódást tartja fontosnak, mégpedig először az EK tagság a cél (azt a nézetet vallja a képviselő, hogy a piacgazdaság fejlettsége, a gazdasági súly pozitívan hat a külpolitikai mozgástérre), valamint az ET-ben való minél aktívabb részvétel (mindezt a demokratikus biztonság jegyében, mivel a

---

¹²² Idézett felszólalás.

demokratikus berendezkedés stabilizáló hatással bír). A gazdasági biztonságot emelte ki Tabajdi képviselő felszólalásában lehangsúlyosabban, ezzel is indokolta az EK tagság elsődlegességét, hiszen az a gazdaság motorja lehet. A gazdaságot tekinti a térségbeli együttműködés motorjának is. A másik kiemelt pont a válságmegelőzés, válságkezelés, kiemelten a kisebbségekkel kapcsolatos területen. Magyarország helyzetét és képét tekintve, a képviselő elmondta, hogy az ország stabil (a belső stabilitáshoz kapcsolta a konszenzust például a demokratizálódás kapcsán), viszont nem elegendő a stabilitást magának megtartania, miután a kevésbé stabil térségből nem tud kiszakadni. Így törekednie kell arra, hogy a térség maga is stabilá váljon.

A zárszót Jeszenszky Géza külügyminiszter tartotta a határozati javaslatról való szavazás előtt. Az alapelvek kapcsán kiemelte azok konszenzuson alapuló megalkotását, amely, mint korábban is a legitimitást erősíti. A felszólalásban megjelent újra a demokratikus államok közösségébe való vágyódás, és az, hogy az ország környezete nem konfliktusoktól mentes, bár hozzá is teszi, hogy legtöbb szomszédos országgal sikerült jó kapcsolatot kiépíteni. Magyarország tekintetében az országkép megjelent elemei a demokratikus lét és a stabilitás, a konfliktusok megelőzésében, válságok kezelésében játszani kívánt aktív szerep, illetve a kisebbségek kérdése is megjelent, mint a nemzeti érdek alkotóeleme. Ennek kapcsán a külügyminiszter Toynbee-t idézte: "A primitív népek kiirtják kisebbségeiket, a civilizált népek gyűjtik elégedettségük jeleit."¹²³ Ezzel az országot a civilizált világba helyezi, amelytől idegen a szélsőséges nacionalizmus, amely a kisebbségek jogait megsérti. Az országra jellemző még, hogy a nemzetközi szervezeteken keresztül, tehát békés, diplomáciai úton kívánja rendezni az esetleges konfliktusait, s a nemzetközi szervezeteken belül aktív szerepet kíván játszani. Kitért a külügyminiszter a biztonsági garanciák kérdésére is, itt azok hiánya került említésre azzal a kiegészítéssel, hogy a NACC keretein belül a magyar delegáció is támogatta a békefenntartó erők létrehozásával kapcsolatos javaslatot.

Összefoglalásként elmondható, hogy a „mi” és az „ők” kép több tekintetben érdekesen formálódik ki a felszólalásokban, azzal együtt, hogy Magyarország hová pozícionálja magát. Az „ők” kép tekintetében egyrészt tisztán kirajzolódik annak a

---

¹²³ Jeszenszky Géza felszólalása. Jegyzőkönyv az Országgyűlés 1993. március 2-ai üléséről. Letölthető: <http://www.parlament.hu/naplo34/275/275tart.html>

közösségnek a képe, ahová az ország csatlakozni vágyik: egy demokratikus, békés, a nemzetközi jog elveit betartó, az európai történelem fő vonalából nem kiszakadó, európai hagyományokat és értékeket hordozó közösség, amely intézményesült formában is tetten érhető, itt említve kiemelten az EU-t, az EBEÉ-t, a NYEU-t illetve a NATO-t. E közösségre jellemző még az integráció magas foka, a szélsőségektől való mentesség is. Van azonban egy másik „ők” közösség is, amely helyét tekintve annak a „mi” közösségnek a része, amelyhez Magyarország részben tartozik (a történelmi múlt, és a kezdeti orientáció miatt), ugyanakkor annyiban elkülönül az ország ettől a közösségtől, hogy nem érintik azok a veszélyek, amelyek a korábban említett „ők” közösséget igen (ide sorolva például a szélsőséges csoportok felbukkanását vagy a nemzetiségi problémákat). Ezzel szemben a Magyar Köztársaság stabil demokráciaként kerül bemutatásra, európai polgárként. Így az a „mi” csoport, amit földrajzilag meghatározva Közép- és Kelet-Európába tehetnénk, nem igazán egységes, vannak eredményesebb államok, amelyek a demokrácia építésében jobban állnak – s Magyarország ilyen állam - és vannak kevésbé sikeresek. Az is feltűnhet, hogy míg magát a térséget a felszólalások többször instabil területként mutatták be, addig az ország kilóg ebből a kategóriából, a maga stabilitásával. A magyar biztonsági identitás – és egyes felszólalók szerint a közép-kelet-európai biztonsági identitás – része a kisebbségi kérdés, vagyis a kisebbségek jogainak érvényesülése az adott államon belül. E tekintetben megjelent már az a nézet is, hogy e terület nem igazán tekinthető tisztán belügynek. Mindenesetre, a magyar biztonsági önkép része az, hogy a kisebbségi jogok érvényesülését fontos tényezőnek tekinti.

Az 1998-ban elfogadott biztonság- és védelempolitikai alapelvek

Öt év telt el az első biztonságpolitikai alapelvek elfogadása óta. Mind a világpolitikai helyzet, az euroatlanti kapcsolatrendszer, mind pedig Magyarország szűkebb környezete változásokon ment keresztül. A volt Jugoszlávia területén lezajlott fegyveres konfliktus az 1995-ben aláírt daytoni megállapodással megszűnt, azonban a koszovói helyzet még megoldatlan volt. Az öt év során az ország minden igyekezetével azon volt, hogy a NATO tagságra való felkészülésben minél jobb eredményt érjen el. A jószomszédi viszony rendezésének érdekében megszülettek az alapszerződések¹²⁴, amelyek a korábban érezhető kisebbségi jogok biztosításával kapcsolatos kérdéseket rendezni voltak hivatottak, ezzel is növelve a térség biztonságát. Emellett pozitívan hatott az ország nemzetközi megítélésére a jugoszláviai fegyveres konfliktus rendezésében való konstruktív részvétel, a PfP folyamatban teljesített feladatok, vállalások, valamint a taszári bázis létrehozása.

A közelgő NATO csatlakozás és az abból adódó új biztonságpolitikai helyzet szükségessé tette a korábbi biztonságpolitikai alapelvek felülvizsgálatát, újak létrehozását. Az 1998. december 28-án elfogadott biztonság- és védelempolitikai alapelvek az alapelvek létrehozása sokkal zökkenőmentesebben ment, mint öt évvel azelőtt. Nem születtek olyan nagy számban határozati javaslatok, a módosító javaslatok is kisebb horderejű részletekre vonatkoztak. Az Országgyűlési vita is jóval rövidebb volt, mint 1993-ban.

A következőkben először a NATO hozzáállásában történt változásokat vesszük sorra, a PfP koncepciót át egészen a bővítésig, majd az Országgyűlés Külügyi és Honvédelmi bizottságainak vitáját tekintjük át a dolgozat a fellelhető dokumentumok alapján. Ezt követően a végső határozati javaslat, végül pedig az országgyűlési vita kerül áttekintésre.

---

¹²⁴ A szóban forgó alapszerződések: horvát-magyar alapszerződés (1992), amelyet egy kisebbségvédelmi szerződés követett 1995-ben; szlovén-magyar alapszerződés (1992), ukrán-magyar alapszerződés (1993), szlovák-magyar alapszerződés (1996), és a román-magyar alapszerződés (1996).

1. NATO – közös értékek, bővítés, új stratégiák

Az országra közvetlenül ható, és az országot közvetlenül is érintő változások közül talán a legfontosabbak az európai szervezetek – kiváltképpen az EU és a NATO - kapunyitásai. Biztonságpolitikai szempontból a közép- és kelet-európai térség számára talán a legfontosabb, közvetlen biztonsági garanciákat adni tudó szervezet a NATO volt. A szövetség az 1993-1998-as időszakban több külső kihívással is szembesült, így például a volt Jugoszlávia területén folyó válság, amellyel az EBEÉ/EBESZ sem és az EU sem tudott hatékonyan foglalkozni, és a béke felé mutató megoldást felmutatni, illetve kikényszeríteni. A NATO segítségére volt szükségük, amely ENSZ felhatalmazás alapján lépett fel a béketeremtésben. Ezzel, valamint a koszovói helyzet megoldatlanságával kapcsolatban felmerült a szervezeten belül a területen kívüli műveletek kérdése, valamint továbbra is porondon volt a feladat-keresés problémája. Erre a választ az 1999-es washingtoni stratégiai koncepció adta meg. Másik fontos kérdés volt a bővítés, bővülés problémája, amellyel kapcsolatban a rendszerváltó országok egyre komolyabban hangot adtak annak a vágyuknak, hogy a NATO tagjaivá váljanak minél hamarabb. A NATO-n belül azonban 1995-ig nem született konszenzus ezzel kapcsolatban, vonakodtak a tagországok attól, hogy a tagság feltételeit és időpontját definiálják. Emellett a tagországok figyelemmel voltak az orosz politikai vezetés véleményére is a NATO bővítésével kapcsolatban.

Az 1993-ban hivatalba lépő Clinton adminisztráció kurzusváltást hozott a NATO bővítéssel kapcsolatban az amerikai külpolitikában. Asmus szerint a szövetség bővítésének kérdése az amerikai külpolitika szempontjából azt is jelentette, hogy az ország bezárkózik-e, illetve, hogy milyen szerepet kíván felvállalni a nemzetközi életben. A kormányzat a multilaterális együttműködés mellett tette le a voksát, valamint a globális szerepvállalás mellett, és a NATO kapcsán be akarta bizonyítani, hogy arra szükség van a hidegháború utáni időszak nemzetközi porondján is (Asmus [2003] pp. 15-16.). Clinton kormánya így kiállt a NATO bővítése mellett, már csak azért is, mert hitt abban, hogy a szervezet segíthet a demokrácia megerősítésében Közép- és Kelet-Európában. Ugyanakkor a NATO-bővítés a szervezet modernizációjának és átalakításának problematikáját is

magában foglalta. Magát a bővítést a közép- és kelet-európai országok, főként Csehszlovákia majd Csehország, Lengyelország, és Magyarország is sürgette. Magyar szempontból 1993-ban nagyon fontossá vált a kemény biztonsági garanciák megszerzésének kérdése a korábbi ígéretek helyett, miután a délszláv válság során több olyan belgrádi nyilatkozat is elhangzott, amely fenyegető volt az ország számára¹²⁵. Antall József miniszterelnök Manfred Wörner NATO főtitkárt kérte levélben, hogy támogassa Magyarországot. A főtitkár nyilatkozatot tett, hogy a NATO nem lesz közömbös egy Magyarországot érő támadás miatt (Pietsch [1998] p. 18.). Mindezek megerősítették az igényt a szervezethez való csatlakozásra.

A bővítés kapcsán mind az amerikai kormányzaton belül, mind pedig a NATO tagországok között véleménykülönbség volt abban, hogy időszerű-e a kérdés vagy sem. Abban mindenképpen egyetértettek, hogy a szervezetet hatékonyá kell tenni, hogy megfelelően reagáljon a hidegháború utáni kihívásokra – ilyen kihívás volt a jugoszláv háború, amely etnikai elemet is magában hordott. A NATO-n belül már 1993 augusztusában felmerült a szervezet tagságának kiterjesztése, azonban egyetértés még nem született. A változást 1994 januárja hozta, amikor a brüsszeli csúcstalálkozón a NATO tagországai elvben elfogadták a bővítés kérdését. Clinton elnök pedig ezek után úgy nyilatkozott Prágában, hogy a bővítésnél „többé már nem az a kérdés, hogy lesz-e, hanem az, hogy mikor és hogyan legyen” (Pietsch [1998] p. 18.). A clintoni irányvonalnak kedveztek az 1994-es időközi szenátusi választások, amelyek során a Szenátus republikánus többségű lett, s a bővítés mellé állt. A NATO tagországok között Németország volt az első, amely kiállt a bővítés mellett. 1993-ban Rühle német védelmi miniszter a londoni Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézetében tartott előadásában nyilatkozott támogatóan a bővítésről (Pietsch [1998] p. 18.). A beszéd a közép- és kelet-európai országok részéről tetszésben részesült, míg a többi NATO tagország jelen lévő képviselői ridegen fogadták a felvetést. Megindult egy közös gondolkodás a NATO további sorsáról, amelyet az is bizonyít, hogy felállítottak egy munkacsoportot, amely 1993 nyarán egy négyponos javaslattal állt elő. Ezek között szerepelt a haderőstruktúra átalakítása, az ESDI megerősítése, a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni küzdelem, s végül a PFP koncepció felvetése. Ez utóbbi John Shalikashvili tábornok ötlete volt, aki akkor az európai főparancsnokként szolgált a NATO-n belül (Asmus

---

¹²⁵ Magyarország 1992 októberében döntött arról, hogy a bosznia-hercegovinai repülési tilalmat ellenőrző NATO AWACS gépek az ország légterében járőrszolgálatot teljesítsenek.

[2003] pp. 72-73.). A tábornok korainak tartotta még a szervezet bővítését (Asmus [2003] p. 73.), ehelyett született meg egy együttműködési program, amely többet nyújtott, gyakorlatiasabb kérdésekkel is foglalkozott, mint a NACC.

Az európai politikai palettán volt egy tényező, amely kikerülhetetlen volt a NATO bővítés kapcsán, ez volt Oroszország. 1990-ben a Gorbacsov még kategorikusan elutasította a NATO bővítését. A kilencvenes éveket végigkísérte az az óvatos politika, amelynek során figyelemmel kísérték az orosz álláspontot, és óvakodtak olyan lépés megtételéről, amely provokatív lenne. Az orosz álláspont azonban változékony volt a kilencvenes évek során. Jelcin 1993-as varsói beszédében, támogatólag nyilatkozott a NATO bővítéséről, azonban az orosz diplomácia nem sokkal ezután már éppen ennek az ellenkezőjét állította. (Juhász [1999]) Ugyanezen év szeptemberében Jelcin levelet küldött Washingtonba, és más európai fővárosokba, amelyben többek között kifejtette, hogy Oroszország nem tekinti a NATO-t ellenségének, a bővítéssel kapcsolatban azonban tartózkodó volt: elismerte, hogy a közép- és kelet-európai országok szabadon dönthetnek arról, hogy milyen szövetséghez csatlakoznak, ugyanakkor kifejti azt is, hogy a NATO és Oroszország kapcsolata egy fokkal magasabb kell legyen, mint a NATO és a közép- és kelet-európai országoké. Nem sokkal később az orosz keményvonalasok nézetei is megjelentek, melyek szerint a NATO továbbra is fenyegetésként jelenik meg Oroszország számára, a bővítés pedig arra késztené az országot, hogy védelmi rendszerét és csapatainak elhelyezkedését átgondolja (Asmus [2003] p. 90.). Ezek a jelek óvatosságra intették a NATO tagállamokat, amellet, hogy az amerikai vezetés egyre komolyabban meg volt győződve arról, hogy a NATO bővítése a Nyugathoz kapcsolja a rendszerváltó országokat, ezért fontos lenne szoros kapcsolatok kiépítése. Ilyen körülmények között született meg a Partnerség a békéért program javaslata.

1.1. Partnerség a békéért – eredmény vagy csalódás?

1993 októberében Les Aspin amerikai védelmi miniszter terjesztette elő a Partnerség a békéért (továbbiakban: PFP) koncepciót, amelyet az Észak-atlanti Tanács 1994. január 10-11-én Brüsszelben rendezett csúcsertekezletén fogadott el. Ez a program a közép- és kelet-európai államok szocializációjának fontos mérföldköve volt, mind politikai, mind katonai együttműködési lehetőségeket adott.

A szocializáció formáját tekintve nem csupán a megfogalmazott normák említése fontos, amelyeket a PfP-hez csatlakozó államok önkéntes módon elfogadtak. Ugyanilyen jelentőségű az is, hogy a döntéshozók, a politikai és katonai elit tagjai, a kutatók mind személyes tapasztalatokat szerezhettek a NATO működésével kapcsolatban, személyesen tapasztalhatták meg a szervezet által hirdetett értékek gyakorlati megvalósulását, egyes fontos fogalmak (mint például a civil kontroll) értelmezését. A tapasztalatok cseréjét workshopok, szemináriumok, konferenciák, ösztöndíjas programok is segítették a közös hadgyakorlatokon, egyéb eszmecsereken kívül. Formáját tekintve a NATO (tagállamok) és az adott állam kötött megállapodás, amelyben a PfP-ben részt venni kívánó ország maga határozta meg (szinte á la carte rendszerben), hogy milyen feladatokat kész felvállalni az együttműködésben. Ez a lépés a NACC-nál mindenképpen előrébb mutató volt, miután már differenciáltan tudta kezelni az egyes országokat. Emellett fontos megemlíteni, hogy 1994 júniusában Oroszország is csatlakozott a PfP-hez, amely előrelépés volt a szövetség és az orosz partner együttműködésében.

Maga a nyilatkozat – amelyből azokra a részekre koncentrálok a továbbiakban az alfejezet, amely a programra vonatkozik - fokozottan hangsúlyozta az európai béke és stabilitás fontosságát, valamint kiemelten foglalkozott a transzatlanti kapcsolat erősítésével. A PfP-hez kapcsolódó feladatokra való áttérés előtt megjelenik a nyilatkozatban, hogy a program és az abban való részvétel a NATO kibővítésében fontos szerepet játszik¹²⁶. Emellett lehetőséget ad arra, hogy a résztvevő országok konzultálhassanak a NATO-val, amennyiben veszély fenyegeti azokat. A szövetség létének legitimitációja abban a tekintetben bukkan fel, hogy a hidegháborút követően az instabilitás, valamint a konfliktusok nem szűntek meg létezni, azok okait továbbra is figyelemmel kell kísérni. Az állam- és kormányfők megállapodtak többek között a vegyes összetételű közös alkalmi kötelékek (CJTF) létrehozásának támogatásáról¹²⁷, valamint a PfP program elindításáról, és a szövetség nyitott voltáról, vagyis a bővítés lehetőségéről. Szó esett az amerikai csapatok európai állomásoztatásáról is, amelynek kapcsán megerősítették, hogy

---

¹²⁶ A nyilatkozat 14. pontjában utalás található arra nézve, hogy a NATO alapját a demokratikus elvek jelentik, az ezek iránti elkötelezettséget el lehet mélyíteni a PfP-hez való csatlakozással. Ez utal a szocializáció lehetőségére is, amely ahhoz vezet, hogy taggá váljanak a résztvevő országok. Ugyanis, az adott szervezet alapértékeivel való azonosulás segít a mi csoportba való tartozás elérésében.

¹²⁷ Magát a részletes CJTF- elvet 1996 után kezdték kidolgozni. Célja az volt, hogy a feladatnak megfelelően, rugalmasan alkalmi katonai struktúrákat hozzanak létre.

azok jelenléte továbbra is fontos mind a szövetség tagországai, mind pedig a kelet- és közép-európai országok számára – ez a kontinens stabilitásának is záloga. Érdekes a nyilatkozat második pontjának fogalomhasználata, amely új democráciákról, Európába való teljesebb integrációról szól. Már nem volt szocialista országokról, vagy rendszerváltó államokról beszél, hanem demokratikus berendezkedésű államokról, amelyek nem csupán törekednek arra, hogy újra Európa részeivé váljanak, hanem integrálódtak, csupán ezt erősítenék meg. Ez – ha lehet így fogalmazni – minőségi változást sugall a kelet- és közép-európai országok tekintetében. A mi és ők tekintetében régi és új democráciák jelennek meg.¹²⁸

A 13. pont szól a PfP megindításáról, s ebben szerepel, hogy a program a szövetség kibővítésének folyamatában fontos szerepe van a PfP-ben való részvételnek. A 14. pontban esik szó arról, hogy milyen együttműködési lehetőségeket kínál a program. Ezek: a PfP-hez csatlakozó országok részt vehetnek a NATO központ politikai és katonai szervezeteinek partnerséghez kapcsolódó munkájában; konzultálhatnak a védelmi költségvetések átláthatóságáról, a civil kontrollról; közös katonai gyakorlatok szervezését teszi lehetővé; lehetőség az együttműködésre a békefenntartás, a kutatási és mentési feladatok a humanitárius tevékenységek területén (ebben az interoperativitás képességére való törekvés is benne érezhető). Mindezek mellett megjelenik egy nagyon fontos elem is, amely bár nem jelent kemény biztonsági garanciákat (amelyeket a közép- és kelet-európai államok áhítottak), mégis biztató volt: a konzultáció lehetőségét adta meg a PfP aktív résztvevőinek abban az esetben, ha területi épségüket, politikai függetlenségüket vagy biztonságukat veszélyben érzik.¹²⁹

A nyilatkozathoz kapcsolódó felhívásban a keleti bővítés lehetőségét megerősítik, amellet, hogy a PfP program az ehhez vezető úton mérföldkö szerepet tölt be. Újra megjelent az interoperabilitás, amelynek fejlesztésére a közös hadgyakorlatok szervezése jó terepet biztosít. Ezt segítő, állandó összekötő tiszteket küldenek a résztvevő államok Monsba, és a brüsszeli központba – ez újabb tanulási lehetőséget adott a csatlakozásra vágyó államoknak.

---

¹²⁸ Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcserkezletéről. 1994. január 10-11, Brüsszel

¹²⁹ Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcserkezletéről. 1994. január 10-11, Brüsszel

A keretdokumentum megemlíti azon értékeket, amelyeket a NATO tagországai magukénak vallanak, és azon országok is azonosulnak ezekkel, amelyek csatlakoznak a Pfp felhíváshoz. Ezen értékek között szerepel például az emberi jogok tiszteletben tartása, az erőszak és megfélemlítés alkalmazásától való tartózkodás, a nemzetközi jogi kötelezettségek tiszteletben tartása, a határok tiszteletben tartása, a viták békés rendezése, a leszerelés melletti elkötelezettség, valamint a demokrácia fenntartása.

A Partnerség a békéért program célkitűzéseit de Wijk a következőkben látja:

- átláthatóvá teszi a nemzeti védelmi tervezést és a költségvetési folyamatokat;
- biztosítja a védelmi testületek demokratikus ellenőrzését;
- olyan szinten tartja a katonai képességeket és a harckészültséget, hogy alkotmányos megfontolásokat követően hozzá tudjon járulni az ENSZ fennhatósága és/vagy az EBEÉ felelőssége alá tartozó hadműveletekhez;
- fejleszti a kooperatív katonai kapcsolatokat a NATO-val, a közös tervezés, kiképzés és hadgyakorlatok céljából annak érdekében, hogy erősítse azon képességét, miszerint missziókat tud vállalni a békefenntartás, a kutatás-mentés, a humanitárius hadműveletek, valamint más, meghatározott területeken;
- hosszabb távon fejleszti haderőit, annak érdekében, hogy jobban együttműködhessen az Észak-atlanti Szövetség tagországaival.¹³⁰

A keretdokumentumban került leírásra az egyéni partnerséghez vezető folyamat is, amelynek során a Pfp-hez csatlakozó államok kialakítják egyéni partnerségi programjukat. Eszerint az adott állam közli, hogy milyen képességekkel szeretné megvalósítani a Pfp céljait, majd a NATO javaslatot tesz a gyakorlati programra. E kettő alapján dolgozzák ki az egyéni partnerségi programot. A megvalósítás érdekében a résztvevő államok összekötő irodát nyithatnak Brüsszelben, összekötő tiszteket küldhetnek Monsba – az adott állam saját költségén. Emellett a közös hadgyakorlatok terhében is osztozniuk illet. Az együttműködés elősegítése érdekében bizonyos műszaki adatokhoz, és egyéb, addig meg nem osztott információkhoz is hozzájuthattak – ez a bizalom erősítését jelképezte. Ezt hangsúlyozta az is, hogy a NATO országok és a Pfp partnerek a

---

¹³⁰ Idézi De Wijk, Rob (1997): A NATO az ezredforduló küszöbén. Küzdelem a konszenzusért. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen. 128-129. old

védelmi tervezést, költségvetést átláthatóvá teszik, a civil kontrollt erősítik, erről egymást tájékoztatják. Végül a keretdokumentum a már korábban is említett konzultációs lehetőséget megerősítette.¹³¹

A PfP program fogadtatása ambivalens volt. A NATO részéről hangsúlyozták a program fontosságát, ugyanakkor a közép- és kelet-európai országok csalódottságuknak adtak hangot, többre számítottak, mint az adott együttműködési keret. Abban reménykedtek, hogy valamilyen konkrétum kiderül a NATO bővítés kapcsán, mint például a teljesítendő feltételek, vagy a bővítés várható időpontja. Emellett voltak, akik azon a véleményen voltak, hogy a szövetség kibővítését késleltetik ezzel a programmal, mégpedig az ért, hogy az orosz politika bővítést elutasító álláspontját figyelembe vegyék (Matus [1999]). A politikai elit véleménye mellett a szakértői vélemények is kettősek voltak. Egyik oldalon a bővítés halogatását veszélyesnek tartották – például Zbigniew Brzezinski – és úgy látták, hogy az diszkreditálja a szövetséget, aláássa létalapját, hitelteleníti az amerikai külpolitikát, és végül a legrosszabb esetben a NATO felbomlásához vezethet (Juhász [1999] p. 28.). Emellett a hosszú halogatás az újonnan demokratikussá vált országokban a szélsőséges erőknek kedvezhet. Mások úgy vélekedtek, hogy a bővítés a Moszkvával való viszonyt áthatja alá. Mindenesetre, a dokumentum megjelenésével csaknem egyidőben egyfajta magyar diplomáciai offenzíva is elkezdődött, a magyar külügyminiszter több NATO-tagország fővárosába látogatott el, megerősítve, hogy az ország teljes jogú NATO-tagságra törekszik (Pietsch [1998] p. 18.). A magyar politikai élet egyik oldalon örült a fejleményeknek, mások, így például Für Lajos honvédelmi miniszter azt közölte a magyar médiával, hogy nem tudja valójában, mit is jelent a PfP Magyarország számára, kivéve azt, hogy nem adja meg Budapestnek azt, amire vágyik – azaz a biztonsági garanciát. (Asmus [2003] p. 98.)

A PfP program valóban nem adott sem menetrendet, sem tervet a bővítéssel kapcsolatban, és a térség országai által hön áhított biztonsági garanciát sem, csak konzultációs lehetőséget. Juhász tanulmánya szerint maga a program ugyanakkor teret adott a szövetséggel való katonai együttműködésre, annak bizonyítására, hogy a csatlakozni kívánó országok érettek a NATO tagságra, egyfajta önkiválasztási folyamatot is eredményezett, de maga a szervezet időt is nyert a programmal a

---

¹³¹ Partnerség a békéért: keretdokumentum

bővülésre való felkészülésben, és megpróbálhatta ellensúlyozni az orosz ellenzést.(Juhász [1999])

Magyarország az elsők között csatlakozott a PfP programhoz¹³². Maga a program fontos szerepet játszott abban a szocializációs folyamatban, amelynek keretében egyrészt látták a résztvevő országok (és itt a volt szocialista országok értendők elsősorban) a civil kontroll működését és jelentését, a közös gyakorlatokon a katonák bővebb ismeretekre tettek szert, gyakorolhatták a többnemzetiségű kötelékekben való részvételt. A szocializáció a kapcsolatok kibővülésével ment végbe, ezzel párhuzamosan maga a NATO is változott, struktúrájában igyekezett igazodni az új kívánalmakhoz. Ennek egyik megnyilvánulása a Partnerségi Koordinációs Sejt, amelyben a NATO tagországok valamint a PfP-ben résztvevő országok összekötő csoportjai dolgoztak együtt. Másik szervezeti egység a PfP Tervezési és Felülvizsgálati Folyamat, amelynek keretében az interoperabilitás elősegítése, valamint több évet átfogó tervezés folyt – ezen folyamaton keresztül derült fény arra, hogy milyen hiányosságok tapasztalhatóak a kommunikáció, a szabványok, a műveleti folyamatok és az idegen nyelv ismeret területén. Emellett oktatási programok is szerepeltek a szocializációs eszközök palettáján (Szőnyi [1997]). Az értékek mentén kiemelhető a demokratikus kontroll jelentősége, valamint a költségvetés-tervezés átláthatósága. A közös hadgyakorlatok rávilágítottak a kétféle katonai háttérrel rendelkező csapatok különbözőségére. Ennek egyik eleme volt, hogy míg a volt VSZ tagországok katonái számára a végrehajtás volt fontos, a NATO csapatokban az egyéni kezdeményezés, problémamegoldás fontos. Ugyanakkor a szervezeti felépítés és feladat-végrehajtás tekintetében volt különbség: több olyan feladat volt, amelyet a kelet-közép-európai országok esetén tisztek oldottak meg, míg a nyugati országokban a tiszthelyettesek. A NATO-val közös tevékenységek nem merültek ki a hadgyakorlatokban. Több konferenciát, szemináriumot is szerveztek, tudományos ösztöndíjakat finanszíroztak. Az együtt munkálkodás, a tudás és tapasztalat cseréje pedig fokozatosan megmutatta a volt VSZ tagországoknak, hogy a szervezetbeli tagságot elérve milyen feladatok, alapelvek, értékek azok, amelyek közösek. Emellett a

---

¹³² A felajánlási dokumentum 1994. június 6-án született meg, amelyben szerepelt a politikai, biztonsági és védelempolitikai együttműködés; az átláthatóság előmozdítása a nemzeti védelmi tervezésben és a költségvetési folyamatban, valamint a fegyveres erők demokratikus ellenőrzése; a magyar légvédelem fejlesztése; interoperabilitáshoz szükséges erők fejlesztése; a keretdokumentumban szereplő műveletekhez való hozzájárulás, stb.

szervezetben működő folyamatokkal, standardokkal, logisztikai és egyéb feladatokkal is megismerkedhettek a programban résztvevő országok.

A Pfp program keretében Magyarország számára kiemelkedő fontosságú volt a légvédelem, a légiirányítás, a légiforgalom irányítása. 1996-ban sor került egy légvédelmi gyakorlat és feladat tervezés workshopra, amelyet Németország és Magyarország közösen szervezett. Ugyanebben az évben sor került egy hadgyakorlatra, amely a multinacionális légi műveletek koordinálását célozta meg. (Szőnyi [1997]) A közös hadgyakorlatok tapasztalataiból okulva, a nyelvi képzés fontossága előtérbe került¹³³. A szocializációs folyamat során egyik nehézséget a védelmi tervezés átláthatóvá tétele jelentette, hiszen a VSZ idején ez titkos volt, a Pfp elvárás szerint viszont a lakosságnak is értesülnie kellett a védelmi tervezés mikéntjéről. Ehhez új eljárási rend létrehozatalára volt szükség, új tervezési ciklusokhoz kellett hozzáedződni. A legtöbb kritika a civil kontroll érvényesítését érte, ahol alapvető értelmezési disszonancia volt. Magyar részről úgy tűnt, hogy a civil kontroll alatt azt értették, hogy jogi értelemben megteremtették annak demokratikus keretét (civil honvédelmi miniszterek, honvédelmi bizottság joga a formális ellenőrzésre, Országgyűlés honvédelmi jogköre). Ezzel szemben a NATO elvárása ennél jóval túlmutatott: ide értették a civil szakértők részvételét a tervezési folyamatban, a civil szervezetek tájékoztatását, civil tisztviselők felvételét a HM állományába, szakértők, háttérintézmények meglétét, valamint a sajtó tájékoztatását. Ez a korábban említett mérföldkőnél nehezebben valósult meg.¹³⁴

4.1.1. Az Országgyűlés és a Pfp koncepció

Az Országgyűlés 1994. december 5-én tárgyalta és erősítette meg a Béképartnerség program Keretdokumentumát¹³⁵. A felszólalások sorát tekintve nem volt parázs vita arról, hogy a Pfp programhoz kell-e csatlakoznia az országnak vagy sem, illetve, hogy a program elősegíti vagy sem a későbbi NATO csatlakozást. Minden

---

¹³³ A nyelvtudás fontossága 1994. szeptember 5-25-ig közös magyar- brit század szintű gyakorlat (Hungarian Venture) során kiderült. A tapasztalatok itt azt mutatták, hogy nem az eszközök inkompatibilitása nehezítette meg az együttműködést, hanem a személyi szintű munka összehangolása, valamint a nyelvtudás területén tapasztalt hiányosságok.

¹³⁴ Partnerség a békéért. A NATO-tag Magyarország új biztonságpolitikai irányzatai. In: Tények könyve NATO. Szerk.: Kereszty András. Greger-Delacroix Kiadó, Budapest, 1997., 363. old.

¹³⁵ Az Országgyűlés 42. ülésnapja. Országgyűlési napló.
<http://www.parlament.hu/naplo35/042/042tart.htm>

parlamenti párt támogatta a Békepartnerségi programhoz való csatlakozást, kifejtve, hogy az a NATO tagság előfeltétele. Keleti György honvédelmi miniszter felszólalásában a szocializációs elemek fellelhetőek, mint a közös munkaértekezletek, katonapolitikai együttműködés, a képzés és továbbképzés, nyelvoktatás. Rácskay Jenő (SZDSZ) két dolgot emelt ki a keretdokumentummal kapcsolatban: az egyik, hogy a NATO javaslatot tesz a partnerség céljait szolgáló tevékenységre, a másik pedig a konzultáció lehetősége a PpP partner területi integritásának, épségének, politikai függetlenségének veszélyeztetettsége esetén. A felszólalásokban megjelenik, hogy a részvételnek aktívnak kell lennie, bizonyítva az ország alkalmasságát esetleg a későbbi NATO tagságra. Felrajzolódik a csatlakozásért folyó verseny képe, amely három visegrádi ország (Lengyelország, Csehország és Magyarország) között folyik az elsőségért. Ehhez kapcsolódóan, Rácskay már említett felszólalásában úgy nyilatkozott, hogy a szövetség „érettségi bizonyítványt” állít ki az adott aspiránsról. Wachslér Tamás (FIDESZ) szerint, „ebben a versenyfutásban egy kicsikét hátrébb kerültünk, kicsit lecsúsztunk a vezető helyről”¹³⁶. A lemaradás okai között említette, hogy 1994-ben az ország nem vett részt egy hadgyakorlaton sem, valamint a haderőreform is elmaradt a várttól – ugyanakkor a pénzügyi nehézségekre is utalt. Keleti György a versenyfutással szemben arra utalt, hogy inkább arra kellene koncentrálni, hogy milyen az ország teherbíró képessége, ehhez mérten kell vállalásokat ígérni. Dr. Varga László (KDNP) a tagság kapcsán nem a versenyt emelte ki, hanem az erkölcsi alapot a tagságra: „Magyarország lényegében igenis megváltotta a belépőjegyét 1956-ban. Amikor egy szabad és független országért ontották a fiatalok a vérüket...”¹³⁷.

Wachslér megfogalmazta, hogy a magyar NATO tagság a térség stabilitását is fokozná, valamint a politikai stabilitás megerősítésével a tőkebefektetéseket jobban vonzaná, ezzel pedig a gazdasági fellendülést is elősegítené. Ezt a nézetet vallotta dr. Varga László (KDNP) is. Dr. Torgyán József (FKGP) nem a stabilitásra helyezte a hangsúlyt, hanem az európai integrációs törekvések megvalósítására. A logikai sort tekintve: a NATO tagság előszobája a PpP, az EU csatlakozás kvázi feltétele pedig a NATO tagság. Ide kapcsolódik Varga felszólalása, amelyben utalt

---

¹³⁶ Wachslér Tamás felszólalása az Országgyűlés 42. ülésnapján.
<http://www.parlament.hu/naplo35/042/042tart.htm>

¹³⁷ Dr. Varga László felszólalása az Országgyűlés 42. ülésnapján.
<http://www.parlament.hu/naplo35/042/042tart.htm>

arra, hogy a PfP ugyan a NATO tagság előszobája, de korántsem mindegy, meddig kell ott várakoznia az országnak – a várakozással ugyanis a kemény biztonsági garanciák megadása is elhúzódik.

Wachsler utalt arra, hogy a magyar csatlakozás szándéka nem függhet sem a szomszéd országok felvételétől, sem pedig Oroszország véleményétől. Ide kapcsolódik dr. Szabad György (MDF) felszólalása, amelyben kiemeli, hogy a NATO-hoz való közeledés, a PfP-hez való csatlakozás Magyarország önkéntes döntése. Érdekes pont dr. Eörsi Mátyás (SZDSZ) mondata, mely szerint a NATO bővítés elsősorban politikai döntés lesz, szemben az EU csatlakozással, ahol konkrét kritériumokat kell az országnak teljesíteni.

Összegezve tehát, a parlamenti pártok között egyetértés volt abban a tekintetben, hogy az országnak csatlakoznia kell a Békepartnerség programjához. Felbukkant a felszólalásokban az a nézet is, hogy ez a program tulajdonképpen a tagság előszobája, de megemlítték a tagság esetleges elhúzódását is¹³⁸. Kiemelésre érdemes, hogy a NATO-ban a stabilitást látták, és az önkéntes alapon történő csatlakozást fontosnak látták a felszólalók.

1.2. A NATO bővítése – tanulmány, fogadtatás, realitás

A PfP program megvalósulása, a csatlakozó államok köre, a kapcsolatok intenzívebbé válása, a közös hadgyakorlatok tapasztalatai, a képzések és konferenciák köre bebizonyította idővel, hogy a program a kezdeti szkepticizmussal ellentétben működőképesnek mondható. A NATO tagországai nem álltak meg a program elindításánál, még 1994 decemberében¹³⁹ döntöttek arról, hogy megerősítik a szövetség kibővítése mögött álló akaratot, valamint, hogy készítsenek tanulmányt a bővítésről:

„Várjuk és örömmel vesszük a NATO olyan bővítését, amely a fejlődés folyamata részeként kiterjed a tőlünk keletre fekvő demokratikus államokra, figyelembe véve

---

¹³⁸ Az Országgyűlés 1995. február 22-i ülésnapján értékelte a külpolitikát. Az értékelést Kovács László külügyminiszter mondta el, akinek a beszédében az szerepelt, hogy a PfP nem a NATO előszobája, de a bővítésről valóban vita kezdődött a szövetségen belül. Megemlítette, hogy Oroszországra figyel a NATO a bővítés kapcsán, valamint, hogy a bővítés stabilitást is kell, hogy hozzon a térség számára. Emellett a szomszédügyi politika kiegyensúlyozott volta is szerepet fog játszani a tagfelvétel során.

¹³⁹ Az Észak-atlanti Tanács miniszteri ülése. Brüsszel, 1994. december 1. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.

az Európa egészében végbemenő politikai és biztonsági fejleményeket. ... Ennek megfelelően úgy döntöttünk, hogy vizsgálati folyamatot indítunk el a Szövetségen belül, amelynek célja, hogy meghatározzunk a NATO bővítésének módját, a folyamatot vezérlő elveket és a csatlakozás kihívásait. E célból a katonai szervek javaslatára utasítottuk az Állandó Tanácsot a széles körű tanulmányozás megkezdésére, amely kiterjed annak vizsgálatára is, hogy a békepartnerség hogyan járulhat hozzá konkrétan ehhez a folyamathoz.”¹⁴⁰

Ebből a részletből kitűnik, hogy a csatlakozásra vágyó országokat már demokráciáknak tekinti, mindenféle addig használt jelző (pl.: új) nélkül, amely már utal arra, hogy egyenrangú felekhez hasonlóan látja azokat. A bővítés kapcsán a közép- és kelet-európai országok konkrétumokat vártak a NATO-tól annak kapcsán, hogy milyen feltételeket kell teljesíteniük ahhoz, hogy taggá váljanak, mik lesznek az elbírálás szempontjai, valamint a másik nagy kérdés a mikor kérdése volt. A fenti dokumentum csupán abban adott előremutatást, hogy komolyan megvizsgálja a szövetség, hogy mivel jár a bővülés. Ugyanakkor a dokumentum további részében leírják, hogy a határidő megadása még túlzottan korai, azzal együtt, hogy mely országokkal bővülne a szervezet. Néhány elvre már ekkor történt utalás, úgy mint a NATO hatékonyságának erősítése, a térség stabilitásához való hozzájárulás, az alapító okmány elveinek és célkitűzéseinek elismerése. Ez utóbbi megerősítésére a Washingtoni Szerződés preambuluma idézték. A térség biztonságára, stabilitására, annak megerősítésére való utalás magyar szemszögből megerősítette a rendezett szomszédsági viszonyok elérésének fontosságát. Kiemelte a dokumentum azt is, hogy minden ország kapcsán egyedi és eseti döntés születik, tehát minden egyes aspiráns egyéni teljesítményének megfelelően kerül elbírálásra. Ennek kijelentése erősítette azt a versenyszellemet, amely a három visegrádi ország között kialakult már a kilencvenes évek eleje óta, a demokratikus berendezkedés fokai, valamint gazdasági stabilitás tekintetében. Az egyéni elbírálás mindemellett fontos szempont volt a magyar politika szempontjából.

A bővítést megemlítő dokumentumból nem hiányzott Oroszország említése sem. A dokumentum többször is hangsúlyozta, hogy a kibővüléssel nem kíván a NATO új választóvonalat húzni Európában – tehát nem szeretne egy második

---

¹⁴⁰ Részlet az Észak-atlanti Tanács miniszteri ülésének dokumentumából. Brüsszel, 1994. december 1. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999. 51. old.

hidegháborúba keveredni Moszkvával. Ugyanakkor pozitívan nyilatkozik a reformokról, amelyek az országban végbementek, valamint a NATO és Oroszország¹⁴¹ együttműködéséről.

Visszatérve a NATO tagságának kiterjesztésére, a korábban említett dokumentum 1995 szeptemberében került a nyilvánosság elé, címe pedig Tanulmány a bővítésről lett. Az adott év decemberében Brüsszelben lezajlott külügyminiszteri értekezleten pedig egy menetrendet adott a szövetség 1996-ra, melynek fő elemei a következők voltak:

- intenzív kétoldalú és sokoldalú konzultációkat folytat a Szövetség azon PfP partnerekkel, amelyek ezt kérik, valamint lehetőséget adnak egyéni (1+16-os) párbeszédre is. A konzultációk alapja a bővítési tanulmány.

- a PfP fejlesztésével el kívánják érni, hogy a tagságra vágyó országok esetében az előkészítés legyen a tagsággal járó feladatokra, mások esetében pedig a partneri kapcsolatot erősítik.

- a szövetség belső reformjának kérdése, hogy az hatékony maradjon magasabb taglétszámmal is¹⁴².

A dokumentum megfogalmazása szerint, ezek az elemek adják a bővítés első szakaszát, a továbblépés pedig 1996 végén várható. Addig, a partnerségre vágyó országok megismerhetik a NATO működésének gyakorlatát, és a bővítési tanulmányt alapul véve, kiderül, hogy milyen feladatokat tudnak vállalni, és melyeket nem. A bővülés konkrét időpontjáról továbbra sem esett szó. Magyarország 1996. április 8-án kezdte meg az intenzív tárgyalásokat a tagságról, majd még négy konzultációs forduló következett. Az év szeptemberében Kovács László külügyminiszter és Javier Solana NATO főtitkár találkozásán megerősítették, hogy az 1996 decemberében megrendezendő külügyminiszteri tanácskozás dönt majd az 1997-es NATO csúcstalálkozó megrendezéséről, valamint meghívja az első hullámban a tagságra legérettebbnek talált államokat.

A bővítési tanulmány fontos mérföldkő volt a NATO tagságának kiterjesztése szempontjából. Általános célként többször visszatér Európa stabilitásának és biztonságának elősegítése. Emellett szerepel benne a demokratikus

---

¹⁴¹ Oroszország 1994. júniusában csatlakozott a PfP programhoz.

¹⁴² Az Észak-atlanti Tanács miniszteri szintű ülése. Brüsszel, 1995. december 5. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.

reformok, és a jószomszédi viszony támogatása, a civil kontroll fontossága, a közösen vallott demokratikus elvek magukévé tétele, vagy a transzatlanti partnerség erősítése. A bővítés elvei között szerepel például az ENSZ Alapokmányának tiszteletben tartása, a Washingtoni Szerződés 10. pontjához való ragaszkodás, a szövetség hatékonyságának és kohéziójának megtartása, a PfP fontosságának további hangsúlyozása. Megismétli a dokumentum azt a visszatérő jelzést, hogy a bővítés maga az európai biztonsági architektúra fontos része, és nem elválasztó vonalat kíván vonni a NATO Európában. Emellett a tanulmány külön alfejezetet szentel a szövetség és Oroszország kapcsolatára, amelyben kiemeli a kapcsolat fontosságát, és azt, hogy egyik fél sem tesz meglepetésszerű lépéseket, ugyanakkor kölcsönösen tisztelettel és bizalommal viseltetnek egymás iránt. Ide tartozik még egy fontos kérdés, amely mind Moszkva, mind az aspiráns országok számára jelentős volt, ez pedig a nukleáris fegyverek telepítésének problematikája. A tanulmány leszögezi, hogy a NATO-tagságnak nem feltétele a nukleáris fegyverek telepítése az új tagok területére, de fenntartja magának a jogot a szövetség, hogy egy kiterjedtebb szervezet igényeinek megfelelő arzenált építsen ki, illetve akkor is, ha a körülmények úgy kívánják. Megemlíti a PfP fontosságát a taggá válás útján: amely ország a szövetséghez szeretne csatlakozni, az elhivatottságát, a szövetségi értékekhez, a stabilitáshoz való hozzájárulást, a védelmi tervezés és az interoperabilitáshoz szükséges elemek megismerését, stb.

Az aspiráns országokkal szembeni elvárások tekintetében mind politikai, mind katonai aspektusok feltűnnek. A politikai aspektusok között szerepelnek¹⁴³:

- a Washingtoni Szerződésben alapelveinek, alapértékeinek – demokrácia, egyéni szabadságjogok tiszteletben tartása, jogállamiság – tiszteletben tartása;
- a PfP dokumentumban szereplő elvek, célok és vállalások melletti elkötelezettség;
- fogadja el a NATO-t, mint hasonló gondolkodású nemzetek közösségét, amely a kollektív védelem, valamint a béke és biztonság fenntartása mellett kötelezte el magát. Elkötelezettséget vállal a konszenzus-építés mellett, amely a szövetség kohéziójának és döntéshozatali mechanizmusának alapja. Teljes körű részvétel a konzultációs és döntéshozatali folyamatokban;

---

¹⁴³ Az eredeti dokumentumban jóval több szempont szerepel, a fenti egy válogatás belőlük. A katonai elvárásokra jelen dolgozat nem tér ki.

- az EBESZ normák tiszteletben tartása, az etnikai konfliktusok, a területi viták, belső jogi viták békés megoldása;
- elkötelezettség a stabilitás, a vállalkozás szabadsága, a társadalmi igazságosság és a felelősségteljes környezetvédelmi politika mellett;
- a hadsereg megfelelő demokratikus és civil kontrolljának kialakítása.¹⁴⁴

Tehát, a NATO egy olyan közösség, amelynek alapértékei között a fentiek szerepelnek, emellett megemlíti a tanulmány az egyenlőséget, mint a tagok közötti viszony egyik jellemzőjét. Mindemellett, az világossá vált a bővítési tanulmányból, hogy a taggá válás nem automatikus – nincsenek konkrét, számszerűsített kritériumok, nincsen dátumra pontos menetrend, valamint az összes NATO országon múlik, hogy az adott aspiránst elfogadják-e. Oroszország szempontjait sem lehetett megkerülni, ezt a tanulmány is érezte (Szőnyi [1998]). 1996 során két, a NATO bővítés melletti politikai döntést megkönnyítő esemény történt. Az egyik, hogy Bill Clinton, aki újra hivatalba lépett, egyértelműen a szövetség kibővítése mellett szállt síkra. A másik, hogy Oroszország sem zárkózott el a szervezet keleti bővítése elől. Az eredmény az lett, hogy az 1996. december 10-én Brüsszelben rendezett külügyminiszeri értekezlet zárónyilatkozatában már konkrétan szerepelt a bővítés dátuma, amely 1999 volt, a potenciális új tagokról azonban még nem esett szó. A portugáliai Sintra adott helyet 1997 májusában a külügyminiszeri ülésnek, amelynek zárónyilatkozata szerint folyamatban vannak a madridi csúcstalálkozó előkészületei. A júliusi meghívást megelőzően, 1997 júniusában Bill Clinton amerikai elnök már kijelentette, hogy az Egyesült Államok Csehország, Lengyelország és Magyarország felvételét támogatja. Madridban pedig meghívást kapnak a jövőbeni új tagok (és itt már nem egy vagy több tagról szólnak, hanem egyértelműen új tagokról). Megerősítették, hogy az új tagállamok felvétele erősíteni fogja a szövetség biztonságát, valamin a NATO belső strukturális átalakulása is készre teszi a kibővült taglétszámmal történő hatékony működésre. Végül, 1997. július 8-án, Madridban hivatalosan is kijelentették, hogy Csehországot, Lengyelországot és Magyarországot hívják meg a NATO-hoz való csatlakozásra. Ezek után 1997. december 16-án Brüsszelben parafálták a

---

¹⁴⁴ Az adatok forrása a Study on NATO Enlargement c. dokumentum. Bővebb felsorolás található: Matus János-Szenes Zoltán: A NATO és az európai biztonság., Nagy Zoltán: Magyarország a NATO-ban, Szőnyi István (1998): A NATO reformja: viták, válságok, egyezkedés vagy Juhász Erika (1999): Magyarország NATO-csatlakozása. Politikatörténeti áttekintés című művekben.

csatlakozási jegyzőkönyveket¹⁴⁵. A ratifikációs folyamat 1998 végére befejeződött, ünnepélyesen 1999. áprilisában lettek volna az új tagok üdvözölve Washingtonban. A történelem azonban közbeszólt, a koszovói helyzet rosszabbodása miatt, 1999. március 12-én tette le a három Washingtonban a ratifikált csatlakozási szerződést.

1.2.1. Magyar reakció a madridi nyilatkozatra

A magyar kormány mindvégig amellettt tört lándzsát, hogy a bővítés folyamatában a tagságra áhító országokat az egyéni teljesítményeik alapján mérjék, ne kössék a meghívást más országokéhoz. Ezzel párhuzamosan a politikai vezetés hangsúlyozta, hogy az ország alapvetően teljesíti azokat a feltételeket, amelyeket az 1995-ös bővítési tanulmány körvonalazott, úgy mint a stabil parlamentáris demokrácia léte, a működő piacgazdaság, az emberi jogok tiszteletben tartása, civil kontroll léte. A térség stabilitásához pedig abban is hozzájárul az ország, hogy támogatja a térségbeli országok NATO tagságát. (Nagy [1998] p. 24.) Az 1997-es madridi nyilatkozatot követően a Magyar Országgyűlés 1997. július 15-én vitázott a meghívásról. A pozitív választ azonban csak a novemberi 16-i népszavazást követően, 1997. november 17-én küldte el Brüsszelbe.

Az Országgyűlés 1997. július 15-én tárgyalta meg a politikai nyilatkozat tervezetét, amelyet a NATO-hoz küldtek meg válaszul a meghívásra. A tervezetet a jelen lévő képviselők ellenszavazat és tartózkodás nélkül elfogadták. Ezzel a politikai nyilatkozattal az Országgyűlés támogatta Magyarország NATO tagságát, de az is szerepel benne, hogy előbb sor kell, hogy kerüljön egy véleménynyilvánító népszavazásra. Magát a csatlakozást mérföldkőként értékeli a dokumentum, amely történelmi jelentőségű, felszámolja a hidegháborús örökséget, valamint egyesíti, stabilizálja a kontinentst. Kitűnik a nyilatkozatból, milyen mi közösséghez tartozik majd Magyarország: fejlett, egyenjogú, demokratikus államokéba. Az ország önképével kapcsolatban többször felmerült a kilencvenes években, hogy demokratikus, nem fűztek hozzá semmit – itt jelent meg a fejlett jelző. A taggá válás pedig egy tanulási folyamatot követő „siker vizsga” eredménye – elismerés, ahogyan a dokumentum fogalmaz.

---

¹⁴⁵ A csatlakozás pénzügyi aspektusára utalva, a szóban forgó ülés zárónyilatkozatában leírják, hogy a NATO Biztonsági Beruházási Programja keretében az elkövetkező 10 évben mintegy 1,3 milliárd USD forrást tesznek majd hozzáférhetővé az új tagok számára. Forrás: Az Észak-atlanti Tanács miniszteri ülése, Brüsszel, 1997. december 16. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.

Hogyan látták az országgyűlési képviselők a NATO, Magyarország és az első bővítési körből kimaradt államok képét? Mit sugallnak a felszólalások az olvasóknak? Fennmaradt-e az a sajátos mi, áhított mi és ők kép, amely megvolt a kilencvenes évek elején?

A NATO – vagyis az áhított közösség – képe pozitív. Olyan jellemzőkkel illették, mit a fejlett, demokratikus, békés, emberi értékeket, szabadságot, demokráciát védelmező szervezet. Ellenségei a demokrácia ellenségei, vagyis a demokrácia ellenségei, a diktatúrák, a nacionalisták¹⁴⁶. Először jelent meg a felszólalásokban a NATO tagság gazdasági aspektusa is, még hozzá olyan vetületben, hogy az ország számára a hatékony védelmet alacsonyabb költségszinttel lehet majd biztosítani, a haderő fejlesztéséhez pedig segítséget ad. A NATO-t is említő felszólalások csaknem mindegyike szól arról, hogy a szervezet stabil, megbízható, szavahihető, békére törekvő, demokratikus, a tagországi fejlettek, gazdasági jólét jellemzi azokat. A szavahihetőségre visszatérve, a tagság elnyerése érdekében támasztott elvárásokat is komolyan veszi.

Magyarország NATO meghívásánál megjelenik újra a tanuló képe, aki jelesre vizsgázott – mégpedig NATO elvárásokból, demokratikus fejlődésből. A jeles vizsgajegy pedig belépő a szövetségbe. Felbukkan az elégtétel szó is a meghívás kapcsán – a Nyugathoz való tartozás indoklása kapcsán a történelmi múlt szenvedései, a hidegháborús elszakítottság jelent meg, ugyanakkor elismerés is az 1956-os forradalom, valamint az 1989-90-es szerepvállalás miatt. Ezzel együtt a múlt lezárására is utalnak, amely jelzése lehet annak, hogy kivált az ország egy régi közösségből, s újhoz csatlakozik visszafordíthatatlanul. Utalás történt azokra a híres kutatókra, tudósokra is, akik az országból származtak, híresek lettek, valamint a megőrzött kultúrára, hagyományokra. Pozitívumként jelenik meg a szomszédsági politika területén elért siker is. A határon túli magyarok kérdése is felmerült azzal, hogy a NATO-tagság segíthet a jogaik védelmében, valamint a szomszédos országok előnyére is válhat, ha ugyanolyan berendezkedésűek. A szövetség és tagjainak az érdeke, hogy a demokrácia terjedjen, ne jöjjenek létre totalitárius rendszerek. Egy kulturálisan gazdag, stabil, kiszámítható és demokratikus ország képét rajzolta fel, amely belső, saját erejéből illeszkedett be Európába újra, és

---

¹⁴⁶ E jellemzők szerepelnek Horn Gyula miniszterelnök felszólalásában. Az Országgyűlés nyári rendkívüli ülészakának 10. ülésnapja 1997. július 15.

megint tekintélyes lesz. A régi Magyarország képre utalt Torgyán (FKGP) képviselő, amikor a fejlett, demokratikus országgal szemben a hidegháborús idők kapcsán úgy jellemezte az államot, mint fejletlen, szegény országot¹⁴⁷.

A közösség, amelyhez csatlakozik Magyarország, a fejlett államok közössége. Ide, dr. Szent-Iványi István (SZDSZ) szerint, kulturálisan és történelmileg tartozik, politikailag és gazdaságilag csatlakozik, érdekközösséget vállal. De ott – ha lehet így fogalmazni – a sorban kicsit le lesz maradva, fel kell zárkóznia fejlettség tekintetében. Ezen aspektus kapcsán az egyik felszólalásban elhangzik, hogy a politikai, gazdasági biztonság a befektetési kockázatok megítélését csökkenti¹⁴⁸, tőkét vonzhat az országban, ezzel is segítve a felzárkózást. A felszólaló¹⁴⁹ rámutatott arra is, hogy a gazdasági fejlődés a demokráciát is stabilizálja, csökkentve a visszafordulás esélyét.

A bővítés első köréből kimaradt országok számára az ország segítséget kíván adni, „szószólójuk lehet” Magyarország. Ez is erősíti tekintélyét, szerepét a régióban azáltal, hogy megosztja a csatlakozás tapasztalatait a felvételt nem nyert, de aspiráns országokkal. „...Magyarország történelmi megítélése ma egyértelműen kedvező: mert a madridi döntés objektív megítélés alapján kifejezésre juttatta azt, hogy mely országok jutottak legmesszebbre a demokratizálódás, a jogállamiság, a piacgazdaság megvalósítása terén”¹⁵⁰ – mondta Szekeres Imre (MSZP) képviselő. Ez újra felidézi azt a furcsának tűnő identitást, önképet, amelyet még 1993 környékén körvonalazódott, mégpedig a mi (közép-kelet-európai rendszerváltó, demokratizálódó) csoporton belüli megkülönböztetést, kissé különállást sugalló éllovas, legjobb tanuló képet. Úgy tűnik, a bővítés első körébe való bekerülés ezt igazolja. Valamint azt is, hogy van átjutási lehetőség az áhított mi csoportba.

Összefoglalva, az országgyűlési vita kizárólag pozitív jelzőkkel illette a NATO-t, amelyek visszaköszöttek Magyarország jellemzésénél is. Így az ország képe komplett lett, megszűnt az a kissé ambivalens elhelyezés, amely a kilencvenes évek elején lezajló politikai vitákban fennállt. Az önkép tehát egy, a Nyugathoz kulturálisan, történelmileg, politikailag és gazdaságilag is tartozó demokratikus berendezkedésű, stabil, a szomszéd országokkal jó viszonyt ápoló, a demokratikus

---

¹⁴⁷ Dr. Torgyán József (FKGP) felszólalása alapján az Országgyűlés 1997. július 15-i ülésnapján.

¹⁴⁸ Dr. Torgyán József (FKGP) felszólalása alapján az Országgyűlés 1997. július 15-i ülésnapján.

¹⁴⁹ Dr. Torgyán József (FKGP) felszólalása alapján az Országgyűlés 1997. július 15-i ülésnapján.

¹⁵⁰ Dr. Szekeres Imre (MSZP) felszólalása az Országgyűlés 1997. július 15-i ülésnapján.

értékeket terjeszteni is kész országot ábrázol. Figyelemre méltó a versengő jó tanuló képe is – a tagság elvárásainak teljesítésében dobogós helyen végzett az ország.

1.2.2. A NATO első körös bővítése: érvek, ellenérvek, érdekek

Amikor a kilencvenes évek elején¹⁵¹ komolyan felvetődött a NATO bővítésének kérdése, mind a szövetség, mind pedig a csatlakozásra vágyó országokban elkezdtek vizsgálni a bővítés esetleges hatásait. Ahogyan közeledett a madridi csúcstalálkozó, és azzal együtt a döntés az új tagokról, úgy próbálták összefoglalni a bővítés, csatlakozás előnyeit, hátrányait, és a mögöttes érdekeket. Mindezek mellett a délszláv térségben Szerbia és Koszovó viszonya rendezetlen maradt, egyre sürgetőbb volt annak megoldása.

A bővítést ellenző véleményeket a következőképpen lehet összefoglalni:

- Az új tagok védelmi erői nem kompatibilisek a NATO katonai erőivel, így a szövetség harci képessége, a katonai doktrína, a vezetési- és döntéshozatali rendszerének szempontjából problémákat idézne elő. A kelet-közép-európai országok védelmi erőinek felfejlesztése pedig nagyon nagy terheket róna mindkét félre.
- A rendszerváltó országok közül nem lehet mindegyik jelentkezőt felvenni, s ez konfliktust generálna a felvettek és a kimaradók között. Emellett törésvonalat húzna a kontinens keleti és nyugati fele között.
- A bővülés nem járulna hozzá az észak-atlanti térség biztonságához: etnikai, vallási ellentéteket hozna a szövetségbe.
- A felvételre vágyó országokban nincsen töretlen múltja, hagyománya a demokratikus berendezkedésnek.
- Rontaná az amúgy is törékeny NATO-orosz viszonyt. (Kern [2002])

Az utolsó ponthoz hozzáfűzve, Moszkva egészen 1996 végéig nem támogatta a szervezet keleti bővítését, ellenséges lépésként értékelte azt, annak ellenére, hogy a szövetség részéről biztosítani kívánták az orosz vezetést, hogy az új tagok felvétele nem ellene irányul. Az orosz vezetés részéről 1997 első felében még mindig negatív

---

¹⁵¹ Charles Gati leírta, hogy a State Department keretei között 1993-ban vetődött föl először komolyan a NATO bővítésének kérdése. Charles Gati (1997): A vonakodó sheriff. In: Népszabadság, 1997. 10. 28.

felhangok voltak hallhatóak. Anatolij Csubajsz, a miniszterelnök első helyettese például hangsúlyozta, hogy a NATO bővítése politikai kárt okozna Oroszországnak, ugyanakkor kárpótlásként hajlana arra, hogy nemzetközi gazdasági szervezetek tagságát elnyerje, olyanokét, mint például a G7, vagy a WTO (A NATO hatalmasságai...[1998]). Más orosz politikusok azt hangsúlyozták, hogy a NATO keleti határainak Oroszország felé való közeledése az ország biztonsági érdekeit veszélyezteti. Attól is tartottak, hogy az új NATO tagállamok területén csapatok fognak állomásozni, valamint nukleáris fegyvereket fognak oda telepíteni. Moszkva és a NATO között 1997. május 27-én született megállapodás (az Alapokmány), amely utat nyitott az együttműködés új formáinak, megteremtve a NATO-Oroszország Állandó Közös Tanácsot, amely egy konzultációs fórum. Emellett Moszkva garanciákat kapott arra, hogy az újonnan csatlakozó országok területére nem telepítenek nukleáris fegyvereket, viszont a bővítési folyamat kezdetét veszi 1997 nyarán.

Az ellenvélemények közül négy is vonatkozik a kelet-közép-európai országokra, az egyik a demokratikus hagyományok, hiánya, a másik a haderő inkompatibilitása, és a kompatibilitás kialakításának költséges volta, a szövetség stabilitásának gyengítése, valamint a törésvonal kialakulása abban az esetben, ha nem minden jelentkező országot egyszerre fogad tagjává a NATO. A demokratikus hagyományokat tekintve, valóban nem volt töretlen az országok demokratikus múltja, ugyanakkor igyekeztek mindent megtenni azért, hogy a demokratikus berendezkedést kialakítsák a hidegháború után. A haderő átalakítását is napirendre tűzték, azzal együtt, hogy a NATO elvárásoknak megfelelni vágyók a civil kontrollt is igyekeztek megvalósítani, az összes folyamánnyal együtt. A bővítési tanulmányban szereplő elvárások teljesítése az etnikai, vallási és politikai konfliktusok megjelenésének, fellobbanásának valószínűségét csökkentette. A térség országai mind az EU-hoz, mind a NATO-hoz csatlakozni kívántak, mindkét szervezet esetében feltétel volt, hogy az országok rendezzék az egymás közötti, és a belső etnikai problémákat. A felvettek és a fel nem vettek közötti törésvonal kialakulása akár valós félelem is lehetett, ezt azonban sikerült áthidalni azzal, hogy az új tagok megosztották a tagság tapasztalatait a bővítés első köréből kimaradt államokkal. A kimaradt államokban valóban elképzelhető lehetett volna az a szcenárió, hogy a csalódottság esetleg eltéríti azokat a demokratikus út követésétől,

ám ezen országok nem csupán a kollektív védelmi szervezetben való tagságot célozták meg, hanem az EU tagságot is, amelynek feltétele volt a demokratikus berendezkedés. A gazdasági kérdéseket tekintve, e sorok írója eltekint a költségek becsléseinek felsorolásától, ugyanakkor látni kell, hogy az aspiráns országok a VSZ felbomlását követően saját maguknak kellett gondoskodniuk a haderőről, annak reformjáról. Ez számukra nagyon költséges lett volna. A katonai költségek növelése pedig a gazdasági fejlődésnek, a jólét megteremtésének vetett volna gátat, ezzel fokozta volna a társadalmi elégedetlenséget, s ez talán eltéríthette volna az országokat a demokratikus úttól.

Clinton elnök a NATO kibővítése mellett foglalt állást, ehhez Brzezinski és Kissinger támogatását is megnyerték (Gati [1997]). A Clinton-kormányzat már a madridi döntés előtt kijelentette, hogy Csehország, Lengyelország és Magyarország felvételét támogatja. A szövetségen belül a három ország felvételével támogatókat remélhetett az amerikai vezetés. Felvetődött az is, hogy a NATO-tagságra áhító országok kívánságának figyelmen kívül hagyása eltávolíthatja ezen országokat a demokratikus országok közösségtől, instabilitást hozhat a térségbe, s a hidegháborúban elért győzelmet semmissé teheti¹⁵². Fontos tényező, hogy az összesen 194 elektori szavazatot adnak a kelet- és közép-európai államokból származó választópolgárok¹⁵³. Az általános érvek között szerepel, hogy a tagság stabilizálná az új demokratikus országok berendezkedését, külső, s belső biztonságát is, a konfliktusok békés megoldását elősegítené.¹⁵⁴ A stabilitás pedig a befektetési környezetet is javítaná. Fontos itt megemlíteni azt is, hogy Clinton a demokratikus berendezkedés támogatása mellett tette le voksát. A NATO bővítése pedig az aspiráns államok számára megerősítést jelentene, hogy jó úton járnak a demokrácia megerősítésével. Másrészt, a Clinton-adminisztráció a NATO-bővítésről folytatott küzdelmet egy olyan csatának a részeként fogra fel, amelynek a tétje annak meghatározása, hogy Amerikának mi legyen a szerepe a világban. A bővítés egy olyan külpolitikai vita egyik eleme volt, amely azt hivatott eldönteni,

---

¹⁵² Policy Statement on NATO Expansion. 1996. május 20.
http://www.fas.org/man/nato/hrpc_natonew.htm.

¹⁵³ Észak-atlanti elemzések 2. Magyar Országgyűlés, Külügyi Hivatal, Észak-atlanti Tájékoztató Központ.

¹⁵⁴ Valki László (1995): A NATO-bővítés kérdőjelei. In: Külpolitika 1995. ősz-tél. Valki idéz német politikusokat is: Volker Rühe nemzetvédelmi miniszter: „Alapvető német érdek, hogy a stabilitás és instabilitás, a gazdagság és a szegénység határai ne essenek egybe a NATO, valamint az Európai Unió, és így Németország keleti határaiival”. Roman Herzog német államfő: „Ha nem stabilizáljuk Kelet-Európát, akkor Kelet-Európa fog destabilizálni bennünket.”

vajon az Egyesült Államok továbbra is részt vesz a nemzetközi életben, vagy pedig egy bizonyos fokú izolacionizmusba vagy unilateralizmusba hátrál. Clinton elnök a szövetséget olyan módon kívánta modernizálni, hogy az adekvát válaszokat adhasson a jövő fenyegetéseire, mert úgy hitte, hogy az Egyesült Államoknak nem szabad egyoldalúan cselekedni, hanem a partnereivel együtt kell fellépnie a világban. Azért akarta megreformálni a NATO-t, hogy az amerikai közvélemény megértse, egy új korban miért van még mindig szükség a szövetségre és hogy támogassa annak fennmaradását. (Asmus [2003] pp. 15-16-)

Más nézet szerint a NATO tagság a régió szempontjából komoly pacifikáló tényező lenne, megakadályozna egy újabb konfrontációt. A fentiekhez természetesen hozzájárult, hogy a délszláv térségben a fegyveres összecsapások elhúzódtak, maga a terület továbbra is puszkaporos hordónak számított. A három ország, amelyeket meghívtak geostratégiai szempontból fontos volt e válság kapcsán (Juhász [1999]). Deák Péter a bővítés mellett szóló érvek között első helyen szerepeltette azt, hogy a kilencvenes években a NATO tagországok alapvető érdeke volt, hogy a volt szocialista országokat felölelő régió stabil, kiszámítható legyen. Talán ez volt az oka annak, hogy a demokrácia kiterjesztése, a demokratikus intézmények megerősítése, a működő piacgazdaság kialakítása – tehát azon tényezők, amelyek a demokratikus béke koncepciójának is alkotóelemei – megfogalmazódtak a kelet-közép-európai térség kapcsán. Ide kapcsolódik a kisebbségi problémák békés megoldása is (a rendezetlen helyzet ugyanis a csatlakozás ellen szólt). Ahogyan Deák is leírta, a Nyugat nem csupán a NATO csatlakozás szempontjából támogatta a demokratikus átalakulást, hanem saját politikai, gazdasági érdekei is meghúzódtak mögötte. Ide tartozott például a tömeges migrációtól való félelem, a határok mentén felbukkanó instabilitás, szélsőségek előtérbe kerülése, de az új befektetési lehetőségek keresése, a piacnyitás, tőkekihelyezés is. A szövetségen belüli erőviszonyok megváltoztatását is remélték a bővítés-pártiak, így például Németország, aki szövetségeseiket keresett a NATO-n belüli politikájához. (Az USA álláspontja mögött is hasonló indok húzódnak meg, atlantista beállítottságú támogatókat remélt.) Deák az orosz kérdéssel kapcsolatban úgy értékelte a helyzetet, hogy a NATO érdeke lehet a bővítéssel, hogy egy esetleges agresszió esetén lassítsa az előrenyomulást, akár gyorsreagálású hadtestekkel – amennyiben az orosz helyzet kiszámíthatatlanná

válna. Ugyanakkor a NATO déli szárnyának a megerősítése is a bővítés mellett szólt: az iszlám fundamentalizmus terjedésétől való félelem. (Deák [2005])

Magyarország tekintetében első helyen a kemény biztonsági garanciák biztosítását lehet kiemelni. A NATO térségét úgy értékelték, mint a stabilitás, béke, demokrácia zónáját, amelynek kiterjesztése érdeke az országnak. A tagság azt is szimbolizálta, hogy a demokratikus átalakulás végleges, visszafordíthatatlan. Emellett megfogalmazódott az is, hogy az egyetlen hiteles elrettentő erővel rendelkező szervezet a régióban, emellett pedig az EU tagság előszobája. Az ország fekvését tekintve is fontos volt a NATO számára, hiszen olyan térség határán helyezkedik el, ahol az adott időszak konfliktusait prognosztizálták (Matus [1998]). A szóban forgó térség pedig a Balkán és a Mediterráneum – a NATO védelmi tervezői azon a véleményen voltak, a jövő konfliktusainak eredője a szövetség déli határain lehet. A hidegháborút követően ugyanis a szóban forgó két terület stratégiai fontosságú lett a szervezet számára (Pellerin [1998]). Egy 1995-ös tanulmány értékelése szerint, a magyar taggá válást három tényező nehezítette: a civil kontroll hiányosságai, a szomszéd országokkal fennálló rendezetlen nemzetiségi problémák, valamint az, hogy nem szomszédos egyetlen NATO országgal sem. Ugyanakkor a tanulmány megjegyzi azt is, hogy az első két tényező kiküszöbölése esetén a harmadiktól el lehet tekinteni. (Binnendijk [1995])

A három visegrádi ország ünnepélyes csatlakozási ceremóniájára 1999. március 12-én került sor Washingtonban. Az eredeti elképzelés szerint erre az ünnepi alkalomra később került volna sor, áprilisban, de végül korábbi időpontra hozták a közelgő koszovói beavatkozás miatt, amelyben Magyarország már mint teljes jogú NATO tag vehetett részt. Voltak hangok, amelyek szerint az ország nem volt készen igazán a teljes jogú tagságra, a felvételre azért volt szükség, mert küszöbön állt a koszovói kérdés rendezése. Ahogyan a korábban idézett tanulmány is mutatja, már 1995-ben a harmadik helyen állt az ország Csehország és Lengyelország mögött a tagságra várók sorában. Ezen kívül mindent megtett, hogy a jószomszédi viszonyokat kialakítsa, valamint a haderő civil kontrolljának megvalósítása területén is nagy előrelépést tett. Ezek mellett a PfP programban is aktívan részt vett, alakulatok vettek részt az IFOR és SFOR kötelékében, valamint diplomáciai erőfeszítéseket tett az országról kialakított kép javítására. Hiba lenne azt mondani, hogy az ország földrajzi fekvése, ezen belül is Szerbiával való

szomszédsága nem játszott szerepet abban, hogy Magyarország bekerült a NATO bővítés első körében, de semmiképpen sem ez volt az egyetlen és elsődleges indoka az ország felvételének.

2. Az új alapelvek a bizottságok előtt

2.1. A Külügyi bizottság 1998. december 9-i ülése¹⁵⁵

A bizottság H/552 számon kaptak kézhez a határozati javaslatot, amelynek címe *A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelvei* volt. Érdekes volt látni, hogy amíg az 1990-93-as időszakban hosszú felszólalások következtek a határozati javaslattal kapcsolatban, addig ezen a bizottsági ülésen összesen egy résztvevőnek volt mondanivalója a H/552-es határozati javaslattal kapcsolatban.

Nagy Zoltán¹⁵⁶ felszólalásában körvonalazódnak annak a két időszaknak a jellemzői, amelyekben a két biztonságpolitikai alapelv-javaslat megszületett, tehát az 1993-as és az 1998-as időszak. Három dolgot emelt ki Nagy az első időszakkal kapcsolatban: a szuverenitás visszanyerését, a nemzeti önerőre való támaszkodást és az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás vágyát¹⁵⁷. Az 1998-as időszak fő jellegzetességei, ami a felszólalásból kihangzik, a közelgő NATO tagság ténye, az EU-val a csatlakozási tárgyalások kezdete, valamint a váltás szükségessége a biztonságpolitikai gondolkodásban (éppen a tagságból adódóan). A teljes szuverenitás már nem kérdés, a nemzeti önerő kérdése sem vetődik fel – ugyanakkor az igen, hogy a nemzeti érdekeket és a NATO tagságból adódó kötelezettségeket együttesen kell kezelni. Még egy érdekes dolog köszön vissza újra, mégpedig a dokumentum elkészítése során végigvitt különböző szintű egyeztetések, és a konszenzus megléte – ez a legitimitációt erősíti.

A biztonság értelmezése kapcsán megjelent annak komplex mivolta, ugyanakkor a biztonság és a szövetségi tagság kapcsolata. A biztonság fogalmához köthető az 1993-as korszak jellemzői közül az önerő említése, a szuverenitás

---

¹⁵⁵ A fejezetben idézett, hivatkozott felszólalások a Külügyi bizottság 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből való.

¹⁵⁶ Külügyminisztérium, védelempolitikai főosztályvezető

¹⁵⁷ Nagy Zoltán felszólalása alapján. Forrás: Jegyzőkönyv az Országgyűlés Külügyi bizottságának 1998. december 9-én tartott üléséről.

hangsúlyozása, és a kemény biztonsági garanciák utáni vágy (euroatlanti biztonsági szervezetekhez való csatlakozás igénye). Az 1998-as biztonság fogalom elemei között már nem került hangsúlyozásra sem a szuverenitás, sem pedig az önerő – a szuverenitás már elfogadott, megvalósult. Az önerő létét pedig kiegészíti a kemény biztonsági garanciák elérése – a NATO tagság.

A NATO-képre utal az, hogy a tagság vágy volt, az áhított ők csoportba való tartozás volt a cél. Ennek elérése 1998 végén már a küszöbön állt – így új mi csoportba integrálódik az ország. Már nem kerül kihangsúlyozásra a működő demokrácia ténye, az viszont igen, hogy a szövetségi – közös – érdekekkel és a tagsággal vállalt kötelezettségekkel is számolni kell ezek után. A NATO tagság pedig átjárja az egész biztonsági spektrumot: a fogalomértelmezéstől a konkrét politikáig. Ez utal a csoporthoz való tartozás érzésére. A NATO-ról kialakított kép pozitív: egyrészt a vágy és valóság kettőségnek szerepeltetése utal erre, de ezt erősíti a közös érdek említése, és az, hogy a tagságból adódóan a felszólaló úgy érzi, hogy az komplex módon fog hatni a magyar biztonság területére.

Magyarország biztonsági önképének egyes elemei feltűnnek a felszólalásban, noha nem explicit módon. Ide tartozik a szuverenitás – amely elért cél. Megjelenik az új „mi” közösség, vagyis a NATO. Annak az oka, hogy miért nem hangsúlyozták újra és újra a demokratikus létet, vagy az élenjáró szerepet valószínűleg abban keresendő, hogy a NATO tagság egyik feltétele volt, hogy működő demokrácia legyen az adott ország.

2.2. A Honvédelmi bizottság 1998. december 9-i ülése¹⁵⁸

A Honvédelmi bizottság, a Külügyi bizottsághoz hasonlóan, az 1993-as tapasztalathoz képest kevés ideig tárgyalta a biztonság- és védelempolitikai alapelvekre vonatkozó előterjesztést, és nem volt parázs vita a tartalmáról. A felszólalásokban megtalálható a két különböző történelmi helyzetre vonatkozó jellemzők összeszedése, a NATO új stratégiai koncepciója, a területen kívüli műveletek kérdése, valamint a szervezeten belüli erőviszonyok.

A történelmi helyzetet tekintve, nem történik már utalás ez alkalommal sem a hidegháborús időkre, a múlt már az 1993-as időszakra vonatkozik. Megerősítést

---

¹⁵⁸ A fejezetben idézett, hivatkozott felszólalások az Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből való.

nyernek a korábban is kifejtett korszak-jellemzők, mint a szuverenitás fontossága, a nemzeti önerőre való támaszkodás, és a vágy¹⁵⁹ az euroatlanti integrációba való becsatlakozásra. Az 1998-as történelmi időszakot a megvalósult vágy jellemzi hangsúlyosan, vagyis a küszöbön álló NATO tagság, valamint a helyzetből adódó újdonság érzése, vagyis a biztonsági helyzet megváltozása, a kihívások körének átalakulása. Itt az újdonságnak mindenképpen pozitív kicsengése van, amellet, hogy a kihívások körének bővüléséből és átalakulásából nem biztos, hogy ez adódna.

Volt még egy ismétlődő elem, amely megjelent a korábbi külügyi bizottsági vitában, és visszaköszönt a honvédelmi bizottság vitájában is, ez pedig a legitimitáció kérdése. Újfent hangsúlyt kapott, hogy az alapelv-csomag elkészítésénél széles körű konszenzus született. Ez a momentum adalék az ország önképéhez is, tekintve, hogy a fontos kérdésekben való konszenzus a legitimitást erősíti, és a demokrácia egyik jellemzőjeként is felfogható.

A NATO kép kapcsán több jellegzetesség előtérbe került, így a tagországok erőviszonyai, a területen kívüliség problematikája, a szervezet stratégiai koncepciójának és a biztonság- és védelempolitikai alapelveknek a viszonya vagy a nemzetközi jog tiszteletben tartása. Mindezek azért is érdekes elemek, mert a korábbi vitákban a NATO mint egységes szervezet jelent meg, szimbolikusan ábrázolták, egységes értékekkel, érdekekkel felruházva. Nem érzékeltették az 1993-as vita során, hogy a szövetségen belül bizony az erőviszonyok nem azonosak, holott már a hidegháború alatt sem volt ismeretlen, hogy a szervezet tagországai nem mindig vannak azonos állásponton. Ennek az lehet az oka, hogy 1993-ban a NATO inkább szimbólum volt, egy olyan „mi” közösséget jelképezett, amely a hidegháború során a VSZ ellenpólusaként szerepelt. Azokat az értékeket testesítette meg, amelyeket az ország is magáénak mondott, az európaiság egyik eleme volt. Mindenesetre, a honvédelmi bizottság idézett jegyzőkönyve legtöbbször talán a politikusok NATO- képéről árul el.

Milyen NATO kép részletek jelennek meg a viták során? Ami talán a leginkább szembevetendő az 1993-as időszakhoz képest, az az, hogy a NATO-t már nem csupán kívülről nézik a felszólalók, hanem a belső viszonyokra is rálátással

---

¹⁵⁹ A vágy szó szerepeltetése újra nagyon fontos elem abban a tekintetben, hogy mennyire fontos volt az országnak az euroatlanti integráció, mint a vágyott „ők” csoport.

vannak. A NATO-n belüli helyzettel kapcsolatban kitűnik, hogy a partnerek bizonyos kérdésekben nem vallanak egységes álláspontot, és hogy súlyukat tekintve sem egyformák. Példaként nukleáris első csapás fenntartása kapcsán felmerült vitára történik utalás, amikor is az USA meg szeretne volna tartani e lehetőséget, míg más tagországok (Németország, Kanada, Norvégia) ellene voltak. A felszólaló (Pecze) az álláspontok erősségéről és gyengeségéről beszélt, mégpedig olyan értelemben, hogy az USA-é egy erős, a német, kanadai, norvég hármasé egy gyenge álláspont. Itt az álláspont lehet utalás a valós erőviszonyokra, tehát arra, hogy az USA első az egyenlők között.

A tagországok közötti egyenlőség a konszenzusos döntéshozatalban megnyilvánul. Nagy Zoltán felszólalásában a NATO működése kapcsán az ország számára fontos elemeket emelt ki, többek között az egyhangú döntésekre is utal (a katonai akciókkal kapcsolatban): a szervezetben az országnak, mint minden tagországnak, vétőjoga van, tehát a magyar delegáció az ország érdekeivel ellentétes döntéseket nem szavazza meg. Ez a gyakorlat új a VSZ-en belüli folyamatokhoz képest, tekintve, hogy ott ilyen fokú beleszólása nem volt az országnak az ügyekbe.

A konszenzusos döntéshozatal fontossága felmerült egy másik felszólalás kapcsán is: Lányi Zsolt (FKgP) képviselő is érdekes dolgot vetett fel, mégpedig azt, hogy mi történik, ha ENSZ felhatalmazás nélkül kezd akcióba a NATO. Wachsler Tamás (FIDESZ) a kérdésre válaszolva elmondta, hogy a döntésekben Magyarország a taggá válás után teljes joggal részt fog venni, és a magyar beleegyezés nélkül nem lehet ilyen lépést tenni. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a NATO a nemzetköz jogot betartó szervezet – tehát pozitív a képe. Itt újra kiemelésre került, hogy a teljes jogú tagság valóban teljes jogú tagságot jelent, és hogy az ország véleménye igenis számítani fog döntésekben. Ha pedig egy javaslat nem vág egybe a magyar érdekekkel, akkor nemmel szavaz a delegáció. A nemzetközi jogi normákkal kapcsolatos aggály két elemet vet fel. Az egyik a NATO mint a nemzetközi jogi normákat tiszteletben tartó szervezet, a másik pedig újra a tagok egyenjogúságának üzenete.

A NATO formálódó stratégiai koncepciója és a magyar biztonság- és védelempolitikai alapelvek viszonyának taglalása mind a NATO mind pedig a magyar biztonsági önképet gazdagítják. Juhász Ferenc (MSZP) vetette fel, hogy a

NATO stratégiai koncepciójának megszületését követően lenne jobb a magyar biztonság- és védelempolitikai alapelveit megalkotni, mégpedig azért, mert a NATO tagság az eddigieknél újabb veszélyforrásokat is jelenteni fog az ország számára. Ez újra visszahozza egy kicsit azt az érzést, hogy az országnak kell idomulnia egy szervezethez, nem teljesen önállóan határozza meg saját biztonságpolitikáját. Waschler azzal reagált, hogy a biztonságpolitikai alapelvek általános irányt, elvárás rendszert jeleznek, a konkrétabb jogokat, kötelezettségeket a későbbiekben is meg lehet határozni. Nagy Zoltán pedig korábban utalt arra, hogy a stratégiai koncepció kialakításában az ország is részt vesz, méghozzá aktívan, saját érdekeit szem előtt tartva, s az elfogadásánál már teljes jogú tag lesz. Pecze Zoltán is beszélt a stratégiai koncepció megalkotásáról. Felszólalásában elmondta, hogy Magyarország tagjelöltként is részt vehetett a stratégiai koncepció kidolgozásában, a delegáció a véleményét elmondhatta. Még egy fontos jellemző jelenik meg a hozzászólásban, az, hogy a szervezet tagországai által felölelt terület stabil, biztonságos, ugyanakkor peremén válságok jelentek meg.

A magyar biztonsági önkép elemei jelennek meg Pecze Zoltán felszólalásában: egy új nézetrendszer, egy új identitás elem vetődik fel, amely szakított a régi, máshoz idomulás, más szervezet, ország iránymutatásait, döntéseit követés nézetével. Ez az image már egy önálló, a szervezet többi tagjával egyenrangú ország képe, egy olyané, amely a szervezet életéhez aktívan hozzájárul, és befolyásolja annak irányultságát, annak útját. Ez abban mutatkozik meg, hogy Pecze elmondása szerint, először a magyar biztonság- és védelempolitikai alapelveknek kell megszületniük, mert ez ad iránymutatást az országot a NATO-ban képviselő diplomatáknak ahhoz, hogy a szervezet stratégiai koncepciójának kidolgozásakor annak megszövegezéséhez hozzá tudjanak járulni, képviselve a magyar érdekeket¹⁶⁰. Tehát, a „mi” csoport egyenrangú felekből áll, akik a stratégiai koncepció kidolgozásánál saját egyéni érdekeiket, elvárásaikat próbálják majd közös nevezőre hozni. A másik felvetett probléma magyar speciális érdek, ez pedig a területen kívüli műveletek problematikája. Pecze megfogalmazása szerint: „az országok nem csak a NATO országok területét védik aktívan, hanem

---

¹⁶⁰ Lásd Pecze Zoltán felszólalását. Forrás: az Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

tulajdonképpen kezelik a NATO környezetében lévő válsággócokat”¹⁶¹. Magyarország számára kiemelt érdek volt, hogy a területen kívüli műveletek bekerüljenek a stratégiai koncepcióba, tekintve, hogy a déli határ mentén a helyzet nem volt stabil. Ugyanakkor a fent idézett részből arra is következtetni lehet, hogy amíg a NATO tagországok által jelölt terület stabil (és itt figyelembe kell venni, hogy ekkor Magyarország NATO tagsága már küszöbön volt), addig a peremvidék nem az. Tehát a stabilitás mind a magyar biztonsági önkép eleme újra megjelenik. Az ország képével kapcsolatban az önállóság, a függetlenség létét erősíti a dokumentumok elkészítésének sorrendisége:

„Meg szeretném világosítani, hogy a sorrend fordított: ennek a dokumentumnak el kell készülnie a NATO stratégiai koncepció előtt. Ugyanis a helyzet nem az, hogy nekünk kell megvárunk azt, hogy a tizenhat jelenlegi NATO ország megalkotja saját koncepcióját, és majd ahhoz alkalmazkodva egy olyan dokumentumot fogadunk el, amely abból következik, hanem a helyzet az, hogy tizenkilenc NATO tagországnak kell elkészítenie a NATO stratégiai koncepciót, amely tizenkilenc országból az egyik Magyarország. Ha prioritás van, akkor ez a dokumentum, amely a mi asztalunkon van, bizonyos szempontból magasabb rendű dokumentum lesz a NATO dokumentumnál, hiszen a magyar delegációnak ... ez a dokumentum adja meg a mandátumot jelentős részben.”¹⁶²

Több helyen megjelent a nemzeti érdek védelme, illetve annak érvényesítési lehetősége. Ezzel kapcsolatban Nagy Zoltán a következőket mondta:

„Fontos, hogy minden egyes NATO-akció kapcsán Magyarországnak lehet a konszenzusos döntés meghozatalakor az garancia arra, hogy Magyarország akarata, nemzeti érdekei ellenére nem történhet semmilyen akció.”¹⁶³

Ebben a mondatban kihangsúlyozásra kerül, hogy az országnak igenis lesz szava a szervezet életében, nem csupán sodródni fog az árral, hiszen a magyar szavazat is szükséges az egyes akciók elkezdéséhez. Két dolog is fokozza a hangsúlyt: az egyik a fontos szó használata, a másik pedig a minden egyes akció kiemelése – ennek

---

¹⁶¹ Lásd Pecze Zoltán felszólalását. Forrás: az Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve.

¹⁶² Részlet Pecze Zoltán külügyminisztériumi megbízott felszólalásából, a Honvédelmi Bizottság 1998. december 9-ei ülésén.

¹⁶³ Idézet az Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

ellenpontjaként pedig a semmilyen szó alkalmazása. Talán ez annak a jele, hogy még élt a döntéshozókban a VSZ működésének emléke, miszerint az ottani döntések az akciókról nem igazán tükrözték az egyes tagállamok saját nemzeti érdekeit, nem voltak egyenrangúak a felek.

2.3. A Külügyi bizottság 1998. december 16-i ülése¹⁶⁴

A bizottság ezen ülésén megvitatásra kerültek a benyújtott módosító javaslatok – nem kerekedett parázs vita ekkor sem az alapelvekről. Az első tárgyalt javaslat – Mécs Imre (SZDSZ) és Máday Péter (SZDSZ) által indítványozott változtatás – a dokumentum címének módosítását célozta: a védelem szó helyett a honvédelem szó szerepeltetését javasolta. A másik módosító javaslat a hazai ipar védelmét célozta volna. A harmadik javaslat az önkéntes fegyveres erő létrehozásának célját vette volna bele a biztonságpolitikai alapelvekbe. Elutasításra került mindhárom módosító javaslat.

Az első módosító javaslat kapcsán a bizottság tagjainak véleménye kezdetben megoszlott a támogatás és az elutasítás között, végül mégis a módosítás elutasítására voksoltak többen. A támogatók indoklásában megjelenik, hogy a haza védelmét jobban kifejezi a honvédelem szó, mint a védelem – tehát alapvetően érzelmi alapon közelítették meg a kérdést.

A javaslatot ellenzők egyik indoka, hogy a honvédelem szó szűkebb jelentésű, mint a védelem, amely több dolgot is felölelhet. A biztonság komplex fogalma mellé a tágabb értelmezés előnyösebb. Felmerült az is problémaként, hogy a honvédelem szóba nehezen érthető bele a szövetségi kötelezettségből adódó kollektív védelem.

Ezzel kapcsolatban a biztonság értelmezése is körvonalazódik, megerősítve a korábban elhangzottakat, miszerint a fogalmat komplex módon értelmezték a honatyák, illetve a dokumentum megalkotói. A szűkebb jelentés a katonai elemet emelné ki, míg a védelem kifejezésbe a biztonság fogalmának más elemei is beletartoznak. Az ország biztonsági értelmezésének területi dimenzióját tekintve a szövetséges keretek közötti kollektív védelem kitágítja a kört, amely a világ minden

---

¹⁶⁴ A fejezetben idézett, hivatkozott felszólalások a Külügyi bizottság 1998. december 16-án tartott ülésének jegyzőkönyvéből való.

részére kiterjedhet. Korábban a határ Európa volt, annak is inkább a középső illetve keleti része. A második módosító javaslat vitájánál a biztonság fogalmának egy új eleme került előtérben, mégpedig a gazdaság és a biztonság kapcsolata. A jól működő gazdaság növeli a biztonságot.

A NATO kapcsán arra asszociáltak, hogy az ország biztonsága nőni fog a szövetségi tagsággal. Itt a NATO megnevezés helyett a képviselő a szövetségi rendszer kifejezést alkalmazza¹⁶⁵, ami utalhat közös értékekre, és az összetartásra. Ami érdekesség, az a területen kívüli akciók ügye, amelyet a NATO-hoz kapcsol, és a biztonsághoz.

Magyarországgal kapcsolatban egyrészt egy mi csoporthoz, a NATO-hoz való tartozás jelenik meg, ezzel a biztonság növelése. Kihangzik az is, hogy az ország éppen a NATO tagsággal kilép az európai térségből, és a világ bármely pontján részt vehet a szövetség tagjaként különböző akciókban – tehát a területen kívüli akciók mellett teszi le a voksát. A biztonság- és védelempolitikai alapelvek legitimációját erősítendő, megjelenik újra az, hogy csak olyan elemet tartalmazhatnak, amely széleskörű konszenzuson alapul – ezzel utalás történik arra, hogy a széles háttérrel rendelkező legitimáció továbbra is fontos az ország vezetése számára, ami a demokratikusság egyik fokmérőjeként fogható fel. Az ország önképéhez érdekes kiegészítést ad a honvédelem-védelem szóval kapcsolatos vita. A honvédelem szó használatának indítványozói valószínűleg a szót magát egyfajta identitás-elemként látták, amely elveszhet a védelem szó használatával.

2.4. A Honvédelmi bizottság 1998. december 16-i ülése¹⁶⁶

A honvédelmi bizottság 1998. december 16-án tárgyalta meg a H/552-es számú határozati javaslathoz, a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveihez fűzött módosító indítványokat.

Az egyik módosító javaslatok egyike a védelempolitika kifejezés helyett a honvédelem politika kifejezés használata. Simicskó István (FIDESZ) felszólalásában visszautalt az „érzelmi és történelmi” alapokra – feltehetően az

---

¹⁶⁵ Dr. Kelemen András (MDF) felszólalása. Forrás: jegyzőkönyv az Országgyűlés külügyi bizottságának 1998. december 16-án megtartott üléséről.

¹⁶⁶ A fejezetben idézett, hivatkozott felszólalások a Honvédelmi bizottság 1998. december 16-án tartott ülésének jegyzőkönyvéből való

1848-as hagyományokra – valamint magát a honvédelem szót „szívünkhöz közelebb állónak” nevezte. Tehát, maga a szó érzelmi húrokat pendített meg, a magyar identitás egyik elemeként hatott. Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a szó szűk értelemmel bír, a szövetségi tagsági léttel kevésbé egyeztethető össze. Szili Sándor (MSZP) a honvédelem szó másik aspektusára utalt, mégpedig arra, hogy alapvetően katonai felhangja van, e tekintetben szűkebb a jelentése, mint ahogyan az a cél lenne. Ugyanis a biztonság szó új, komplex értelmezésével a szűk, elsősorban katonai értelmű kifejezés nem összeegyeztethető. A hozzászólásban érdekes momentum, hogy az ország szinonímájának érezhető a társadalom, valamint hogy politikusként a társadalom részeként azonosítja magát – mindez erősíti a legitimitációt. Kapronczai (MIÉP) képviselő a honvédelem szó használata mellett tört lándzsát, és a magyar identitásra is felhívta a figyelmet: itt egy mostoha múltúra utaló kifejezést használt: „kis csonka magyar haza”. Így az identitás elemeként szerepelt a kis ország létre való utalás. Pápai (FKgP) képviselő a javaslat elutasítása mellett voksolt, a szűkebb értelmű fogalomra utalt indoklásában: ez a szűkebb jelleg pedig a honvédelem és a közös védelem különbözőségében jelent meg. A honvédelem és a katonaság fogalmi összekapcsolódásáról szólt még a képviselő. A bizottság elnöke is a honvédelem szó használata felé hajlott, összekötve azt a magyarságtudattal, a magyar identitással. Érdekes a nemzetközi ráhatással, a globalizáció hatásával kapcsolatos megjegyzése: internacionalista az elsőként használt kifejezés, ami a hidegháborús retorikát idézi. A globalizálódás folyamatával szemben fogalmazta meg a magyar hagyományok, a magyar identitás megőrzését. Némi kritikát is megfogalmaz, amikor a magyar társadalom azon általa látott jelenségét taglalta, hogy a magyarság tudat nyíltan vallása elsekélyesedett, nincsen jelentős szerepe. Az ország korábbi fontos történelmi szerepére utalt az „Európa védőbástyája” kifejezés. Pápai (FKgP) képviselő megjegyzésében utalt arra, hogy szerinte nem a külsőségekben kell a magyarságot kihangsúlyozni, hanem – az akkori szituációnak megfelelően – az Európai Unió és NATO tárgyalásokon kell a magyar érdeket képviselni. A javaslatot nem fogadta el a bizottság.

A honvédelem szó alkalmazását a védelem szó helyett a támogatók a magyar identitás, a magyarságtudat részeként emlegették, amely történelmi súlyt is hordoz – tehát alapvetően érzelmi alapú ez a megközelítés. Az ellenzők a

honvédelem szó szűk jelentését kifogásolták: egyrészt csak az ország védelmét takarja, a szövetségi kollektív védelemmel nehezet összeegyeztethető.

Az ország képével kapcsolatosan néhány elem a vita során előbukkant. Az egyik a történelmi gyökerekre való utalás, amely már nem a korábbi 1956-ot idézi, hanem korábbra, sokkal korábbra nyúlik vissza. Az egyik 1848-at idézi, a másik pedig a 16. századot, amikor is védőbástya szerepet játszott az ország. Egyik képviselő szavaiban a kis ország kifejezés is előkerül, de nem olyan sokszor és olyan hangsúlyosan, mint az 1993-as viták során. Kimaradt teljesen a szuverenitás, függetlenség hangsúlyozása, valamint a magyarság lét, a szomorú történelmi múlt kiemelése. Nem szerepel benne az a vita, amely öt évvel korábban a térség, és azzal együtt Magyarország helyzetét taglalta – tehát, hogy melyik ország stabil, melyik nem. Nincs élesen hangsúlyozva a mi és ők csoport határvonala. Az bizonyos, hogy az ország rövid időn belül egy nagyobb kollektív védelmi közösség, a NATO tagja lesz. A szervezet tehát az új „mi”, amely esetében az ország már a küszöbön állt.

A NATO-ról nem sok minden derült ki, annyi igen, hogy kollektív biztonsági rendszerrel működik, egyenrangúak a partnerek. A döntéseket együtt hozzák meg, konszenzus alapján, és a tagországok a saját érdekeiket képviselve vesznek részt a működésében. Az új stratégiai koncepció kapcsán megjelent, hogy a nemzeti biztonsági elképzelésekből adódó érdekek azok, amelyek befolyásolják, és nem várja el a szervezet azt, hogy a stratégiai koncepciójához alakítsák a tagállamok a saját biztonsági elképzeléseiket. A tagállamok tehát egyenrangúak, és a szervezet nem atyáskodik felettük. A biztonság fogalmát komplex módon értelmezik – erre utalás történt a védelem-honvédelem vita során.

3. Az Országgyűlés 1998. december 15-i ülése¹⁶⁷

Az Országgyűlés 1998. december 15-én tárgyalta a biztonság- és védelempolitikai alapelveket. Maga az általános vita nem nyúlt hosszúra, kevesebbet és rövidebb ideig vitáztak a képviselők, mint 1993-ban.

---

¹⁶⁷ Az Országgyűlés 1998. december 15-ei ülésének jegyzőkönyve. Letölthető: http://www.mkogy.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat_aktus?p_ckl=36&p_ultn=43&p_felsz=351&p_felszig=363&p_aktus=65

A napirendi pont előadója, Szabó János honvédelmi miniszter beszédében újra megjelentek azok az elemek, amelyek a bizottsági viták során: az 1993-as és az 1998-as történelmi helyzet különbségei. Egyetlen tényezőt emelt ki a miniszter, mégpedig a vágyat és annak megvalósulását, tehát a teljes jogú NATO tagságot. Az „igény” és „vágy” szavak valóban azt sugallják, hogy az euroatlanti integráció tagjává válás nagyon fontos pont volt a magyar külpolitikában.

Ennek kapcsán az ország képéhez is kap az olvasó adalékot, egyrészt a NATO-ról mint szervezetről, másrészt pedig az országról, hiszen az a fent említett klubnak tagja lesz, azonosul az általa képviselt normákkal, elvekkel. Melyek is ezek az elvek, jellemzők? Egyrészt, a demokrácia, majd a stabilitás és fejlettség – ezek a fő elemei az euroatlanti országok közösségének. Érdekes momentum, hogy a felszólaló megfogalmazásában a taggá válás az intézményesítése annak, hogy az ország az euroatlanti országok közösségének tagja – azt sugallva, hogy már korábban ehhez a csoporthoz tartozott, ez a lépés már csupán annak megerősítése.

A biztonság fogalmát tekintve, azt komplexen értelmezik, és mind a nemzeti, mind a szövetségi érdekekből adódó elemek megtalálhatóak benne. A biztonsági környezettel kapcsolatban első helyen az euroatlanti régió és a térség áll, de globális veszélyforrások is szóba jöhetnek. Míg korábban a szűkebb térség volt kiemelve, mint az ország biztonságára elsősorban ható környezet, most egy szintre került az euroatlanti integrációval – amely természetesen a közlő NATO tagságból fakad. Mindenesetre, ez utalhat az ország önmagáról kialakított helyére a kontinensen: kevésbé tartozik már a kelet-európai régióhoz, inkább a korábban definiált Nyugat része. A pozitív képet erősítendő, az ország legfőbb törvényének, az alkotmányának, és a nemzetközi jog normáinak betartását hangsúlyozta. Biztonsági garanciák tekintetében pedig a NATO tagjává válással közvetlen garanciák részese lesz Magyarország.

Milyen elemek találhatóak a felszólalásban, amelyek az ország önképét gazdagítják? Az ország demokratikus voltának alátámasztására utalnak a következő szavak, kifejezések: polgárok, népszavazás, társadalom támogatása, az euroatlanti országok demokratikus közösségének tagja. Ugyancsak az országgépet gazdagító részlet a felelősség növekedése, amely az ország fontosságára utalhat, s ezt erősíti az a szerep, amely már 1993-ban megjelent, mégpedig a térségben a stabilitást növelő országé. A NATO kapcsán több dolog jelenik meg, először is

szinonimaként használt euroatlanti országok demokratikus közössége; emellett az, hogy a tagoknak nemcsak garanciákat ad a szervezet, hanem felelősséggel is jár a tagság, valamint a szervezetnek védelem szempontjából különböző igényei is vannak a tagokkal szemben. Ugyanakkor az egész szervezet, és a szervezetet alkotó egyes tagországok biztonsága összefügg egymással. Ez a biztonsági garanciára is utal, tehát Magyarország biztonsága – természetesen a nemzeti önerőn kívül – szervesen kapcsolódik az euroatlanti térség biztonságához.

A felszólalás végén a magyar biztonsági kép egy sajátos eleme is felbukkan: a határon túli kisebbség jogainak kérdése, amely továbbra is kiemelt része a külpolitikának. A jószomszédi kapcsolatok, valamint a regionális együttműködés fontossága is megjelenik, azzal kiegészülve, hogy Magyarország érdeke, hogy a szomszédai is mielőbb az euroatlanti integráció tagjai legyenek. Ez ugyancsak érezteti, hogy a térségben az országok közül előrébb vagyunk, mint szomszédaink (Ausztria kivételével).

Végül, a beszéd zárásaként szólt a honvédelmi miniszter a határozati javaslat megalkotása mögött álló konzultációról és konszenzusról. Ez azért is érdekes, mert az 1993-as vitában a képviselők általában beszédük elején szóltak erről – jelezve annak kiemelten fontos szerepét.

Simicskó István (FIDESZ) felszólalásában érintette a magyar biztonságpolitika céljait, melyek közül kiemelte a NATO tagságból adódót, vagyis a Washingtoni Szerződésben foglaltaknak való megfelelést. Ugyanakkor a célok sorrendje figyelemre méltó, tekintve, hogy első helyen áll a szövetségi biztonság, majd a nemzetközi béke, az európai helyzet s végül a szomszédság. Ez utal arra, hogy valóban mennyire fontos a NATO tagság. Az ország tekintetében megjelenik újra a stabilitás hangsúlyozása, a kezdeményező külpolitika, és az ország által már megvalósított stabilitás kiterjesztése. Emellett az együttműködés is megjelenik. A képviselő a biztonság értelmezéséről nem beszél expliciten, ugyanakkor szól a honvédség feladatairól, amelyekből lesűrhető, hogy a biztonság fogalmát komplex módon értelmezi. A NATO kapcsán a stratégiai koncepció létrehozásában való részvétel kerül említésre – ezzel kapcsolatban pedig kiemelte a jó megítélést, hiszen erre törekedett az 1999-ben csatlakozott három ország mindegyike. Említés történt az alapelvek kidolgozását övező konszenzus.

Kelemen András (MDF) beszédének elején szólt elismerően a hosszas egyeztető munkáról, amely az alapelvek születését megelőzte. A biztonságot tekintve, azt egy és oszthatatlan jelenségként értékeli, amely alapérték, s amelyet komplex módon értelmez. Magát a biztonság fogalmát az egyén biztonságából vezette le, utalva a veszélyérzetre. Kelemen képviselő kiemelte az alapelvek azon tételét, hogy az országnak nincsen ellenségképe. Ez – megfogalmazásában – arra utal, hogy az ország szándékai békések. Ugyanakkor a deklarált békés szándék ellenére a képviselő felhívja a figyelmet arra, hogy lehetnek olyan országok, csoportok, amelyek szemében az ország ellenségként szerepel.

A felszólaló külön említi az ország és a nemzet biztonságát – ezek ebben a tekintetben egymást átfedő, de nem teljesen egyező fogalmak. Az ország a határokkal körülölelt terület, földrajzi egység, a nemzet túlnyúlhat e határokon, a hagyományokhoz köti többek között ennek keretét. Erősíti ezt a felfogást egy későbbi felszólalás részlet is, ahol a sorrend – „önmagunkat, országunkat és nemzetünket...” – arra utal újfent, hogy az ország és nemzet tekintetében a nemzet az ország fogalmán túlmutat. A biztonságpolitikát a felszólaló egy későbbi részben összekapcsolja a nemzet, mint identitást is hordozó közösség biztonságával, ezzel az identitás részévé teszi. A közösséget erősíti a közös múlt – „a minket csaknem felmorzsoló XX. századi események nyomán...” -, amely abban is megerősítést nyer, hogy a mi személynévmás hangsúlyozottan szerepeltetett.

Az addig felszólalók közül Kelemen megnyilatkozásában újszerűen mutatkozik meg a biztonság fogalma: az ország lakosainak, a polgároknak a biztonságérzetéből eredezteti, és összekapcsolja a veszélyérzet mértékével. A polgár fogalom használata az állampolgár vagy lakos szinonimájaként utalhat a demokratikus létre is – abban az értelemben, hogy a szocialista rendszerben nem beszéltek polgárokról, helyette a lakosság vagy állampolgár szavak voltak inkább használatosak.

A NATO kapcsán felmerül az a nézet, amely az időszakban a lakosságra jellemző volt, tekintve, hogy a NATO tagság növeli az ország biztonságát. Ugyanakkor a szuverenitás bizonyos részéről való lemondásra is utalás van a felszólalásban – ez a felszólaló szerint akár „új minőségű veszély”-ként is megjelenhetne, amely az identitás (itt a nemzeti, nyelvben, hagyományokban, közös műveltségben megnyilvánuló identitásra utal az országgyűlési képviselő) ellen hat.

Ezt cáfolja is, valamint kiemeli azt, hogy a közösséghez tartozás során a biztonság mellett a gazdasági előnyök is megnyilvánulnak, valamint, hogy ez a közösség például az eszmék szabad áramlásának nem vet gátat. Emellett a tagság önként vállalása is tompítja a veszélyérzet életét. Külön kiemeli az elrettentés, visszatartás hatékonyságának növelését a NATO tagság által, illetve utal arra is, hogy kívülállóként védtelen volt az ország. A NATO demokratikus voltára is utal, valamint arra, hogy tagjai demokráciák, amelyek a jogrendet maguk is bírják, sőt, annak helyreállításában is részt tudnak venni. Ez jelzés arra nézve is, hogy Magyarország megfelel ezen kitételeknek, tekintve, hogy NATO csatlakozása küszöbön áll.

Hogyan látja Kelemen képviselő az ország képét? Egyrészt, a kisebb országok kategóriába helyezi Magyarországot. A fentiekben már szó esett arról, hogy NATO tagként a jogrendet is magáénak valló demokráciák közösségébe fog tartozni az ország, tehát ő maga is rendelkezik ezen jellemzőkkel. A képet gazdagítja az államiság 1000 évre való utalás, amely jelezheti azt, hogy valóban európai nemzet vagyunk, hiszen ilyen hosszú ideje jelen van a magyar állam a kontinensen, hogy komoly hagyományaink vannak. A békés ország jellemzője is megjelenik, mégpedig az ellenségkép hiányának hangsúlyozásában.

Mécs Imre (SZDSZ) képviselő az 1991-1993-as időszokról szólva elmondta, hogy egy új helyzettel szembesült az ország, tekintve, hogy visszanyerte szuverenitását, majd megszűnt a Szovjetunió, azonban új szövetségi rendszeri tagság nem volt láthatáron. A biztonság- és védelempolitikai alapelveket tartalmazó határozati javaslat kapcsán a konzultáció hosszára, és mélyére tett utalást, és a konszenzust is magában foglaló munkára.

Magyarország helyzetét tekintve úgy fogalmaz Mécs képviselő, hogy „a nyugat-európai és az euro-atlanti integráció keretében egy nagyobb, tágabb hazának a részeivé fogunk válni”¹⁶⁸. E szerint, az ország egy olyan közösségnek a tagja lehet, amellyel azonos értékeket, értékrendet vállal, és amelynek integráns részévé tud válni. Megjelenik egy sajátos identitás is, az euroatlanti mellett, ez pedig a regionális, a közép-európai léthez való kapcsolódás. Ennek egyik eleme a határon

---

¹⁶⁸ Mécs Imre felszólalása az Országgyűlés 1998. december 15-én tartott ülésén. Forrás: http://www.mkogy.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat_aktus?p_ckl=36&p_uln=43&p_felsz=351&p_felszig=363&p_aktus=65.

túli magyarok kisebbségi helyzete, és annak hatása az önképre, valamint a biztonságra – érzékenyen érinti az adott államot, ugyanakkor fontos az ország számára. Az identitással kapcsolatban felbukkan a hányatott múlt eleme, amely tekintetében újdonság, hogy nem igazán a hidegháborús időszakra vonatkozik, hanem a világháborúk időszakára. Erre pedig az volt jellemző, hogy a célokkal nem tudott azonosulni az ország, sem pedig magával a koalícióval. Ekkor jelenik meg az az elem, amelyet a képviselő módosító javaslatként is benyújt, ez pedig a honvédelem szó használata. A dicsőséges múlthoz köti a szó létrejöttét (1848-as forradalom), és a magyar – biztonságpolitikai - identitás részének tekinti, a nemzethez köti.

4. A biztonság- és védelempolitikai alapelvek

Az Országgyűlés 1998. december 28-án fogadta el a 94/1998 (XII. 29.) OGY határozatot a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről. A határozat 17 pontból áll, nincsenek altémák megjelölve.

A biztonságpolitika céljait tekintve, a célrendszer általános, ami kitűnik belőle, az az, hogy az ország demokrácia, ahol jogrend uralkodik, tiszteletben tartják az emberi jogokat és szabadságjogokat – és ezeken kívül a demokráciákra általánosan jellemző jegyeket hordozza; békés szándékkal rendelkező ország. A célrendszerbe már beintegrálódott a Washingtoni Szerződés pontjaiból adódó kötelezettségek vállalása is.

A biztonság fogalmát átfogó értelemben használja a határozat, s oszthatatlannak tekinti. Biztonság tekintetében elsősorban az euroatlanti térséget tekinti irányadónak, a szűkebb régió mellett. Ugyanakkor felbukkan a biztonságot veszélyeztető globális veszélyek köre is – ezek, valamint az előzőek kivédésében a szövetségi tagság segíthet. A kockázatok és veszélyforrások köre kibővült, ide tartoznak a következők:

„az eltérő társadalmi fejlődésből fakadó, országok és csoportok közötti, átmeneti vagy tartós ellentétek, a gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok, az etnikai és vallási feszültségek, a terrorizmus, a szervezett bűnözés, az illegális kábítószer- és

fegyverkereskedelem, a demográfiai feszültségek, a tömeges migráció és a nagyfokú környezeti ártalmak... a tömegpusztító fegyverek és azok hordozóeszközeinek elterjedése, valamint az információs rendszerek elleni támadások lehetősége. Emellett az államok közötti feszültségek, illetve államokon belüli fegyveres konfliktusok ma is jelen vannak Európában. Régióinkban sajátos veszélyforrásként jelentkeznek az átalakulásból fakadó instabilitás és kiszámíthatatlanság, a demokratizálódási folyamatok törékenysége.”¹⁶⁹

Figyelemreméltó, hogy a régiót érintő veszélyek, kockázatok esetén nem érezhető, hogy az országra mennyire hatnak ezek a tényezők, illetve – főként az utolsó mondat tekintetében – mennyire érvényes rá. Inkább az érezhető, hogy az országon belül az instabilitás, kiszámíthatatlanság nem jellemző, s a demokrácia sem törékeny. Újfént igaz, ami már az 1993-as alapelveknél érezhető volt, hogy Magyarország kiemelkedik a régióból, abban a tekintetben, hogy stabil demokrácia, és a stabilitás, kiszámíthatóság szigete. Megerősítésre kerül a nemzetközi jogi és szerződésbeli kötelezettségek betartása, valamint a viták békés rendezésének szándéka.

Az alapelvek nem jelölnek meg ellenségképet, amely ugyancsak a békés szándékot jelképezheti. Aktívan kíván részt venni a nemzetközi, szövetségi valamint regionális együttműködésekben – ez utalhat arra, hogy az ország láttatni kívánja magát.

Milyen ország Magyarország az alapelvekre alapozva? Először is demokratikus, s ennek bizonyítéka az is, hogy egy demokratikus közösség befogadta. Békés szándékú, a nemzetközi jogi normákat betartja, nem gerjeszt konfliktusokat, stabil pont a régióban, elérte a NATO tagságot, és törekszik az EU-tagságra. Jó szövetséges: a vállalt feladatokat vállalja, a rá háruló kötelezettségeket teljesíti. Külön foglalkozik a határozat a határon túli magyarság helyzetével is – ez továbbra is a biztonsági identitás része, jogaik biztosítása fontos, éppúgy, mint a többi nemzetiség jogainak biztosítása. Ennek kapcsán szó esett a kelet-közép-európai régióról is, itt stabil pontként szerepel az ország, valamint a stabilitás továbbadójaként. Az euroatlanti betagozódást erősíti az a megnyilatkozás, amely szerint a szomszédsági kapcsolatokban is az említett régióban érvényes értékeket

---

¹⁶⁹ Részlet a 94/1998. (XII. 29.) sz. OGY határozatból. Forrás: <http://www.complex.hu/kzldat/o98h0094.htm/o98h0094.htm>

kívánja érvényesíteni – tehát az ország azonosult az euroatlanti értékekkel. Érdekes momentum a határozat elején a NATO tagság elérése kifejezés. Az elérés szó használata utal arra, hogy bizonyos utat meg kellett tennie az országnak a taggá válásig, és küzdeni kellett érte. Tehát megdolgozott a tagságért.

A biztonsági- és védelempolitikai alapelveket leíró határozathoz fűzött indoklás¹⁷⁰ alapján a NATO szimbolizálja a demokráciát, a fejlettséget, a jövőt (fejlődést), valamint biztonsági garanciát. A „mi” csoport most már az addig áhított demokratikus országok csoportja, amellyel Magyarország értékközösséget vállalt már korábban, és ez 1999-ben létre is jön. Az 1993-1998-as időszakban szilárdultak meg a demokratikus politikai viszonyok, a piacgazdaság, fellendülés vette kezdetét.

A biztonság értelmezése is megjelenik a bevezetőben. Magát a fogalmat komplex módon használja a dokumentum, s az értelmezés alapján a biztonság áthatja a társadalmi és a gazdasági életet is. Emellett a biztonság megléte és zavartalansága a fejlődésnek (gazdasági és társadalmi értelemben egyaránt) is alapja a dokumentum szerint. Megjelenik a biztonság oszthatatlansága is, valamint megemlíti a dokumentum új veszélyforrásokat is, de érdekes módon az ezekre való utalásnál visszamegy egészen a rendszerváltásig. Itt azonban felmerülhet a kérdés, hogy ha a veszélyforrások a rendszerváltozáshoz köthetők, akkor nem voltak-e jelen már 1993-ban? Egy veszélyforrás mindenképpen új, kiemelt szerephez jut, ez pedig az informatikai rendszerek sebezhetősége, a többi felsorolt kihívás már az alapelvek bemutatásánál szerepelt. A biztonságot erősítő, ahhoz kapcsolódó elem a NATO-tagság mellett a nemzetközi együttműködés erősítése is (itt külön megjelenik a regionális, szubregionális kapcsolatok fontossága), s ezt azzal indokolja a dokumentum, hogy a különállás nem alternatíva a jelen nemzetközi rendszerében. Megjelenik az ellenségkép hiánya, amely az ország békés szándékát jelzi, valamint a konfliktusok megelőzésének fontossága, a nemzeti önerő megléte, valamint az állampolgárok hozzájárulása a biztonsághoz. A biztonság gazdasági aspektusa nagy hangsúlyt kapott a dokumentumban, azzal az okfejtéssel, hogy a stabil gazdaság jólétet hoz, így a belső instabilitás talaját veszti, tehát az államon belüli biztonság egyik alapköve a gazdaság. A biztonsági garanciák kérdése is előkerül az indoklásban. Kifejezetten elutasítja a dokumentum a mindentől különállást, mint

---

¹⁷⁰ Indoklás a Magyar Köztársaság biztonsági- és védelempolitikájának alapelveiről szóló Országgyűlési határozati javaslatához.

megoldást, és a kollektív biztonsági rendszerekhez való kötődést hangsúlyozza, amely a biztonsági garanciák meglétét is feltételezi. Érdekes momentum, hogy a kizárólag önerőre támaszkodó biztonságfelfogás már 1993-ban sem talált nagyfokú támogatásra, holott akkor kemény biztonsági garanciákra nem számíthatott az ország. Ugyanakkor a NATO tagsággal együtt a nemzeti önerőre azért szükség van, akkor is, ha a szervezet kemény biztonsági garanciákat ad.

A dokumentum utal arra, hogy milyen „ők” csoport létezik a térségben, s ezt az újonnan létrejött demokráciák csoportjával azonosítja. Ebbe már nem tartozik bele az ország, holott a történelem kerekét visszaforgatva, a magyar rendszerváltás is a térségbeliekkel egy időben történt. Ennek alapján az ország előrébb jár a fejlődésben, kiemelkedett a rendszerváltó országok közül. Az új demokráciákhoz több negatív jelzõt használ, ezek között szerepel a törekeny, rendezetlen, ellentmondást hordozó, gazdaságilag lemaradt. Veszélyforrásokat is köt ehhez a csoporthoz, mégpedig a határokon átnyúló szervezett bűnözést, a kábítószer kereskedelmet, az illegális fegyverkereskedelmet, valamint a szélsőséges politikai alakulatok hatalomra jutásának veszélyét, gazdasági, politikai, etnikai feszültségek létrejöttét. Ehhez kapcsolódik még az instabilitás, amely éppen a korábban említett jellemzőkből is adódik.

Magyarország önképét tekintve már az előzőekben leírtak is tartalmaztak fontos elemeket: a NATO tagsággal a nyugati (európai) demokráciákhoz való tartozás, gazdasági fejlettség, a földrajzi régióból való kiemelkedés, valamint ami fontos, azzal, hogy az „ők” térségtől – vagyis a fiatal rendszerváltó országoktól – elhatárolódott, az azokra jellemző negatív vonások az ország tekintetében nem állnak. Az állam biztonságára ható térségek sorrendje érdekes lehet, tekintve, hogy míg korábban szűkebb környezetünk és Európa volt említve, most az euroatlanti régió szerepel első helyen (amely azt is jelzi, hogy ez a régió lett az új „mi” csoport), majd ezután következik a szűkebb környezet felsorolása. Érdekes, hogy az euroatlanti régió fogalmának kibontása nem történik meg a dokumentumokban – mintha teljesen egyértelmű lenne azon országok köre, amelyeket ez felölel. Valószínűleg e régió az EU tagjait és a NATO tagjait szimbolizálja, ahogyan az euroatlanti integrációs intézményekhez való csatlakozás célkitűzése az európai integrációt és a NATO-t jelölte meg mint célszervezeteket.

A részletes indoklás kiemeli, hogy új helyzetben van az ország, tekintve, hogy a NATO tagja lesz hamarosan. A szervezethez való csatlakozás jelentőségét hangsúlyozza az a megfogalmazás, amely „az új történelmi időszak legfontosabb jellemzője”-ként aposztrofálja a tagság létrejöttét. Az euroatlanti integrációt és a fejlett demokráciák közösségét a dokumentum szinonim szavakként használja, ez is utalás az euroatlanti integráció fogalmához tartozó értékekre (demokrácia, fejlettség). Az indoklásnak ebben a részében utalás történik arra is, hogy az országnak meg kellett dolgoznia a tagságért (annak intézményes elismertetéséért, hogy fejlett demokrácia):

„...az euroatlanti integrációban elért eredményei révén¹⁷¹ intézményesen is a fejlett demokráciák közösségének tagjává vált.”¹⁷²

A teljesítmény összekapcsolása a tagság elérésével többször megjelent már korábban is, sőt, a sajtóban is voltak erre vonatkozó utalások. A „mi” érzést erősíti a közösség szó használata is a NATO tagság kapcsán. Célzás történik arra is, hogy az ország különleges – földrajzi – helyzetben van, s ez a biztonságpolitika egyes területeire is hatást gyakorol: ennek egyik eleme a NATO tagság, a másik a más országokkal való együttműködés. A különleges helyzet említése nem újkeletű, más dokumentumokban is megjelent – ezzel is próbálták az ország fontosságát, a térségtől való valamilyen elkülönülését kiemelni.

Az alapelvek 6-9. pontjaihoz fűzve az indoklás érdekként említi a nemzetközi szervezetekben való aktív részvételt – az aktív részvétel hangsúlyozása sok helyen (dokumentumokban, bizottsági és országgyűlési vitákban) is megjelenik. Az erre a típusú külpolitikai magatartásra való utalás jelentheti azt, hogy az ország láttatni kívánja magát a nemzetközi színtéren, a nemzetközi szervezetekben pedig nem csupán egy tagország kíván lenni a sok közül, hanem fontos szereplő szeretne lenni. Ez a szürkeségből való kitörni vágyás már a rendszerváltás hajnalán megjelent – talán az okok között szerepelhet a VSZ-beli tagság emléke, ahol a szovjet felet kívül a többi ország nem igazán tűnhetett ki, emelkedhetett ki aktív külpolitikát folytatva. Motiválhatja ezt a magatartást az is, hogy a rendszerváltást követően a térség országainak folyamatos törekvése volt az, hogy ne térségként

---

¹⁷¹ Saját kiemelés.

¹⁷² Indoklás a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló Országgyűlési határozati javaslatához

kezeljék őket az euroatlanti integrációs szervezetek tagsága esetén, hanem egyéni előrehaladásuk alapján ítélik meg őket.

A 10-16. pontokhoz fűzött indoklás az aktív külpolitika egyik mozgatórugójára is magyarázatot ad. Az euroatlanti integráción belüli cselekvésekkel kapcsolatban az eredményesség, a vállalás és teljesítés fogalmak, ezek egyfajta bizonyítási vágyra, teljesítménykényszerre is utal. A fogalmak versenyhelyezethez is kapcsolhatók – minél jobb a teljesítmény, annál nagyobb lesz az ország presztízse. Erre támaszkodva szeretné a dokumentum szerint az ország a regionális szerepét erősíteni, valamint a határon túli magyarok helyzetén javítani. A későbbiekben megismétlődik az a kép, amely a korábbi dokumentumokban is szerepelt már, mégpedig az, hogy Magyarország stabil pont a térségben, s a többi ország számára, demokratikus berendezkedésű, piacgazdaság működik itt. A többi ország ezzel ellentétben még segítségre szorul ezen körülmények megteremtésében – ezt a támogatást pedig az ország kész azoknak megadni. Ugyancsak megjelenik újra az a mozzanat, miszerint az euroatlanti integrációs intézmények tagsága – amelynek a demokratikus berendezkedés az egyik feltétele – stabilizáló szereppel bír. A stabilizáló szerephez szükség van erős gazdaságra, írja az indoklás. Erősen köti a gazdasági stabilitást és a társadalmi jólétet a biztonsághoz, és a konfliktusok leküzdéséhez.

5. A NATO 1999-es stratégiai koncepciója

A NATO fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett nagyszabású csúcstalálkozót 1999. április 23-24-én Washingtonban, ahol elfogadták a szövetség új stratégiai koncepcióját. A koncepció kidolgozása már 1997-ben elkezdődött, s a madridi döntést követően már az eljövendő új tagok is részt vehettek a stratégiai koncepció kidolgozásában, konzultálhattak arról. Ez azért is fontos volt, mert a dokumentum elfogadásánál már mint teljes jogú NATO tagállamok voltak jelen.

A NATO-t mint a térséget stabilizáló, az euro-atlanti biztonsági architektúrában központi szerepet játszó tényező tűnik fel a koncepcióban, s megerősítették a kollektív védelem melletti elkötelezettséget is. Érdekes

momentum, hogy a dokumentum nem úgy fogalmaz, hogy nincsen ellenségképe, hanem, hogy a NATO „nem tartja magát egyetlen ország ellenségének sem”¹⁷³. Új elem a partnerség felvetése a stratégiai dokumentumban, amely a térség többi államával való együttműködésre utal – ide tartozhat a PFP keretében történő együttműködés.

A stratégiai koncepció tanúsága szerint a szervezet figyelme nem ér véget a tagállamok határainál, hanem a perifériára is átkerült. Ugyanis – és ez körvonalazza a NATO és az kívülállók képét – a szövetség perifériáján, illetve azon túl, jellemző az instabilitás, bizonytalanság, konfliktusok léte. A konfliktusok alapjai a gazdasági, politikai, társadalmi nehézségek, etnikai, vallási konfliktusok, megakadt, vagy megszakadt reformok (a demokratizálódás útján történő megtorpanás) – ezek hatással vannak a NATO-ra is, egyrészt nem zárható ki az áttérjedésük, másrészt például a migráció tekintetében kockázatot jelenthetnek. Újdonság, hogy a korábbinál sokkal bővebben foglalkozik a dokumentum a proliferációból adódó veszélyekkel, az ABV fegyverekkel, valamint felbukkan az információs rendszerek biztonságával kapcsolatos téma is – igaz röviden.

A korábbi magyar parlamenti vitákban megjelenő NATO-kép itt is alátámasztásra kerül azzal, hogy a szövetség támogatja a demokráciát, a demokratikus államok közötti párbeszédet, s igyekszik erősíteni azt, valamint a jólét és haladás is fontos helyen szerepel a céljai között. Három kiemelt térséget említ a koncepció: első helyen Oroszországot, majd Ukrajnát, s végül a Mediterrán térséget. Érdekes, hogy az első relációban a dokumentum 36. pontja nagy hangsúlyt fektet a stabilitásra, a térségbeli békére, és a tartós kapcsolatra. A koncepcióban már szerepel a bővítés kérdése is.

A koncepció megszövegezésénél vitás kérdések között volt a területen kívüli műveletek, feladatok helye. (Iklódy [1999]) Végül a feladatok közé bekerült a válságkezelés, s érdekesség még, hogy elsődleges feladatként szerepel a biztonság (a biztonság alapjainak megteremtése, mint a demokratikus berendezkedés, viták békés megoldása), majd a konzultáció, s az elrettentés és védelem. A területen kívüli műveletekkel kapcsolatban az USA azon a véleményen volt, hogy azoknak a lehetőségét bele kell foglalnia stratégiai koncepcióba, Franciaország viszony csupán

---

¹⁷³ A szövetség stratégiai koncepciója. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999. 531. old.

a NATO tagországok területét védené. A felhatalmazás megléte vagy meg nem léte is viták alapját képezte (Iklódy [1999]). A felhatalmazás kérdését nem érintette a stratégiai koncepció – a koszovói beavatkozás kapcsán heves vita indult meg tudományos körökben, hogy legitim volt-e a NATO fellépése, illetve, hogy milyen precedenst teremt, ha teremt a továbbiakra. A mandátum kérdését úgy rendezte a dokumentum, hogy a válságkezelés keretében ENSZ felhatalmazás meglétét támogatta.

A stratégiai környezet kapcsán Iklódy leírja, hogy nézeteltérés ennek megítélésében a tagok között: francia és német oldalról alapvetően pozitívan ítélték meg a biztonsági környezet változását, ugyanakkor számos tagország felhívta a figyelmet a biztonsági környezet állandó változására, és általánosságban tekintett rájuk (Iklódy [1999]). Ez utóbbi megközelítés érvényesült a stratégiai koncepcióban.

Az 1999-es stratégiai koncepció lényegre törő, összefogott dokumentum. A korábbi időszak történéseit, a tagságra aspiráló országok üdvözlését, és az egyéb politikai jellegű felsorolásokat nem tették bele a koncepcióba, azt a Szövetség a 21. században című dokumentum tartalmazza. A washingtoni koncepciót tekintve a NATO képe továbbra is pozitív, kooperációra törekvő, az euro-atlanti térség stabilitását, a demokráciát védelmező, a kollektív védelmet előtérbe helyező szervezet. Szignifikáns változást jelent a római koncepcióhoz képest a válságkezelés felvállalása, ezzel együtt a területen kívüli műveletek lehetősége.

A 2002-ben és a 2004-ben született nemzeti biztonsági stratégiák összehasonlítása

A biztonsági és védelempolitikai alapelvek 1998-as megszületése, majd 1999-es életbe lépése után a kormány 2002-ben a két választási forduló között fogadta el az ország hidegháborút követő első nemzetbiztonsági stratégiáját. A stratégia értékeli az ország geopolitikai helyzetét, a kihívásokat és válaszokat (itt elkülönítve a külső és a belső kihívásokat), s végül az eszközöket és az ágazati stratégiákra vonatkozóan tesz javaslatokat.

A stratégia bevezetőjében ír az országgal kapcsolatban a demokrácia meglétére, a jogállamiságra helyezi a hangsúlyt, valamint a biztonságra, mint közös ügyre – ez jelentheti azt, hogy a dokumentum szelleme mögött konszenzus áll. Itt a kormányt alkotó pártok retorikájának megfelelően a polgár kifejezést használja az állampolgárokra való utalásnál. A két integrációs szervezet kapcsán az értékrendek azonosságát emeli ki a dokumentum. Érdekes, hogy a rendszerváltás után több mint egy évtizeddel még mindig így vezették be a nemzetbiztonsági stratégiát, hiszen ekkor már a NATO tagság megvalósult, s ezzel az ország valóban, intézményesen is a demokráciák családjába tartozott, visszatért Európába, ahogyan azt a kilencvenes évtized elején oly sokszor felemlítették. Az EU csatlakozásban is komoly előrehaladást tett az ország, a csatlakozási tárgyalások folyamatban voltak. Talán szerencsésebb lett volna a 2001. szeptember 11. után kialakult új globális biztonsági változásokra utalni, hiszen mint NATO tagokat, Magyarországot érintették a változások, és a terrorizmus kihívása is előkelőbb helyet kapott a kihívások sorrendjében. A stratégia bevezető gondolatsora így kicsit anakronisztikus.

Az ország geopolitikai helyzetén belül a geopolitikai környezetét taglaló egység is furcsán hatott az olvasóra tekintve a 2001. szeptemberi eseményeket. A hidegháború végét követően az USA egyedülálló szerepére hívja fel a figyelmet. Kitér a dokumentum a nem állami szereplőkre is, itt a nemzetközi szervezetektől a terrorista csoportokig öleli fel a kategóriába tartozókat, azzal a – következő mondat első szavából következő – utalással, hogy a nem állami szereplők nagyobb fokú térnyerése új keletű jelenség:

„A biztonságpolitika összetevőiben a hagyományos nemzetállami szereplők mellett egyre nagyobb szerephez jutnak az ún. nem állami szereplők (nemzetközi szervezetek, multinacionális vállalatok, nem kormányzati szervezetek, nemzetközi bűnöző és terrorista csoportok) is. Ugyancsak új jelenség, hogy a korábban egyértelműen belbiztonsági körbe sorolt jelenségek - szervezett bűnözés, kábítószer-kereskedelem, terrorizmus - egyre inkább nemzetközi dimenziót kapnak, ugyanakkor kihatnak a biztonságpolitika területére.”¹⁷⁴

A neoliberális institucionalizmus elmélete azonban nem a hidegháborút követően született meg, így nem igazán illik bele egy a 3. évezred elején született biztonsági stratégia számára egy ilyen megfogalmazás. Idejétmúlt a nemzetállamok kifejezés használata is, a nemzetközi élet szereplőinek megnevezésekor: a klasszikus nemzetállamok kora régen leáldozott, ez nem a hidegháborús követő évek jellemző jelensége. Mindezen kifejezések használata némileg ellentétben áll a fejezet bevezetőjével, mely szerint:

„A XX. század végén a világpolitikai és a világgazdasági helyzet alakulását az integráció és dezintegráció, a globalizáció és a fragmentálódás ellentmondásos és egyidejűleg jelentkező folyamatai határozták meg.”

A nemzetállamok korára a fentiekben idézett folyamatok nem voltak jellemzőek.

A NATO szerepét fontosnak, kiemelkedőnek értékeli az európai biztonság és stabilitás tekintetében. Az EU kapcsán érdekes momentum az, hogy Európa stabilitása és biztonsága tekintetében a második helyre szorult a NATO mögött. A dokumentum alapján az ország a NATO-n belül atlantistának számíthat, miután az transzatlanti együttműködést a kontinens biztonságának „nélkülözhetetlen alapköveként” említi.¹⁷⁵

A térség viszonyainak leírásánál Magyarország biztonsági képének, és általában önképének visszatérő elemével találkozhat az olvasó, mégpedig a térségből kiemelkedő szereppel. A rendszerváltó országok régiójában Magyarország, más országokkal egyetemben, élenjárnak a demokratikus fejlődés tekintetében, NATO tagok, és az EU is be fogja fogadni őket. A régió maga nincsen igazán körülírva,

---

¹⁷⁴ Részlet a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozatból.

¹⁷⁵ Részlet a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozatból.

nem igazán egyértelmű, hogy a délszláv régió beletartozik-e, vagy külön kezelendő, s ugyanez a helyzet a kelet-európai volt szovjet tagköztársaságok esetében is. Új elemként, területként jelenik meg a Földközi-tenger vidéke, amely eddig nem szerepelt a biztonsági alapelvek tekintetében. Maga az említett régió már az új helyzetből, a NATO tagságból eredeztetett, miután az ország a szervezet déli szárnyához tartozik. Oroszország is feltűnik a dokumentumban, röviden, mint a világpolitikai élet fontos szereplője – de érezhetően nem olyan fontos, mint az USA.

Magyarország tekintetében megismétlődik a különleges földrajzi, történelmi helyzetre való utalás, amely különlegesség nem a szerencsés helyzetből adódik, hanem abból, hogy fejlődéstörténeti törésvonalon fekszik. A törésvonal pedig problémákat vonzott, mégpedig a sokféleségből adódóan – itt kiemelten szerepel a kisebbségek helyzetének kérdése. Értékek tekintetében a demokrácia és az ahhoz kötődő értékrendszer jellemző rá – visszatért ezekhez az értékekhez a rendszerváltással. A térségbeli helyzethez viszonyítva a dokumentumban szerepel arra utalás, hogy az ország gazdasági növekedését tekintve az élbolyban van (erőteljes növekedés).

Az ország nemzeti érdekei és értékei tekintetében a stratégia meglehetősen széles körben vonultat fel fogalmakat, amelyek köré az érdekek és az értékek csoportosulnak. A nemzeti érdekek kapcsán megjelenik a nemzetközi szervezetekhez való tartozásból adódó közös érdek és a nemzeti érdek ötvözete. A magyar érdekek említésekor a demokrácia, és annak általános érvényesülése több helyen is feltűnik – még hozzá többször ahhoz kapcsolva, hogy a stabilitás általa erősödik, és konfliktusmentesebbé válhat a régió. A kisebbségi jogok kérdése is felbukkan, ez nem meglepő, hiszen az alapelvekben is megjelent a határon túli magyar kisebbség helyzetének kérdése, jogaik tiszteletben tartása. A térség országai tekintetében a dokumentum e szakaszában is érezhető Magyarország kiemelkedő szerepe, tekintve, hogy a szomszédos országokkal kapcsolatban megjelent a fejlett demokráciákhoz való felzárkózás kérdése. Oroszország, mint a kelet-európai térség állama, valamint Ukrajna is helyet kapott itt, utalással arra, hogy az ország stabilitásának erősítése nem ártana. Vajon a megfogalmazás kevésbé cizellált volta okozza az olvasóban azt az érzést, hogy a kelet-európai térségben egy szinten kezeli a dokumentum Ukrajnát, és Oroszországot, vagy szándékosan került ez így megfogalmazásra? Ukrajna esetében a kárpátaljai magyar kisebbség helyzete valóban kiemelt helyre teszi az

országot, de talán az Oroszországgal való kapcsolat mégis meghatározóbb, tekintve az itthoni orosz befektetéseket, valamint az energiafüggőség voltát. Arról nem is beszélve, hogy a világpolitikai porondon is kiemelt helyet foglalt el Oroszország, ha nem is annyira, mint a hidegháború során Szovjetunió. A fentiek, és atomhatalmi státusza mégis megkívánta volna, hogy ne egy szinten kezelje a dokumentum Ukrajnával.

Atlantista vagy európai vonalat követ az ország a NATO-n belül? Erre segíthet válaszolni a következő bekezdés, amely a magyar érdekek felsorolásánál található:

„A transzatlanti szövetség tartós fennmaradása, beleértve az Egyesült Államok európai jelenlétét és aktív szerepvállalását az európai biztonság ügyeiben; valamint a Szövetségnek az euro-atlanti közös értékek és érdekek alapján történő, a kollektív védelmi képesség erősítését szolgáló további bővítése, illetve a közös európai biztonság- és védelempolitika sikeres megvalósítása.”¹⁷⁶

E bekezdés alapján az ország a NATO-n belül az atlantista vonalhoz tartozik, amellett, hogy a formálódó európai biztonság- és védelempolitikát támogatja – jelen felsorolásban az utolsó helyen, ami a fontosságára is utalás lehet. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy a NATO-n belül szembe fog helyezkedni az Európa-centrikus országokkal, nem fog kiállni a minél erősebb és önállóbb európai biztonság- és védelempolitika mellett.

A kihívásokról szóló fejezet kifejti, hogy bár a világméretű fegyveres konfliktus veszélye csekély, a potenciális veszélyforrások köre bővül, és ezek a veszélyforrások olykor országhatárokon túlnyúlnak, és a korábban alapvetően a belpolitika hatáskörébe tartozó területeket is érintenek (pl.: bevándorlás).

A globális kihívások között a következők szerepelnek sorrendben: (1) instabil zónák kialakulása; (2) nemzetközi terrorizmus; (3) tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök terjedése; (4) pénzügyi instabilitás; (5) az információs társadalom kihívásai; (6) globális természeti és civilizációs veszélyforrások¹⁷⁷. Miért kerülhetett első helyre az instabil zónák veszélye a dokumentumban? A bekezdésből kiderül: ilyen instabil zóna kialakulását látja az országhatártól délre („Európa perifériáján”).

---

¹⁷⁶ Részlet a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozatból.

¹⁷⁷ A kihívások listája a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozat alapján készült.

Meglehetősen sötét képet ad az instabil zónáról – arról nem szól részleteiben, hogy az országhatártól délre mindegyik folyamat jellemző, vagy sem. Az viszont kiderül, hogy maga Magyarország stabil pont, Európa perifériája az, ahol e folyamatok megjelentek, Európa perifériája pedig Magyarország határain kívül esik, például délre – így az országra a fenti jellemzők, folyamatok nem jellemzőek – legalábbis nem mindegyik (ld. később a kábítószer-kereskedelem kérdését).

A nemzetközi terrorizmus a második helyen jelent meg, a stratégia gyakorlatilag egy általános leírást ad arról, hogy mi a terrorizmus célja, milyen egyéb kihívások kapcsolódnak hozzá. Nem történik utalás arra, hogy kevesebb, mint nyolc hónappal a dokumentum elfogadása előtt a terrorizmus veszélye, a globális terrorizmus jelensége komolyabban megjelent a világpolitikában, sőt a Washingtoni Szerződés 5. cikkét is életbe léptették a szeptember 11-ei eseményeket követően – a NATO történetében először. Ez a dokumentum hiányosságának tekinthető: az Egyesült Államok elleni terrortámadás, a terrorveszély fokozódása, valamint az afganisztáni beavatkozás időszerevé tették volna, hogy komolyabban foglalkozzon a dokumentum e kérdéssel.

A proliferáció jelenségét a dokumentum ugyancsak komoly veszélyként értékeli, az „egyik legnagyobb veszély”, „rendkívül súlyos kihívás” jelzőket köti hozzá – szinte komolyabbakat, mint a terrorizmus veszélyéhez.¹⁷⁸ A regionális kihívásokra áttérve, az országot a dokumentum a térség stabil államaként mutatja be, míg a szomszédos térségeket instabilaknak, és az átmenet nehézségeivel küzdőknek. A stabilitást, és az euroatlanti integráció felé vezető út tapasztalatait pedig az ország közvetíteni kívánja a régióban, ezzel is kiemelve a régióban betöltött fontos helyét. Milyen kihívásokat szerepeltet a dokumentum? Vegyesen jelennek meg folyamatok és régiók: (1) fejlettségbeli különbségek növekedése; (2) államokon belüli instabilitás; (3) határon túli magyarok helyzete; (4) a poszt-szovjet térség kihívásai; (5) Dél-Kelet-Európa; (6) a mediterrán térség; (7) illegális és tömeges migráció; (8) környezetbiztonság, természeti és civilizációs katasztrófák elleni védelem¹⁷⁹.

---

¹⁷⁸ Mindezek mellett említés történik a pénzügyi instabilitásról, az információs társadalom sebezhetőségéből adódó kihívásokról, a természeti és civilizációs veszélyforrásokról.

¹⁷⁹ A kihívások listája a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozat alapján készült. Forrás: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/944390EC-7CE6-4C29-8F09-42803A9E04D0/0/2_fejezet.pdf#search=%222144%2F2002%20%2Bstrat%C3%A9gia%22

Az első két helyen szereplő kihívások kapcsán leszűrhető, hogy a gazdasági fejlődésben való lemaradást a dokumentum összeköti olyan negatív folyamatokkal, mint az instabilitás, migráció, etnikai ellentétek kiéleződése. Mindezt fokozza a második pontban, amely esetben a belső helyzet instabilitását is feltételezi a gazdasági lemaradás okán. A stratégia említett szakaszaiból leszűrhető az, hogy maga az ország stabil pont a térségben, míg a környező térségek instabilak, válságok vannak ott jelen. A nemzetbiztonsági stratégia Magyarországot kiemeli a térség országai közül, mint a demokrácia útján elől haladó országot, amely az euroatlanti értékeket vallja, s a térségben a demokratikus elvek, értékek terjesztése mellett foglal állást. A határon túli magyarok kérdése bár a harmadik helyen szerepel a felsorolásban, mégis meglehetősen hosszán taglalja a dokumentum ezt a témát. A kisebbségekkel való bánásmódot a demokrácia fokmérőjeként is említi az írás, utalva arra, hogy a problémás helyeken felbukkanhat a szélsőséges nacionalizmus, amely fenyegetés a magyar kisebbség számára, s ezzel együtt Magyarország számára is. A stratégia ezen részében Magyarország megint csak kiemelkedik ebből a közezből (a szomszédos országok közegeből), és a fejlett demokráciák közé tartozóként kerül említésre. Ugyancsak megjelenik az európai értékekkel való azonosulás is a kisebbségek jogainak érvényesítése és védelme kapcsán. Az ország térségbeli helyeként pedig megemlíti a dokumentum a már korábban is, még a biztonság- és védelempolitikai alapelvek tárgyalása kapcsán felmerült szerepet, hogy Magyarország a térség zászlóvivője lesz, segítő jobbot nyújt azon térségbeli országoknak, amelyek nem lettek tajgai az európai integrációs szervezeteknek. A stratégia ezen a helyen utal arra, hogy Magyarország a szomszédos államokhoz képest előrébb tart a demokratikus fejlődés útján (általánosságban véve is, nem csupán a kisebbségi jogok érvényesítése tekintetében), mint a térségben a szomszédos államok. Kiemelkedik ezen országcsoportból, a stabilitást képviseli - ugyanis az országban már nem kell, hogy megerősödjenek a demokratikus intézmények, itt már teljesen kifejlődtek. A kiemelkedő szerepet erősíti az a kép is, miszerint az ország támogatja a szomszédos országok euroatlanti integrációját, segítséget nyújt azoknak – segítséget pedig az nyújt, aki már jobb helyzetben van. Ez megfelel annak a helyzetnek, amely ebben az időszakban kialakult: Magyarország NATO tag volt már, míg a szomszédai még nem. A NATO tagság pedig bizonyos fokig a demokratikusság fokmérője volt.

A poszt-szovjet térség kihívásai című alfejezetben az adott térségből két országot, Oroszországot és Ukrajnát emeli ki a dokumentum. Ukrajna tekintetében igazán az ország gazdasági helyzetéből adódó nehézségeket taglalja röviden, s azt, hogy szoros kapcsolatok építését szorgalmazza mind a NATO-val, mind az EU-val, ez utóbbi tekintetében a tagságot szeretné elérni. Oroszországgal kapcsolatban a nemzetbiztonsági stratégia híd szerepet szán Magyarországnak, mégpedig Oroszország és a nyugati demokráciák között. Oroszország kapcsán pedig utalás történik arra, hogy sem politikai, sem gazdasági értelemben nem sikerült még lezárnia a demokratikus átalakulást és a piacgazdaságra való áttérést. A dokumentum hidegháborús retorikát idézve fogalmaz, amikor a két pólusként Oroszországot és a Nyugatot említi. A híd szerepre visszatérve egy gondolat erejéig: ez arra is utalhat, hogy Magyarország demokratikus fejlődése bizony előrébb tart, mint az orosz átalakulás – így az országot Oroszország elé helyezi ebben az értelemben. Érdekes azt is végiggondolni, hogy a fenti relációban nem az orosz politika támogatja meg az országot, hanem a magyar külpolitika és diplomácia van Oroszország segítségére.

A dél-kelet-európai térség kapcsán részletesebben tárgyalja a dokumentum a volt Jugoszlávia helyén kialakult államok helyzetét, annak kettősségére utalva: egyrészt az euroatlanti értékek hirdetése, másrészt a felbukkanó nacionalizmus együttesen van jelen, egyik hosszú távú, a másik rövid távú célként. Itt Magyarország két tekintetben szerepel: egyrészt, mint az instabilitás következményei által érintett terület (migráció, piacok bezárulása, stb.) másrészt, mint a térség stabilitásáért nemzetközi szinten is síkra szálló szereplő – itt a NATO tagság is külön említésre kerül.

Új térségként került a dokumentumba a mediterráneum, s ennek indoka a NATO déli szárnyához való tartozás – szövetségi tagként, és az adott katonai szárnyba való integrálódás miatt, a szóban forgó terület eseményei az ország külpolitikáját és biztonságpolitikáját érintik. Igaz, közvetetten, miután a mediterrán térség negatív folyamatai az európai biztonságra vannak elsősorban hatással. Ugyanakkor a dokumentum utal az ország megnövekedett fontosságára azzal, hogy az új helyzetet úgy értékeli, miszerint „fokozott felelősség hárul”¹⁸⁰ az itthoni politikára ezáltal.

---

¹⁸⁰ Részlet a 2144/2002 (V. 6.) Korm. Határozatból.

A belső kihívások - a szervezett bűnözés, a kábítószeres terjedése, a feketegazdaság és korrupció, valamint a demográfiai kihívások – részben egymással összefüggőek. Az első helyen szereplő kihívás határokon átnyúló jelenség, amely a rendszerváltó országokban – így Magyarországon is – megjelent. Összefonódik a kábítószer kereskedelemmel, amely nemzetközi jelleggel is bír. Az ország egyre inkább fogyasztó ország is, nem csupán tranzitország, s ez fellépést igényel. A feketegazdaság és korrupció olyan tényezőkként szerepelnek, amelyek egyrészt a gazdasági átalakulással erősödhetnek, másrészt pedig a piacgazdaságra való áttérést akadályozhatják, s összefonódhatnak a bűnözéssel. Gyógyírként és megelőzésként az állam működésének javítását említi a dokumentum. Az ország stabilitására utal az, hogy nem kerül felsorolásra olyan kihívás, amely a belső politikai instabilitásra utalna, például a szélsőséges csoportok megjelenése, vagy szélsőséges nacionalizmus térnyerése.

Összefoglalva tehát, az ország stabil demokrácia, amely az európai értékekkel azonosul. Az országot érintő kihívások egy része globális, másik része földrajzi elhelyezkedéséből adódik. Itt megjelenik az a nézet, hogy Magyarország kiemelkedik a térségből, előljáró a demokratikus átmenetben, miután a fejlett demokráciák csoportjának tagjává vált a NATO tagsággal. A NATO tagság kapcsán az szűrhető le, hogy az ország az atlantista országok csoportjába tartozik. Hiányzik, illetve kevés hangsúlyt kap a terrorizmus veszélye, annak ellenére, hogy a 2001. szeptember 11-ei események frissek voltak a dokumentum születésekor. A dél-kelet-európai térséggel kapcsolatban az akkori viszonyokhoz képest reális a helyzet megítélése.

A 2004-ben született nemzetbiztonsági stratégia más felépítést mutat. A dokumentum az értékek és érdekek felsorolását követően a biztonsági környezet jellegzetességeit veszi sorra, majd a célok és feladatok számbavétele következik, végül pedig a megvalósítási eszközök és az ágazati stratégiák című részek zárják a dokumentumot.

A dokumentum bevezető bekezdésében megjelennek annak a közösségnek a jellegzetességei, amelynek az ország a tagjává vált. Fontos jellemző, hogy közösek az értékek, amelyeket az országcsoporthoz tartozó államok vallanak, vannak közös

jellemzők, mint a demokrácia, jogállamiság, emberi jogok és szabadságjogok védelme. Az ország biztonsági helyzetét tekintve említésre kerül a NATO tagság jelentette biztonsági garancia, valamint az EU tagság adta együttműködés. A fenyegetésekről általánosságban szólva a nemzeti biztonsági stratégia leírja, hogy a hagyományos fenyegetések kockázata (mint például a katonai agresszióé) minimális, de vannak új fenyegetések, kihívások. Ezekkel szemben a dokumentum a saját erőre, képességek fejlesztésére alapozott felkészüléssel lehet fellépni. Nem jelenik már meg annak a hangsúlyozása, hogy az ország stabil demokrácia, és nincsen már utalás a hidegháborús helyzetre, úgy, mint két évvel azelőtt. Nem taglalja a dokumentum az ország adottságait, nem tér ki arra, hogy milyen szimbolikus helyen fekszik az ország.

Az értékeket és érdekeket számba vevő rész kiforrottabbnak tűnik a korábbi stratégiáénál. Kimaradt az általános bevezető részből a korábban ott említett oszthatatlan biztonság – talán ez annak köszönhető, hogy elérte Magyarország a célját, tehát az euroatlanti integrációs intézményrendszer fontos tagjának, az EU-nak is tagja lett. Érdekes részlet, hogy az integrációba való bekapcsolódással kapcsolatban megjelenik az a nézet, hogy a nemzeti érdekek egy részének a közös érdekekbe kell beágyazódnia – ezzel a szuverenitás fogalma új értelmet nyer.

Érdekes része a stratégiának az EU-val, NATO-val és a demokratikus értékekkel összefüggésben leírtak. A sorrendiség is sokatmondó, hiszen míg 2002-ben egy alpontban szerepelt a NATO és az európai integráció, a 2004-es koncepcióban már az EU szerepel az első helyen. Vajon a sorrendiség a fontossági sorrendet is tükrözi?

Az EU tekintetében a bővítés és mélyítés is szerepel, valamint a közösségi módszer erősítése melletti állásfoglalás, s a közös kül- és biztonságpolitika megerősítése, ez, mint egy újonnan csatlakozó ország nemzeti érdeke, elfogadható. A NATO kapcsán, a megváltozott biztonsági környezethez való alkalmazkodáson, az euroatlanti térségben a kiemelkedő szerep betöltésén kívül, kiemelendő az USA európai katonai jelenlétének és szerepvállalásának említése, valamint a transzatlanti kapcsolat szilárdítása, amely atlantista jellegű állásfoglalás. Ebben a részben még nem igazán körvonalazódik, hogy hogyan értelmezhető a KKBP erősítésének támogatása, és az USA aktív európai szerepvállalása. Új elemként jelenik meg a demokratikus értékek terjesztése az euroatlanti térségen túl – ez globális

szerepvállalásra utal, ugyanakkor némiképpen emlékeztet az amerikai külpolitikának már a kilencvenes évek elejétől elemévé vált demokrácia terjedésének támogatására. Újdonság azért is, mert addig a demokrácia szilárdsági foka a térség, a szomszédos államok kapcsán merült föl (például a biztonságpolitikai alapelvekben), a régióval kapcsolatosan volt hangsúlyos – kiemelve azt az aspektust, hogy ezen a téren Magyarország az élbolyban van. Ez az aspektus felvillant ebben az esetben is, de finomodott, hiszen a térség országainak külpolitikájában fontos szerepet töltött be az euroatlanti integrációs szervezetekbe való felvétel. Kikerült a külön felsorolásból a határon túli magyarok emberi és kisebbségi jogainak védelme, és beágyazódott a többi pontba.

A biztonsági környezettel foglalkozó fejezet bevezető gondolatai között megismétlődik a biztonsági kockázatok azon jellemzője, miszerint a külső és belső kockázatok összemosódhatnak, gyorsabban jelentkeznek új kihívások, nehezebb az előrejelzésük – ezek a jellegzetességek a korábbi nemzeti biztonsági stratégiában is felsorolásra kerültek. A globális kihívások között első három helyen szereplő probléma (terrorizmus, proliferáció, instabil térségek) az időszak valódi kihívásai voltak – és még ma is azok. Ebben a felsorolásban a terrorizmus veszélyének első helyen való kiemelése tükrözi a 2001. szeptember 11. utáni helyzetet. Nem részletezi a dokumentum hosszan a kihívás fontosságát, a jelenséggel való küzdelemre később tér vissza, ugyanezt teszi a proliferáció kérdésével is, ahol ugyancsak rövidebben szerepel a jelenség leírása, mint két évvel korábban. Az illegális migráció – amely a 2002-es dokumentumban nem szerepelt a globális kihívások között, hanem regionális szinten szerepelt - kapcsán megjelenik a tranzitországból célországgá válás problematikája. A globális kihívások csoportjába való sorolás abból adódhat, hogy az ország EU tagsága miatt a célország szerep megerősödését prognosztizálták, valamint a tagországi lét azt is jelenti, hogy az illegális bevándorló nem Magyarországot látja uticélként, hanem az EU területét, amely a magyar határnál kezdődik. Az információs társadalom fejlődését tekintve inkább a technikai lemaradásból adódó hátrányok kerülnek hangsúlyozásra, kevésbé az információs rendszerek sebezhetősége, valamint még mindig hiányzik a terrorizmusnak az információs rendszereket célba vevő esetleges veszélye. A természeti környezethez kapcsolódó kihívások közé bekerült a természeti katasztrófák problémája.

A regionális kihívások alfejezetben Közép- és Dél-Európa, a FÁK országok, valamint a mediterrán térség szerepelnek – tehát földrajzi a megközelítés, nem pedig vegyes, mint a 2002-es dokumentumban. Az első régió kapcsán pozitív elmozdulásokat vesz számba a dokumentum, kiemelve, hogy a térség államai az euroatlanti integráció tagjaivá kívánnak válni, és közös értékek jellemzik őket – melyeknek egyik fontos eleme a demokrácia melletti elkötelezettség. A második térség már problematikusabb, tekintve, hogy a stratégia szerint az euroatlanti értékek érvényesülése eltérő, és a politikai-gazdasági rendszerváltás nem fejeződött be. Oroszország kapcsán egyrészt a nemzetközi porondon jellemző fontossága jelenik meg, másrészt viszont a belső instabilitására is utalás történik, ami kissé kiszámíthatatlanná teszi az országot a nemzetközi porondon. Összehasonlítva a 2002-es koncepcióval, fontosabb színben tűnik fel Oroszország, ugyanakkor inkább negatív folyamatokat hangsúlyoz a dokumentum, az együttműködés lehetőségeire később tér rá. Oroszország – és Ukrajna kapcsán is – az energiahordozók fontosságára utal a dokumentum, és a magyarországi orosz befektetésekre. A két ország egy dologban és megközelítésben nagyon különbözik egymástól: míg Ukrajna az euroatlanti térségbe kíván integrálódni, addig Oroszország tekintetében a NATO-val és EU-val való minél szorosabb együttműködés – és nem a tagság – jelenik meg. Ezen együttműködés előmozdításában lát lehetőséget Magyarország számára a dokumentum. Ukrajnánál a demokratizálódás előrehaladásának fontossága került előtérbe, valamint az euroatlanti integrációs szervezetekkel való kapcsolatok elmélyítése. A mediterrán térség az EU szempontjából az illegális migráció és a terrorizmus kihívását hordozza – Magyarország, mint EU tag így érintett. A Közel-Kelet pedig a NATO tekintetében játszik fontos szerepet, és az országot, mint a szervezet tagját is érinti ezáltal, s itt ki is lép Magyarország Európából, jelezve, hogy NATO-tagként a szervezeten kívüli térségben is szerepet kell vállalni – NATO kereteken belül (ez utalás békefenntartó, béketeremtő műveletekben való részvételre).

A belső kihívások tekintetében a felsorolás egy elemmel bővült, összehasonlítva a 2002-es dokumentummal, ez pedig a politikai és vallási szélsőségek megjelenése. Ezek a csoportok a társadalmi és szociális feszültségeket kihasználva szereznek bázist – a kormányhatározatban leírtak szerint. Ez utalhat arra, hogy bár az átmeneti az országban lezárult, a nyugati (fejlett) demokráciák

maguk közé fogadták Magyarországot, a folyamatnak azért voltak hátrányai, s a szélsőséges politikai irányzatok megjelenésének lehetősége nem tűnt el teljesen.

A célok és feladatok fejezetnek első alfejezete foglalkozik a nemzetközi szervezetekkel, és a velük kapcsolatos magyar politikával. Első helyen szerepelteti a dokumentum a NATO-t, s ez utalás lehet a prioritási rendre is. Megjelenik a területi épség, a politikai függetlenség védelme, amely korábban komoly helyet foglalt el a biztonságpolitikával foglalkozó dokumentumokban – a nemzeti biztonsági stratégia elkészítésének időszakára talán azért is lett kevésbé hangsúlyozott, mert a NATO tagság védelmet jelent e tekintetben. A szervezettel kapcsolatban az általános biztonsági dimenzió mellett az euroatlanti térségen belüli és kívüli válságok kezelése tűnik fel. Visszaemlékezve, az 1998-as biztonság- és védelempolitikai alapelvek bizottsági vitájára, ott már felmerült a területen kívüli válságok kezelésének politikája, mégpedig olyan tekintetben, hogy a NATO nem csupán a tagországokat védelmezi meg, hanem a környezetében felmerülő válságócokat is kezelje. Ez akkor fontos nemzeti érdekként tűnt fel, tekintve, hogy a volt Jugoszlávia területén nem született béke Dayton után, akkoriban a koszovói konfliktus állt a nemzetközi érdeklődés középpontjában. Az ország tekintetében nem meglepő a területen kívüli műveletek támogatása, hiszen a NATO területének peremén fekszik. Annak hangsúlyozása, pedig, hogy a szervezet a transzatlanti kapcsolatok elsődleges helye maradjon, azt sugallja, hogy az ország számára az USA európai szerepvállalása fontos helyet foglal el. Magyarország kapcsán az elvárásoknak való megfelelés jelenik meg.

Az EU tekintetében a dokumentum jellegéből adódóan a közös kül- és biztonságpolitikát emelték ki. A stratégia méltatja ugyan az ezen a területen tett erőfeszítéseket, és azt, hogy az EU a területén kívüli térségek stabilitásának megőrzésében, helyreállításában egyre fontosabb szerepet játszik, de a NATO-t tekinti továbbra is – a realitásoknak megfelelően – a kollektív védelem letéteményesének. Az ország a dokumentum szerint, az EU keretein belül aktívan részt kíván venni a kül- és biztonságpolitika alakításában, hogy méreténél, helyzeténél nagyobb befolyási képességet szerezzen a nemzetközi porondon. Az aktív részvétel tekintetében azonban figyelemre méltó, hogy a bővülő közös kül- és biztonságpolitika területén annak növekvő szerepét támogatja az ország, ugyanakkor a saját külpolitikai mozgásteret is szeretné meghagyni – tehát nem szeretné teljes

mértékben közösségi szintre emelni ezt a politika területet. Milyen területeken szeretné Magyarország a saját nemzeti érdekeit kiemelten érvényesíteni? Erre a dokumentum válasza:

„Ilyen témák a szoros transzatlanti együttműködés, illetve az Egyesült Államokhoz fűződő partneri viszony erősítése, az Európai Unió szomszédságpolitikája, ezen belül a keleti irány hangsúlyainak kibontása, az EU balkáni szerepvállalása, és ezen országok európai integrációs perspektívájának biztosítása, a kisebbségek jogainak minél szélesebb körű érvényesítése, továbbá az EU mediterrán térséggel és a szélesebb értelemben vett Közel-Kelettel kapcsolatos politikájának alakítása. Magyarországnak különös érdeke fűződik a balkáni országok demokratizálódásához, ezért kiemelt cél, hogy a régió országait megismertessük az euro-atlanti biztonsági struktúrákhoz való csatlakozás előnyeivel, és átadjuk a csatlakozás során szerzett tapasztalatainkat.”¹⁸¹

Az első két sarokpont igazán érdekes: a transzatlanti együttműködés és az USA-val való szoros kapcsolat. Ezzel megerősítést nyerhet, hogy Magyarország a biztonsági dimenzió tekintetében az atlantista országok csoportjába tartozik továbbra is.

A transzatlanti együttműködés kérdésével külön foglalkozik a dokumentum. Az első részben újra egy atlantistább állásfoglalás tükröződik, amikor is a dokumentum az USA-val közös értékeket vallóként írja le Magyarországot, majd később az EU és az USA közös értékrendszerére tesz utalást. Az is megjelenik az első részben, hogy az új kihívások kezelésének kérdése meg-meglazítja a transzatlanti köteléket¹⁸². Érdekes a közös értékek hangsúlyozása, kétszer is: egyszer az ország és az USA, majd Európa és Észak-Amerika között – ez utóbbi a NATO keretében is. Ez utalás lehet arra, hogy az ország érdeke, hogy az USA és az európai országok kapcsolatai megmaradjanak, szorosak legyenek. Fontosnak tartja még a dokumentum a NATO-EU partnerséget, együttműködést a válságkezelés tekintetében. Az alfejezet utolsó két mondata kifejezetten érdekes:

„Magyarország érdeke, hogy a kibővült, erős és egységes Európa egyben erősebb transzatlanti partnerséget is eredményezzen, amelyben a hazánkhoz hasonló, kisebb országok nem kényszerülnek választásra Európa és az Egyesült Államok

---

¹⁸¹ 2073/2004. (IV. 15.) Kormány határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról.

¹⁸² Ez lehet utalás arra, hogy a kontinens országainak és az USA-nak nem egyezett az álláspontja Irak kérdésében, illetve a terrorizmus elleni harc egyes vetületeiben.

között. *Magyarország célja, hogy az Európai Unió tagjaként is az Egyesült Államok stratégiai partnere, a NATO-ban pedig az európai szerepvállalást erősítő szövetséges legyen.*”¹⁸³

Ennek alapján tehát, a dokumentum az országot a kisebb országok csoportjába sorolja – ez utalás a korlátozott érdekérvényesítési képességre is. A választási kényszer felvetése Európa és az USA között az ország tekintetében valóban nehéz probléma. A mondat első fele egyfajta megoldásra utal: az erősödő Európával párhuzamosan erősebb transzatlanti kapcsolatokat említ. Ugyanakkor az alfejezet előző bekezdése éppen azzal indul, hogy az USA globális és erős érdekérvényesítési képességekkel rendelkezik. Felvetődik a kérdés, hogy hogyan viszonyulna egymáshoz egy erősödő Európa és egy erős USA? Mellérendeltség, vagy alárendeltség jellemezné a kapcsolatukat? Ekkor nem kellene választani? Problémás már a választási kényszer felvetése is azok után, hogy korábban hangsúlyozta a dokumentum a közös értékeket. Talán szerencsésebb lett volna kicsit bővebben kifejteni a választási kényszer problematikáját – amellet, hogy ismerve az iraki válság megoldásának előzményeit, az olvasó emlékezhet a pengeváltásra az EU és az USA között, a NATO-n belüli válságra, valamint az EU-n belüli lépésekre¹⁸⁴. Valószínűleg hasonló helyzetekre utalhat a választási kényszer felvetése. Ugyanakkor az erőssé váló Európa erősödő transzatlanti kapcsolatokkal nem biztos, hogy megoldaná a kérdést – újra felvetődne az, hogy ki kinek a megoldási javaslatait fogadná el. A bekezdés utolsó mondata mindenképpen érdekes: a NATO-n belül európeér, az EU-n belül pedig az USA stratégiai partnerének megfelelő politikát folytasson az ország. Ez egyfajta tudathasadásos állapotot idéz: egyik szervezetben egyik orientációt, a másikban egy vele nem mindig megegyezőt kellene az országnak képviselni¹⁸⁵. Ráadásul ez nem igazán egy megbízható szövetséges képét festené

---

¹⁸³ 2073/2004. (IV. 15.) Kormány határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról.

¹⁸⁴ Érdemesnek tartjuk itt hozzáfűzni, hogy Irak kérdésében Magyarország egyértelműen a korábban hangoztatott atlantista irányvonalat követte, amikor is aláírta a nyolcak levelét, és az ENSZ felhatalmazás nélküli akcióra áldását adta.

¹⁸⁵ Ezt a következtetést vonta le Póti László és Takács Judit is a magyar és az európai biztonsági stratégia összehasonlításával foglalkozó tanulmányában: „When elaborating on Hungary’s role in transatlantic relations the HSS expresses a fear of being pressed to choose between Europe and the US. In order to avoid this situation, the document states that Hungary wants to be „strategic partner of the United States also as a member of the European Union and to be a NATO-ally contributing to a stronger European engagement.” This formula appears to convey a rather schizophrenic Hungarian attitude: being Atlantist in EU, Europeanist in NATO.” Póti László és Takács Judit [2005]: The case of schizophrenic musterknabe: comparing the Hungarian and the European security strategy. In: The security strategies of the Austria, Czech Republic, Hungary and Slovakia in the context of the European security strategy. Polygraphic Department MoD SR, Bratislava. 40. old.

egyik szervezetben sem, és nem igazán biztos, hogy a szervezetek működését előre mozdítaná.

A fejezet utolsó három alfejezete sorrendben az ENSZ-szel, az EBESZ-szel, valamint a gazdasági diplomáciával foglalkozik. Az ENSZ kapcsán a nemzetközi béke és biztonság fenntartása kerül említésre (bár nem kizárólagosan), valamint a reform kérdése, hogy a szervezet hatékonyabban működjön, hatékonyabb legyen a fellépése a globális szinten keletkező kihívásokkal, veszélyekkel szemben, mint például a terrorizmus, a proliferáció, vagy a szociális és gazdasági elmaradottság. Figyelemre méltó, hogy a globális terrorizmus kapcsán igazán a nemzetközi politikai fellépést sorolja a dokumentum a világszervezet feladatai közé – a fegyveres fellépés itt kimaradt, ez talán visszautal arra, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért nem kizárólag a világszervezet a felelős.

Az EBESZ fontosságát tekintve hátra szorult, de a válságok megelőzésében, kezelésében, a válságokat követő helyreállításban fontos a szerepe, éppúgy, mint a leszerelés területén. A gazdasági diplomácia kapcsán a dokumentum a különböző gazdasági szervezeteken való aktív részvételt jeleníti meg.

A térség államaival való kapcsolatokat taglaló fejezet alfejezeteiben az ország, mint a régióban stabilizáló szerepben feltűnő szereplő jelenik meg, amely ország az euroatlanti integrációhoz való csatlakozásban is szeretne segíteni az aspiránsoknak, hogy ne legyen választóvonal a már bekerült és a még nem tag országok között. Hangsúlyozza a dokumentum a kezdeményező, aktív külpolitika folytatását, mind a stabilizáló szerep tekintetében, mind pedig a regionális együttműködések működtetésének terén. A délkelet-európai térség kapcsán pedig nem csupán, mint a stabilitást átadó ország tűnik fel Magyarország, hanem mint válságmegelőzésben, válságkezelésben, valamint pénzügyi segítséget nyújtó állam. Ez kiemeli az országot az adott térségből, előrébb járónak mutatja.

A határon túli magyarok kapcsán a kisebbségi jogok érvényesülése merül fel az adott országban. Az ilyen jogok érvényesítését a dokumentum összefüggésbe hozza az adott állam társadalmi és gazdasági fejlettségével, emellett kiemelten megjelenik az is, hogy az euroatlanti integrációba való bekapcsolódás előmozdíthatja ezen jogok érvényesülését. Ezzel kapcsolatban pedig az ország érdeke, hogy elősegítse azon országok integrációját, ahol magyar kisebbség él, jogai érvényesítése

érdekében pedig diplomáciai, gazdasági eszközökkel, tárgyalásos úton kíván fellépni.

A globális fenyegetések, kihívások elleni fellépés kapcsán felsorolt területek a következők: (1) terrorizmus; (2) tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök terjedése; (3) regionális konfliktusok kezelése, államépítés, humanitárius segítségnyújtás; (4) schengeni együttműködés, határigazgatás, migráció; (5) fejlesztési együttműködés; (6) a nyitott társadalmakat érő kihívások; (7) információs rendszerek védelme; (8) a természeti és civilizációs környezet védelme¹⁸⁶. Az első kihívás kapcsán kiemeli a dokumentum a regionális és bilaterális együttműködés fontosságát. Érdekes, hogy mely nemzetközi szervezeteknek milyen feladatait látatja a stratégia e kérdés kapcsán. Az ENSZ-nek általános szerepet szán, itt a terrorizmus kezelésének eszközeit lehetne számba venni. Az EU leginkább a saját háza táján tud lépni, ám amennyiben katonai fellépésről lenne szó, azt a NATO kezébe adja. Magyarországnak pedig aktív közreműködést szán a szervezetekben. A proliferációt ebben a szakaszban is összekapcsolja a terrorizmussal, ennek megelőzését nemzetközi szinten tartja lehetségesnek a dokumentum. A harmadik alfejezetben a regionális problémák kerülnek terítékre, mint az instabilitás, vagy a működésképtelen államok kérdése. Itt Magyarország újfent a stabilitás elősegítésével járhat élen – ugyanakkor az érezhető, hogy az instabilitás az országot nem érinti, előrébb jár, mint más országok a régióban, akiket érinthet ez a probléma. A migráció tekintetében igazán a schengeni határok kérdése, és az EU erőfeszítéseit taglalja a dokumentum. Itt a közös bevándorlási politika továbbfejlesztését szorgalmazza a stratégia, valamint azt, hogy a migráció okának megszüntetésére is figyelmet fordítsanak – a fejlesztési együttműködésen keresztül. A fejlesztési együttműködésben pedig aktívan szeretne részt vállalni az ország. A nyitott társadalmak kapcsán a szabadság, biztonság és a jog hármásának fontosságára utal a dokumentum, és sajátos módon leírja, hogy ezen hármasnak távoli országokban való megszilárdulása biztosítaná, hogy ne érje kihívás e három értéket a nyitott társadalmakban. Ehhez kapcsolódik a demokrácia megerősítése, megerősödése is ott, ahol ezzel probléma van.

---

¹⁸⁶ A kihívások listája a 2073/2004. (IV. 15.) Kormány határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról című dokumentum alapján készült

A két nemzeti biztonsági stratégiát tekintve, az első akkor született, amikor már NATO tag volt az ország, a második pedig akkor, amikor az EU tagság is megvalósult. Mégis, két nagyon különböző dokumentumot tarthat kezében az olvasó. A 2002-ben elfogadott stratégia a geopolitikai környezet vizsgálatát követően veszi számba az érdekeket, értékeket, majd a kihívásokat és a válaszokat egyben tárgyalja; végül az ágazati stratégiákról szól. Hangsúlyozza, hogy az ország demokratikus állam, a régió stabil pontja, sőt, a demokratizálódás és az euroatlanti integráció kapcsán elért eredményeit tekintve élenjáró a régióban. Itt még utalás történik arra, hogy Európa törésvonalán fekszik, mintegy választóvonalaként a fejlett és kevésbé fejlett országok között, s az ország külső határainál kezdődik Európa perifériája. Ugyancsak megjelenik az a gondolat, amely a rendszerváltozáskor erős volt: az ország visszatér a demokratikus hagyományokhoz. Hangsúlyos a határon túli magyarság helyzete: itt az identitásuk féltése is megjelenik, a demokrácia terjedése és megszilárdulása, valamint a gazdasági és diplomáciai fellépés probléma esetén. Ami kevésbé hangsúlyos, az a terrorizmus kérdése, annak ellenére, hogy a 2001. szeptember 11-ei események még nem voltak nagyon távoliak. Nem sok szó esik a NATO-n belül képviselt álláspontról, valamint az USA-val való kapcsolatáról. Az EU kapcsán is szükséztavú a dokumentum, valószínűleg azért is, mert még nem volt tagország ekkor Magyarország.

A 2004-ben született nemzeti biztonsági stratégia jobban tagolt, lényegre törőbb. Ebben is megjelenik az a nézet, hogy Magyarország a térség stabil országa, demokratikus állam, amely a demokrácia terjedése mellett száll síkra. Fontos az emberi jogok védelme is, valamint a kisebbségi jogok érvényesülése – főként a határon túli magyar kisebbségekkel kapcsolatban. Ebben a dokumentumban azonban már nem szerepel annyira hangsúlyosan a kérdés. Nincsenek benne olyan utalások, amelyek a rendszerváltás időszakát juttatnák az olvasó eszébe, ugyanakkor van benne egy fontos jelző az ország biztonságpolitikai képével kapcsolatban, az, hogy Magyarország kisebb országnak számít – ezzel utal arra is a dokumentum, hogy korlátozottak az érdekérvényesítő képességeink. Azokat az integrációs szervezetekben való aktív szerepvállalással lehet tovább bővíteni. Nem igazán tűnik kiforrottnak az EU-USA-NATO hármass kapcsolatrendszer kérdése a stratégiában. Kifejezetten fontosnak tűnik az USA-val való kapcsolat („stratégiai partnerség”), amely mintha kissé háttérbe szorítaná a másik két relációt, főként az európaiat, bár a

dokumentum hangsúlyozza, hogy nem szeretne választási kényszerbe kerülni Európa és az USA között. Ugyanakkor kettős politika folytatását szorgalmazza: az EU-n belül mint az USA stratégiai partnere kíván megjelenni, ami az EU-n belüli erőviszonyokat tekintve nem mindig lehet kifizetődő; a NATO-n belül pedig a fokozottabb európai szerepvállalást hangsúlyozná – ez pedig egy bizonyos szint után nem biztos, hogy egybevág az USA érdekeivel. Problematikus ebben a helyzetben az is, hogy hogyan kötelezheti el magát az ország az EU közös kül- és biztonságpolitikájának támogatása mellett, például olyan esetben, amikor európai országgént valamely külpolitikai lépés megtétele szerencsés lenne, ugyanakkor az USA-nak teljesen más elképzelései lennének a kérdést tekintve.

Mindenesetre a nemzeti biztonsági stratégia megteremtette az alapot arra, hogy ágazatonként kidolgozásra kerüljenek az ennek megfelelő stratégiák.

Konklúzió

Magyarország hosszú utat tett meg a VSZ tagságtól a NATO tagországgá válásig. A VSZ tagságtól a rendszerváltozáson át 2004-ig eltelt időszakban a magyar biztonsági önkép, portré is alakult, formálódott, részben a nemzetközi körülmények, részben pedig az euro-atlanti integrációs szervezetek által küldött jelzések mentén.

Idézzük fel a bevezető részben felvetett két hipotézist, és a kutatás alapján körvonalazódó reakciót. Az egyik feltevés szerint, *a kilencvenes évek elején a Varsói Szerződés idején fennállt biztonsági önkép válságba került, a kiútkeresés tükröződik a biztonsági alapelvekben (1993)*, a másik szerint *a kiútkeresés nehézségei részben a Varsói Szerződésben eltöltött múlt, és az akkor szerzett identitással magyarázhatók, ez visszatükröződik az 1989-1993-as időszak különböző nézeteiben*. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy milyen identitással, önképpel és milyen örökséggel állt az bipoláris rend felbomlása előtt Magyarország a kilencvenes évek elején. A VSZ fennállásának időszakát tekintve, az ország szempontjából három identitás-korszak különíthető el a vizsgált anyagok alapján. Az első, amely a hatvanas évek végéig terjedt, egyszerűen a lojális követő kifejezéssel lenne jellemezhető. Mi támasztja ezt alá? Az, hogy az ország¹⁸⁷ elfogadta a VSZ kínálta adottságokat: nem kérdőjelezte meg a szuverenitást, a Moszkva által mutatott utat járta. Teljes volt az azonosulás a szervezettel: itt kiemelhető a lojalitás, az együttműködésre való hajlandóság, a rugalmas alkalmazkodás a nagy testvér igényeihez. A korabeli dokumentumokból kitűnik, hogy a többes szám első személy használata a VSZ-beli egységre utal, sőt, az elhajlókat, a más úton járókat (Románia) ugyanúgy elítélte, mint Moszkva. Elfogadta az ország azt is, hogy a közös érdek képviselője a Szovjetunió, és, hogy valóban létezik közös érdek. Az „ők” csoportba egyértelműen a NATO-t és az USA-t sorolta, kiemelve, hogy a nyugati szervezet nem egységes, és minden olyan negatív jellemzőt vallott, amit Moszkva. A hatvanas évek végétől a hetvenes évek végéig az ország közvetítő szerepet töltött be a Nyugat és Moszkva között, és aktív nemzetközi tevékenységet folytatott. A nyolcvanas években újra előtérbe került a lojalitás, de a helsinki folyamat támogatójaként is jellemezhető az ország – ugyanakkor a sajátos nemzeti érdek képviselője is megjelent, például az ország IMF tagságával

---

¹⁸⁷ Ez alatt lényegében a politikai elitet értjük.

kapcsolatban, amelyet Moszkva nem nézett jó szemmel. 1985-ben, a VSZ meghosszabbítása időszakában is jellemző volt a lojalitás, az egység látszatának fenntartása, valamint a szövetséggel való azonosulás. 1988-89-ben felmerült az élenjáró jellemző, mint a későbbiekben is fontos identitás-elem. Ekkor a változások kezdeményezése is jellemezte a magyar politikát (amely már 1986-87-től körvonalazódott), hiszen ekkor vetette fel a magyar vezetés a szovjet csapatok kivonásának gondolatát. 1990-1991-ben, a rendszerváltás idején egyrészt megvalósult ekkorra a szovjet csapatok kivonására vonatkozó egyezmény aláírása, másrészt a rendszerváltozást követően a hivatalba lépő Antall-kormány kezdeményezte a VSZ feloszlását. A magyar vezetés ezt követően már hangsúlyozta, hogy az ország a Nyugathoz tartozik, és az is, hogy visszatér Európába. Mindkét említett elem végigkíséri a kilencvenes éveket, egészen a NATO tagság elnyeréséig, ugyanúgy, mint a kisállami lét jellegzetessége.

A kisállami léttel párhuzamosan kihangsúlyozásra került, hogy a méreténél nagyobb mértékben lehet befolyással az európai változásokra – amely nem biztos, hogy reális helyzetfelismerést takart akkoriban. Geopolitikai elhelyezkedését tekintve, az országot Közép-Európa részeként említi – ez a csoport a „mi”, olyan államok csoportja, amelyek „sajátos történelmi tapasztalattal és tudással bírnak”. Kapcsolódnak Európa nyugati részéhez, tekintve, hogy a „nyugati civilizációs és kulturális hagyományainkra” nehezedett rá a szovjet befolyás. A cél ezen értékek újra teremtése – a Nyugat-Európába való visszatérés civilizációs-kulturális értelemben. Ezen az úton még két államot tartottak a felszólalásokban hasonló helyzetű országoknak, a Cseh-Szlovák Köztársaságot és Lengyelországot.

Az 1993-ban elfogadásra került biztonságpolitikai alapelvek szerint az ország Európa része, azon belül pedig Közép- és Kelet-Európa részét képezi. Itt azonban el kell különíteni, hogy melyik fogalomhoz kötődik integránsabban. Azonban kulturális, értékrendbeli szempontból a nyugat-európai térségbe tartozónak vallja magát. Az átmenet nehézségeivel küzdő térséget zaklatottként mutatja be, potenciális veszélyeket bemutatva, s a leírásból érződik, hogy Magyarország stabil pont ezen a területen, s inkább földrajzi a kötődése, mintsem értékrendbeli. Értékeket tekintve a stabil demokrácia elérésének célja és az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás álma az, ami közös lehet a térségben. Azonban a negatívként leírt

folyamatokat tekintve a dokumentumból az tűnik ki, hogy azok az országokra nem jellemzőek, éppen ellenkezőleg, mintegy ellenpólusként szerepelnek.

A VSZ megszűnését követően az ország biztonsági képe, identitása *ambivalens* volt, *próbálta elhelyezni önmagát a megváltozott Európa térképén*. A vizsgált dokumentumok alapján *a magyar biztonsági képet, amely a VSZ idején fennállt, teljesen lezártak tekintették, negatívan ítélték meg a vizsgált anyagok a korszakot* (jellemzően felbukkant az Európa nyugati részétől való mesterséges leválasztás). Ugyanakkor, látva, hogy az euroatlanti integrációs szervezetek nem állnak készen a bővülésre, *egy olyan köztes állapotba került az ország, ahol először önmagát kellett önállóan definiálnia* – amelyre nem volt rákényszerülve a VSZ tagjaként. Bár földrajzilag adott volt a hovatarozás (kelet-közép-európai térség), mégis, inkább egyfajta „szürke zónába” (nem negatív értelemben) való tartozás érződik a korabeli vizsgált dokumentumokból. A „mi” és „ők” csoportok összetétele, az ország hovatarozása érdekes képet mutat. Egyrészt, földrajzilag determinált egy hovatarozás, ahogyan azt az előzőekben leírtuk. Ugyanakkor, a dokumentumokból érződik, hogy az ország csak részben érezte magát ide tartozónak: a demokratikus átalakulás tekintetében, amely meghatározó volt a kilencvenes évek elején, alapvetően kiemelkedett a térségből – saját bevallása szerint. Az írások alapján egyedülálló volt az ország helyzete, miután az instabil zónában egy stabil sziget volt, amelyet nem lehet egy kalap alatt említeni a többiekkel – tehát nem igazán találtak meg a „mi” kategóriát, sőt, egy negatív „ők” kategória körvonalazódott. Ebbe a csoportba tartoznak azok a rendszerváltó országok, amelyekben a demokratikus átalakulás lassabban meg, mint Magyarországon, több probléma merül fel, etnikai, vallási ellentétek találhatóak bennük, illetve szélsőségek is teret nyertek. Van egy pozitív „ők” csoport, mégpedig a Nyugat (vagy Európa), amely mindazt megtestesíti, amelyért Magyarország küzdött abban az időben, amellyel érdek és értékösszetséget látott, s amely intézményesen még nem nyitott az ország számára. Ezt nevezhetjük akár áhított „mi” csoportnak is. Így Magyarország, amely a Nyugat szemszögéből a többé-kevésbé egységes rendszerváltó országok „ők” csoportjába tartozott, úgy érezte, hogy mégis kilóg ebből a csoportból, s inkább a Nyugat része. Ha el akarjuk helyezni Magyarországot, valahol *a két csoport között* van: értékrendjét, fejlődését, a demokratikus átmenetben elfoglalt helyét tekintve közelebb érzi magát a nyugati részhez, mint a térséghez. Ugyanakkor azzal, hogy a dokumentumok hangsúlyozzák

azt, hogy a demokrácia megszilárdulása és a térség országainak az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozása nemzeti érdek is, arra utal, hogy nem akarja az ország magát teljesen különállónak tekinteni a térségben. Fontosnak tartja az ország a határain túl élő kisebbségek helyzetét, ám ez az elfogadott verzió szerint csak a jószomszédi viszonyokban játszik szerepet, nem a veszélyeztetettség-érzet alakulásában.

A VSZ örökség ebben az időszakban, mint a rossz múlt tűnik fel. Ami azonban mégis megmaradt, az az élenjáró ország szerepének felvétele, valamint a – ha lehet így fogalmazni – megfelelési kényszer. Annak bizonyítása, hogy Magyarország vallja azon értékeket, amelyek a nyugati országok számára is értékek – amellett, hogy az ország hagyományai, öröksége is ezt az utat mutatja. A hidegháborús időket idézheti vissza az a leírás, amellyel az irományok operálnak. Soká és viszonylag részletesen taglalják, hogy milyen veszélyeket rejt a régió, miből adódhat az instabilitása. Ugyanakkor élesen kiemelik, hogy Magyarországra egy felhozott tényező sem igaz, az ország stabil. Már ekkor megjelenik egyfajta versenyhelyzet vizionálása, mégpedig a demokratikus átalakulás útján megtett mérföldkövek tekintetében – s ez a versenyhelyzet lehet az, amely miatt a dokumentumokban nem lelhető fel hangsúlyozottan a térségbeli szorosabb összefogás képe.

A rendszerváltozás időszakában, az 1993-as biztonságpolitikai alapelvek születéséig terjedő időszakra jellemző, hogy a VSZ idején fennállt biztonsági önképet – a vizsgált dokumentumok alapján – lezártnak, múltnak tekinteni, negatívan megítélve azt. Ugyanakkor az, hogy az euroatlanti integrációs szervezetek nem nyitották meg kapuikat azonnal, arra készítette Magyarországot, hogy önmagát, önálló érdekeit, külpolitikai, biztonságpolitikai helyét találja meg. A kiútkeresés kapcsán a korábban említett kettős „mi” és kettős „ők” meghatározottság jelentették a nehézségeket. A VSZ-ben eltöltött időszakban jellemző a megfelelni akarás (lojalitás), valamint a kezdeményező szerep érezhető a vizsgált időszak vitáiban is – az élenjáró, jó tanuló, jó teljesítményt nyújtó, stabil demokratikus szigetként feltűnő önképben.

Az 1994-ben útjára induló PfP program segítséget nyújtott annak megértésében, hogy a biztonsági szférában mit is jelent a demokratikus átalakulás. A program maga a közös hadgyakorlatokkal, képzésekkel, a nyitottság meghonosításával a honvédelmi tervezésben, valamint a civil kontroll gyakorlatba

történő átültetésével szocializálta a NATO tagságra aspiráló államokat. Ezek az országok egy gyakorlati tanulási folyamaton keresztül láthatták, hogy az a NATO, amelyhez csatlakozni kívánnak, valójában milyen értékeket, folyamatokat testesít meg, és a fogalmakon mit ért a gyakorlatban. Bár a program fogadtatása nem volt felhőtlen, mégis, később bebizonyította, hogy a szocializáció szempontjából hasznos volt. Az országgyűlési felszólalásokban megjelenik, hogy a részvételnek aktívnak kell lennie, bizonyítva az ország alkalmasságát esetleg a későbbi NATO tagságra. Felrajzolódik a csatlakozásért folyó verseny képe, amely három visegrádi ország (Lengyelország, Csehország és Magyarország) között folyik az elsőségért. Ehhez kapcsolódóan, megjelent, hogy a szövetség „érettségi bizonyítványt” állít ki az adott aspiránsról, sőt egyfajta versenyfutás van a térség országai között.

A bővítési tanulmány már konkrét fogódzót adott a térség államainak: kihámozható volt, hogy milyen jellegzetességekkel kell rendelkeznie a sikeres tagságra vágyó államoknak. Ezek voltak például: békés, rendezett ország, demokratikus berendezkedés, működő piacgazdaság, jó szomszédsági viszonyok, gazdasági stabilitás, emberi jogok tiszteletben tartása, EBESZ normák elfogadása, PFP melletti elkötelezettség, stabilitás, civil kontroll, a NATO elveinek elfogadása. A tanulmány arra is utalt, hogy a taggá válás elbírálása egyéni teljesítmény alapján történik majd.

Az 1997-ben meghívást követően a magyar biztonsági portré egy új elemmel gazdagodott: a kimaradt szószólójának szerepét kívánta felvenni az ország. 1998-ban, amikor már küszöbön állt a tagság, amikor az áhított „mi” csoportba integrálódhatott az ország, már nem volt kérdés a működő demokrácia megléte, az viszont igen, hogy a szövetségi – közös – érdekekkel és a tagsággal vállalt kötelezettségekkel is számolni kell ezek után. A NATO tagság pedig átjárja az egész biztonsági spektrumot: a fogalomértelmezéstől a konkrét politikáig. Ez utal a csoporthoz való tartozás érzésére. A NATO-ról kialakított kép pozitív: egyrészt a vágy és valóság kettőségnek szerepeltetése utal erre, de ezt erősíti a közös érdek említése, és az, hogy a tagságból adódóan a felszólaló úgy érzi, hogy az komplex módon fog hatni a magyar biztonság területére. A NATO-t ekkor a jövő, a fejlődés megtestesítőjeként látták. A tagság küszöbön állásával már nem került hangsúlyozásra a demokrácia léte, vagy a szuverenitás, inkább az, hogy az ország

egy új körbe kerül be, egyértelmű mi és ők képpel: a kimaradt országok, az új demokráciák adják az ők csoportot.

Magyarország NATO meghívásánál megjelenik a tanuló képe, aki jelesre vizsgázott – mégpedig NATO elvárásokból, demokratikus fejlődésből. A jeles vizsgajegy pedig belépő a szövetségbe – megérdemelt jutalom, amely a jó, szorgalmas tanulók erőfeszítéseit koronázza. Felbukkan az elégtétel szó is a meghívás kapcsán – a Nyugathoz való tartozás indoklása kapcsán a történelmi múlt szenvedései, a hidegháborús elszakítottság jelent meg, ugyanakkor elismerés is az 1956-os forradalom, valamint az 1989-90-es szerepvállalás miatt. Ezzel együtt a múlt lezárására is utalnak, amely jelzése lehet annak, hogy kivált az ország egy régi közösségből, s újhoz csatlakozik visszafordíthatatlanul. Egy kulturálisan gazdag, stabil, kiszámítható és demokratikus ország képét rajzolta fel, amely belső, saját erejéből illeszkedett be Európába újra, és megint tekintélyes lesz. Egy másik jellegzetessége volt az 1999-ig terjedő időszaknak, és így az ország biztonsági identitásának is, a NATO-taggyá válás folyamatának, mint versenynek a felfogása. A megnyilatkozásokban szerepelt, hogy az ország élen jár a kívánt folyamatokban, kiemelkedik a térségből, tehát egy versenyhelyzetben kitűnően teljesít. Ugyanakkor a NATO nem szabta meg, hogy a bővítési körben hány országot fog fogadni, ennek ellenére kialakult ez a helyzet.

Az 1998-as biztonsági- és védelmi alapelvek kapcsán elmondható, hogy már nem volt kérdés az ország helye a kontinensen, a hovatarozása, valamint a demokratizáltság foka. Ami érezhető volt, az a megbízható szövetséges képe, aki aktív politikát kíván folytatni a szövetségen belül, s aki magáénak tudja a NATO alap értékeit, elveit. Az alapelvek vitájában érdekes momentum volt egyrészt a felhatalmazás kérdésének feszegetése, másrészt pedig az alapelvek sorrendje, tartalma körüli felvetés. Ez utóbbi kicsit a VSZ beidegződést hozta elő. Kérdésként merült fel ugyanis, hogy a biztonsági- és védelmi alapelvek tekintetében nem kell-e megvárni a NATO készülő stratégiai koncepcióját, hogy ahhoz idomulva fogalmazódjanak meg a magyar alapelvek. A felhatalmazás kérdésének aktualitását akkor a koszovói helyzet adta meg. Érdekes volt olvasni a bizottsági vitában a NATO működésével kapcsolatos felvetést, amely arra vonatkozott, mit tegyen az ország, hogyan szavazzon majd, ha számára nem elfogadható egy határozati javaslat.

A kérdésre adott válaszból a NATO-n belüli vétó joga tűnt ki: tehát, ha egy tagállam nem ért az adott intézkedéssel egyet, akkor ellene szavaz, megakadályozva azt.

A kilencvenes években a magyar biztonsági identitás íve egy köztes hovatarozástól, öndefiníciótól indult, s egy áhított csoportba való betagozódásig tartott. Ahogyan az a bizottsági, országgyűlési vitákban, illetve a dokumentumokban is tükröződött, egyfajta megfelelési, verifikációs vágy végigkísérte a kilencvenes éveket. Célként az eruoatlanti integrációs szervezetekben való tagság lebegett – a dolgozat számára relevánsan a NATO. A rendszerváltó Magyarország számára a nyugati integráció volt az igazi lehetőség, s tekintve, hogy a nyugati integráció demokratikus elvekre épül, a kilencvenes évek elején hangsúlyozta a magyar politika, hogy a demokratikus átalakulás útján előre haladt, stabil demokratikus rendszert épített ki. Biztonsági portré-formálása tekintetében azonban nem volt kapaszkodója egészen 1994-ig, a PFP program megjelenéséig, s ezzel világosabbá váltak azok a kritériumok, amelyek teljesítése elvezethetett a tagsághoz. Az elvárás-rendszer hiányából adódó bizonytalanság érződött az 1993-as biztonságpolitikai alapelveknél. A bővítés kritériumainak megjelenését követően az ország tudatosan elindult azok teljesítése útján – mint egy jó tanuló. A biztonsági identitást tekintve is világosan kirajzolódik a bizonytalan helyzettől a biztos helyig terjedő spektrum: míg 1993-ban egy viszonylag zavaros mi-ők rendszer körvonalazódott az alapelvekben, addig 1998-ban már egy konkrét hovatarozás jelent meg.

Érdekes kitekinteni arra, hogy milyen NATO tagország Magyarország a nemzeti biztonsági stratégiák alapján, és a szövetség új helyzete alapján. A 2002-ben született dokumentum alapján Magyarország atlantista magatartást folytatott, az USA szövetségeseként. Ez igazolódni látszott 2003-ban, amikor az iraki beavatkozás kapcsán aláírta a nyolcak levelét. 2004-ben ez a helyzet annyiban bonyolódott, hogy a stratégia szerint az ország az EU-n belül, mint az USA stratégiai partnere kíván megjelenni, ami az EU-n belüli erőviszonyokat tekintve nem mindig lehet kifizetődő; a NATO-n belül pedig a fokozottabb európai szerepvállalást hangsúlyozná – ez pedig egy bizonyos szint után nem biztos, hogy egybevág az USA érdekeivel. A NATO tagországok térségén kívül eső szerepvállalásra –amely a 2004-es nemzeti biztonsági stratégiában feltűnt – példa az afganisztáni és az iraki katonai misszió. Kérdés, hogy miért nem határozza el magát az ország? Hogyan dönt majd, ha esetleg újra egymásnak feszül az EU tagországok érdeke és az USA érdeke egy adott helyzet

kapcsán? Ez a kérdés még fontosabbá válik, ha azzal is árnyaljuk, hogy 2002-ben Reykjavikban a globális szerepvállalást erősítették meg (Leurdijk [2005]).

A NATO-hoz való csatlakozás ígérete az 1998-as biztonságpolitikai koncepció kapcsán merült fel először markánsan. A kritériumoknak való minél teljesebb megfelelés vágya tükröződött a dokumentumokban – például amikor felvetődött, hogy nem kell-e megvárni a NATO stratégiai koncepcióját, és ahhoz igazítani a magyar biztonságpolitikai koncepciót. A saját nemzeti érdek körvonalazása mellett a biztonságpolitikai alapelvek hangsúlyozták az ország demokratikus voltát, békés szándékait, érezhető volt az értékközösség kiemelése is – így biztonságpolitikai téren a NATO tagság küszöbön állása befolyást gyakorolt a biztonsági képre. A NATO-tag Magyarország pedig értékrendjét tekintve megtalálta helyét az euroatlanti integrációs szervezetekbe való betagozódással. Ugyanakkor a 2004-ben született nemzeti biztonsági stratégiában a NATO-n és az EU-n belüli szerepvállalást tekintve a kettősség gyakorlati kivitelezése érdekes lehet. A külkapcsolati stratégia szövegezése talán útmutatót ad ehhez.

Irodalomjegyzék

- East-Central Europe after the Cold War. Poland, the Czech Republic, Slovakia and Hungary in Search of Security. Cottey, Andrew (szerk.), St. Martin Press, New York, 1995
- A magyar közvélemény a NATO-tagságról. 1994-1997. Védelmi Tanulmányok. A Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet időszakos kiadványa. Szerk.: Tálás Péter. <http://www.zmka.hu/svkiui/publik/vedtan/vedtan18.htm>. Letöltés dátuma: 2003. 11. 26.
- A NATO atlanti „hatalmasságai” és Európa jövője. NATO elemzések, 1997-1998. Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatal, Budapest, 1998
- A NATO szerződésai a magyar jogrendszerben: dokumentumgyűjtemény. (2001) Szerk.: Gerelyes István. Osiris, Budapest
- A NATO-bővítés okai és céljai. NATO dokumentum a bővítésről. Collega, 1997. 4. szám
- A változó NATO. Dokumentumok 1989-1994. Szerző és Szerk: Gazdag Ferenc. Budapest, NATO-SVKI. 1994.
- A Varsói Szerződés szervezete. Dokumentumok 1955-1985. Dokumentumok. Szerk.: Roska István et al. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986
- AGGESTAM, Lisbeth (1999): Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy. http://www.arena.uio.no/publications/working-papers1999/papers/wp99_8.htm. Letöltés dátuma: 2004. 12. 15.
- ÁGH Attila (1991): Two years after: New forms of security and cooperation in Central Europe. Budapest Papers on Democratic Transition No. 9. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/politika/relations/agh9.hun>. Letöltés dátuma: 2003. 11. 13.
- ANTAL László (1976): A tartalomelemzés alapjai. Magvető Kiadó, Budapest
- ASMUS, Ronald D. (2003): A NATO kapunyitása. Zrínyi Kiadó, Budapest
- Az ENSZ és a NATO. Szerk.: Gömbös Ervin. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 2002
- Az Országgyűlés és biztonság- és védelempolitikánk jövője. Nemzetközi konferencia, Budapest, 2001. 11. 08. (2002) Szerk.: Földeák Iván, Tüzes Károly. Magyar Országgyűlés, Budapest
- BÁBA Iván (1994): Irányváltás a magyar külpolitikában, 1990-1994. Windsor Klub, Budapest
- BÁLINT György Rudolf (2001): A Magyar Köztársaság NATO-tagságának a biztonságpolitikára gyakorolt hatásai. Parlamenti NATO füzetek 3/2001.
- BALOGH András (2001): Hungarian national and European identity. In: Drulák, Petr (ed.) (2001), National and European Identities in EU Enlargement: Views from Central and Eastern Europe. Prague: Institute of International
- BALOGH András (2004): Nemzeti érdek és külpolitika. In: Magyar külpolitika a 20. században. Szerk.: Gazdag Ferenc, Kiss J. László. Zrínyi Kiadó, Budapest

- BÁNYÁSZ Rezső (1995): Gondolatok a magyar semlegességről. Stratégiakutató Magánintézet, Budapest
- BAYLIS, John (1987): NATO strategy: the case for a new strategic concept. In: *International Affairs*, 64.évf., 1. szám, 1987/8 tél
- BÉKÉS Csaba (2004a): Magyar külpolitika a szovjet szövetségi rendszerben, 1968-1989. In *Magyar külpolitika a 20. században*. Szerk.: Gazdag Ferenc, Kiss J. László. Zrínyi Kiadó, Budapest
- BÉKÉS Csaba (2004b): Records of the meeting of the Warsaw Pact deputy foreign ministers. Introduction. http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_meetings/intro_bekes.htm. Letöltés dátuma: 2004. 08. 15.
- BINNENDIJK, Hans (1995): NATO Enlargement: Sailing between Scylla and Charybdis. Strategic Forum http://www.ndu.edu/inss/strforum/SF_55/forum55.html
- Biztonságunk az ezredfordulón: A magyar nemzeti biztonsági stratégia és védelmi doktrína. (1998) Szerk.: Matus János, Pataki G. Zsolt. ZMNE, Budapest
- BOGNÁR Károly (1991): Semlegesség? Elnemkötelezettség? NATO-tagság? *Társadalmi Szemle*, XLVI. évfolyam, 8-9. szám
- BOLDIZSÁR Gábor (1999): Magyarország NATO tagsága és biztonságpolitikája. *Társadalom és Honvédelem*. 3. 1999. 2. szám
- BORHI László (2007): „Magyarország kötelessége a Varsói Szerződésben maradni” – az 1989-es átmenet nemzetközi összefüggései magyar források tükrében. IN: *Külügyi Szemle*, 2007 nyár-ősz
- BRENNER, Michael J. (1998): *Terms of enlargement. The United States and the European security identity*. Praeger, London
- BRZEZINKSI, Zbigniew K. (1967): *The Soviet Bloc. Unity and conflict*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts and London, England
- BURCHILL, Scott (1996): *Theories of international relations*. Baringstroke, London
- CHARLES Gati (1997): A vonakodó sheriff. In: *Népszabadság*, 1997. 10. 28
- CHECKEL, Jeffrey T. (1999a): *International institutions and socialization*. ARENA Working papers, WP 99/5
- CHECKEL, Jeffrey T. (1999b): *Why comply?* ARENA Working papers, WP 99/24
- CHECKEL, Jeffrey T. [1998]: *Norms, institutions and national identity in contemporary Europe*. ARENA Working Papers, WP 98/16
- CHECKEL, Jeffrey T. [2003a]: *Going native in Europe? Theorizing social interaction in European institutions*. *Comparative Political Studies* 36. évf., 1-2 szám (2003. február-március)
- CHECKEL, Jeffrey T. [2003b]: *Social Constructivisms in Global and European Politics*. ARENA Working Papers, WP 15/03, Oslo
- CHRISTIANSEN, Thomas, Jørgensen, Knud Erik, Wiener, Antje (1999): *The social construction of European integration*, *Journal of European Public Policy* 6. évf. 4. szám

- Classical theories of international relations. (1996) Ed.: Ian Clark, Ivar B. Neumann. Baringstroke, London
- Czechoslovakia: a country study (1992). Szerk.: Glenn E. Curtis (Washington, D. C.: Federal Research Division of the Library of Congress) http://www.shsu.edu/~his_ncp/WarPact.html. Letöltés: 2005. 09. 05.
- CSAPODY Tamás (1999): Hungary and the NATO enlargement. Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Science, Budapest
- CSICSERY-RÓNAY Iván (2000): Magyarország, az EU és a NATO. Occidental Press, Századvég, Budapest
- DE WIJK, Rob (1997): A NATO az ezredforduló küszöbén. Küzdelem a konszenzusért. Hajja & Fiai Könyvkiadó Kft., Debrecen
- DEÁK Péter (1987): A katonapolitikai helyzet alakulása a második világháború után – Magyarország szerepe a Varsói Szerződés védelmi rendszerében. IN: Külpolitika, 14. évf. 5. szám
- DEÁK Péter (1990): Jalta után? A katonai tömbök válsága. IN: Külpolitika, 17. évf. 1. szám
- DEÁK Péter (2005): A félelem ellen. Biztonságpolitikai írások. Zrínyi Kiadó, Budapest
- DEÁK Péter, Kuti György (1987): A Varsói Szerződés katonai doktrínájáról. IN: Külpolitika, 14. évfolyam, 3. szám
- DÉCSI Katalin (1991a): Helyreállt hazánk szuverenitása. In: Népszava 119. évf. 50. szám, 1991. február 28.
- DÉCSI Katalin (1991b): Biztonsági vákuum Közép-Európában. In: Népszava 119. évf. 97. szám, 1991. április 26.
- Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance. Eds.: Howarth, David, Torfing, Jacob (2005). Palgrave Macmillan Ltd., New York
- DOYLE, Michael M. (1996): Michael Doyle on the Democratic Peace Again. IN: Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones, Steven E. Miller (szerk.): Debating the Democratic Peace. The MIT Press, London
- DOYLE, Michael M. (1995): Liberalisation and the End of Cold War. IN: Richard Ned Lebow, Thomas Risse-Kappen (szerk.): International Theory and the End of Cold War. Columbia University Press, New York
- DUNAY Pál (1997a): A magyar biztonságpolitika 1990-1997. In: Biztonságpolitika. Szerk.: Császár Tibor, Fischer Ferenc, Gazdag Ferenc, Koós Anna, Szabolcs Ottó, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, ELTE BTK, Magyar Történelmi Társulat, Budapest
- DUNAY Pál (1997b): NATO-hitviták Magyarországon. In: Dunay Pál, Gazdag Ferenc: Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete. Tanulmányok és dokumentumok. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest
- ENDRESZ Ernő (1998): Az euro-atlanti integráció katonai feltételei. TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Egyesület, Budapest

- Euro-atlanti kihívások: biztonság- és külpolitikai tanulmányok. (2001) Szerk.: Dérer Miklós et al. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest
- Európa-Magyarország-Biztonság (Konferencia anyag) (2001). Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozat, Budapest
- FIERKE, K. M. , Antje Wiener (1999): Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement. European University Institute, Working Paper RSC No 99/14.
<http://econ.tu.ac.th/class/archan/somboon/on%20eu%20enlargement/fierke.pdf>. Letöltés dátuma: 2004. 12.08.
- FINNEMORE, Martha (1996): National interest in international society. Cornell University Press Ithaca, London
- FUKUYAMA, Francis (1989): A történelem vége? Világosság, 1990. 1. szám
- FÜR Lajos (2003): A VSZ végnapjai – magyar szemmel. Kairon Kiadó, Budapest
- FÜRÉSZ Gábor (1999): NATO-kommunikáció. Sajtóelemzés. Kód Piac-, Vélemény- és Médiakutató Intézet, Budapest.
- GAJDA Tibor (1998): A NATO-tagság helye a magyar biztonságpolitikában. Collega, 1998. 4. szám
- GAZDAG Ferenc (1998): The Hungarian approach. In: Evolving security concepts and defence doctrines in Central and Eastern Europe. Papers from the ISDS Conference, 11-13 June, 1998. Chartra Press Kft, Budapest
- GAZDAG Ferenc (2001): Biztonságpolitikánk útja. Magyarország és a NATO ma. Európa-Magyarország-Biztonság (Konferencia anyag) (2001)
- GAZDAG Ferenc (2004): Szövetségtől szövetségig: Magyarország útja a Varsói Szerződéstől a NATO-ig. In: Magyar külpolitika a 20. században. Szerk.: Gazdag Ferenc, Kiss J. László. Zrínyi Kiadó, Budapest
- GHEBALI, Victor-Yves, Sauerwein, Brigitte (1995): European Security in the 1990s: challenges and perspectives. United Nations, New York and Geneva,
- GORKA Sebestyén (1997): A parlamenti pártok biztonságpolitikai irányvonala és elképzelései. In: Parlamenti pártok és szakpolitikák (1994-1997), Magyar Politikai Intézet, MAP füzetek 1, Budapest
- GOSZTONYI Péter (1993): A Vörös Hadsereg. A szovjet fegyveres erők története 1917-1989. Európa Könyvkiadó, Budapest
- GÖMBÖS János (1997): Magyarország és a NATO. Star PR Ügynökség, Budapest
- GYARMATI István (1992): Magyarország biztonságának alakulása 1991-ben. In: Magyarország politikai évkönyve, demokratikus Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Economix Rt.
- GYURICZA Béla (1999): Magyarország biztonsági stratégiája és védelempolitikája. In: A NATO-tag Magyarország. Szerk.: Joó Rudolf. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest
- HARDI Péter (1990): A kelet-európai hatalmi vákuum. In: Mozgó Világ 1990. március, XVI. évf. 3. szám

- HASSNER, Pierre (1990): Europe beyond partition and unity: disintegration or reconstitution? In: *International Affairs*, 66. évf., 3. szám
- HÉJJA István (1998): Magyarország euro-atlanti csatlakozása. TIT Hadtudományi és Biztonságpolitikai Egyesület, Budapest
- HÉJJA István (1999): Magyarország NATO-tagságának sajátosságai. *Társadalom és Honvédelem*, NATO különszám 1999. 2. szám
- HELLER Mária, Rényi Ágnes (2003): Public debate in Hungary on the NATO alliance. In: Kovács András, Ruth Wodak (szerk): *NATO, neutrality and national identity. The case of Austria and Hungary*. Böhlau, Bécs
- HOBSON, John M. (2000): *The state and international relations*. Cambridge University Press, Cambridge (England)
- HOPF, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23. évf., 1. szám
- HOPF, Ted (2005): Identity Relations and the Sino-Soviet Split. <http://www.people.fas.harvard.edu/~johnston/hopf.pdf>. Letöltés dátuma: 2005.09.20.
- HORN Gyula (1988): A világpolitikai biztonság új koncepciójához. IN: *Külpolitika*, 15. évf. 2. szám
- HORN Gyula (1989): Változó világ, változó Európa, változó magyar külpolitika. IN: *Külpolitika*, 16. évf. 4. szám
- HORN Gyula (1991): *Cölöpök*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
- HUNTINGTON, Samuel P. (1990): Nincs kiút. *Világosság*, 1990/2-3
- HUNTINGTON, Samuel P. (1993): Civilizációk háborúja? *Külpolitika* 1995 ősz-tél
- IKLÓDY Gábor (1999): A NATO új stratégiai koncepciója. Magyar Atlanti Tanács, Budapest
- JÁNOSI Katalin (1997): Identitásproblémák: Új identitás keresése a taszári repülőezred hivatásos állományánál. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatócsoport
- JESZENSZKY Géza (2003): Antall József, a külpolitikus. *Valóság*, XLVI. évfolyam 12. szám. <http://www.valosagonline.hu/index.php>. Letöltés ideje: 2005. 10. 10.
- JUHÁSZ Erika (1999): Magyarország NATO-csatlakozása. Politikatörténeti áttekintés. In: *A NATO és a magyar politika*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- KATZENSTEIN, Peter (1996): *Cultural norms and national security: police and military in postwar Japan*. Ithaca: Cornell University Press
- Kelet-Közép-Európa az ezredfordulón: Tanulmányok. (1999). Szerk.: Papp Gábor, Tolnay László. Magyar Atlanti Tanács, Budapest
- KEOHANE, Robert O. (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, NJ
- KERN Tamás (2002): Magyarország és a NATO. 1990-1994. In: *Köz-Politika*. 2002. 9. szám

- KISS J. László (1988): A biztonság értelmezéséről a nyolcvanas években. IN: Külpolitika, 15. évf. 2. szám
- KOWERT, Paul (1998): Agent versus structure in the construction of national identity. In: Vendulka Kubáلكová, Nicholas Onuf, Paul Kowert (eds): International relations in a constructed world. M.E. Sharpe Armonk, New York
- KÖRMENDY István (1988): Katonai szövetségek a változó világban. IN: Külpolitika, 15. évf., 5. szám
- KRAMER, Mark N. (1984): Civil-military relations in the Warsaw Pact: the East European component. IN: International Affairs, 61. évf., 1. szám
- KRAMER, Mark N. (2004): The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part 2). IN: Journal of Cold War Studies, 2004 ősz, 6. évf. 4. szám
- KRAMER, Mark N. (2005): The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part 3). IN: Journal of Cold War Studies, 2005 tél, 7. évf. 1. szám
- KROTZ, Ulrich (2002): National role conceptions and foreign policies: France and Germany compared. <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/Krotz.pdf>. Letöltés dátuma: 2005. 03. 22.
- KUBÁLKOVÁ, Vendulka (2001): Foreign policy in a constructed world. M.E. Sharpe Armonk, New York
- KUN, Joseph C. (1993): Hungarian foreign policy. The experience of a new democracy. The Washington Papers, Center for Strategic and International Studies, Washington DC.
- LEURDIJK, Dirk A. (2005): UN reform and NATO transformation. The missing link. Netherlands Institute of International Relations, Clingendael
- Magyar biztonság- és védelempolitikai dokumentumok 1989-98 I-II. Szerk.: Gazdag Ferenc. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1998.
- Magyarország öt éve a NATO-ban (2004), Szerk.: Szenes Zoltán et al., Zrínyi Kiadó, Budapest
- MARCUSSEN, Martin, Thomas Risse, Daniela Engelmann-Martin, Hans Joachim Knopf, Klaus Roscher (1999): Constructing Europe? The evolution of French, British and German nation state identities. Journal of European Public Policy, Special Issue, 6. évfolyam, 4. szám
- MATUS János (1989): Az állam biztonságától a nemzet biztonságáig. IN: Külpolitika, 16. évf. 4. szám
- MATUS János (1999): Az európai és euroatlanti csatlakozás hatása Magyarország biztonságára. In: A NATO és a magyar politika. Magyarország az ezredfordulón. Szerk: Glatz Ferenc. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- MATUS János-Szenes Zoltán: A NATO és az európai biztonság. In: Iskolakultúra, 1998. 4. szám

- MCSWEENEY, Bill (1999): Security, identity and interest. A sociology of international relations. Cambridge University Press, Cambridge
- MEARSHEIMER, John J. (1994): Why We will Soon Miss the Cold War? IN: Richard K. Betts (szerk.): Conflict After the Cold War: Arguments on Causes of War and Peace. Allyn and Bacon, Massachusetts
- MEDGYESI Csilla (1991): Sem biztonsági vákuum, sem biztonság. In: Népszabadság, 24. évf. 254. szám, 1991. október 30.
- MEISZTER Dávid (1993a): Biztonságpolitikai filozófia egy alternatív gyakorlathoz. Politikai Tudományok Intézete Alapítvány, Budapest
- MEISZTER Dávid (1993b): Biztonságpolitikánk a gyakorlatban. Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány, Budapest
- MEISZTER Péter (1999): Politikai napirenden: Magyarország NATO csatlakozása. Kelet-Közép-Európa az ezredfordulón: Tanulmányok. Szerk.: Papp Gábor, Tolnay László. Magyar Atlanti Tanács, Budapest
- MICHTA, Andrew A. (1992): East-Central Europe after the Warsaw Pact: security dilemmas in the 1990s. Greenwood, London
- MORAVCSIK, Andrew (1999): Is something rotten in the state of Denmark? Constructivism and European integration. The Journal of European Public Policy, ("Special Issue: The Social Construction of Europe"), 6. évf. 4. szám
- MORAVCSIK, Andrew (2001): Bringing constructivist theory out of the clouds: has it landed yet? European Union Politics, 2. évf. 2. szám
- NAGY László (1999): Azonosságok és különbségek a „visegrádi csoport” országainak biztonsági koncepcióiban. Társadalom és Honvédelem, 1999. 2. szám
- NAGY Zoltán (1998): Magyarország a NATO-ban. In: Iskolakultúra, 1998. 4. szám
- ONUF, Nicholas (1989): World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations. Columbia University of South Carolina Press
- ONUF, Nicholas (1998): Constructivism: A User's Manual. In: Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf and Paul Kowert (szerk.): International Relations in a Constructed World. London, M.E. Sharpe
- Országgyűlés és NATO-csatlakozás. Szerk.: Földeák Iván, Tüzes Károly. Magyar Országgyűlés, Budapest, 1998
- Partnerség a békéért. A NATO-tag Magyarország új biztonságpolitikai irányzatai. In: Tények könyve NATO. Szerk.: Kereszty András. Greger-Delacroix Kiadó, Budapest, 1997
- PELLERIN, Alain (1998): NATO-Enlargement – The way ahead. <http://www.fas.org/man/eprint/nato-calgary.htm>. letöltés ideje: 2005. 04. 10.
- PIETSCH Lajos (1998): Magyarország és a NATO: Esszé, dokumentumok, kronológia. Magyar Atlanti Tanács, Budapest
- PÓTI László (1999): A szovjet Kelet-Európa politika a Gorbacsov-korszakban, 1985-1991. Ph.D. értekezés, Budapest

- PÓTI László, Takács Judit [2005]: The case of schizophrenic musterknabe: comparing the Hungarian and the European security strategy. In: The security strategies of the Austria, Czech Republic, Hungary and Slovakia in the context of the European security strategy. Polygraphic Department MoD SR, Bratislava
- PIRITYI Sándor (1997): NATO – Varsói Szerződés – párhuzamos történet. 1949-1991. In: Tények könyve – NATO, szerk.: Kereszty András, Greger-Delacroix, Budapest
- Political and economic transformation in East and Central Europe. Eds.: Hanspeter Neuhold, Peter Havlik, Arnold Suppan. Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1995
- PRITZ Pál (2004): Magyarország külpolitikája a 20. században. In: Magyar külpolitika a 20. században. Szerk.: Gazdag Ferenc, Kiss J. László. Zrínyi Kiadó, Budapest
- REITER, Dan (2001): Why NATO does not spread democracy? In: International Security, 2001, 25 évf., 4. szám
- REUS-SMIT, Chris (1996): The constructivist turn: critical theory after the cold war. Working paper, Australian National University
- REUS-SMIT, Christian (2000).: Constructivism. In: Scott Burchill, Richard Devetak, Andrew Linklater, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, Jacqui True: Theories of International Relations. 2. kiadás, Palgrave, NY, USA
- RISSE-KAPPEN, Thomas (1996): Collective identity in a democratic community: the case of NATO. In: Katzenstein, Peter (szerk.): Culture of National Security: Norms and identity in world politics Columbia University Press, New York
- RUBIN, F. (1982): National security theory in the Warsaw Pact. In: International Affairs, 58. évf., 4. szám
- RUGGIE, John (1998): What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivist challenge. International Organization 52. évf., 4. szám
- RUSSETT, Bruce (1993): Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- SCHIMMELFENNIG, Frank (1998): NATO Enlargement: A constructivist explanation. In: Security Studies, 8. évf., 2-3. szám
- SHEA, Jamie (1990): NATO 2000: a political agenda for a political alliance. Brassey's, London
- Small states in international relations. (1971) Ed.: August Schou, Arne Olav Brundland. Amquist & Wiksell, Stockholm
- SMITH, Steve (1999): Social constructivism and European studies: a reflectivist critique, Journal of European Public Policy 6. évf., 4. szám
- SOMOGYI Ferenc (1988): Az átfogó nemzetközi biztonság koncepciója. IN: Külpolitika, 15. évf. 2. szám
- SZABÓ László, Tálás Péter (1997): A NATO és a NATO-csatlakozás Madrid után. Társadalmi Szemle, 1997., 10. szám

- SZEMERKÉNYI Réka (1997): Az átalakuló NATO; In: Dunay Pál-Vali László: Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete; SVKI, Budapest
- SZŐNYI István (1997): The Partnership for Peace as a process of adaptation. <http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/szonyi.pdf>. Letöltés ideje: 2004. 09. 10.
- SZŐNYI István (1998): A NATO reformja: viták, válságok, egyezkedés. Külpolitika, 1998. 4. szám
- SZŐNYI István (1999): A NATO reformja. In: A NATO mint politikai és katonai szövetség. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, egyetemi jegyzet. Szerk.: Matus János. Budapest
- Szövetségben a NATO-val: a XXI. Századi magyar biztonságpolitika. (2001) Szerk.: Földeák Iván, Tüzes Károly. Magyar Országgyűlés, Budapest
- SZUVOROV, Viktor (1982): Inside the Soviet Army. <http://nobsblog.blogspot.com/2001/04/inside-soviet-army-i-by-victor-suvorov.html#warsaw-treaty> Letöltés ideje: 2005. 03. 12.
- The culture of national security: Norms and identity in world politics. Ed.: Peter J. Katzenstein. Columbia University Press, New York, 1996
- TOLNAY László (1999): A NATO és Kelet-Közép-Európa. In: Kelet-Közép-Európa az ezredfordulón. Magyar Atlanti Tanács, Budapest
- TÖRŐ Csaba (1999): Hungarian domestic debates over NATO membership. EU Working Papers, 4/99
- TÖRŐ Csaba (2001): Hungary: Building national consensus. In: Mattox, Gale A; Rachwald, Arthur R. (szerk.): Enlarging NATO : the national debates. Boulder, USA
- UJJ András (1998): Biztonságpercepciók és biztonsági rendszerek a XX. Században. Magyar Honvédség Tájékoztatási és Média Központ, Budapest
- URBÁN Károly (1995): Magyarország és a VSZ létrejötte. Társadalmi Szemle, 1995. 11. szám
- VALKI László (1987): Nyugati nézetek a Varsói Szerződés katonai doktrínájáról. IN: Külpolitika, 14. évfolyam, 3. szám
- VALKI László (1990): Hová tűnnek a katonák? Változó fenyegetettségi érzések Közép-Európában. Társadalmi Szemle, 1990. 3. szám
- VALKI László (1995): A NATO-bővítés kérdőjelei. In: Külpolitika 1995. ősz-tél.
- VALKI László (1999): Hungary's road to NATO. The Hungarian Quarterly, 40. évf., 154. szám. <http://www.hungary.com/hungq/no154/003.html>. Letöltés dátuma: 2003. 11. 26.
- VAN HAM, Peter (2001): Security and Culture, of Why NATO won't Last. Security Dialogue, 32. évfolyam, 4. szám
- VITAL, David (1967): The inequality of states. A study of small power in international relations. Claderon Press, Oxford

- VODAK, Ruth, Cillia, Rudolph de, Reisigl, Martin, Liebhart, Karin (1999): The discursive construction of national identity. Edinburgh University Press Ltd., Edinburgh
- WALT, Stephen M. (1998): International relations: one world, many theories. Foreign Policy, 1998 tavasz
- WENDT, Alexander (1992): Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. International Organization, 46. évfolyam, 2. szám
- WENDT, Alexander (1994): Collective identity formation and the international state. American Political Science Review, 88, 1994. június
- WENDT, Alexander (1995): Constructing International Politics, International Security 20. évf. 1. szám
- WILGA, M. (2001): Le constructivisme dans le domaine de l'intégration européenne. L'Europe en formation, No. 322, 2001 ősz
- WOOD, Linda A., Kroger, Rolf O. (2000): Doing discourse analysis. Methods for studying action in talk and text. Sage Publications Inc., USA
- ZACHER, Mark W. ;. Matthew, Richard A (1995): Liberal International Theory: Common Threads, Divergent Strands. IN: Charles W. Kegley Jr (szerk.): Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge. St. Martin's Press, New York
- ZALAI István (1991): Vákuum nincs, bizonytalanság van. In: Népszabadság, XLIX. Évf. 126. szám, 1991. május 31.

Dokumentumok

3617. számú határozati javaslat: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának elveiről és főbb feladatairól
5699. számú határozati javaslat: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikája az 1990-es években.
8624. számú határozati javaslat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikájáról
8959. számú határozati javaslat a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveiről
- 94/1998. (XII. 29.) sz. OGY határozat: A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről
- A Honvédelmi bizottság 1998. december 16-án tartott ülésének jegyzőkönyve
- A Külügyi bizottság 1985. április 16-i ülésének jegyzőkönyve
- A Magyar Népköztársaság biztonságpolitikai helyzete és katonai tennivalók.
- A Politikai Bizottság 1955. május 5-i ülésének jegyzőkönyve; MOL, 276. f., 53/229. ő. e.

- A szövetség stratégiai koncepciója. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.
- A Varsói Szerződés fejlesztésével összefüggő időszerű kérdések. 1988.
- A Varsói Szerződés tagállamai Politikai Tanácskozó Testülete varsói ülésének nyilatkozata az európai enyhülésért és biztonságért, az egyetemes béke megszilárdításáért folytatott harc időszerű kérdéseiről és feladatairól. 1980. május 15.
- A VSZ hatályának meghosszabbítása. MOL KÜM TÜK 002877. 1984. V. 9.
- A VSZ hatályának meghosszabbítása. MOL KÜM TÜK 003868/5. 1984. 07. 12.
- Az 54/1990 (VII. 3.) határozat a Magyar Köztársaság és a Varsói Szerződésviszonyáról
- Az Észak-atlanti Tanács miniszteri szintű ülése. Brüsszel, 1995. december 5. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.
- Az Észak-atlanti Tanács miniszteri ülése. Brüsszel, 1994. december 1. In: NATO dokumentumok 1994-1999. SVKI Budapest 1999.
- Az Országgyűlés nyári rendkívüli ülészakának 10. ülésnapja 1997. július 15.
- Az Országgyűlés őszi ülészakának 35. ülésnapja. 1993. december 13.
- Az Országgyűlés tavaszi ülészakának 6. ülésnapja 1993. február 16.
- AZ Országgyűlés 17. ülésnapja. 1990. június 26.
- Az Országgyűlés 1993. 02. 16-án tartott ülésének jegyzőkönyve.
- Az Országgyűlés 1998. december 15-ei ülésének jegyzőkönyve.
- Az Országgyűlés 32. ülése, 1985. április 19-én, pénteken. Az 1980. évi június hó 27-ére összehívott Országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 19-32. ülés (1983. III. 24. – 1985. IV. 19.), Budapest, 1986.
- Az Országgyűlés 42. ülésnapja. Országgyűlési napló. 1994. december 5.
- Az Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve
- Bényi József külügyminiszter-helyettes felszólalása a külügyminiszter-helyettesek varsói találkozásán. 1987. június 30
- Czinege Lajos honvédelmi miniszter jelentése az MSZMP PB-nek az Andrej Grecsó marsallal, a VSZ EFE főparancsnokával folytatott tárgyalásról. 1964. október 21-27.
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17077&navinfo=15711>. Letöltés ideje: 2007. 10. 10.
- Előterjesztés az MSZMP KB Politikai Bizottságához, az európai béke és biztonság, valamint együttműködés kérdéseiről. 1967. január 17.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-12.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 16.
- Észrevételek a VSZ hatálya meghosszabbítására vonatkozó lengyel jegyzőkönyv-tervezethez. MOL KÜM TÜK 003868/9. 1984. 08. 29.

- Feljegyzés – Miniszterhelyettesi konzultáció az ENSZ Közgyűlés 44. ülészaka témájában (Minszk, 1989. július 11-13.)
- Feljegyzés a külügyminiszter-helyettesek varsói találkozójáról. 1983. december 20-21.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/22_004465-55-1983.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 16.
- Feljegyzés. Tárgy: A VSZ együttműködési mechanizmusa fejlesztésével foglalkozó szakértői tanácskozás (Moszkva, 1988. december 8-10.)
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=16972&navinfo=15711>. Letöltés ideje: 2005. 11. 16.
- Feljegyzés. Tárgy: VSZ külügyminiszter-helyettesi konzultáció az USA-ról.
<http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17475&navinfo=15700>. Letöltés ideje: 2005. 11. 16.
- H. Jaroszek, lengyel külügyminiszter-helyettes közlései a VSZ-szel kapcsolatban. MOL KÜM TÜK 002877/1. 1984. 10. 1.
- Indoklás a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló Országgyűlési határozati javaslatához
- Javaslat a VSZ meghosszabbítással foglalkozó munkacsoport első ülésén képviselendő magyar álláspontra. MOL KÜM TÜK 003868/3. 1984. 07. 09.
- Javaslat a VSZ meghosszabbítással foglalkozó munkacsoport második ülésén képviselendő magyar álláspontra. MOL KÜM TÜK 003868/10. 1984. 08. 30.
- Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1967. február 13-án tartott üléséről.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_13/docs/13-13.pdf.
Letöltés ideje: 2005. 11. 15.
- Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. május 16-án megtartott üléséről.
- Jegyzőkönyv az Országgyűlés 1993. március 2-ai üléséről.
- Jegyzőkönyv az Országgyűlés honvédelmi és külügyi bizottságának 1992. május 13-án, szerdán, 13 órakor, az Országház Kongresszusi termében megtartott együttes üléséről
- Jegyzőkönyv az Országgyűlés külügyi bizottságának 1998. december 16-án megtartott üléséről
- Jegyzőkönyv az Országgyűlés Külügyi bizottságának 1998. december 9-én tartott üléséről
- Jelentés a külügyminiszter helyettesek varsói találkozójáról. 1986. szeptember 2.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/09-02-1986.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 16.
- Jelentés a Politikai Bizottságnak a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszter-helyetteseinek Moszkvában megtartott értekezletéről. 1966. február.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/1_M-KS-288-f-5-cs-388-1966.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 15.

- Jelentés a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszter-helyetteseinek moszkvai találkozójáról (1989. június 7-8.)
- Jelentés a VSZ időbeli hatályának meghosszabbításával foglalkozó sokoldalú szakértői munkacsoport első üléséről. MOL KÜM TÜK 003868/6. 1984. 07. 13.
- Jelentés az MSZMP KB Politikai Bizottságának és a Kormányának a Varsói Szerződés tagállamai külügyminiszter-helyetteseinek 1970. január 26-27-i szófiai találkozójáról.
http://www.php.isn.ethz.ch/collections/colltopic.cfm?lng=en&id=17267&na_vinfo=15700. Letöltés ideje: 2005. 11. 06.
- Jelentés az MSZMP politikai bizottságának a külügyminiszter-helyettesek találkozójáról. 1964. december 10.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/0_M-KS-288-f-5-354-1964.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 06.
- Jeszenszky Géza külügyminiszter felszólalása az Országgyűlés 1991. október 15-i ülésnapján.
- Lengyel kezdeményezés a Varsói Szerződés időbeli hatályának meghosszabbítására. MOL KÜM TÜK 003868. 1984. 06. 27.
- Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcsértekezletéről. 1994. január 10-11, Brüsszel
- Nyilatkozat az Észak-atlanti Tanács ülésén résztvevő állam- és kormányfők csúcsértekezletéről. 1990. július 5-6.
- Nyilatkozat. Partnerségi viszony a közép- és kelet-európai országokkal. Kopenhága, 1991. június 6-7.
- Országgyűlés honvédelmi bizottságának 1998. december 9-én tartott ülésének jegyzőkönyvéből való
- Policy Statement on NATO Expansion. 1996. május 20.
- Roska István külügyminiszter-helyettes felszólalása a bukaresti külügyminiszter-helyettesek találkozásán, 1983. január 27-28-án.
http://www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_3/DepFM_docs/18_005834-1-1983_B.pdf. Letöltés ideje: 2005. 11. 06.
- The Alliance's Strategic Concept agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. Róma, 1991. november 7-8.